

AVRASYA'NIN YÜKSELEN YILDIZI KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Abdulvahap KARA
Doç. Dr. Okan YEŞİLOT

İSTANBUL
TİCARET
ODASI
YAYINLARI

YURTDIŞI HEDEF PAZAR
ARAŞTIRMALARI

YAYIN NO: 2010-91

**İSTANBUL
TİCARET
ODASI**

AVRASYA'NIN YÜKSELEN YILDIZI KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Abdulvahap KARA

Doç. Dr. Okan YEŞİLOT

YAYIN NO: 2010 - 91

İstanbul, 2011

Copyright © İTO (İstanbul Ticaret Odası)

Tüm haklar saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü, yazarın ve İTO'nun önceden yazılı izni olmaksızın mekanik olarak, fotokopi yoluyla veya herhangi bir şekilde çoğaltılamaz. Eserin bazı bölümleri veya paragrafları, sadece araştırma veya özel çalışmalar amacıyla, yazarın adı ve İTO belirtilmek suretiyle kullanılabilir.

ISBN 978-9944-60-901-2 (Basılı)
ISBN 978-9944-60-902-9 (Elektronik)

İTO ÇAĞRI MERKEZİ
Tel: (212) 444 0 486

İTO yayınları için ayrıntılı bilgi
Bilgi ve Doküman Yönetimi Şubesi
Dokümantasyon Servisi'nden alınabilir.

Tel : (212) 455 63 29
Faks : (212) 512 06 41
E-posta : ito.yayin@ito.org.tr
İnternet : www.ito.org.tr

Odamız yayınlarına tam metin ve ücretsiz olarak
internette ulaşabilirsiniz.

YAYINA HAZIRLIK, BASKI, CİLT
Altınoluk Yayın San. A.Ş.
Tel: (212) 671 07 07 Fax: (212) 671 07 17
info@erkammatbaasi.com • www.erkammatbaasi.com

**AVRASYA'NIN YÜKSELEN YILDIZI
KAZAKİSTAN**

Doç. Dr. Abdulvahap KARA

19 Kasım 1961’de İstanbul’da doğan Abdulvahap Kara, 1986 yılında İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldu. 1987-1988 arasında Osmanlı Devlet Arşivlerinde görev yaptıktan sonra, Almanya’nın Münih şehrindeki Hürriyet Radyosunda 1988-1995 yıllarında Kazak Türkçesi yayınlarda editör olarak çalıştı.

1995’de yurda dönen Kara, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, *Kazakistan’da 1986 Almatı Olaylarının İcyüzü ve Etkileri* başlıklı teziyle yüksek lisans ve 2002’de de doktora eğitimini tamamladı. Doktora tezi aynı yıl *Türkistan Ateşi Mustafa Çokay’ın Hayatı ve Mücadelesi* adıyla yayımlandı. Türkiye Yazarlar Birliği’nin 2002 Biyografi Ödülüne layık görülen eser, 2004’de Kazak Türkçesine aktarılarak Kazakistan’da tekrar basıldı.

Gamalı Haç ile Kızılyıldız Arasındaki Yazar Cengiz Dağcı (İstanbul, 2006) ve *Kazakistan’ın Yeniden Doğuşu 1986 Aralık Olayları* (İstanbul, 2006), *Türk İşadamları ve Yatırımcıları için Kazakistan Rehberi* (İstanbul, 2008), *Özgürlüğün Sönmez Ruhu Nurgocay Batur’un Osman Batur Hakkındaki Hatıraları* (Astana, 2009) telif ve birçok çeviri eserleri bulunmaktadır.

Doç. Dr. Okan YEŞİLOT

1971 yılında Giresun’da doğan Okan Yeşilot, ortaokul ve liseyi Samsun Ladik Akpınar Öğretmen Lisesi’nde okuduktan sonra Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği’nde lisans eğitimini tamamladı. Aynı üniversitenin Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde Yüksek Lisans yaptıktan sonra İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde “Hasan Melikzade Zerdabi’nin Hayatı ve Faaliyetleri” adlı teziyle doktor unvanını aldı.

1995 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesinde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başlayan Yeşilot, 2001 yılından itibaren aynı üniversitenin Fen-Edebiyat Fakültesi’nde görev yapmaktadır. “Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya’nın Yeri ve Önemi (2004)”, “Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri (2006)” sempozyumlarını düzenleyen Okan Yeşilot, 2008 yılında doçent olmuş ve halen Kafkasya Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığını yürütmektedir.

Azerbaycan ve Kazakistan’da da görev yapan Okan Yeşilot’un, *Tagiyev* (2004), *Ateş Çemberinde Azerbaycan* (2010) kitapları, Kafkasya, Azerbaycan ve Kırım üzerine çalışmaları vardır.

İÇİNDEKİLER

Tablolar Listesi	10
Kısaltmalar	12
Sunuş.....	17
Önsöz	19
Birinci Bölüm.....	21
1. Kazakistan Tarihi	23
1.1. İlk Çağlardan Hanlıklar Dönemine.....	23
1.2. Kazak Hanlığı.....	27
1.3. Kazakistan'ın Çarlık Rusyası Hâkimiyetindeki Yılları	30
1.4. Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti.....	34
1.5. Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti	42
İkinci Bölüm	53
2. Kazakistan Coğrafyasının Ana Özellikleri.....	55
2.1. Genel Özellikler	55
2.2. Jeomorfolojik Özellikleri	55
2.3. İklim Yapısı ve Özellikleri	56
2.4. Kazakistan'ın Hidrografya Özellikleri	57
2.4.1. Su Kaynakları	57
2.4.1.1. Akarsuları	57
2.4.1.2. Gölleri.....	59

2.5. Toprak Yapısının Özellikleri	60
2.6. Doğal Bitki Örtüsü	60
2.7. Kazakistan'da Çevre Problemleri	60
2.7.1. Aral Gölü Sorunu	63
Üçüncü Bölüm	69
3. Yönetim Yapısı	71
3.1. Yönetim Yapısının Genel Özellikleri	74
3.2. Yürütme	75
3.2.1. Devlet Başkanının Seçimi, Görev ve Yetkileri	75
3.2.2. Hükümetin Kuruluşu	77
3.3. Yasama	77
3.3.1. Kazakistan Millî Meclisi	77
3.4. Yargı	79
3.5. Kazakistan'da Merkezî Yönetimin Yapısı ve İşleyişi	80
3.6. Kazakistan'da Siyasî Partiler	81
Dördüncü Bölüm	85
4. Kazakistan'da Nüfusun Yapısı ve Sorunları	87
4.1. Çarlık Rusya Dönemi	87
4.2. Sovyetler Birliği Dönemi	88
4.3. Kazakistan'ın Bugünkü Durumu	90
4.4. Kazakistan'ın Demografik Yapısının Beraberinde Getirdiği Sorunlar	95

Beşinci Bölüm	97
5. Kazakistan'ın Dış Politikası	99
5.1. Kazakistan'ın Rusya ile İlişkileri.....	101
5.2. Kazakistan'ın Çin ile İlişkileri.....	102
5.3. Kazakistan'ın ABD ile İlişkileri	104
5.4. Kazakistan'ın Türkiye ile İlişkileri	105
5.5. Kazakistan'ın BDT ile İlişkileri.....	105
5.6. Kazakistan'ın AB ile İlişkileri	106
Altıncı Bölüm	111
6. Kazakistan Ekonomisi.....	113
6.1. Kazakistan'ın Bağımsızlık Öncesi Dönemdeki (SSCB Dönemindeki) Genel Ekonomik Yapısı	113
6.2. Bağımsızlık Sonrası Süreçte Ülkedeki Genel Ekonomik Durum	116
6.3. Yabancı Sermaye ve Yatırımlar.....	127
6.4. Kazakistan Ekonomisinin Temel Göstergeleri	135
6.4.1. İşsizlik.....	136
6.4.2. Büyüme.....	139
6.4.3. Döviz Kuru	145
6.4.4. Enflasyon	146
6.5. Kazakistan Ekonomisinin Sektörel Analizi	146
6.5.1. Enerji	147
6.5.2. Madencilik ve Metalurji.....	159
6.5.3. Turizm	166

6.5.4. Tarım ve Hayvancılık	173
6.5.5. İnşaat	178
6.5.6. Ulaştırma ve Telekomünikasyon	179
6.5.7. Bankacılık ve Sigortacılık	184
6.5.8. Sanayi	188
Yedinci Bölüm.....	195
7. Kazakistan'ın Dış Ticareti.....	197
7.1. Genel Durum	197
7.2. Liberal Bir Ekonomik Ortamın Yaratılması Sürecinde Özelleştirme Çalışmaları	198
7.3. Kazakistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar	204
7.4. Kazakistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi.....	209
7.5. Yabancı Yatırımlara Ülkedeki Genel Bakış	210
7.6. Ülkeye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Analizi.....	212
7.7. Kazakistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımların Değerlendirilmesi	214
7.8. Kazakistan'ın Dünya Ticaret Örgütüne Üyeliği	218
7.9. Kazakistan'da Dış Ekonomik İlişkiler.....	221
Sekizinci Bölüm.....	237
8. Kazakistan - Türkiye İlişkileri.....	239
8.1. Giriş.....	239
8.2. Siyasî İlişkiler.....	240
8.3. Eğitim İlişkileri.....	244

8.4. Sosyal ve Kültürel İlişkiler	247
8.5. Ekonomik ve Ticarî İlişkiler	249
8.5.1. Ekonomik İlişkilerin Gelişimi.....	254
8.5.2. Sermaye Hareketleri	255
8.5.3. Yatırımlar ve Malî İşbirliği Alanındaki Gelişmeler	258
8.5.4. Bankacılık ve Malî Konulardaki İlişkiler.....	261
8.5.4.1. Kazakistan'daki Türk Bankalarının Durumu.....	263
8.5.4.2. Faaliyet Gösteren Türk Bankalarının Başlıca Sorunları ve Çözüm Önerileri.....	263
8.5.5. Türk Firmalarının Yatırımları	265
8.5.5.1. Türk Müteahhitlik Hizmetleri.....	268
8.5.5.2. Enerji Sektörü.....	270
8.5.6. Ticarî İlişkiler	271
8.5.7. İstihdama Katkı.....	275
8.5.8. Türk Firmalarının Karşılaştıkları Sorunlar	276
8.5.9. İlişkilerin Geliştirilmesine Yönelik Öneriler	280
Sonuç.....	285
Kaynaklar	287
İnternet Siteleri.....	303

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1	: Kazakistan'a Göç Edenler / Kazakistan'dan Göç Edenler (1999-2004).....	93
Tablo 2a	: AB'nin Kazakistan'la Ticareti (İhracat).....	107
Tablo 2b	: AB'nin Kazakistan'la Ticareti (İthalat).....	108
Tablo 3	: Kazakistan Ekonomisinin Göstergeleri (2005-2008)	124
Tablo 4	: Yabancı Yatırımların Sektörel Analizi	129
Tablo 5	: Yabancı Yatırımların Kazakistan Bölgelerine Göre Analizi	130
Tablo 6	: Yabancı Ülkelerin Yaptıkları Yatırım Oranları	133
Tablo 7a	: Kurum Sahipliğine Göre Çalışan Oranı.....	138
Tablo 7b	: Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Göre İşsizlik Oranları	138
Tablo 8	: Yıllar İtibarıyla GSYİH'nin Artışı (%).....	141
Tablo 9	: Millî Hesap Sisteminin Ana Göstergeleri.....	142
Tablo 10	: Kazakistan'ın Turizm Göstergeleri	168
Tablo 11a:	Yurtdışından Kazakistan'a Gelenler ve Yurtdışına Giden Kazakistan Vatandaşları, 2008	169
Tablo 11b:	Yurtdışından Kazakistan'a Gelenler ve Yurtdışına Giden Kazakistan Vatandaşları, 2008	170
Tablo 12	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla İçindeki Tarımsal Alan Payı (1990-2005) (%)	177
Tablo 13	: DYY'nin Kazakistan'a Getirdikleri ve Götürdükleri Sermayeleri	213
Tablo 14	: K.C. Genel Dış Ticaret İstatistikleri	221

Tablo 15 : Kazakistan'ın Başlıca Ticarî Ortaklarına Olan İhracatı.....	223
Tablo 16 : Kazakistan'ın Başlıca Ticarî Ortaklarına Olan İthalatı.....	226
Tablo 17 : Kazakistan'ın Dış Ticaretinde Başlıca Maddeler İhracat Maddeleri (2009).....	230
Tablo 18 : İthalat Maddeleri (2009)	231
Tablo 19 : Kazakistan'ın İhracat Yaptığı Başlıca Ülkeler (2009).....	231
Tablo 20 : Kazakistan'ın İthalat Yaptığı Başlıca Ülkeler (2009).....	231
Tablo 21 : K.C. Ürün Bazında Dış Ticaret Hacmi (Kümülatif 2008)	232
Tablo 22 : Ulusal Ekonominin Dallarına Göre Sabit Değerlendirmelerin Komisyonlandırılması.....	234
Tablo 23 : Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	256
Tablo 24 : Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı....	257
Tablo 25 : K.C. Verilerine Göre Türkiye ile İhracat ve İthalat (1000 ABD Doları).....	273
Tablo 26 : DTM Verilerine Göre Kazakistan ile İhracat ve İthalat (1.000 ABD Doları)	274

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.r.	Adı geçen rapor
a.g.t.	Adı geçen tez
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AR-GE	Modernizasyon ve Teknoloji Geliştirme
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı
C.	Cilt
CAI	Central Asian Investments
CIA	Amerika Birleşik Devletleri Merkezi Haber Alma Teşkilatı
CIS	Commonwealth of Independent States
CICA	Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı
CNPC	Çin Millî Petrol Şirketi
CPC	Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu
DEİK	Türkiye Dış Ekonomik İşler Kurulu
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYSY	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı

DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
ECO	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
EİT	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
ESCAP	Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu
FEAS	Avrasya Borsalar Federasyonu
FSA	Financial Supervision Agency (İngiltere Finansal Hizmetler İdaresi)
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GLONASS	Küresel Navigasyon Uydu Sistemi
GSMH	Gayri Safi Millî Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt içi Hâsıla
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development (Uluslararası Kalınma ve İmar Bankası)
ICS	Inspection and Control Services (Denetim ve Kontrol Servisleri)
IDA	International Development Association (Uluslararası Kalkınma Birliği)
İİBF	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İMF	Uluslararası Para Fonu
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
K.C.	Kazakistan Cumhuriyeti
KAGIR	Kazakistan Otel ve Restoranlar Birliği
KDV	Katma Değer Vergisi
KEGOC	Kazakistan Elektrik Dağıtım ve Operasyon Şirketi
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KGAÖ	Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
km	Kilometre

km ²	Kilometrekare
km ³	Kilometreküp
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme
KP	Komünist Partisi
KSS	Küçük Sanayi Sitesi
KTA	Kazak Turist Birliği
KTM	Kazakturkmunay
kw	Kilowatt
KZI- Bank	Kazakhstan-Ziraat International Bank
KZT	Kazakistan Tengesi
m ²	Metrekare
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı (T.C.)
MK	Merkez Komitesi
mw	Miliwatt
NATO	Kuzey Atlantik Paktı Örgütü
NBK	Kazakistan Ulusal Bankası
OAB	Orta Asya Birliği
OABH	Orta Asya Boru Hattı
OAKA	Orta Asya ve Kafkasya araştırmaları Dergisi
OKIOC	Kazakistan International Operating Company
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
PCA	AB ile Kazakistan arasında Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (Partnership and Cooperation Agreement)
S.	Sayı

s.	Sayfa
SBKP	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SPG	Satın alma gücü paritesi
SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
ŞİÖ	Şangay İşbirliği Örgütü
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TACİS	Technical Assistance of the Commonwealth of Independent States (Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım)
TCMB	T.C. Merkez Bankası
TCO	Tengizchevroil Konsorsiyumu
TİKA	Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRACECA	Transport Corridor Europe-Caucasia-Asia
TTK	Türk Tarih Kurumu
TÜFE	Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜRSAB	Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği
UASH	Uzen-Atyrau-Samara Hattı
UNCTAD	Dünya Yatırım Raporu Sunumları
USAID	ABD Uluslararası Gelişim Ajansı
USD	Amerikan Doları
WTO	World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)

SUNUŞ

Türkiye ile Orta Asya Türk devletleri arasında 1991 yılında başlayan ve gittikçe yoğunlaşan siyasî ve ticarî ilişkilerde Kazakistan'ın özel bir önemi vardır. Bu önem, öncelikle Türk devletleri arasındaki kardeşlik ve işbirliği duygularının gelişmesi yönünde Türkiye kadar Kazakistan'ın da duyarlı olmasından kaynaklanmaktadır.

2010 yılında İstanbul'da toplanan Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'nde, Kazakistan'dan gelen teklifle, Türkçe Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi kurulmuştur. Söz konusu ülkelerin devlet başkanlarından oluşan bu konsey, düzenli yapacağı toplantılarda gerekli kararları alacağı gibi, o kararların uygulanmasını da takip edecektir. Bu durum, iş dünyamız için güven verici olmaktadır.

Kazakistan, ABD ve Avrupa Birliği ile de olumlu ilişkilerde bulunmakta, modern hayat standartları açısından gerekli düzenlemeleri titizlikle yapmaya çalışmaktadır. Bu düzenlemeler içinde, ekonomi başta yer almaktadır.

Özelleştirme ve serbest piyasa prensipleri, Kazakistan'ın başlıca ekonomi politikasını oluştururken, yabancı sermayeyi yatırıma çekmek de öncelikler arasında yer almaktadır. Bu önceliğini, ülkede faaliyet gösteren yabancı yatırımcıların sorunları ve teklifleriyle ilgilenmek üzere “Yabancı Yatırımcılar Şurası” adında bir kurum oluşturmakla göstermiştir.

Yukarıda sıralanan özellikleriyle Kazakistan, dünya genelinde yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Aynı ilgiyi Türk firmaları da göstermektedir. Gerek ithalat-ihracat gerekse yatırım bakımından, Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticarî ilişkilerin hacmi günden güne büyümektedir.

Firmalarımızın gösterdiği bu ilgi, elbette ki başta ekonomisi olmak üzere Kazakistan'ı her yönüyle tanıma ihtiyacı da doğurmaktadır. Bu kapsamda sözkonusu ihtiyacı karşılamak üzere, hazırlanmış olan bu yayınıımız, firmalarımız için bir kaynak eser konumundadır.

Bu itibarla tarih, coğrafya, siyasî yapı, demografi, ekonomi, yabancı yatırımcıların faaliyet alanları ve sahip oldukları imkânlar, Türkiye-Kazakistan ilişkileri, Kazakistan’la iş yapan değişik sektörlerdeki Türk firmalarının karşılaştıkları sorunlar ve önerilerinin ele alındığı “Avrasya’nın Yükselen Yıldızı Kazakistan” isimli yayınınızın üyelerimize, ilgili kişi ve kuruluşlara faydalı olmasını diler, çalışmayı Odamız adına gerçekleştiren Doç. Dr. Abdolvahap Kara ve Doç. Dr. Okan Yeşilot’a teşekkür ederim.

Dr. Cengiz Ersun
Genel Sekreter

ÖNSÖZ

Kazakistan, 16 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan ettiğinde birçok insan bu ülkenin geleceğinden pek ümitli değildi. Çünkü, her şeyden önce ülke nüfusunun homojen bir yapısı yoktu. Devletin kurucu unsuru Kazaklar, yaklaşık 140 etnik unsurdan meydana gelen ülke nüfusunun yarısını bile oluşturmuyor, %40'lar civarında kalıyordu. Bu durum, ülkede, etnik çatışmaların meydana geleceği endişesi yaratıyordu. Ayrıca Sovyetler Birliği'nden devralınan ülke ekonomisinde üretim yok denecek kadar azdı. Ülkenin devlet bütçesi ve döviz rezervleri gibi malî yapısı da bağımsız bir devletin tüm ihtiyaçlarını karşılayacak bir durum arz etmiyordu. İşte tüm bunlar yeni bağımsız devletin geleceği konusunda akıllarda soru işareti oluşturuyordu.

Ancak aradan 20 yıl geçtiğinde, Kazakistan'ın ekonomi, dış politika, bilim ve kültürde geldiği nokta çok şaşırtıcıdır. Bir devlet için kısa sayılabilecek bu zaman diliminde Kazakistan kendisini Orta Asya'nın parlayan yıldızı konumuna yükselten başarılarla imza atabilmiştir. Bu büyük başarıda en büyük pay ise 1989 yılından beri ülkeyi yöneten tecrübeli devlet adamı Nursultan Nazarbayev'indir. İzlediği çok yönlü ve reformist politikalarla ülkeyi kısa sürede kalkındıran Nazarbayev, sadece önderlik ettiği Kazakistan'a yol göstermekle kalmamakta, aynı zamanda dile getirdiği fikirlerle Türk dünyasına da bir ışık olmaya devam etmektedir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in girişim ve teklifleriyle hayata geçirilen bazı oluşumları sayarsak; Türk Dili Konuşan Devlet Başkanları Daimi Sekreteryası'nın oluşturulması, Türk Dili Konuşan Devletler Parlamentoları Asamblesi ile Türk Akademisinin kurulması ve içtimai düzeyde de Türk halklarının Aksakallar (Bilge Kişiler) Konseyi'nin meydana getirilmesini gösterebiliriz.

Türkiye, Kazakistan'a büyük önem vermektedir. Kazakistan da coğrafi konumu, doğal kaynaklarıyla Türkiye için önemli bir ülkedir. Türkiye ve Kazakistan'ın son yıllarda dış politikalarında yaptıkları açılımlarla birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler gün geçtikçe daha çok önem kazanmakta ve güçlenmektedir. Bunu sadece iki ülke arasındaki tarihi kökenleri derin kardeşlik ilişkileriyle izah

etmek eksik olur. Bu durum aynı zamanda iki ülkenin jeostratejik konumları ve dış politikadaki barışçıl hedeflerindeki benzerliklerden de kaynaklanmaktadır. Türkiye için böylesine önemli ve kardeş ülke hakkında yeterli çalışmalarının olmadığı gerçeği, bizi rehber kitap niteliğindeki bu eseri hazırlamaya sevk etti. Kazakistan'ı güncel bilgilerle çeşitli yönleriyle tanıtan bir eserin ihtiyaç olduğundan yola çıkarak bu çalışmayı gerçekleştirdik. Çalışmada, Kazakistan'ın özellikle bugünkü konumunu gözler önüne sermeye gayret ettik. Kitabın başlangıcında en eski devirlerden günümüze Kazakistan coğrafyasının tarihini ana hatlarıyla vermeye çalıştık. Böylece okuyucunun Kazakistan'ın bugünkü konumuna gelmesi konusunda, bilgi sahibi olmasına yardımcı olmak istedik. Bundan sonraki bölümlerde ise coğrafyadan, dış politikadan ticaret ve ülke ekonomisine kadar günümüz Kazakistan'ını tanıtmayı hedefledik. Bu konulardaki en son bilgi ve kaynaklarını kullanmaya özen gösterdik. Bu çalışma özellikle işadamlarına yönelik bir rehber kitap hususiyeti taşıdığından, ekonomik konulara daha çok ağırlık verdik. Böylece iki ülkenin ekonomik ilişkilerine dolaylı da olsa bir katkıda bulunmak istedik. Şüphesiz bir kitapta her konunun bütün ayrıntılarıyla ele alınması imkânsızdır. Bu yüzden kitap Kazakistan'ı her yönüyle tanıttığı iddiasında değildir. Ayrıca Kazakistan'ın son yıllarını tanıtmayı amaçladığımızdan bu hususta bilgi ve veri eksiklikleri olması kaçınılmazdır. Buna rağmen bu çalışma, sahadaki boşluğu bir nebze olsun giderebilirse kendimizi amacımıza ulaştığımız sayacağız. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen başta İTO Başkanı Dr. Murat YALÇINTAŞ ve yönetimine, çalışmanın her safhasında ilgisini ve desteğini esirgemeyen Tolunay Dayı'ya, Fahri Solak'a, Belkıs Ulusoy'a, Burcu Özdemir'e, Kayrat Ergaziyev'e, Eyüp Zengin'e ve Merve Ünver'e şükranlarımızı sunarız.

İstanbul
Nisan 2011

Doç. Dr. Abdolvahap KARA
Doç. Dr. Okan YEŞİLOT

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Kazakistan Tarihi

1.1. İlk Çağlardan Hanlıklar Dönemine

Kazakistan'ın tarihi çok eski dönemlere uzanmaktadır. Bu bölgede kültür tarihi, en az bir milyon yıl öncesine dek gider. Nitekim arkeolojik kazılardan elde edilen buluntulara bakıldığında Kazakistan'da insanoğlunun varlığı 1-1,5 milyon yıl öncesine kadar gitmektedir.¹ Bölgeye ilk yerleşimler yaşam koşulları bakımından uygun olan, av hayvanları ve yabanî meyvelerin zengin olduğu Karatav [Karadağ] bölgesine eski paleolitik dönemde olmuştur. Orta ve geç paleolitik çağda ise, insanlar, orta ve doğu Kazakistan ile Mangışlak bölgesine gelmeye başlamıştır. Kuzey Kazakistan'da neolitik döneme tarihlenen Botay'da yapılan kazılar, Kazakistan'ın at yetiştiriciliğinin yapıldığı ve göçebe toplumların var olduğu bir bölge olduğunu ortaya çıkarmıştır.² Bu dönemde (MÖ 2000) insanlar, bakıra kalay, kurşun ve çinko gibi metaller karıştırıp bronz elde etmeyi öğrendiler. MÖ üçüncü bin ile MÖ birinci bin yılları arasındaki Bronz çağında, orta Kazakistan, Andronova kültürüne mensup toplulukların ana yerleşim bölgesi haline geldi.³ 1927'de arkeolog M. P. Gryaznov, Andronovo kültürünün kalıntılarını Batı Kazakistan'da da bularak Doğu'da Minusinsk'ten başlayarak Batı'da Ural'a kadar geniş bir alana yayıldığını ispatladı. Daha sonra Andronovo kültürünün izleri Kazakistan'ın güneyinde Yedisu ve Orta Asya'da da bulundu.⁴ Andronovalıların fiziki açıdan Avrupalı olduğu düşünülmeyle birlikte, Kazaklar da onların özelliklerini taşımaktadır.⁵

Ülkenin tarihine ilişkin en eski yazılı kayıtlar, Saka Türklerine kadar uzanmaktadır. Eski tarihi kayıtlara bakılırsa, Baktriyalılar, Soğdlar ve Harezmlerin kuzey

1 J. K. Taymagambetov – D. S. Baygunakov, *Kazakstannın Tas Däviri Zerttelöv Tariyhı Men Negizgi Mäseleleri*, Almatı, 2008, s. 215-216; J. Taymagambetov, “Kazakistan Avrasya'nın En Eski Kültür Beşiği”, *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na Armağan*, İstanbul, 2008, s. 65-72. *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, (Çev. Abdulvahap Kara), Selenge Yayınları, İstanbul, 2007, s. 21; K. Kaipakar, “Eski Dönemde Kazakistan”, *Kazakistan Tarihi – Makaleler*, TTK Yay., Ankara 2007, s. 8

2 <http://www.advantour.com/kazakhstan/history.htm>, Erişim, 26.03.10.

3 Kaipakar, *a.g.e.*, s.10.

4 *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, s. 37.

5 Kaipakar, *a.g.e.*, s.12.

bölgelerinde “rüzgârdan hızlı atlı göçebe Turlar” yaşıyordu. Farsî kaynaklarda, Turlar, ‘Sakalar’ olarak adlandırılır. Bu kelime “ağlayan erler” manasına gelmektedir. Grek kaynaklarında ise onlar ‘İskitler’ olarak gösterildi. Bu isim göçebelerin ikinci ismi olarak kabul edilir ve yaygınlaşmıştır. Sakalar Büyük İskender ile yaptıkları savaşlarıyla tarihte önemli bir yere haizdir. Makedonyalı İskender’in Yak-sart (Sirderya) Nehri’nin öteki tarafındaki Saka Türklerini boyunduruğu altına alma girişimleri başarılı olamamıştır.⁶ Kazakistan coğrafyasında bundan sonra Wusunlar (Usun veya Üysin olarak da adlandırılır) ve Kanglılar etkili olmuşlardır. Başkentleri Çıguçen (Kızılkap Şehri) olan Wusunların ana toprakları İli havzasıdır. Tarihî kaynaklardan MS III. yüzyıla kadar iz bırakan Wusunların siyasî tarihine bakıldığında, onların Çin ile ilişki içinde olduğu, elçi teatisi yaptığı ve Wusunların hükümdarları Kunmoların Çin prensesleri ile evlendikleri anlaşılmaktadır. Kanglılar ilk defa, Çince kaynaklarda “Kansüy” adıyla MÖ II. yüzyılda geçmektedir. MS ilk yıllarda ve I. bin yılın ilk yarısında Kazakistan’ın güneyinde çok büyük ve güçlü bir devlet kuran Kanglılar Çin, Parfiya, Roma ve Kuşan İmparatorluğu gibi devletlerle siyasî, ekonomik ve kültürel alanlarda yoğun ilişkiler kurmuştur.⁷

Wusunlar ve Kanglılar döneminde bölgede etkili olmaya başlayan Hunlar kısa zamanda bölgeyi hâkimiyetleri altına almışlardır. MÖ son asırlarda ve MS ilk asırlarda Orta Asya ve bu çerçevede Kazakistan’da hâkimiyetlerini tesis eden Hunlar, Asya Hunları olarak adlandırılmaktadır. Bunların bir kolu daha sonra Batı’ya doğru yönelerek meşhur Kavimler Göçü’ne sebep olmuşlardır.

VI. yüzyılda Kazakistan toprakları, kudretli bir devlet olan Göktürk Hakanlığı’nın idaresine geçti. Geniş bir bölgede siyasî etkisini 552-744 yılına kadar sürdüren bu devlet, siyaset ve özellikle kültür alanında derin izler bırakmıştır. Kuzey Moğolistan’dan Doğu Avrupa’ya kadar olan engin bozkırlarda hâkimiyet tesis eden Göktürkler, daha sonra iç çekişmeler sonucunda ikiye bölünmüştür. Bilge Kağan zamanında yeniden toparlanan Göktürk Devleti doğuda ve batıda doğal sınırlarına kavuşmuştur. Bilge Kağan devri (716-734), İkinci Gök-

6 *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, s. 54-57.

7 A.g.e., s. 72-81.

türk Devleti'nin en parlak devri olmuştur. Dönemin idarecileri Bilge Kagan, Kül Tigin ve Tonyukuk'un sözlerinin yer aldığı ve en eski Türkçe metin sayılan Orhun Yazıtları günümüzde Türk kültürünün paha biçilemez en değerli manevî hazinelerindedir.⁸

İslamiyet'in zuhuru ile bölgenin siyasî yapısında değişiklikler meydana gelmeye başlar. İslam fütuhâtı bölgeye ulaştığı sırada, Kazakistan ve Orta Asya'nın büyük bir kısmı Batı Göktürk Kaganlığı'nın idaresindeydi. Araplara karşı mücadelede, Yedisu'da yönetimi ele alan Türgişler ilk sırayı alır. Arap Ordusu kısmî başarılarla Orta Asya içlerinde ilerlerken Talas ırmağı kıyılarında Çinlilerle savaşır. 751 yılında Talas'ta yapılan savaşta Orta Asya'nın Çin egemenliğine girmesini istemeyen, Karluk ve Yağma Türkleri, Arapların yanına geçerek savaşı Arapların kazanmasını sağlarlar. Karluklar, Talas Zaferinden on beş yıl sonra, yani 766'da Tanrı Dağları batısında ve Çu Irmağı boylarında müstakil Türk devleti kurarlar. XI. yüzyıla kadar ülkenin batı kısmını Oğuzlar, doğusunu ise Kuman ve Kıpçaklar yönetir. XII. yüzyılın yarısında Harezmi, Karahitaylardan ayrılır. Moğollar 1219'da Karahitay topraklarını ele geçirir ve böylece Kazakistan, Moğolların hâkimiyetine girer.

XIII. asrın başlarında Moğol İmparatorluğu'nun kurulması, Merkezî ve Orta Asya, Kazakistan ile Doğu Avrupa halkları ve devletlerinin tarihini büyük ölçüde etkiledi. Moğol istilası Avrasya bölgesinde yaşayan halklar ile kabilelerin yerleşmiş düzeni ile birbiriyle olan ilişkilerini alt üst etti ve onların etno siyasî, ekonomik ve kültürel gelişiminin gidişatını değiştirdi. Cengiz Han'ın torunlarından Batu Han tarafından bir Moğol siyasî oluşumu olarak kurulan Altın Orda Devleti zamanla Türk ve Müslüman kimliği aldı. Çok milletli bir devlet niteliğindeki Altın Orda'nın nüfusunu sosyo-ekonomik gelişme seviyesi birbirinden çok farklı, kendine has kültürü ve gelenekleri olan çeşitli halklarla kabileler oluşturuyordu. Deşt-i Kıpçak bozkırlarındaki konargöçerlerin büyük bir çoğunluğunu, daha sonra Kazak etnik oluşumuna da girecek olan kabileler, öncelikle Kıpçaklar, daha sonra Kanglılar, Karluklar, Naymanlar vb. teşkil ediyordu. Altın Orda'nın yerleşik bölgele-

8 Ahmet Taşağıl, *Gök-Türkler III (682-745)*, Ankara, 2004. S.49-53.

rinde Bulgarlar, Mordvalılar, Ruslar, Grekler, Çerkezler ve Harezmliler yaşıyordu. Moğolların nüfusu ise çok azdı. Bu yüzden onlar XIII-XIV. yüzyıllarda, özellikle XIV. yüzyılda Türkleşmiş bulunuyorlardı.⁹

Moğollardan sonraki dönem (XIV-XV. yüzyıllar) Doğu Deşt-i Kıpçak, Yedisu ile Güney Kazakistan'ın (Kazakistan'ın bu kısmı, Farsça ve Türkçe kaynaklarda Türkistan olarak adlandırılmaktadır.) geniş topraklarında konargöçer ve yarı konargöçer ve yerleşik tarım halklarının etnik kaynaşmasıyla ön plana çıkmaktadır. Homojen halk ile onun devletinin oluşumu yolundaki tarihi süreç, bölgenin siyasî dağınıklığın üstesinden gelinmeyi gerektiren ağır şartlarda yaşandı. Kazakistan tarihinin bu çok kritik döneminin başlangıç safhasında, Moğol ulusları, yani Cengiz oğullarının Deşti Kıpçak ile Orta Asya'daki (Maveraünnehir) idarî birimleri çöktü ve bu dönemin son safhasında Kazakların kendi devletleri olan Kazak Hanlığı kuruldu. Moğol döneminden sonra, bu bölge halkının siyasî hayatının evrimi, mahallî etnik unsurların temelinde Ak Orda, Mogulistan, Ebulhayır Hanlığı (konargöçer Özbeklerin Devleti) ve Nogay Orda gibi birkaç devlet yapısının daha ortaya çıkmasıyla gerçekleşti. XIV. yüzyıl ile XV. yüzyılın başı arasında Kazakistan halkının siyasî dağınıklığının devam etmesi, Kazak halkını oluşturan etnik yapıda, üç Cüz sisteminin meydana gelmesinde etkili oldu. Ayrıca tarihî gelişmenin o döneminde, daha önce zikredilen devletlerdeki etno siyasî evrim sürecinin yeni kurulmakta olan Kazak, Özbek, Kırgız, Tatar ve Nogay gibi birbiriyle komşu Türk halkları için de belli ölçüde ortak olduğunu ifade edebiliriz.¹⁰

Kazak kelimesinin ortaya çıkışı ve manası hakkında çok çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Bernshtam'a göre, Kazak kelimesi eski Türk boyları olan "Kasp" ile "Sak" birleşmesinden doğmuştur. Kazak tarihçisi Akıncanov da bu kelimenin "kas" (hakiki, gerçek) ve "sak" (bir Türk boyunun adı) kelimelerinden türetildiğini ve hakiki, gerçek Saklar manasına geldiğini beyan etmiştir. Kazak kelimesi hakkındaki diğer bir görüş, etnonimin birinci kısmı "kaz" (kas) "gerçek bahadır,

9 *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, s. 145-149.

10 *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, s. 156-157; Ekrem Memiş- Nuri Köstüklü, *Yeni ve Yakın Çağda Türk Dünyası*, Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2000, s. 87-88.

cesur kişiler”, “hür, bağımsız, cesur insanlar” manasını taşıdığı ve ikinci kısmı, yani ak'ın çoğul eki olduğunu, böylece Kazak'ın geniş bozkırlarda serbest, hür dolaşan cesaretli insanları ifade ettiği yönündedir.¹¹

Kazak halkının özelliklerinden birisi 'cüz'lere bölünmesidir. Cüzlerin ne zaman ve nasıl meydana geldiği henüz tespit edilememekle birlikte, Kazak Cüzleri'nin her birinin kabilelerinin göç yolları ile yerleşim bölgeleri vardı. Büyük Cüz Sirderya'dan itibaren Yedisu topraklarının tamamını kapsadı. Onun içinde Üysün, Kanglı, Dulat, Alban, Suvan, Sirgeli, Istı, Oşaktı, Şapıraştı, Calayır vb. kabileler bulunmaktadır. Orta Cüz kabileleri, Merkezî Kazakistan bölgeleri ile Kuzeydoğu Kazakistan'ın bir kısmında yaşamaktadırlar. Kıpçak, Argun, Nayman, Konurat, Kerey ve Vak kabileleri Orta Cüz'ü oluşturdu. Sirderya'nın aşağı kısmı, Aral Denizi kıyıları, Hazar Denizi çukurluklarının kuzey kısmı Küçük Cüz toprakları sayıldı. Küçük Cüz'e Alşın, Aday, Alaşa, Baybaktı, Cappas, Tazlar, Karasakal ve Karakesek (Alimoğlu) gibi kabileler dâhil oldu.¹²

1.2. Kazak Hanlığı

Ortaçağ'da Kazakistan bölgesinde Kazak Devleti'nin kurulup gelişmesi; Kazak halkının ortaya çıkması, kaynaşması ve bütünlüğünü koruması yolundaki gelişiminin uzun sürecindeki en önemli hadisedir. Altın Orda Hanı Ebu'l Hayr'ın (1428-1468) Ak Orda'nın son hanı Barak'ın oğulları Canibek ve Kerey Sultanlara karşı haksız tutumları, Kazak Hanlığı'nın kurulmasına yol açtı. 1456'da iki Sultanın Ebu'l Hayr'ın yönetiminden kendileri gibi rahatsız urug ve boyları yanlarına alarak Deşt-i Kıpçak'ın doğusundan Magulistan'a göç ederek Kazak devletini kurdular.¹³

1468'de Ebu'l Hayr Han'ın vefatıyla, Özbek ulusunda iç karışıklıklar baş gösterirken, Canibek ve Kerey sultanlar barış ve huzur içinde yaşıyorlardı. Bu durum

11 T. Canuzakov, “Kazak Degen Söz Kaydan Şıkkın”, *Culdız*, Sayı 3, 1983, s. 195.

12 *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, s. 200-201; Nahide Şimşir, *Kazak Tarihi ve Kültürü Araştırmaları*, I.Q. Yay., İstanbul 2008, s. 17-18.

13 *Kazakistan Tarihi Köne Zamannan Büginge Deyin Bes Tomdık*, Almatı, 1998, c. 2, s. 336-342; Martha Brill Olcott, *The Kazakhs*, California, 1987, s. 3-4.

onların bölgede güçlenmesini sağladı. Başlangıçta Kazak Hanlığı'nın toprakları batı Yedisu havalisi, Çu ve Talas nehirlerinin olduğu bölgeleri kapsıyordu. Tarihî kaynaklarda "Kazakistan" kelimesi ilk defa XVI. asırda bu bölgeler için kullanıldı.¹⁴ 1480'de Canibek Han'ın ölümünden sonra sırayla tahta çıkan halefleri Murunduk Han (1480-1511) ve Kasım Han (1511-1523) zamanlarında Kazak Hanlığının gücü artarak, Orta Asya bozkırlarının kuvvetli devleti haline geldi. Bu sırada hanlığın sınırları güneyde Sirderya havalisi ile nehir boyundaki bütün şehirleri, güneydoğuda Çu, Talas, Karatal ve İli nehirlerinin bulunduğu Yedisu bölgesi, kuzey ve kuzeydoğuda Uludağ civarı ile Balkaş gölünün karşı kıyısındaki Karkaralı dağlarına kadar uzanan bölgeler ve kuzeydoğuda Yayık nehri havalisi ile Sarayçık şehrini kapsamaktaydı.¹⁵

Kazak Hanlığı'nın merkezi başlangıçta Sirderya nehri boyundaki Sıgnak şehriydi. Daha sonra Türkistan (Yesi) şehri ele geçtikten sonra, bu şehir başkent oldu ve Kazak Hanları ülkeyi buradan Ak Saray'da oturarak idare ettiler.¹⁶

Kazakların dirayetli hanı Kasım'dan sonra yerine gelen Mamaş (1523), Tahir (1523-1533) ve Buydaş (1533-1538) hanlığın gücünü korumakta başarı sağlayamadılar. Hanlık "Ulu Cüz", "Orta Cüz" ve "Küçük Cüz" olarak üçe bölündü. Cüzlerin bölünmesi, daha önce ifade edildiği gibi, coğrafi bölge ve boylara göre gerçekleşti.¹⁷

Buydaş Han'dan sonra tahta çıkan Kasım Han'ın oğlu Haknazar Han (1538-1580) Kazak Devleti'nde babasının ölümünden sonra orta çıkan 15 yıllık fetret devrinin zararlı sonuçlarını düzeltmekte büyük başarı sağladı. 42 yıllık saltanatıyla Kazak Hanlığı tahtında en uzun süre oturan han sıfatını alacak olan Haknazar, evvela Cüzler arasında bir birlik tesis etti. Böylece Tahir ve Buydaş Hanlar dev-

14 Kazak Sovet Ensiklopediyası, 6. cilt, s. 384-385.

15 Zeyneş İsmail, *Kazak Türkleri*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 49-50.

16 N. Mincanulı, *Kazaktın Kıskaşa Tarihi*, Urumçi 1987, s. 366-367.

17 Dana Moldabayeva, "Kazaklardaki Cüzlük Sistemi ve Tarihçesi Üzerine Bir İnceleme", *Bilgi*, sayı: 21, Bahar 2002, s.37; Ingvar Svanberg, *Contemporary Kazaks- Cultural and Social Perspectives*, St. Martin's Pres, New York 1999, s. 7; Saray, *Kazak Türkleri Tarihi*, İstanbul, 1993, s. 19.

rinde Hanlığın parçalanana siyasî otoritesini yeniden eski haline getirdi. Hatta Kırgızları da idaresi altına alarak, Kazak ve Kırgızların Hanı ünvanına da sahip oldu.¹⁸

Bu dönemde, Çarlık Rusyası, Kazan, Astarhan ve daha sonra Sibiryâ hanlıklarını işgal ettikten sonra Kazak bozkırlarının sınırlarına doğru ilerlemeye başlamıştı. Kazak topraklarına Nogaylar, Başkurtlar ve Sibiryâ Tatarları kitleler halinde gelmeye başladı. Sirderyâ boyunda Karakalpaklar ortaya çıktı. Bu sırada Yedisu topraklarını, oradaki Büyük Cüz Kazaklarına baskı yapan Oyratlar (Cungarlar) işgal etmeye başladı. Belli bir süre, Kazak Hanları Ulıtav'ın [Uludağ] güneyine doğru Sarısu, Aral'ın kuzeyi, Karadağ, Batı Yedisu yaklaşık olarak *Büyük Kroki Kitabı*'nda işaret edilen toprakları kontrol edebildi. Böylece hanlığın sınırları, hanların sadece askerî ve diplomatik yeteneklerine veya savaşta zafere ile mağlubiyetlerine değil; aynı zamanda dış siyasî şartlara da bağlı olarak değişiklik gösterdi.¹⁹

1569'da Nogay Hanlığı'nın başkenti Sarayçık şehri, Kazakların eline geçti. Diğer taraftan Ruslar, Nogay Ordası'nın batı bölümünde hâkimiyet tesis etti. Böylece doğruya doğru açılmayı hedefleyen Rusya, Kazak Hanlığı ile sınırdaş oluyordu. Bununla asırlar sürececek Kazak-Rus komşuluk ilişkileri başladı.

Fakat 17. yüzyılda Hanlık gücünden kaybetmeye başladı. Cüzler arasındaki anlaşmazlıklar arttı. Üç Cüz arasında tekrar güçlü bir birlik tesisi için Kazak Hanı Äz Tävke (1680-1718) büyük çaba sarf etti. Bunda kısmen başarılı da oldu. Tavke Han dağılmaya yüz tutan hanlıktaki siyasî durumu az da olsa düzeltmek imkânı buldu. Hanlık siyasî otoritesini güçlendirdi ve asilzadelerin ayrı hihipler oluşturmamasını önlemek ve halkı birlik ve beraberlik içinde tutmak için birtakım tedbirler aldı. Onun döneminde, Hanlığın hukukî düzeni ile devlet yapısının temel prensiplerini ortaya koyan geleneksel hukukun "Yedi Yargı" (Yedi Kanun) olarak adlandırılan bir nevi anayasa hazırlandı. Tavke Han komşu devletlerle ittifak yapma ve barışçıl ilişkiler kurma yollarını da araştırdı.²⁰

18 Mıncanlı, s. 382.

19 *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, s. 217-218.

20 *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, s. 221-222.

Tavke Han'dan sonra Hanlığın durumu tekrar zayıfladı. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Kazaklara zaman zaman saldırılar düzenleyen Cungarlar XVIII. yüzyılın başında hücumlarını arttırdı. Cungarlar 1723'te birkaç yıl sürecek büyük bir saldırı gerçekleştirerek, Kazaklara asırlarca izi silinmeyecek derecede ağır kayıplar verdirdi. Sağ kalanlar yurtlarından aç-sefil başka yerlere göç etmek zorunda kaldı. Bu felaket "Aktaban Şubrındı" (ayak tabanları şişti) deyiimiyle Kazakların tarihî hafızasında derin izler bıraktı.²¹

Abılay ve Ebu'l Hayr hanların idaresinde Kazak güçleri, 1728 ve 1729 yıllarında Cungar saldırılarını durdurarak geri püskürttü. Ancak bu, Cungar tehlikesini tamamen ortadan kaldırmıyordu. Buna çare arayan Küçük Cüz Hanı Ebu'l Hayr, Çarlık Rusya'nın himayesine sığınmayı uygun gördü. Ebu'l Hayr Han daha Cungarlarla savaş devam ederken, 1726 yılında Moskova'ya elçiler göndererek, Rusya'dan himaye istemişti. Bu isteğini 1730'da tekrarladı. Kazakların Cungarlara karşı Rusya'dan himaye istemesi Moskova'nın dış politikasına uygun düşüyordu. Zira Çar I. Petro (1689-1725) Kazak Ordalarının bütün Asya memleketlerinin anahtarı ve kapısı olduğuna ve onların Rus himayesine alınmasıyla Asya kapılarının açılacağına inanıyordu.²² Bu amaçla, 1716'da Orenburg, 1718'de Semey, 1719'da Öskemen kaleleri inşa edilmişti. Çariçe Anna İvanovna 19 Şubat 1731'de imzaladığı fermanla, Küçük Cüz'ü himayesi altına aldığını bildiriyordu.²³ Bunu 1740'ta Orta Cüz'ün, 1742'da Büyük Cüz'ün Rusya'nın himayesine girmeyi kabul etmesi takip etti.

1.3. Kazakistan'ın Çarlık Rusyası Hâkimiyetindeki Yılları

Kazakistan, Rusya'ya tabi olmadan önce, iki devlet arasında siyasi ilişkiler önemli ölçüde gelişmişti. Doğu'ya doğru yayılmaya özen gösteren Çarlık Rusya

21 Abdulvahap Kara, *Kazakistan'da 1986 Almatı Olaylarının İçyüzü ve Etkileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997, s. 15.

22 Baymirza Hayit, *Türkistan Rusya ile Çin arasında Türkistan*, İstanbul 1975, s. 49; Karamzin, *İstoriya Ruskoy dercavi*, Leningrad 1985, s. 235.

23 Baymirza Hayit, "Türkistan'ın Kazakistan Bölgesinin Rusya'ya İlhakı Meseleleri üzerine Bazı Fikirler", *Sovyetler Birliği'ndeki Türklüğün ve İslam'ın Bazı Meseleleri*, İstanbul, 1987, s. 130-144.

merkezî devlet yönetimini güçlendirmesine paralel olarak komşu doğu devletlerin halklarıyla ilişkilerini ticaret ve çeşitli alanlarda daha etkin bir şekilde geliştirmede başarılı oldu.

Rus Çarı IV. İvan'ın Kazan (1552), Astrahan (1556) Hanlıklarını ve Güneybatı Sibirya'yı işgal etmesi ve Kama ticaret yolunu tesis etmesi Kazak Hanlığı ile direkt temaslara girmesini beraberinde getirdi. Çarlık Rusya'nın Kazakistan'a ilgisi, özellikle XV-XVI. asrın ikinci yarısından itibaren, Orta Asya hanlıklarıyla ticaret ve diplomatik ilişkiler kurduktan sonra hızla arttı.²⁴

Bölgede nüfuzunu kuvvetlendirmek isteyen Rusya bir taraftan Kazakistan, Sibirya, Orta Asya'ya, Rus göçmenler, tüccarlar, elçiler ve askerî birlikleri sevk ederken, diğer taraftan Kazakistan'ın sınırlarına müstahkem kaleler inşasına da büyük bir önem verdi. Aynı zamanda bu kaleler etrafında kasaba ve kentlerin oluşması, Rus göçmenlerin Kazak bozkırlarına devamlı surette yerleşmesine de zemin hazırladı. Ruslar, 1734'te Orenburg kalesini inşa ettikten sonra, 1850'ye kadar Türkistan'ın kuzeyinde, Orenburg boyunca İli nehrine kadar 150'ye yakın kale inşa ederek, Çin Seddine benzer bir askeri hat meydana getirmeye muvafak oldu.²⁵

Kalelerin inşası Kazakların geleneksel yaşam alanlarını daralttı. Sibirya yöneticileri ile Kazak sultanları arasında anlaşmazlık çıkmasına sebep oldu. Bölgede Çarlık Hükümeti'nin askerî faaliyetlerinin artması, Çin ordusunun Kazakistan topraklarına girme tehlikesi Abılay'ın öncülüğündeki nüfuzlu sultanların Rusya tabiyetini muhafaza ederek Çin Bogdı Hanı'nın egemenliğini tanınmasına yol açtı.

Abılay'ın takip ettiği iki taraflı tabiyet politikası, Kazakistan'ın hayatî çıkarlarının sonucuydu. Her şeyden önce Orta Cüz'de birçok sahalarda gerçekleştirilen köklü değişiklikler bağımsız bir politika izlenmesini sağladı ve Kazak Devleti'ni güçlendirdi. II. Yekaterina ile Çin Sarayı'nın, yani komşu iki büyük devletin Abılay'ı Orta Cüz hanı olarak tanınması onun konumunu iyice güçlendirdi.

24 *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, s. 249.

25 *Kara, Kazakistan'da 1986 Almatı Olaylarının İçyüzü ve Etkileri*, s. 17.

Abılay Han'ın halefi Veli Han'ın da yürüttüğü Rusya ile Çin İmparatorlukları arasında denge politikası, Rusya Hükümetini Orta Cüz'de de hanlık idarenin kaldırılması gerektiği fikrine getirdi.²⁶

1820'li yıllarda Napolyon'u yenilgiye uğratarak, Avrupa'da büyük bir güç olarak ortaya çıkan Rusya, Kazak topraklarına yönelik politikasında köklü değişiklikler yaptı.²⁷ Kazak Hanlarının hâkimiyetine son verdi. 1822'de Orta Cüz, 1824'de Küçük Cüz ve 1848'de Büyük Cüz lağvedildi. Rus hükümeti 1822'de 'Sibirya Kırgızları Yönetmeliği'ni yürürlüğe koyarak, han ve sultanlar tarafından yürütülen idare tarzını ortadan kaldırdı. Kazak bozkırlarını tam manasıyla Rus idaresi altına almayı amaçlayan yönetmelik, Kazakların örfi idare sistemini kaldırarak, yerine bölgesel idare sistemini getirdi. Buna göre 50-70 hane, bir avıl (köy); 10-12 avıl, bir bolıs (nahiye); 15-20 bolıs, bir okrug (vilayet, bölge) oluşturuyordu. Avılı üç yıllığına seçilen starşına (muhtar), nahiyeyi bolıs yöneticisi ve okrug bolıs yöneticilerinin seçtiği Ağa Sultan yönetecekti.²⁸ Ruslardan aylık alan Ağa Sultanlar, gerçekte Moskova'nın yerlilerden seçtiği devşirme memuru vazifesi görüyordu.

Sibirya Kırgızları Yönetmeliği, Kazakların asırlardan beri tatbik edegeldikleri örfi mahkemeleri de kaldırdı. Beylerin suçluları örf ve adetlere göre muhakeme edip, hüküm verme yetkisi elinden alındı. Onun yerine Rus kanunlarını tatbik eden vilayet mahkemeleri tesis edildi. Ayrıca yönetmelik Kazakları Rusya'ya vergi ödemekle yükümlü kıldı ve vilayetlerde Rus okullarının açılmasını teşvik etti. Böylece Kazak sultanları siyasi ehemmiyetleri ile yetkilerini kaybetmiş bulunuyorlardı. Bununla 1456 yılında tarih sahnesine çıkan Kazak Hanlığı dört asra yaklaşan ömrünü tamamlıyordu.²⁹

Ülkenin sömürülmesini hızlandırmak amacıyla Çarlık idare sistemi tatbik edilmeye başlandı. Bu durum, Kazak halkının büyük bir kısmının isyana kadar

26 *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, s. 259.

27 Michael Rywkin, *Moscow's Muslim Challenge Soviet Central Asia*, London 1982, s. 5.

28 *Kazak SSR Tarihi*, I. c., Almatı, 1957, s. 323; Hamid Ziyayev, *Türkistan'da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele*, (Çev: Ayhan Çelikbay), TTK Yay., Ankara 2007, s. 70.

29 Kara, *Kazakistan'da 1986 Almatı Olaylarının İçyüzü ve Etkileri*, s. 17.

varan hoşnutsuzluğunu doğurdu. Bunların arasındaki en büyüğü, Abılay Han dönemindeki Kazak devletini tekrar canlandırmayı amaçlayan Kenesarı Kasımoğlu Han'ın liderliğindeki hareket idi. Bu isyan, Orta Cüz topraklarının güneydoğu bölümünü Çarlık Hükümeti'nin askerî güç kullanarak boyun eğdirmesini, en az 10-15 sene geciktirdi.

Abılay Han'ın torunu olan Kenesarı'nın amacı, bağımsız Kazak Hanlığı'nı tekrar kurmaktı. Onun Ruslara karşı başlattığı hareket, toprakları kale inşaatı ve Rus göçmenlerin yerleştirilmesi için devamlı elinden alınan Kazaklar arasında büyük destek gördü. Böylece Kenesarı, eski hanlar gibi ak keçe üstünde kaldırırlar olarak hanlığını ilan etti. 1841-1847 yılları arasında altı yıl Orta Cüz hanı olarak, Buhara ve Hive hanlıklarıyla ilişki kurdu ve onlardan destek gördü. Rusya, Kenesarı ayaklanmasını bastırmak için kuvvet gönderdi. Kalabalık Rus kuvvetleri karşısında doğuya çekilen Kenesarı, Kırgız topraklarına girdi. Burada bir çatışmada, tarihe Kazakların son hanı olarak geçen Kenesarı hayatını kaybetti.³⁰

Kenesarı'dan sonra Kazak isyanları durmadı. Sırım Datoğlu, İsatay Taymanoğlu ve Mahambet Ötemişoğlu gibi liderlerin önderliğinde mücadeleler devam etti. XX. yüzyıla gelindiğinde sınıfsal ve millî baskıya karşı isyan hareketleri sıklıkla karşılaşılan bir olguya dönüştü. I. Dünya Savaşı ülkedeki genel millî isyan havasının büyüyüp gelişmesini hızlandırdı. Bunun açık bir göstergesi, Kazakistan ile Orta Asya'nın bütün her tarafını kaplayan 1916'daki millî kurtuluş isyanıdır.

İsyanın patlak vermesinin başlıca sebebi sosyo-ekonomik ve siyasî etmenlerdi. Diğer bir deyişle, sömürü baskısının şiddetlenmesi, toprakların gaspı, vergi ve harçların artması, emekçilerin sömürülmesi, ülkenin Kazak ve diğer eskiden beri yaşamakta olan yerli halkı konusunda Çarlık Hükümetinin Ruslaştırma siyaseti, savaş sebebiyle kalabalık halk kitlelerinin durumunun aniden kötüleşmesi isyana yol açmıştı. İsyanın patlak vermesinde, Çar'ın 25 Haziran 1916'da ordunun geri hizmetlerine, Kazakistan, Orta Asya ve kısmen Sibirya'dan 19'dan 43 yaşa kadar

30 *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, s. 301-309; Steven Sabol "Kazak Resistance to Russian Colonization: Interpreting the Kenesary Kasymov Revolt 1837-1847", *Central Asian Survey*, (2003), 22:2, s. 231-243.

gayri Rus erkeklerin çağrılması hususundaki kararı önemli oldu. Devlet ihtiyaçları için orduya zorla alınanların hareket halindeki ordunun bulunduğu bölgelerde savunma yapıları ile askerî ulaşım yollarını inşaatlarında çalıştırılması planlandı. Kazakistan ile Orta Asya'dan 400 bin kişi askere çağrılması planlandı. Bunun 100 binden fazlası Kazakistan'ın bozkır bölgelerinden ve 87 bin kadarı Yedisu bölgesindedi. Merkezden takviye alan Rus kuvvetleri isyanı güçlkle bastırdı. Binlerce insan öldürüldü. İsyân sonrasında da yüz binlerce Kazak Türk'ü mağdur edildi.³¹

1.4. Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

I. Dünya Savaşı'nın getirdiği yokluk ve sıkıntılar sonucunda 1917'de Rusya'da Şubat İhtilali patlak verdi. Çar II. Nikola tahtından indirildi. Kazak Türkleri aydınları demokratik sistem içinde bağımsız devlet kurabilecekleri ümidine kapıldılar. Bu amaçla Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunov ve Mir Yakub Duvlat gibi aydınlar Orenburg şehrinde 8-13 Aralık 1917'de kurultay düzenleyerek Alaş Partisi ve Alaş Orda hükümetini kurdular. Bundan birkaç gün önce de Mustafa Çokay önderliğindeki Kazakların bir kısmı da Özbeklerle birlikte Hokand şehrinde 27 Kasım 1917'de Türkistan (Hokand) Muhtariyeti'ni ilan etti. Mustafa Çokay hem Türkistan Muhtariyeti'nin Başbakanı ve hem de Alaş Orda Hükümeti üyeliğini birlikte yürüttü. Ancak, 1917 Ekim İhtilali ile Rusya'da iktidarı ele geçiren Bolşeviklerin üstün kuvvetleri karşısında her iki hükümet de tutunamayarak 1918 yılında dağıldı. Çokay 1921 yılında İstanbul üzerinden Paris'e giderek yerleşti. 27 Aralık 1941 günü vefat edene kadar Avrupa'da Kazakistan ve Orta Asya'nın Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığı yolundaki fikri mücadelesini sürdürdü.³²

Kazakistan topraklarında, 20 Ağustos 1920'de Kırgız³³ Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. 1921 yılında Kazakları yeni rejime ısındırmak için 1916 isyanını müteakip, Kazakların elinden alınarak, Ruslara verilmiş olan arazi-

31 *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, s. 378-383.

32 Abdulvahap Kara, *Türkistan Ateşi Mustafa Çokay'ın Hayatı ve Mücadelesi*, İstanbul, 2002; Abdulvahap Kara, "The Autonomy of Khokand", *The Turks*, Yeni Türkiye Publications, Ankara, 2002, s. 936-947; Abdulvahap Kara, "Alaş Kozgalısının Soñğı Tüyini – Mustafa Şokay", *Álem Kazaktarınıñ Ruvhaniy Suhpattasuvı*, Almatı, 2008, s. 49-57.

33 O devirde Ruslar, Kazakları Kırgız, Kırgızları Kara-Kırgız olarak adlandırmaktaydı.

ler eski sahiplerine geri verildi. Millî Alaş Orda hükümeti, Ahmet Baytursunov ve Mir Yakup Duvlat gibi ileri gelenlerinin halk nezdindeki itibarından faydalanmak üzere sosyalist hükümette görev verdi.

Kazakistan'da Sosyalist cumhuriyetin kurulması, kolay olmadı. 1917 İhtilalinden sonra bütün Çarlık Rusyası hâkimiyeti altında olan yerler gibi, Kazakistan'da da kargaşa ve otoritesizlik baş göstermişti. Kazakistan'da her şey alt-üst olmuş, 1920 ve 1921 yıllarında açlık baş göstermiştir. Bu felaketin sonucunda yüzbinlerce insan ölmüştür. Kimi kaynaklara göre, bu yıllarda bir milyon Kazak Türk'ü hayatını kaybetmişti.³⁴

1924 Ocak ayında Orta Asya'da hudutların millî devlet esasına göre yeniden tayin edilmesine bağlı olarak, Kazakistan sınırlarında değişiklik yapıldı. Sirderya ve Yedisu eyaletleri Kazakistan'a dâhil edildi. 1924 Nisan ayında Çarlık Rusyası devrinden beri Kazaklar için kullanılan Kırgız kel mesinin yanlış olduğu kabul edilip, ülke adı Kazak Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştirildi. Kazakistan'ın başkenti Orenburg'tan Kızıl-Ordu'ya taşındı. Fakat Orenburg şehri Kazakistan'dan alınarak, Rusya Federasyonuna dâhil edildi. Böylece Kazak Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti şu bölgelerden oluşuyordu: Akmola, Aktöbe, Yedisu, Semey, Kostanay ve Aday eyaletleri. 1929 yılında ise başkent bir kez daha değiştirilerek, Almatı'ya taşındı.³⁵

1925-1929 yılları arasında Bolşevikler, Kazakları yerleşik düzene teşvik etme politikalarına hız verdi. Bunun için Eylül 1925'te Kazakistan Komünist Partisinin başına getirilen Rus asıllı F. I. Goloşçekin, Kazak obalarının Sovyetleştirilmesine hız verdi. Bununla konargöçer hayat süren Kazaklar tamamıyla yerleşik düzene geçirilmek istendi. Ancak bu politikalar Kazak bozkırlarında büyük bir felaketin yaşanmasına sebep oldu. Kazakların asırlardan beri süre gelen geleneksel göçebe hayvancılık sisteminin alt-üst edilmesi 4-5 yıl gibi bir kısa süre içinde 36 milyon hayvanın telef olmasına yol açtı. Geleneksel hayvancılık sisteminin bozulmasından ve Sovyet idarecilerinin ihmalden doğan açlık neticesinde ortaya çıkan

34 *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, s. 414.

35 *A.g.e.*, s. 415.

felaketin yol açtığı insan kaybı daha da çoktu. 1931-1934 seneleri arasında açlıktan kırılan Kazak Türklerinin sayısı en az 2 milyonu bulmaktaydı. 1939 senesinde yapılan nüfus sayımında SSCB içindeki diğer milletlerin çoğunun nüfusu artarken, Kazaklar 2 milyon 300 bin azaldı. Diğer bir ifadeyle, Kazak nüfusunun yarısına yakını kırılmıştı.³⁶

Kazak Türkleri için yaşanan ikinci büyük felaket, 1937 senesinde yapılan aydın kırımı oldu. Stalin'in emriyle bütün SSCB çapında yürütülen kıyımın Kazakistan'daki tahribatı tahmin edilemeyecek oranda büyük idi. Kazak Türklerinin iyi yetişmiş aydın ve politikacılarından Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunov ve Mir Yakup Duvlatov gibi Millî Alaş Orda Hükümeti'nin eski politikacılarının hepsi idam edildi. Ayrıca Kazak yazılı edebiyatının gelişmesine büyük katkılar sağlayan Jüsippek Aymavıtov, Beyimbet Maylin, İlyas Jansügirov ve Magcan Jumabay gibi yazar ve şairlerin yanı sıra, S. Argınşev, T. Rıskulov ve O. Jandosov gibi Kazakistan Komünist Partisi teşkilatını destekleyen inanmış Kazak sosyalistleri de idam olmaktan kurtulamadı. Böylece onbirlerce insan öldürüldü veya sürgüne gönderildi.³⁷ Bu sürgün ve insan kıyımı 1950'lere kadar devam etti. İdam ve sürgün cezalarının yarısından fazlası mahkemeler tarafından değil, KGB ve onun özel şuraları tarafından verildi. Son yıllarda yapılan araştırmalara göre, 1930-1950 yılları arasında 120 bin Kazak çalışma kamplarında eziyet çekti ve 27 binden fazlası idam edildi. Diğer taraftan 1930 - 1962 yıllarında Kazakistan'a dışarıdan 4 milyon kadar göçmen getirilerek yerleştirildi. Böylece Kazaklar kendi ülkesinde azınlığa düştü.

5 Aralık 1936'da kabul edilen Sovyetler Birliği'nin yeni anayasasında Kazak Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin statüsü yükseltilerek, birlik cumhuriyeti oldu. Buna bağlı olarak, 1937 Mart'ında Kazakistan Parlamentosu, Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin anayasasını kabul etti. 1937 Aralı-

36 Abdulvahap Kara, "Stalin Döneminde Kazakistan'da Kolektifleştirme ve Açlık", *Stalin ve Türk Dünyası*, İstanbul, 2007, s. 183-192; Talas Omarbekov, *20-30 Jıldardagı Kazakistan Kasireti*, Almatı 1997, s. 303-314.

37 Manaş Kozıbayev, *Kazakistan Tarihi*, Almatı 1993, s. 146; Güljanat Ercilasun, "Stalin Döneminde Kazak Aydınlarının Tasfiyesi", *Stalin ve Türk Dünyası*, İstanbul, 2007, s. 127-136.

ğında SSCB parlamentosu için seçimler yapılarak, Kazakistan'da 44 milletvekili seçildi. 1938 Haziranında Kazakistan SSC için yapılan seçimlerde 300 milletvekili seçildi. Bunların 152'si Kazak ve 60 kadın milletvekilinden de 27'si Kazak Türklerindendi.³⁸

II. Dünya Savaşı'na Kazakistan üniter devletin bir parçası olarak katıldı. Savaş arifesinde, Kazakistan stratejik önemi ile kalabalık halk ve tabii kaynakları ile biliniyordu. SSCB Savunma Bakanlığı, II. Dünya Savaşı esnasında, Kazak Türklerinden 1.196.164 kişiyi silahlaltına aldı ve 700 bin kadarını da cephe gerisi hizmetlerde kullandı. Kazakistan'a cephe bölgelerinden ve sürgün halklarından 1.5 milyon kişinin getirilip yerleştirilmesine rağmen, Kazakistan'dan savaşa alma oranı yüksek oldu. Cephelere ve savaş sanayisine Kazakistan nüfusunun her dört kişiden biri gönderildi.³⁹

Savaş esnasında yüz binlerce Kazak ve diğer Orta Asya Türklerinden Sovyet askeri Nazi ordusuna esir düştü. Bu askerlerden yüz binlercesi başlangıçta Nazi esir kamplarındaki ağır şartlar ve kötü muameleden öldü. Daha sonra Naziler tarafından bu esirlerden Sovyetlere karşı savaştırılmak üzere 'Türkistan Lejyonları' adı altında gönüllü kıtalar oluşturuldu.⁴⁰

II. Dünya Savaşı sırasında Kazakistan ekonomisi askerî alana kaydırıldı. Sovyetlerin cephelere yakın bölgelerinden sökülerek Kazakistan'a getirilen 220 fabrika, atölye ve sanayi tesisleri (savaştan sonra %20'si geri götürüldü) yeniden kurulup çalıştırıldı. Bunların çoğunluğu (54 fabrika) gıda, hafif sanayi ve dokuma endüstrisi tesisleri idi. 1941-1945 yıllarında toplam 460 fabrika, maden ocağı ve sanayi tesisi inşa edildi. Bunlara başka bölgelerden sökülerek getirilen metal işleyen ve makine üreten tesisler de katıldı. Bu fabrikalarda mayın, mermi, torpido,

38 Kozıbayev, a.g.e., s. 151.

39 *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, s. 446.

40 B. G. Ayagan – M. J. Şaymerdenova, *Kazakstanın Kazirgi Zaman Tarihi*, Almatı, 2009, s. 176; Abdulvahap Kara, "II. Dünya Savaşında Nazi Esir Kamplarında Türkistanlı Askerler", *Zindanlar ve Mahkûmlar*, İstanbul, 2006, s. 264- 274; Abdulvahap Kara, *Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasındaki Yazar Cengiz Dağcı*, İstanbul, 2006; Nadir Devlet, *Stalinizme Karşı Almanya'da Oluşturulan Lejyonlar*, *Stalin ve Türk Dünyası*, İstanbul, 2007, s. 99-118.

bomba, alev silahı, radyo istasyonları ve diğer silahlar ile askeri teknoloji cihazları imal edildi.⁴¹

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kazakistan Sovyet halklarının sürgün yerine dönüştürüldü. Stalin, Rusya Federasyonu'nda Volga nehri boyunca yer alan Alman Otonom Cumhuriyeti'nde yaşayan Almanlarını, savaş esnasında Hitler Almanya'sıyla işbirliği yapmakla suçladı. Bu sebeple Alman Otonom Cumhuriyeti'ni ilga etti ve buradaki Almanları Sovyetler Birliği'nin çeşitli cumhuriyetlerine sürdü. Bunların 408 bini Kazakistan'a yerleştirildi. Stalin'in aynı suçlamayla yerinden yurdundan ettiği Lehler, Kalmuklar, Karaçaylar, İnguşlar, Çeçenler, Balkarlar, Kırım Tatar Türkleri ve Ahıska Türklerinin birçoğu yine Kazakistan'a gönderildi. Böylece Kazakistan'a sürgün edilen insanların sayısı 900 bini aştı.⁴²

Savaştan sonra, Kazakistan'da ilim ve kültür sahasında yeni nesil aydınlar ortaya çıktı. 1946 yılında Kazakistan İlimler Akademisi kuruldu. 1947'de Muhtar Ävezov'un, millî şair Abay Kunanbayoğlu'nun hayatını konu eden "Abay Colı" (Abay Yolu) adındaki iki ciltlik romanı yayınlandı. Aynı sene tarihçi E. Bekmahanov'un Kenesarı Kasımoğlu'nun mücadelesini inceleyen *XIX. Asrın 20 ve 40 senelerinde Kazakistan* isimli eseri yayınlandı. Ancak, Kazakların ilim ve kültür sahasındaki bu millî uyanışı Komünist Partisi yetkililerini rahatsız etti. *Pravda* gazetesi tarafından Bekmahanov'un görüşleri sert biçimde tenkit edilerek reddedildi. Bu meyanda Kazakistan KP MK 1947 Martında, tarih, edebiyat ve sanat incelemelerinde yer alan siyasî hatalar konusunda bir karar kabul ederek, aydınlara karşı yeni bir kampanya başlattı. E. İsmailov, M. Ävezov, K. Cumaliyev, S. Mukanov ve E. Bekmahanov gibi aydınlar koğuşturuldu. Bunlara ağır cezalar verildi. Meselâ, Bekmahanov 25 sene Gulag kamplarında çalışma cezasına hükmedildi.⁴³

Mart 1953'te ölen Stalin'in yerine Khruşçev'in gelmesiyle, Kazakistan'daki Sovyet politikaları sona ermedi. Kazakistan Komünist Partisinin 1954 Ocağında

41 *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, s. 448, 451.

42 Ayagan –Şäymerdenova, *Kazakstanın Kazirgi Zaman Tariyhi*, s. 176.

43 K. Nürpeyisov-Ayaganov-Caksılıkov-B. Ayaganov-N. Caksılıkov, *Kazakstan Tariyhi*, Almatı 1993, s. 18-19.

yapılan genel kurul toplantısında MK I. sekreteri Kazak C. Şayahmetov görevinden alınarak, yerine Rus P. K. Ponomarenko atandı. Kazakistan KP MK'nin bundan sonraki toplantısında da bakir toprakları tarıma açma kararı alındı. Bu kararlar Kazakların hayvancılıkta kullandığı uçsuz bucaksız geniş bozkırların tarıma elverişli hale getirilmesi hedeflendi. Tarımda çalıştırılmak üzere 2 milyona yakın Slav asıllı göçmen, Kazakistan'ın kuzey bölgelerine yerleştirildi. Böylece bu bölgenin etnik yapısı tamamıyla Kazaklar aleyhine döndü. Burada Slavların çoğalmasıyla, Kazak Türkçesindeki okullar, gazete ve dergiler kapanmak zorunda kaldı.⁴⁴

Khruşçev'in iktidardan uzaklaştırıldığı 1964 yılına kadar devam eden bakir toprakları tarıma açma çalışmaları esnasında, 25 milyon hektarlık bir alan ziraata açılır hale geldi. Ancak bu çalışmalar esnasında Kazakistan idarecileri sık sık değiştirildi. Ponomarenko 1955 Temmuzunda görevinden alınarak, yerine L. Brejnev, Mart 1956'da Brejnev'in terfi ettirilerek Moskova'ya alınmasıyla, I. D. Yakovlev Kazakistan KP MK Birinci sekreteri oldu. Aralık 1957'de Yakovlev görevinden alınarak, yerine N. I. Beliaev, tam iki sene sonra Aralık 1959'da Beliaev te görevinden alınarak, Birinci sekreterliğe Dinmuhammed Ahmedoviç Konayev⁴⁵ seçildi. Ancak Konayev de Khruşçev'in hışımına uğrayarak, Mart 1962'de görevini I. Yusupov'a devretti. Khruşçev'in 1964 Ekiminde darbeyle görevinden uzaklaştırılıp, yerine L. İ. Brejnev'in getirilmesinden sonra, Kazakistan'ın liderlik sorunu istikrara kavuştu. 2 Aralık 1964'te Konayev, Brejnev tarafından tekrar Kazakistan KP MK Birinci sekreterliği görevine getirildi. Kazakistan'daki görevi sırasında Brejnev ile şahsî dostluk kurmuş olan Konayev, bu görevini 16 Aralık 1986'ya kadar, 22 yıl sürdürdü. Konayev, SSCB Politbüro üyeliğine de seçilerek, burada görev yapan ilk ve son Kazak oldu.⁴⁶

Bu dönemde aydınlar Kazak Sovyet ideolojisinin tarih araştırmalarındaki kısıtlamaları sebebiyle yazamadıkları Kazak tarihi ile ilgili gerçekleri edebi eser-

44 B. G. Ayagan – M. J. Şaymerdenova, *Kazakstanın Kazirgi Zaman Tarihi*, s. 226-229.

45 Konayev ismi birçok kitapta Kunayev olarak da geçer. Bu durum Konayev isminin Rus imlası ile Kunayev olarak yazılmasından kaynaklanmaktadır.

46 Kara, *Kazakistan'da 1986 Almatı Olaylarının İyüzü ve Etkileri*, s. 25.

lerde dile getirdiler. Bu konuda en iyi örneklerden biri olarak İlyas Esenberlin'in romanlarını gösterebiliriz. Esenberlin Kazak tarihinin önemli devirleri hakkında kütüphane ve arşivlerde yaptığı araştırmalar neticesinde elde ettiği bilgileri romanlaştırarak okuyucuya sundu. Onun üçer ciltten (trilog) iki takım halinde yayınladığı tarihi romanları Rusça, Lehçe ve Macarca başta olmak üzere birçok dillere de çevrildi. "Göçebeler" adıyla yayınlanan ilk seride, 1969'da yayınlanan yazarın "Kahar" adını taşıyan ilk romanının konusu Kazak Türklerinin Çarlık Rusyasına karşı millî kurtuluş mücadelesi veren Kenesarı Kasımoğlu'nun hayatını konu etmekteydi. Ancak, yazar Sovyet makamlarının kovuşturmasına uğramaktan kurtulamadı.⁴⁷

1975 senesinde ise Almatı'da yayınlanan ünlü Kazak şair ve yazarı Olcas Süleymanov'un Rusça kaleme aldığı "Az I Ya" adlı eseri, büyük tenkitlere maruz kaldı. Rus edebiyatının şahaselerinden sayılan "İgor'un Seferi" destanındaki Türk kültürünün tesirlerini ortaya çıkarması, ırkçılık ve şovenizm telakki edildi ve kitap yasaklandı.⁴⁸

1979'da SBKP MK bir karar alarak, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kazakistan'a sürgün edilen Almanların Akmola eyaletinde bir Alman otonom cumhuriyeti kurmasına izin vermek istemesi Kazak gençlerinin protesto gösterilerine yol açtı. 16 Haziran 1979 tarihinde gençler Akmola şehrinde Lenin alanında toplandı. Ellerinde "Kazakistan bölünmez", "Alman otonomisine yol yok" gibi yazılar bulunan pankartlar vardı. Haziranın 19'unda ikinci bir miting daha yapıldı. Yetkililerin Akmola eyaletinde hiç bir zaman Alman otonomisi kurulmayacağına ikna etmesinden sonra topluluk güçlükle dağıtıldı.

1985 Yılında SBKP MK Birinci sekreterliğine M. Gorbaçov seçildi. Gorbaçov, Sovyetler Birliğinde perestroyka (yeniden yapılanma) ve glasnost (açıklık) politikalarını başlattı. Bu politikalar Kazakistan'da da uygulandı. Ancak Gorbaçov'un

47 Kara, a.g.e., s. 42; Serik Kirabayev, *Keñes Dävirindegi Kazak Ädebiyeti*, Almatı, 2003, s. 138-140.

48 F. Diat, "Olcas Süleymanov: Az I Ya", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 1987, no. 51, s. 157-174; Eserin Türkçe çevirisi için bkz: Olcas Süleymanov, *Az İ Ya*, (Rusçadan Çev. Natik Seferoğlu), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992.

16 Aralık 1986'da emekliye sevk edilen Konayev'in yerine, Kazakistan dışından G. Kolbin'i Kazakistan KP MK Birinci sekreterliğine seçtirmesi, Almatı'da Kazak gençlerin ayaklanmasına yol açtı. Tarihe "Jeltoksan" yani Aralık olayları olarak geçen bu gençlik hareketi Kazakistan'ın bağımsızlıktan sonra "yeniden doğuşunun" zemini hazırladı.⁴⁹ Kazak gençleri Gorbaçov'un yeniden yapılanma ve demokratikleşme gibi yeni değişim politikalarına uygun olarak Kazakistan'a kendi içinden Kazak veya Kazakistan içinden Rus bir liderin görev yapmasını istiyordu. Ancak, Sovyet güvenlik birimleri bu barışçıl ve demokratik gösterileri beklenmedik ve sert bir biçimde bastırdı. Gösterilere katılanlar yakalanarak ağır cezalara çarptırıldı. Akabinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi şaşkırtıcı bir karar alarak tüm Kazak halkını milliyetçi olmakla suçladı. Bu karara bağlı olarak Kazakistan'da Kazaklar ülkedeki etnik oranlarının üzerinde kadrolaştığı ileri sürülerek işten, memuriyetten ve öğrenciler üniversitelerden atıldı.

Kazak aydın ve politikacıları Aralık Olaylarının çarpıtılan gerçeklerini ortaya çıkarmak ve ülkenin maruz kaldığı haksızlıkları önlemek için büyük bir mücadele başlattı. Muhtar Şahanov başkanlığında kurulan Parlamento Araştırma Komisyonu gelen tehditlere aldırmaksızın çalışmalarını yürüttü. Sonuçta Sovyetler Birliği Komünist Partisi tüm bir halkı milliyetçi olmakla suçlayan kararının yanlış olduğunu kabul etti. Aralık olaylarıyla ilgili mahkûmiyet kararlarının hatalı olduğu kabul edildi. Ayrıca Moskova Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Kolbin'i görevinden alarak yerine Nursultan Nazarbayev'i 1989 Haziranında aday olarak göstermek zorunda kaldı. Böylece, Kazakistan kendisinin doğal liderine kavuşmuş oluyordu. Bu sayede, Kazakistan 2000'li yıllarda Nazarbayev'in başarılı politikalarıyla bölge ülkeleri arasında parlayan bir yıldız olarak ortaya çıktı. 1986 Olayları milliyetler meselesinin sosyalist ideolojilerle hiç bir zaman çözümlenemeyeceğini açık bir şekilde göstermiştir. Almatı Olayları ile Sovyetlerin sınıf menfaatleri, millî menfaatlerden önce gelir şeklindeki ideolojilerinin hayatın hakikatleriyle bağdaşmadığını ortaya koymuştur.

49 Abdolvahap Kara, *Kazakistan'ın Yeniden Doğuşu*, İstanbul, 2006, s. 148.

1988’de Kazakistan KP MK açıklık politikası çerçevesinde bir karar kabul ederek, geçmişte haksız yere “halk düşmanı” olarak karalanan ve isimlerinin dahi anılmasına yasak konan millî şahsiyetlerin suçsuz olduğunu ilan ederek, akladı. Böylece 1930’lu, 1940’lı ve 1950’li yılların başlarında haksız yere cezalandırılan Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunov ve Mir Yakup Duvlatov gibi Alaş Partisinin liderleri ile Magcan Cumabay ve Cüsippek Aymavıto gibi millî yazar ve şairlerin mücadeleleri ve eserlerini yeni nesillerin tanınmasına imkân doğdu.⁵⁰

1989 Olcas Süleymanov’un liderliğinde “Nevada-Semey Anti-Nükleer Hareketi” kuruldu. Bu hareketin maksadı 1949 yılından beri Kazakistan topraklarında gerçekleştirilen atom bombası denemelerine son vermektir. Çünkü Semey’deki askeri poligonda yeraltında gerçekleştirilen bu denemelerden havaya sızan radyasyon bölge halkının sağlığına zararlı etkiler yapmaktaydı. Bunun gibi diğer bir ekolojik cemiyet Muhtar Şahanov’un liderliğinde kuruldu. “Aral ve Balkaş Komitesi” adında bu cemiyetin maksadı kurumakta olan Aral ve Balkaş göllerinin sorunlarına çareler aramaktır.⁵¹

1.5. Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti

1980’li yılların sonunda Sovyetler Birliği’nin temelleri sarsılmaya başlamıştı. Sovyet sistemi ve ekonomisinin hızlı çöküşü, Kazakistan’da siyasî ve ekonomik hayatın istikrara kavuşmasını sağlayacak devlet başkanlığı yönetimine geçilmesini gerekli kıldı. Bu sebeple 24 Nisan 1990’da Kazakistan Yüksek Sovyeti Kazak SSC Devlet Başkanlığı makamını tesis etti. Meclis’te yapılan gizli oylamada Kazakistan’ın ilk Devlet Başkanı olarak N. A. Nazarbayev seçildi.

25 Ekim 1990’da Kazakistan Yüksek Sovyeti Kazak SSC’nin siyasî egemenliğini ilan etti. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev bunu bağımsızlık yolundaki ilk önemli adım olarak değerlendirmektedir.⁵² 2 Ekim 1991’de Sovyetler

50 Manaş Kozıbayev, “Aktañdaktar Akıykatı”, *Sotsiyalistik Kazakstan*, 11.09.1988.

51 Nürpeyisov-Ayaganov-Caksılıkov, s. 95;

52 Nursultan Nazarbayev, *Kazakstan Jolı*, Almatı, 2007, s. 52.

Birliği'nin Kazakistan topraklarında bulunan Baykonur Uzay Üssünden ilk defa bir Kazak astronot, Toktar Ebubekirov uzaya uçtu.⁵³ Bu aynı zamanda Türk halklarından ilk astronotun uzaya çıkışı olarak tarihe geçti.⁵⁴ PTT Genel Müdürlüğü'nün 1986'da kuruluşunun 146. yıldönümü vesilesiyle gerçekleştirdiği “2000 Yılına Mektup” kampanyasında ilk Türk uzay adamına iletilmesi istenen mektup, 13 Şubat 2002'de “uzaya çıkan ilk Türk astronot” ünvanını alan Toktar Ebubekirov'a teslim edildi.⁵⁵

1 Aralık 1991'de Kazakistan tarihinde ilk defa devlet başkanlığı için halk oylaması yapıldı ve N. Nazarbayev Devlet Başkanı seçildi. Seçimlerden on gün sonra ise, Kazak Parlamentosu aldığı bir kararla, ülkenin adından “Sovyet Sosyalist” ibaresinin çıkarıldığı ve devletin resmi adının “Kazakistan Cumhuriyeti” olduğunu kabul etti.

Sovyetler Birliği'nin çözülmesini engellemek isteyen Komünist Partisi, KGB ve Kızıl Ordu'nun tutucu güçlerinin 19 Ağustos 1991'de Moskova'da Mihail Gorbaçov yönetimine karşı darbe girişimi, aksine çöküşü daha da hızlandırdı. Darbe önlendikten sonra Rusya Federasyonu dâhil tüm birlik cumhuriyetleri birbiri ardına bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bu arada Kazakistan Komünist Partisi 7 Eylül 1991'de olağanüstü kongre için toplandı. Kongrede Kazakistan Komünist Partisi'nin kendi fesh etme ve yerine yeni bir parti olarak Sosyalist Parti'yi kurma kararı aldı.

Kazakistan 16 Aralık 1991'de bağımsızlığını ilan etti. SSCB ve onun ayrılmaz bir parçası olan Komünist Partisi tarih sahnesinden silindi. Kazakistan Komünist Partisi'nin halefi Sosyalist Parti ise kısa bir süre dağıldı. Kazakistan'ın eski Komünist Partisi'nin bazı üyeleri de ünlü yazar ve şairler Oljas Süleymanov ve Muhtar Şahanov'un eş başkanlığında kurulan Halk Kongresi Partisi'ne üye oldular.⁵⁶

53 Kökiş Rısbayulı, *Kazakistan Respublikasınıñ Tariyhi*, Almatı, 1999, s. 292; Kadir Dikbaş, “Orta Asya'dan Uzaya Açılan Pencere: Baykonur”, *Atayurt Dergisi*, Kış 2009, No: 1, s. 54-57.

54 Uzaya Çıkan İlk Türk: Toktar Ebubekirov, *Atayurt Dergisi*, Kış 2009, No: 1, s. 56.

55 Radikal, 9 Şubat 2002; Hüriyet, 14 Şubat 2002.

56 Ayagan – Şäymerdenova, s. 296-311; Mehmet Saray, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1996, s. 182-183.

Yeni bağımsız devletler SSCB'nin yerine ülkeler arasındaki ilişkileri tanzim edecek bir oluşum arayışına girdiler. Rusya Federasyonu, Belarusya ve Ukrayna devlet başkanları 1991 yılı Aralık ayı başlarında Minsk şehrinde bir araya gelerek Bağımsız Devletler Topluluğunu kurdular. Buna karşılık Kazakistan ve Orta Asya'nın diğer ülke liderleri de Aşkabat'ta bir oluşum için toplandılar. Daha sonra iki grup Almatı'da toplanarak Almatı Deklarasyonunu yayınladılar ve 21 Aralık 1991'de Bağımsız Devletler Topluluğu çatısı altında birleştiklerini ilan ettiler. Daha sonra, eski SSCB'nin diğer üye ülkeleri de bu topluluğa katılma kararı aldılar.⁵⁷

Bağımsız Kazakistan çok geçmeden dünyada birçok devlet tarafından tanındı. Türkiye ise, Kazakistan'ı bağımsızlığının ilanının üzerinden iki saat geçer geçmez tanıyan ilk ülke olarak tarihe geçti. Kazakistan 2 Mart 1992'de Birleşmiş Milletler tarafından üyeliğe kabul edildi.

Kazakistan bağımsız millî devletin sembolleri olan bayrak ve devlet armasını da hazırlayarak 4 Haziran 1992'de parlamentonun onayına sundu. Ülkenin millî marşı da Kazakistan Parlamentosu tarafından 11 Aralık 1992'de kabul edildi. Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk anayasası 28 Ocak 1993 tarihinde parlamento onayından geçti. 15 Kasım 1993'de bağımsız devletin en önemli alametlerinden olan millî para "tenge" de kabul edilerek tedavüle çıktı.⁵⁸

7 Mart 1994'te genel ve yerel seçimler yapılarak demokratikleşme yolunda önemli bir adım atıldı. Ancak yeni seçilen parlamento uzun ömürlü olmadı. Seçimin sonuçları Kazakistan Mekezi Seçim Komisyonu seçimlerde anayasa hükümlerini gereği gibi tatbik etmediği anlaşıldı. Anayasa Mahkemesi seçimleri geçersiz ilan etti. Nazarbayev Parlamentosunun 10 Aralık 1993 tarihinde kabul ettiği Cumhurbaşkanı ve Valilere Geçici İlave Yetkiler tanıyan kanuna göre ülkeyi idare etti. 29 Nisan 1995'te yapılan referandum ile Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in görev süresi 1 Aralık 2000'e kadar uzatıldı. Nazarbayev'in talimatıyla yeni anayasa taslağı hazırlandı. 30 Ağustos 1995 yılında yapılan halk oylamasıyla yeni anayasa

57 Nursultan Nazarbayev, *Gasırlar Togısında*, Almatı, 1996, s. 93-96; Jonathan Aitken, *Kazakistan'ın Efsanevi Lideri Nazarbayev*, İstanbul, 2010, s. 132-137.

58 Nazarbayev, *Kazakistan Jolu*, s. 171-172.

kabul edildi.⁵⁹ Yeni anayasaya göre 5 ve 9 Aralık 1995'te yapılan seçimlerde Senato ve Parlamento'ya milletvekilleri seçildi.⁶⁰

Bağımsız Kazakistan'ın tarihindeki önemli değişikliklerden biri de başkent in Almatı'dan daha merkezi konumdaki Astana'ya taşınması oldu. 6 Temmuz 1994'te Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in bu husustaki kararıyla hazırlıklara başlanarak büyük imar faaliyetlerine girişildi. Bunun sonucunda yeni başkent, baştan sona yeniden inşa edilerek Kazak bozkırlarının ortasında modern ve herkesi hayran bırakan güzel bir kent, ortaya çıktı. 10 Haziran 1998'de yapılan resmî açılış töreniyle Kazakistan, Astana'dan yönetilmeye başlandı.⁶¹

Kazakistan bağımsızlığın ilanından itibaren ülke genelinde din ve inançlar alanında dengeli bir politika izlemeyi sürdürmektedir. Ülkede, sayısı 40'ı aşmış dinî mezhepleri temsil eden üç bine yakın dinî oluşumun inançlarını serbestçe yaşaması anayasal olarak teminat altına alınmıştır. Bunun da ötesinde ülkede ve uluslararası alanda dinler arası hoşgörünün yerleşmesi devlet politikası haline getirilmiştir. 23-24 Eylül 2003 yılında Astana şehrinde Semavî ve Geleneksel Din Liderleri Kurultayı'nın ilki gerçekleştirildi. Birleşmiş Milletler ve başka uluslararası teşkilatların da destek verdiği kurultaya çeşitli din ve mezheplerden 135 temsilci katıldı. Bunlar Ortodoks, Lüteran, Roma Katolik, Ermeni Kiliseleri, İslam'ın Sünni ve Şii Mezhepleri, Taosizm, Hinduizm, Şintoizm ve Budizm gibi inançların temsilcileriydi. Astana şehrinde 12-13 Eylül 2006'da II. ve 1-2 Eylül 2009'da III. Kurultay düzenlendi.⁶²

Sovyet döneminde bir tarım ve hammadde ülkesi durumunda olan Kazakistan bağımsızlığın ilk yıllarında büyük ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kaldı. Özellikle 1992-1994 yılları arasında %1200'lere varan aşırı enflasyon Kazakistan'ın

59 Rısbayulı, a.g.e., s. 295-296. Abdolvahap Kara, "Kazakistan Anayasa Tarihi ve 1995 Anayasasının Kalkınmadaki Rolü", *Atayurt*, Yaz 2010, Sayı 4, s. 42-43.

60 Rısbayulı, s. 296.

61 Nursultan Nazarbayev, *Avrasya'nın Kalbinde*, Astana 2005, s. 104-108.

62 Bağdad Amreyev, *Doğu ve Batı Küreselleşme Çağrısı Medeniyetler Diyalogu ve Kazakistan'ın Ortadoğu Politikası*, İstanbul, 2011, s. 35-78.; Yasin Tekin, "Kazakistan'ın Dinlerarası Diyalog Toplantıları ve Dünya Barışına Katkısı", *Atayurt Dergisi*, Yaz 2009, Sayı 2, s. 44-45.

zor günler geçirmesine sebep oldu.⁶³ 2 Ocak 1992’de Rusya’nın fiyatları serbest bırakması, ruble bölgesindeki Kazakistan’da fiyatların roket hızıyla yükselmesine sebep oldu.⁶⁴ Bağımsızlığına yeni kavuşan Kazakistan’ın başlangıçta kendi ekonomi politikalarını belirlemede geç kaldığı bir gerçektir. Ancak, bu dönemde neyin nasıl yapılacağını tecrübeli Batılı iktisatçılar ve IMF de dâhil hiç kimse bilmiyordu. Bağımsız ekonomik politikalar yürütmekte tecrübesiz Kazakistan, Rusya’nın politikalarını izlemeye çalışmış, ancak Moskova’nın yürüttüğü ekonomik reformlar her iki ülkenin de ekonomik felaketin içine sürüklenmelerine sebep oluyordu. 15 Kasım 1993’te tengenin tedavüle girmesiyle ruble bölgesinden çıkan Kazakistan Ocak 1994’te IMF’nin onayladığı ve danışmanlık ettiği istikrar programını uygulamaya başladı. Bu tarihten sonra Kazakistan izlemeye çalıştığı para, maliye politikaları ve yapısal reformlar ile “Orta Asya’nın en hızlı reformcusu” olarak göze çarpmaya başladı.⁶⁵ Kazakistan, eski Sovyet cumhuriyetleri içinde piyasa ekonomisine geçiş için çalışmaları başlatan ilk ülke oldu.⁶⁶

Ancak 1990-1995 yılları arasında Kazakistan ekonomisinin durumu diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi pek parlak değildi. Bu yıllar arasında ülkede üretim %39 oranında düşüş göstermişti. Fakat 1996 yılından itibaren Kazakistan’da yapılan reformların neticeleri görülmeye başlandı ve aynı yıl içinde bağımsızlık tarihinde ilk defa ekonomide büyüme görülmüş ve enflasyon kontrol altına alınmaya başlamıştı. 1996’da %0,5 olan ekonomik büyüme oranı 1997’de %2’ye yükseldi.

10 Ekim 1997’de Nazarbayev’in Kazakistan’ın 2030 yılına kadar gelişim stratejisi yayımlandı. “Kazakistan 2030” adlı bu strateji belgesinde Kazakistan’ın gelişmesindeki olumlu ve olumsuz faktörler sıralandı.⁶⁷ Bu strateji Kazakistan’ın dört

63 Nazarbayev, *Kazakistan Jolu*, s. 218.

64 Aitken, s. 138-139.

65 Somuncuoğlu, s. 36-39; Hayrolla Gabcalelov, *Tenge*, Almatı, 2003.

66 Nazarbayev, a.g.e., s. 43.

67 Nursultan Nazarbayev, *Kazakistan – 2030*, Almatı, 1997; Nazarbayev, *Kazakistan Jolu*, s. 29-36; Abdijapar Abdäkimulı, *Kazakistan Tariyhi*, Almatı, 2005, s.448-450.

aşamada gelişmiş ülkeler safına katılmasını öngörmektedir. Buna göre 1997-2000 yıllar arası hazırlık aşaması, 2000-2010 yılları arası birinci aşama, 2010-2020 yılları arası ikinci aşama ve 2020-2030 üçüncü aşamadan sonra Kazakistan gelişimde ileri ülkeler arasında girecektir.⁶⁸

1997 yılı sonunda Güney-Doğu Asya kriziyle uluslararası piyasalarda Kazakistan'ın temel ihracat malları petrol ve demir dışı metallerin fiyatlarının düşmesi, gelişimi olumsuz etkiledi. Ardından Ağustos 1998'de patlak veren krizle Rusya'da fiyatların hızla düşmesi ve nakit sıkıntısının baş göstermesi Kazakistan'ı derinden sarstı. Rusya vatandaşlarının parası konvertibl olan Kazakistan'a gelecek döviz satın alması ve fiyatları düşen Rus mallarının Kazakistan'a akması ekonomiye büyük zararlar verdi. Bunun sonucunda Kazakistan ekonomisi 1998'de %2,5 küçülme gösterdi.

1999 yılında Rusya krizinin olumsuz etkilerinden sıyrılmaya başlayan Kazakistan ekonomisi tekrar büyümeye geçmiş ve %1,9 oranında büyüme göstermiştir. Dünyada hammadde ve özellikle petrol fiyatlarının yüksek olması sebebiyle 2000 yılında Kazakistan %9,6 ile en büyük büyüme oranını yakaladı.⁶⁹

Kazakistan'ın gelişmesinde dış ticaret reformlarıyla özelleştirmeye daha bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren önem verilmesinin rolü büyük oldu. Bu reformlara verilen önemi bağımsız devletin temellerini oluşturan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in "önce ekonomi, sonra siyaset" şiarı açık bir şekilde ortaya koymaktadır.⁷⁰

Kazakistan'da dış ticaret reformları diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi temel birkaç noktadan başlatıldı. Bunlar dış ticaret fiyatlarının serbestleştirilmesi, dış ticaret sisteminin yeniden yapılandırılması, pazar çeşitlendirilmesi ve döviz sisteminin değiştirilmesi gibi konulardır. Sovyet döneminde Kazakistan'ın dış ticareti Moskova üzerinden yapıldığı için yabancı devletlerle

68 Nazarbayev, *Kazakistan Jolu*, s. 31.

69 Somuncuoğlu, s. 45-47.

70 Darhan Kaletaev, *Ulusal Lider Etkeni*, İstanbul, 2010, s. 10.

doğrudan ticarî ilişkisi bulunmuyordu. Bu yüzden dış ticaretin geliştirilmesi için Rusya ve eski Sovyet ülkeleri ağırlıklı dış ticaret yönünün değiştirilmesi önemliydi. Bu hususta önemli anlaşmalardan biri ABD ile yapıldı ve Mart 1993'te ABD Kazakistan'a en çok kayırılan ülke statüsünü tanıdı. 1997'de dış ticareti sınırlandırıcı rol oynayan dış ticaret kontratlarının işlem yapılmadan önce Kazakistan Tarım ve Sanayi Borsasına kaydetme zorunluluğu kaldırıldı. 2000'li yıllara gelindiğinde Kazakistan dış ticaret reformunu büyük ölçüde tamamlamış bulunuyordu.⁷¹

Kazakistan'ın kalkınmasında önemli faktörlerden biri özelleştirmenin vakit geçirmeden, hemen uygulamaya koyulmuş olmasıdır. Bu hususta Nazarbayev, Kazakistan'ın özelleştirmeyi devlet kurumlarının oluşturulmasıyla birlikte yürütüklerine vurgu yapmaktadır. Eğer devlet kurumlarının yerli yerine oturması beklenseydi, Özbekistan'da yaşanan tecrübenin gösterdiği gibi, Kazakistan'ın ekonomik durumu kötüye gidebilirdi. Nazarbayev'in değerlendirmesine göre, özelleştirmenin Kazakistan'a kazandırdıklarının başında öncelikle ülkede her çeşit kolda verimli ve istekli çalışan özel mülkiyet sahiplerinin ortaya çıkmasına uygun zemin hazırlamış olması gelir. Bunlar da ülke büyümesinin binlerce bağımsız noktalarını oluşturmuştur. Ayrıca özelleştirme ile devlet, zarar eden büyük devlet işletmelerine destek vermeyeceğini göstermiş oldu.⁷²

Kazakistan'da özelleştirme dört aşamada gerçekleştirildi. 1991-1992 yılları arasındaki birinci aşamada ticaret ve hizmet sektöründe yer alan devlet işletmelerin mülkiyetini istek üzerine belirli şartlar altında çalışanlara devretti. Bu dönemde 4500'den fazla devlet işletmesi özelleştirildi.⁷³ Özelleştirmenin 1993-1995 yılları arasındaki ikinci aşamasında toplu özelleştirme programı uygulandı. Toplu özelleştirme kupon sistemiyle gerçekleştirildi. Buna göre, halka özelleştirmede para yerine kullanılacak kuponlar belirli kriterlere göre dağıtıldı. Halk bu kuponları

71 Anar Somuncuoğlu, *Kazakistan ve Özbekistan Ekonomileri Geçiş ve Büyüme Stratejileri*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s. 120-125.

72 Nazarbayev, *Kazakistan Jolu*, s. 183.

73 Nazarbayev, a.g.e., s. 188-189; Somuncuoğlu, s. 130; Ayagan – Şäymerdenova, s. 323.

yeni oluşturulan Özelleştirme Yatırım Fonlarına devrederek özelleştirmeye katıldı. Kamu işletmelerinin hisselerinin %39'u devlette kalırken, kalan hisseler kupon karşılığı Özelleştirme Yatırım Fonlarına devredildi. Küçük çaplı 11625 işletme açık arttırmayla satışı sunuldu ve bunların 6088'i alıcı buldu.⁷⁴

Ayrıca teker teker özelleştirmeler de yapıldı. Kazakistan'ın bu konuda ilk deneyimi Almatı'daki tütün fabrikasının 100 milyon dolar karşılığında Amerikan Philip Morris şirketine satılmasıdır. Philip Morris'in batma noktasındaki devlet şirketine 240 milyon dolar yatırım yapıp kâra geçirmesi, Nazarbayev için olumlu bir deneyim oldu ve özelleştirme konusunda cesaretli adımlar atmasına sebep oldu.⁷⁵ Bu dönemde Çimkent Şekerleme Fabrikası, Karmet Sanayi Tesisleri ve Jezkazgan Renkli Metal Sanayi Tesisleri de satıldı.⁷⁶

Özelleştirmenin 1996-1998 yılları arasındaki üçüncü aşamasında Devlet Mülkiyeti Özelleştirme ve Yapısal Reform Programı uygulamaya kondu. Programın temel amacı ekonomide özel sektörü yaygınlaştırmaktı.⁷⁷ Bu dönemde Kazakistan ekonomisinin stratejik öneme sahip elektrik enerjisi, gaz ve petrol tesisleri, ayrıca sağlık, eğitim ve kültür gibi sosyal alanlardaki işletmelerde özel sektörlerin yönetimine devredildi. Bu aşamada büyük işletmeleri satıp alacak güçte millî yatırımcıların oluşmaya başladı. İkinci ve üçüncü aşamalarda 94 büyük işletme özelleştirildi. Bunlardan 57 işletme yabancı yatırımcıların yönetimine verildi.⁷⁸

1999 yılından günümüze kadar devam dördüncü aşama devlet mülkiyetlerini yönetme ve düzenleme konularında devlet organları arasındaki yetkilerin paylaşımındaki yeni ilişkileri kapsamaktadır. Bu aşamada devlet mülklerini yönetiminde verimliliği arttırmaya ve idari kararların uygulanmasını takip etmeye önem verilmektedir. Böylece devlet mülklerinden devlet bütçesine gelirlerin artırılması hedeflenmektedir. 2003 yılından itibaren devlet mülklerinin özelleştirilmesinden

74 Somuncuoğlu, 130-131.

75 Aitken, s. 194; Nazarbayev, *Kazakistan Jolu*, s. 194-195.

76 Ayagan – Şäymerdenova, s. 323; Nazarbayev, s. 189-200.

77 Somuncuoğlu, s. 132-133.

78 Nazarbayev, s. 200-204.

elde edilen gelirler millî rezervlere aktarılmaktadır. Bu gelirler 2002 yılına kadar devlete gelir kaydedilirken, 2002 yılında bütçe açıklarını kapatmak için kullanılıyordu. 2007 yılı itibarıyla Kazakistan özelleştirmeden beklediğinden daha fazla netice aldı ve ülke ekonomisinde özel sektör yerli yerine oturmuş durumdadır. Ülke sanayi üretiminin yaklaşık %90'ını özel sektör üretmektedir.⁷⁹

2008 yılında tüm dünyayı sarsan ekonomik kriz olumsuz etkilerini Kazakistan üzerinde de gösterdi. Kriz dolayısıyla enerji ve diğer emtia fiyatlarındaki düşüş Kazakistan'ın ihracat gelirlerini önemli oranda gerilemeye yol açtı. Krizi aşmak için 2009 yılında 20 milyar dolarlık ekonomik önlemler paketi devreye sokuldu. Astana'nın kriz önlemlerinde IMF'ye muhtaç olmadan rahat hareket etmesinde, 2000 yılında kurulan "Petrol Fonu" etkili oldu. 2009 yılına kadar bu fonda biriken 30 milyar dolar ihracat gelirlerindeki düşüşten kaynaklanan boşluğun yaratıldığı finans darlığını dengelemek için kullanıldı.⁸⁰

Ekonomik kalkınmanın yanı sıra kültürel sahada da atılımlar yaşandı. Bilim ve eğitim alanına yönelik çalışmalar yapıldı, yeni müesseseler kurulduğu gibi, eğitim seviyesinin yükseltilmesi maksadıyla Kazakistan parlamentosu Lisbon Konvansiyonu'nu imzaladı. Bu sayede Kazakistan'da eğitim gören öğrencilerin diplomalarının uluslararası sahada tanınması sağlandı. 11 Kasım 1993'de gençlerin yurt dışındaki önemli merkezlerde eğitim görmelerine imkân sağlamak amacıyla "Bolaşak", yani "Gelecek" adıyla burs verilmesi kararlaştırıldı. Bu çerçevede ilk olarak 1994 yılında 187 öğrenciye ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerin üniversitelerinde tahsil görmek üzere burs verildi. Bu burs için öğrenci kontenjanı 2004 yılında 13 ülke için 785, 2005 yılında 32 ülke için 3 bine çıkarıldı.⁸¹

2000 yılında millî tarih ve kültür alanında bilimadamlarının çalışmalarına destek olmak üzere Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev tarafından "Kültü-

79 Nazarbayev, s. 207-208.

80 Kadir Dikbaş, "Kazakistan Ekonomisi: Ak Akçe Kriz İçindir", *Atayurt Dergisi*, Yaz 2009, Sayı 2, s. 46-47.

81 Ayagan – Şâymerdenova, s. 347.

rel Miras Programı” başlatıldı. Bu program çerçevesinde yüzlerce bilim adamının araştırma projelerine destek verilerek önemli eserler yayınlandı.⁸²

Kazakistan’da spor alanında birçok atılım gerçekleştirildi. Bağımsızlıktan sonra kurulan Millî Olimpiyat Komitesi başarılı çalışmalar yaptı. Kazak sporcuları uluslararası spor yarışmalarında daha çok görünür oldu. Kazakistan futbol takımları 2003 yılından itibaren Avrupa kupalarına katılmaya başladı. Kazakistan 2008 Pekin Olimpiyatlarında 2 altın, 4 gümüş ve 7 bronz madalya ile genel sıralamada 209 ülke arasında 19. oldu.⁸³

1995’te Kazakistan nükleer silahlardan kendi isteğiyle vazgeçen ülke olarak tarihe geçti. Bunun için başka devletler Kazakistan’a herhangi bir taarruzda bulunmayacağına dair teminat vermiş, bununla ilgili çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmalar sayesinde eğer Kazakistan herhangi devletin taarruzuna maruz kalırsa Birleşmiş Milletler Konseyi çıkaracağı acil kararlar gerekli önlemleri alacaktır. Bunu takiben Kazakistan, SSCB zamanından beri ülkede kalmış nükleer silahlardan vazgeçtiğini ilan etti. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşmasını imzalayan Kazakistan, ülkedeki bütün nükleer malzemeyi imha etti.⁸⁴ SSCB döneminde nükleer silah denemelerinin yapıldığı Semey Poligonu, Nursultan Nazarbayev cumhurbaşkanı seçildikten sonra resmen kapatıldı.

Kazakistan hiçbir şekilde başka ülkelere silah dağıtmayacağı hakkında anlaşma yaptı. Sınır komşuları olan Rusya, Çin, Kırgızistan ve Tacikistan ile birlikte ‘Şangay İşbirliği Teşkilatı’nı kurdu. Başta Türkiye olmak üzere, Hindistan, İran, Pakistan ve diğer ülkelerle dostluk ve işbirliği antlaşmaları yaptı.

Bununla yetinmeyip, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’daki ülkelerle de ilişkiler kuruldu, BM, IMF, Dünya Bankası, Avrupa Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma Bankası gibi uluslararası teşkilatlarla ilişki içine girildi ki, bu durum Kazakistan’ın herkese açık olduğu ve herkesle çalışmaya hazır olduğunun bir göstergesiydi.

82 A.g.e., s. 339-341.

83 A.g.e., s. 341-342.

84 Belikov, *Kazakistan 2030*, Almata 2006.

Batıdan ve Doğudan tüm işbirliklerinin yanı sıra Nursultan Nazarbayev, Avrasya Topluluğunun oluşması için kendi projesini önerdi. Avrasya Topluluğunu kurma tezi, kaybedilen bağlantıları canlandırmak, toplumlar arası hoşgörü-yü aşılama, mazideki ortak tarih ve kaderi devam ettirme, birlik-beraberlik içinde yaşama düsturunu sürdürme ve ortak kültürü geliştirmeye yönelikti. Yine olabilecek jeopolitik tehlikelerden, sosyo-politik krizlerden korunma diğer bir kurulma amacıydı. 6 Ekim 2000 tarihinde ‘Avrasya Birliği’ kuruldu.⁸⁵

Bunun sayesinde ‘Uluslararası Ekonomik İş Konseyi’ kuruldu, Gümrük Birliği anlaşması yapıldı, ‘Orta Asya İttifakı İşbirliği’ meydana geldi. Orta Asya’da 9 ülke arasında ortak güvenlik antlaşması yapıldı. Kazakistan-Rusya arasında yapılan vatandaşlığa geçme işlemlerinin kolaylaştırılması da Avrasya Projesinde bulunan ilklerinden bazılarıdır. Avrasya Birliği, ekonomik ve kültürel bir entegrasyondur. Maksat, mal, sermaye ve iş yapmaya engel olmayacak şekilde ortak pazar kurmaktır. Bundan başka ilim ve teknoloji sahalarında araştırma yürütmek, eğitim ve okulların çağdaş taleplere göre düzeltilmesi de bu birliğin ilgi ve görev alanına girer.

Kazakistan’da 1995’te gerçekleştirilen referandumda Nazarbayev’in görev süresi uzatılmış, 10 Ocak 1999’daki seçimlerde de yeniden başkan seçilmiştir. Yine Aralık 2005’te yapılan seçimlerde de, Nazarbayev, oyların %90’ından fazlasını alarak 7 yıldan fazla bir süreliğine devlet başkanı seçilmiştir. Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 2006 Temmuz’unda kendi partisi Otan ile kızı Dariga Nazarbayeva’nın partisi olan Asar’ı birleştirmiş, onun bu hareketi, Nursultan Nazarbayev’in gücünü daha da pekiştirmesi olarak yorumlanmıştır. Otan Partisi sonradan, Nazarbayev’in onuruna, Nur-Otan adını almıştır. Kazakistan parlamentosu, 2007 yılında Nazarbayev lehine yeni bir karar daha aldı. Buna göre; Nursultan Nazarbayev görev süresi dolduğunda farklı etnik gruplardan üyeleri bir araya getiren toplantılara başkanlık edebilecek ve savunma konseyinde kalıcı bir göreve sahip olacaktır.

85 Beysembayev, *Gilmiy Teknikalık Revolyutsiya, Almata 2005 s. 256.*

İKİNCİ BÖLÜM

2. Kazakistan Coğrafyasının Ana Özellikleri

2.1. Genel Özellikler

Kazakistan toprakları, kapladığı alan itibarıyla Türk cumhuriyetleri arasında birinci, BDT içerisinde ise Rusya'nın ardından ikinci büyük ülkedir. Avrasya bölgesinin merkezinde yer alan Kazakistan'ın sınırlarını doğuda Çin Halk Cumhuriyeti, güneyde Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan, batı ve kuzeyde Rusya Federasyonu oluşturur. Ülke yüzölçümü 2.724.900 km²'dir. 46-87 Doğu ve 40-56 Kuzeybatı enlemi üzerinde bulunan ülke topraklarının kuzeyden güneye genişliği 2000 km ve batıdan doğuya ise yaklaşık 3000 km uzunluğundadır. Kazakistan'ın güneydoğusunda bulunan Han Tengri Dağ'ında zirve yüksekliği 6.995 metreyi bulur.⁸⁶ Sahip olduğu bu yüzölçümü ile Kazakistan, kapladığı alan bakımından dünyada dokuzuncu sırada yer almaktadır.⁸⁷ Kazakistan'ın ülke topraklarının kapladığı alan, Avrupa Birliği'ne üye 12 ülkenin toplam toprak miktarından daha büyüktür.⁸⁸ Dört Orta Asya devletinin tümünden iki kat daha büyük bir yüzölçümüne sahip olan ülkenin,⁸⁹ topraklarının büyük kısmı Orta Asya'da bulunmakla birlikte, küçük bir kısmı Doğu Avrupa'da yer alır.⁹⁰ Ülke sınırlarının toplam uzunluğu 12.187 km olan Kazakistan; Rusya Federasyonu ile 6.467 km, Özbekistan ile 2.300 km, Çin ile 1.460 km, Kırgızistan ile 980, Türkmenistan ile 380 km'lik bir sınır uzunluğuna sahiptir.⁹¹

2.2. Jeomorfolojik Özellikleri

Kazakistan jeomorfolojik açıdan, genelde sade bir görünüme sahiptir ve ülke toprakları, batıdan doğuya doğru gidildikçe yükselir. Ancak toprakların büyük bir kısmı, kimi zaman hafif engebelerin bulunduğu düzlüklerle kaplıdır ve bu topraklar,

86 *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*, (Haz. Askhat Dautov – Abdulvahap Kara), Kazakistan İstanbul Başkonsoloslugu, İstanbul, 2008, s. 14.

87 <http://www.kazakhstan-turkey.com/kazakistan-ateselik-yazi.htm>, Erişim, 08.04.10.

88 <http://avrasyamerkezi.okan.edu.tr/node/15>, Erişim, 08.04.10.

89 <http://www.kazakhstan.com/v/geography>, Erişim, 12.03.10.

90 <http://www.kazakhstan.com/v/geography>, Erişim, 12.03.10.

91 <http://www.kazakhstan-turkey.com/kazakistan-ateselik-yazi.htm>, Erişim, 08.04.10.

'Kazak Bozkırı' adını alır.⁹² En alçak noktası Vpadina Kaundy'de, deniz seviyesinin 132 m altında iken, en yüksek yeri Han Tengri Zirvesi'nde 6.995 metreye ulaşır.⁹³

Kazakistan topraklarının %40'ı çöl, %23'ü yarı çöl, %20'si bozkır, %7'si orman-bozkır ve %10'u da dağlardan oluşmakta olup, ülke arazisinde Altay, Tarbagatay, Cungar sıra dağları yer alır.⁹⁴ Kazakistan arazisi yeknesak değildir. Ülke topraklarının ancak üçte birinden biraz fazlası ovalardan oluşur. Arazinin hemen yarısına yakını tepelik düzlükler ile platolardan meydana gelmiştir. Kazakistan topraklarının kalan %20'lik bölümünü dağlık bölgeler teşkil eder.⁹⁵

Ülkedeki en alçak bölge Hazar Denizi sahillerindeki topraklar olup, Hazar'ın güneybatısında Aral ve Hazar arasındaki bölgede, yüksek Üst-Yurt ve Mangışlak ovaları vardır. Mangışlak'ın kuzeyinde ise yaklaşık 56 m yüksekliğe sahip olan Karatav [Karadağ] ve Aktav [Aktav] yer alır. Turan ovasının da bir kısmını teşkil eden Kazakistan ovasının orta bölümü kumluk bir sahadır. Doğu Kazakistan ovası ise Balkaş'a doğru alçalır ve güneydoğuda Tanrı dağlarına dek uzanır. Kazakistan'ın doğusunu Sibiryaya ovasından ayıran dağlar bulunmaktadır ve bunlar 1.470 m yükseklikteki Kızıl Ray, 1.340 m yüksekliğe sahip Karkaralı dağları ile Bayan Aul, Gökçetav [Gökçedağ], Ulutav [Uludağ] dağlarıdır.

2.3. İklim Yapısı ve Özellikleri

Denizlerden çok uzaklarda bulunan Kazakistan'da kara iklimi belirgin bir şekilde hissedilir. Ülkenin kuzeyinde kış hem soğuk, hem de uzun geçer. Orta bölgelerde soğuklar azalır. Güneye inildikçe, kışın kısaldığı ve ısının yükseldiği görülür. Kazakistan'ın güney sınır bölgelerinde kış yumuşak geçer. Dağlarda yaz kısa ve serin, kış biraz ılık olur.

Kazakistan'ın okyanuslardan uzak kalması ve deniz tesirini iç kısımlara girmesini engelleyen büyük dağların olması, Kazakistan iklimini sert kıtasal kara

92 Ramazan Özey, *Tabiatı, İnsanı ve İktisadı ile Türk Dünyası*, Özeğitim Yay., İstanbul 1996, s. 81.

93 ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) internet sitesi

94 <http://www.kazakhstan.org.tr/icerik.php?cid=110>, Erişim, 08.04.10.

95 *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*, s. 14.

iklim yapmaktadır. Ülke genelinde yaz ve kış ayları arasında ısı farkı çok büyüktür. Sıcaklık, ocak ayında ortalama -35 dereceden -4 dereceye kadar; temmuz ayında ise, +19 dereceden +35 dereceye kadar farklılık göstermektedir.

Yıllık yağış ortalaması ormanlarda 300-400 mm³, bozkırlarda 250 mm³ ve dağlarda 400 mm³ ile 1600 mm³ arasında değişmektedir.⁹⁶

Sıcaklıklar, ilkbahar ve sonbaharda ılımandır ve sıcaklığın en yüksek olduğu ay temmuzdur. Kar yağışı kasım ayında gözlemlenir, dağlık bölgelerde ise nisana dek sürer.⁹⁷

2.4. Kazakistan'ın Hidrografya Özellikleri

Kazakistan Cumhuriyeti, akarsular bakımından zengin sayılabilecek bir ülkedir. Nitekim ülkede bulunan akarsuların sayısı 85 bin 22'dir.⁹⁸

2.4.1. Su Kaynakları

Kazakistan su kaynakları bakımından, geniş coğrafyasının da verdiği imkânlar doğrultusunda çok zengin bir ülke olup, ülkede çok sayıda akarsu ve göl bulunmaktadır.

2.4.1.1. Akarsuları

Kazakistan'da irili-ufaklı 7 binden fazla dere ve nehir vardır. Bunların çoğunluğu Hazar Denizi, Aral, Balkaş ve Tengiz göllerine akar. İrtiş, İşim ve Tobol gibi önemli birkaç istisnaî nehirler, Kazakistan sınırlarını aşarak sularını Arktik denizine boşaltır. Hazar Denizine dökülen iki büyük nehir Yayık ve Cem'dir. Aral Gölünü besleyen büyük nehir ise Sirderya'dır. Balkaş gölüne güneyden İli, Karatal, Aksu, Lepsi ve kuzeyden Ayagöz, Bakanas, Tokirau nehirleri akar.⁹⁹

Ülkenin en büyük nehirlerinden biri olan ve 4.248 km'lik bir uzunluğa sahip İrtiş Nehri'nin 1.700 km'lik bölümü; 2.450 km'lik İşim Nehri'nin 1.400

96 A.g.e., s. 15.

97 <http://www.kazakhstan.com/v/geography>, Erişim,12.03.10.

98 <http://www.kazakhstan-turkey.com/kazakistan-ateselik-yazi.htm>, Erişim, 08.04.10

99 Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi, s. 14-15.

km'lik bölümü; 2.428 km'lik Ural Nehri'nin 1.082 km'lik kısmı; 2.219 km'lik Sir Derya'nın ise 1.400 km'lik kısmı ülke toprakları içerisinde yer alır. Bunun dışında; 1.001 km'lik İli'nin 815 km'si; 1.186 km'lik Çu Nehri'nin 800 km'si; 1.191 km'lik Tobol'un 800 km'si ve 978 km'lik Nura Nehri'nin de tamamı ülke toprakları içerisinde bulunmaktadır.¹⁰⁰ Bu nehirlerden önemli bir kısmının kaynağı, doğu ve güneydoğuda yer alan yüksek dağlardır.¹⁰¹ Tarım faaliyetlerinde de oldukça yararlanılan Sirderya üzerinde, sulama amaçlı olarak çok sayıda baraj kurulmuştur.¹⁰²

Gelecekte, Kazakistan da su konusunda önemli sorunlar yaşayacak görünüyor. Çünkü Kazakistan'daki su kaynaklarının günden güne azalma eğilimi göstermektedir. Bu durum Kazakistan'daki tüm nehirlerin sınır ötesi nehirler olmasından kaynaklanmaktadır. Ülkeye akan nehirler yılda 44 km³ su taşımaktadır. Bunun büyük bir bölümü Çin (18,9 km³), Özbekistan (14,6 km³) ve Kırgızistan'dan (3,0 km³) geldiği için Kazakistan su konusunda bu ülkelere bağımlı durumdadır. Kazakistan'daki bazı sınır ötesi nehirlerin Rusya'daki nehirleri de beslediği düşünülürse, meseleye gelecekte bu ülke de dâhil olacak demektir. Bu sebeple bu durumun bir an evvel çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bunun için öncelikle Çin ve Orta Asya ülkelerinin su kaynaklarının kullanımının düzenlenmesi hususundaki çalışmalarını hızlandırması gerekmektedir.¹⁰³

2.4.1.2. Gölleri

Ülkedeki göllerin sayısı 48 bindir.¹⁰⁴ Bu göllerin geneli, Kazakistan'a dâhil olan Batı Sibiryaya ovasının güneyinde yer alır. Çoğunluğu tuzlu olan bu göllerden tuz elde edilir.¹⁰⁵ Balkaş ve Zayşan gölleri, ülkede bulunan tatlı su göllerinden en

100 Orhan Söylemez, "Bağımsızlığının 10. Yılında Kazakistan Cumhuriyeti", *Türkler*, C:19, s. 340.

101 Saray, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, s. 72.

102 Özey, *a.g.e.*, s. 83.

103 Mevlit Özkıışi, "Orta Asya'da Su Sorunu", *Atayurt*, Yaz 2010, Sayı 4, s. 36-37.

104 <http://www.kazakhstan-turkey.com/kazakistan-ateselik-yazi.htm>, Erişim, 08.04.10

105 Saray, *a.g.e.*, s. 71.

önemlileridir.¹⁰⁶ Ülkenin batı kısmında yer alan Hazar, ülkedeki en büyük göldür ve Kazakistan'ın Hazar ile olan sınırı, 2.340 km kadardır.¹⁰⁷ Hazar Gölü, büyüklüğünden ötürü 'deniz' olarak da anılır. Hazar'ın yüzölçümü 390 bin km²'dir. Kaspî Denizi'nin düzeyi Atlantik Okyanusu'ndan 27 m. aşağıdadır. Bu denizin uzunluğu 7000 km'dir. Bu denizin sınırlarını beş ülke paylaşmakta olup; %16'sı (2340 km.) Kazakistan tarafında, diğer bir %16'lık kısmı Rusya'da, %20'si Azerbaycan, %21'i Türkmenistan ve %14'ü İran sınırındadır.

Yazın Hazar Gölü'nün suları sıcak olur. Su derecesi her tarafta aynıdır. Yazın su derecesi yaklaşık +24 ile -26 dereceye yükselirken, Kış aylarında suyun derecesi -7 ile -11 derecelere kadar düşer. En soğuk zamanlarda -38 dereceye düştüğü olur.

Hazar Gölü'nün sularının %45'i göl sularından, %16'sı yağmur sularından dolmaktadır. Gölde balık çeşitleri çoktur ve sahillerde 260 çeşit kuş türüne rastlanmaktadır. Kazakistan tarafından Atrav şehrinde tamir edilerek faaliyete gösteren liman vasıtasıyla ticaret yapılmaktadır. Kazakistan'ın Atrav, Fort-Şevcenko, Aktav şehirlerinin göle kıyısı vardır.¹⁰⁸

Aral Gölü ülkenin diğer büyük bir gölüdür. Aral Gölü Turan yatağının üzerinde bulunur. Aral Gölü -deniz olarak da adlandırılır- yüzölçümü bakımından BDT devletlerinde 2., dünyada ise 4. büyük göldür.

Bunlar dışında ülkede bulunan irili ufaklı göller ki bunların başlıcaları Tobol ve Esil gölleridir, yaz aylarında genellikle kurur. Ülkedeki en büyük göllerden biri olan ve çevre bahsinde ayrıntılarıyla ele alacağımız Aral Gölü de açılan çok sayıdaki tarım sulama kanallarından dolayı kurumaya başlamıştır.¹⁰⁹

106 A.g.e, s. 73.

107 Karpekov, *Göller ve Sular, Alamata 1999* s. 130.

108 Karpekov, *a.g.e.*, s. 130.

109 Özey, *a.g.e.*, s. 83.

2.5. Toprak Yapısının Özellikleri

Kazakistan'ın kuzey bölgesindeki topraklar çernozem toprakları (%7), güneyindeki topraklar kestane rengi topraklar (%26) ve alkali topraklarıdır (%35). Kuzeydoğu steplerinde ise kestane renkli topraklar bulunur ve bu topraklarda tarım yaygındır. Ülkenin çöl bölgelerinde ise pelin otu ve ilgin yetişmektedir.¹¹⁰

2.6. Doğal Bitki Örtüsü

Ülkenin toprak ve bitkileri, arazi şeklinin yanı sıra iklim tipine göre de değişiklik gösterir. Nitekim ülkede yağışın bol olduğu İsim bozkırının kuzey kesimleri, löslü bozkır ile kaplıdır. Nehir boyları ise genelde çalılıklar ile örtülmüştür. Bu çalılıklar bazen büyükçe adalar halinde ağaçlıklara dönüşür ve yüksek tepe yamaçlarında orman halini alır.¹¹¹ Kazakistan'da yetişen bitki çeşidinin sayısı 2 bin 500'ü bulmaktadır.¹¹² Özellikle de kumluk bölgelerde, bitki türleri çok çeşitlidir. Bu bölgelerde, Saksavul ağaçları ve çalı tipi ilginler yaygındır. Aynı şekilde dağlar da, çeşitli bitkilerle kaplıdır. Ormanlık bölgeler genellikle az olmakla birlikte, yüksek bölgelerde çam ormanları yer almaktadır. Altay dağları ile Sibirya ovaları ormanlık bölgelere sahipken, Tien-Şan dağları ise çam ağaçları ile örtülüdür.¹¹³

2.7. Kazakistan'da Çevre Problemleri

Kazakistan yaklaşık 2,8 milyon km² büyüklüğünde bir cumhuriyettir. Başkenti Astana, nüfusu ise 16,5 milyondur. Nüfusun yaklaşık %75'ini Kazaklar ve diğer Türkçe konuşan topluluklar, kalan %25'ini Ruslar, Koreliler ve Almanlar oluşturmaktadır.

Çevrede eski teknoloji ile çalışan birçok fabrika bulunmaktadır. Günümüzde, ekonomik darboğazdan dolayı birçoğu ya çalışmamakta, ya da düşük kapasite ile çalışmaktadır. Bölgede petrol ve doğalgaz rafinerilerinden atılan çeşitli

110 B. Zakir Avşar- Ferruh Solak vd., *Yeni Bir Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*, Vadi Yay., Ankara 1994, s. 69.

111 Saray, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, s. 73.

112 <http://www.kazakhstan.org.tr/icerik.php?cid=110>, Erişim, 08.04.10

113 Saray, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, s. 73.

metaller, özellikle demir, havaya ve suya karışmaktadır. Bölgede birçok atomik test bakteriyolojik ve kimyasal silah üretme merkezleri bulunmaktadır. Ayrıca, Kazakistan'ın Baykonur kentinde, uzay araştırma merkezi bulunmaktadır.¹¹⁴ Bu merkez, Sovyet döneminde inşa edilmiştir. Füze denemeleri ve uzay çalışmalarını gizli tutmak amacındaki Sovyet yönetimi böyle bir merkez için en uygun bölgenin Moskova'dan 2100 km uzaklıkta bulunan Aral Gölü'nün doğusundaki Baykonur olduğuna karar vermiş, 1955 yılında başlanan üssün inşası 1957 yılında tamamlanmıştır. Baykonur Uzay Üssü, 1994 yılında 20 yıllık bir süre ile Rusya'ya bağlanmış, Ocak 2001'de gerçekleştirilen yeni bir anlaşma ile ise, kira süresi 10 yıl uzatılarak 30 yıla çıkarılmıştır. 9 Ocak 2004 tarihinde yapılan yeni bir anlaşmayla da bu süre 2050 yılına kadar uzatılmıştır. Bu yeni anlaşmayla Kazak uzmanlara Rus meslektaşlarıyla eşit statüde uzay araştırmalarına katılma imkânı sağlanır.¹¹⁵

Ülkedeki başlıca çevresel sorunlardan biri, nükleer problemlerdir. Bu, Sovyetler Birliği'nin Kazakistan'daki nükleer mirasının yarattığı sıkıntılardır. 1949-1989 yılları arasında, Sovyetler Birliği tarafından Semey (Semipalatinsk) nükleer test bölgesinde 456 deneme yapılmıştır. Bunun sonucunda yaklaşık 1,6 milyon insan, değişen dozlarda radyasyona maruz kalmıştır.¹¹⁶ Bundan dolayı daha Sovyet döneminde, 1989'da Kazak yazar Oljas Suleymanov, 'Nevada-Semey Anti-Nükleer Hareketi'ni kurmuştur. Nükleer testlerle ilgili devlet sırlarını ifşa eden ve Semey Poligonunda nükleer bomba denemelerine son verilmesini isteyen bu hareket vasıtasıyla, bölgede yaşayan halk, geçirdikleri hastalıkların sebebinin radyasyona maruz kalmaları olduğunu açıkça ifade edebilmiştir. Mart 1989'da bu hareketi bir milyondan fazla insan destekledi. Nükleer karşıtı protestolarda, on binlerce insan yer aldı. Böylece Kazakistan 29 Ağustos 1989'da Semey'de yapılmakta olan

114 Meral Aksoy, "Orta Asya'da Aral Denizi Krizi ve Çevre Sorunları", *Yeni Türkiye* (Türk Dünyası Özel Sayısı), Y:3 S:15, Mayıs-Haziran 1997, s. 903-904.

115 Kadir Dikbaş, "Orta Asya'dan Uzaya Açılan Pencere: Baykonur", *Atayurt*, Kış 2009, s. 54-57.

116 Cynthia Werner ve Kathleen Purvis-Roberts, "After the Cold War: International Politics, Domestic Policy and the Nuclear Legacy in Kazakhstan", *Central Asian Survey*, 25: 4, 2006, s. 463.

atom bombası denemelerine yasak koydu ve yılın kalan kısmında yapılması planlanan birkaç deneme de iptal edildi ve 1991 Ağustos'unda ise poligon kapatıldı. Nazarbayev, Semey atom silahı deneme alanını kapatma ve ülkeyi nükleer silahlardan ve zenginleştirilmiş uranyumdan temizleme ve dünyada nükleer güvenliği teşvik etme çalışmalarısıyla Kazakistan'ı, silahsızlanmanın model ülkesi haline getirdi.¹¹⁷

Kazakistan'daki nükleer denemeler, yalnız doğayı tahrip etmekle kalmamış, insan sağlığında ciddi trajedilerin yaşanmasına yol açmıştır. Semey poligonunda, nükleer denemelerin etkilerine ve bunların neden olduğu radyasyon hastalıklarına en az 500 bin kişi maruz kalmıştır.¹¹⁸ Kazakistan'da nükleer denemeler; çocuk ölümlerini, kanserli oranını, genetik bozuklukları arttırmış ve Semey vadisinde, gerek tarla arazisi gerekse koyun ve yıldı sürülerin beslendiği geniş meralar tamamen çoraklaştığı için ekincilik ve hayvancılık tamamen ölmüştür. Erozyon ise had safhadadır.¹¹⁹ Ülkede nükleer ve diğer silah deneme alanlarının kapatılması yönündeki en önemli husus, uluslararası Nevada Semipalatinsk kuruluşunun öncülüğündeki çalışmalardır. 1989'da Semipalatinsk'teki poligonun kapatılmasını sağlayan bu sivil toplum örgütü, faaliyetlerini diğer nükleer kirlilik kaynakları üzerinde yoğunlaştırmıştır.¹²⁰

Atmosfer ekolojisini ve iklimini önemli ölçüde etkileyen bir diğer husus, uzay denemeleridir. Verdiği zararlara rağmen, bu faaliyetin gerçekleştirilme nedeni, bölgenin tabii enerji kaynakları açısından sahip olduğu zenginliktir. Nitekim Kazakistan'da uranyum yatakları mevcuttur.¹²¹ Kazakistan'ı da ilgilendiren bir diğer problem, Hazar Denizi'ndeki kirlenmedir. Hazar'a kıyısı olan beş dev-

117 Hakan Yılmaz, "Kazakistan Dünyada Nükleer Güvenlik ve Barışa Öncülük Ediyor", *Atayurt*, Yaz 2010, Sayı 4, s. 34-35; Werner- Roberts, *a.g.m.*, s. 465-466.

118 A. Kayyum Kesici, *Kazakistan*, IQ Kültür-Sanat yayınları, İstanbul 2003, s. 239.

119 Mürteza Hasanoğlu, "Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Çevre Sorunları", *Avrasya Etüdlere*, S: 22, Bahar 2002, s. 155.

120 Hasanoğlu, *a.g.m.*, s. 156.

121 Orhan Kavuncu, "Türkistan'da Ekoloji Problemleri: Kazakistan", *Yeni Türkiye*, S:15, 1997, s. 890.

letten biri olan Kazakistan, dolayısıyla bu durumdan etkilenecek ülkeler arasında yer almaktadır. Nitekim Hazar'a bırakılan petrokimya atıkları sebebiyle, yoğun bir kirlenme ile karşı karşıya kalmaktadır.¹²²

Çevrenin açıkça bozulmuş olması, tarımsal üretimi de olumsuz etkilemektedir. Yapılan tahminler işaret etmektedir ki, toprağın tuzlanması, tarımsal üretimden beklenen verimin alınamamasına neden olmaktadır. Tuzlanma Özbekistan'da %30, Türkmenistan'da %40, Kazakistan'da %33 ve Kırgızistan'da %20'lik bir verim kaybına neden olmuştur.¹²³

2.7.1. Aral Gölü Sorunu

Bir zamanlar Hazar, Superior-Michigan-Huron ve Victoria göllerinden sonra dünyanın en büyük dördüncü gölü olan Aral Gölü, 1960'lı yıllardan itibaren temel su kaynaklarının pamuk, buğday ve pirinç tarlalarında tüketilmesi sonucunda, sekizinci sıraya inmiştir. Yaklaşık 700 km² yüzölçümüne sahip Aral havzası Özbekistan, Tacikistan ve Kazakistan'ın güney-batı kısmını, Kırgızistan'ın Oş ve Narin bölgelerini, Türkmenistan'ın Daşhavuz bölgesini içermektedir.¹²⁴ Bu sorun, eski Sovyetler Birliği ülkeleri içinde yer alan en dikkat çekici problemlerden biridir. Bu gölü besleyen Amuderya (Ceyhun) ve Sirderya (Seyhun) nehir sularının, %90 oranında sulama amacıyla kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, göle dökülen akarsular hemen hemen yok denebilecek düzeye inince, Aral Gölü ortadan kaybolmaya başlamıştır.¹²⁵

Aral Gölü'nün yok olması, modern dünyanın en büyük çevre felaketlerinden biridir. Sovyet döneminde, gölü besleyen nehir sularının, çevredeki tarım

122 Mustafa Ketten, "Türk Dünyasında Çevre Koruma Çıkılmazı Üzerine Düşünceler", *Yeni Türkiye*, S:15, 1997, s. 895.

123 Yakup Deliömeroğlu, "Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Çevre Meseleleri", *Uluslararası Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Sempozyumu (9-11 Haziran 1995)*, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları, s. 35.

124 Suale Baycaun – Suhrobşo Davlatşoyev, "Orta Asya'da Çevresel ve Siyasal Bir Tehdit: Aral Gölü'nden Aral Çölü'ne", *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 17, Eylül 2001, s. 49-50.

125 Salih Yılmaz, "Aral Gölü Çevre Felaketi ve Orta Asya", *Avrasya Etüdleri*, S:18, TİKA yay., Sonbahar-Kış 2000, s. 94.

alanlarına akıtılması sonucunda, bir zamanlar deniz olarak adlandırılan göl, 1960'tan bu yana yüzeysel alanının yarısından fazlasını ve hacminin yaklaşık dörtte üçünü kaybetmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, pek fazla bir şey değişmemiştir.

Bu gölün sulama amacıyla kullanılması ilk kez, 1930'lu yıllarda gündeme gelmişti. Bu yıllarda Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan bozkırlarının sulanması ve pamuk yetiştirilmesi amacıyla büyük sulama projelerine başlanmıştır. Bu amaçla uygulamaya konulan Fergana vadisini çevirme kanalı, Kızılorda su toplama kompleksi gibi projeler nedeniyle ve aynı zamanda Kereki'den aşağı kısımların sulanması, Karakum kanalının açılması gibi sebeplerle Aral Gölü'nün doğal dengesi bozulmaya başlamıştır.¹²⁶

1982 yılına kadar Aral Gölü üzerinde 1100 küçük ada mevcutken, şimdi bu adaların tamamı karayla birleşmiş durumdadır. Karaya dönüşen adaların en büyükleri ise şunlardı: Kökaral, Barsakelmes, Vozrojdeniye. Vozrojdeniye Adası Sovyet Birliği döneminde Rus hükümeti yetkililerince bakteri silahlarının deneme yeri olarak kullanılmıştır.

Göle akan nehirlere kıyısı olan beş hükümet de su kaynakları üzerinde mücadele etmekte ve çevresel durum veya en azından gölün kurummasının durdurulması konusunda pek az şey yapmaktadır. Oysa SSCB dağılırken, uluslararası hukukun çevresel duruma faydası olacağı düşüncesi mevcuttu. Nasıl ki, Sovyet kanunları bu çevre enkazına yol açmışsa, uluslararası hukukun müdahalesi de, bunu tersine çevirmeye yardım edecekti. Ama tersi oldu ve nehirlerin topraklarından geçtiği ülkeler, birbiri ile mücadeleye başladı. Bu durum Aral Gölü'nün kurummasının önlenmesine yönelik çalışmalara engel oluşturmaya başladı. Bu konuda tek kayda değer gelişme ise Kazakistan'ın bölgesel işbirliği ihtimalinden umudu keserek tek taraflı olarak Aral Gölü'nün kendisine ait olan bölümünde bent inşa etmesidir.¹²⁷

126 Mustafa Ökmen, "Çevre Sorunlarının Sistemler Üstü Niteliği ve Orta Asya", *Bilig*, S:14, Yaz 2000, s. 25.

127 Joseph MacKay, "Running Dry: International Law and the Management of Aral Sea Depletion", *Central Asian Survey*, 28: 1, 2009, s. 17.

Dünya Bankası'nın desteğiyle yapılan ve gölü kalıcı bir şekilde ikiye bölen bu bendin etkisi, tek taraflı (sadece Kazakistan) olsa da, bir umut kaynağıdır.¹²⁸

Aral Gölü'nün süratle yok olup gitmesinin iki önemli sebebi vardır. Önce yitirilmekte olan yüzey alanı buharlaşmayı kısıtlamakta, bu da yerel iklimi değiştirmekte ve tarım mevsiminin kısalmasına yol açmaktadır. İkinci olarak, şu anda etkiye açık durumdaki deniz tabanı; kimyasal gübreler ve böcek öldürücülerle dolmuştur ve bunlar rüzgârla ve aerosol etkisiyle binlerce mil öteye taşınmaktadır.¹²⁹ Ayrıca, sulanan topraklardaki humusun %40'ının kaybolmasının neticesinde, pamuk ve diğer ürünlerin verimi düşmüş ve toprağın veriminin artırılması amacıyla; su, kimyasal gübre kullanmak yoluna gidilmiştir.¹³⁰ Bunun yanı sıra, su kaynaklarının ulaşmaması üzerine Aral Gölü, sıcakların da etkisiyle hızlı bir kuruma sürecine girmiştir. Aral'ın suları şu anda 150 km içeriye çekilmiş durumdadır. Bir zamanlar liman ve tersanelerin bulunduğu merkezlerde şimdi onlarca gemi hurdası bulunmakla birlikte, burası adeta gemi mezarlığına dönmüştür. Yöre halkı, Baykonur uzay istasyonunun da bunda etkili olduğuna inanmaktadır.¹³¹

Yapılan tahminlere göre; günümüzde Aral Gölü'ne yılda yaklaşık olarak 50 km³'ten daha az miktarda su gelmektedir. Bu tahmin de gösteriyor ki, 1970 yılından bu yana, Aral Gölü'nün toplam su kapasitesi, 1.032 km³'ten 640 km³'e gerilemiştir. Bunun yanı sıra, göl suyunun düzeyi 12-14 m kadar düşmüş ve Karakalpakistan'daki güney kıyısı da 90 km kuzeye kaymıştır.¹³²

Günümüzde, Aral Gölü ile ilgili çalışmalar devam etmektedir. Aral Gölü için 100 milyon dolardan fazla yardım yapılmıştır. Aral'ın kurtarılması için birçok çözüm önerisi getirilmiş, ancak görünürde yapılan fazla bir şey olmamıştır. Aral

128 *A.g.m.*, s. 25.

129 Munis Ahmer, "Orta Asya'da Su Kaynaklarının Kullanımı: Güney Asya Ülkeleri İçin Dersler", *Avrasya Etüdüleri*, S:15, Yaz 1999, s. 108.

130 Yılmaz, *a.g.m.*, s. 98.

131 Tahsin Parlak, *Aral'ın Sırları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., İstanbul 2007, s. 81.

132 Ökmen, *a.g.m.*, s. 25.

Gölü ile ilgili konferanslara, Avrupalı Devletler katılırken; Türkiye, Orta Asya Türk Devletlerinin bu sorunu ile fazla ilgilenmemiştir.¹³³

Aral krizi, bölgede yoğun sosyal ve ekonomik problemlerin kaynağı haline gelmiştir. Bu durum, bölgesel işbirliğini gerektirmektedir. Nitekim 1993 yılında başlayan temaslar ve Kazakistan Nursultan Nazarbayev ile beş Orta Asya cumhuriyetinin yöneticileri bir araya gelmiş ve meseleye çözüm aramaya başlamışlardır. Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların da kaynak ayırdığı Aral krizi, genç ülkelerin imkânlarını çok aşmaktadır.¹³⁴ Dünya Bankası, bölgede yaşanan problemin ortadan kaldırılması için, 7 milyon dolarlık bir pilot uygulama projesini uygulamaya koymuştur. Bu projede, Kazakistan Su Kaynakları Komitesi ile de işbirliğine gidilmiştir. Bunun dışında; Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan devlet başkanları, 28 Şubat 1997 tarihinde Almatı'da bir toplantı gerçekleştirmiş ve bu toplantıda gölün durumu tartışılmıştır.¹³⁵

Kazakistan'da yaşanan çevre felaketleri çok önemli ekolojik bir problem ortaya çıkarmıştır. Çevredeki kirlilik bitki, hayvan ve insan sağlığını tehdit eder hale gelmiştir.¹³⁶ Kurumakta olan Aral Gölü'nde yaşanan bu çevre problemlerinden toy, üvez, flaman gibi kuş türlerinin yaşam alanını oluşturan Sudoçye Gölü de nasibini almıştır. Nitekim kuruma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan Aral Gölü'nün, Sudoçye Gölü'nün suları ile doldurulması, doğal dengenin bozulması ile neticelenmiştir. Daşavuz bölgesi de, Aral Gölü'nde yaşanan problemlerin bir uzantısı olarak kabul edilmektedir.¹³⁷ Bunların yanı sıra, özellikle Semipalatinsk'de gerçekleştirilen nükleer denemeler de çocuk ölümlerine, kanser hastalığına, genetik bozuklukların artmasına yol açmıştır. Semey vadisinde, hayvan sürülerinin beslendiği meralar tamamen çoraklaştığı için, ekincilik ve hayvancılık tamamen ortadan

133 Salih Yılmaz, "Aral Gölü Çevre Felaketi ve Türkistan II", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S:175 Temmuz 2001, s. 30.

134 Kesici, *a.g.e.*, s. 37.

135 Ökmen, *a.g.m.*, s. 26.

136 Aksoy, *a.g.m.*, s. 904.

137 Ökmen, *a.g.m.*, s. 26.

kalkmıştır. Ayrıca, Amuderya ve Sirderya gibi bölgenin iki büyük nehri de, ilaç ve gübre atıkları ile kirletilmiş, bu atıklar, Aral Gölü'nde yaşayan Amuderya ve Sirderya nehirlerinin, Aral Gölü'ne ulaşmadan kurumasına sebebiyet vermiştir. Aral Gölü'nün kuruması ve sularının çekilmeye başlaması, Aral üzerindeki buhar duvarını ortadan kaldırmış ve Sibiryaya ile Doğu Avrupa'dan gelen soğuk rüzgârlar, bölge ikliminde olumsuz değişimlere neden olmuştur. Tüm bunlara ek olarak, verilebilecek bir diğer örnek de Baykonur üssünden atılan roketlerin yol açtığı mevsim normallerinin dışında soğuma ve rüzgârlardır.¹³⁸

---

138 Kavuncu, *a.g.m.*, s. 890-891.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Yönetim Yapısı

Kazakistan birçok milleti kendi topraklarına barındıran bir ülke konumundadır. Tabii bu durum birtakım güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Çok eski zamanlardan itibaren Rusya ve komşu ülkelerden Kazakistan'a sürgünler ve ekonomik amaçlı yerleşmeler olmuştur. Rus Hükümeti Rus çiftçi, köylü ve Rus akıncıları olan Kozakları Kazakistan'daki nüfuzunu arttırmak için göçe teşvik etmiştir. Çin zulmünden kaçan Dunganlar (Müslüman Çinliler) ve Uygurlar da akın akın Kazak topraklarına gelmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Kazakistan sürgün yerine dönüşmüş, Stalin emriyle birçok millet tehlikeli unsur addedilerek kendi vatanlarından Kazakistan'a sürgün edilmiştir.

Sadece II. Dünya Savaş yıllarında Kazakistan'a 400 bin Alman, 400 bin Çeçen, 45 bin Karaçay, 21 bin Balkar, 37 bin Yunan, 10 bin Koreli sürgün edilmiştir. Son olarak Hruşçev döneminde ise "bakir Kazak topraklarını tarıma açma" sloganıyla SSCB'nin her tarafından insan Kazakistan'da ikamet etmeye başlamıştır. SSCB'deki hiç bir ülke böyle yoğun bir göç akınına maruz kalmamıştır. Kazak halkı sürgün edilenlere ve çeşitli sebeplere göç ettirilene hoşgörü göstermiş, bunun neticesinde Kazakistan topraklarında çok uluslu bir toplum yapısı meydana gelmiştir. Kazakistan kendisine sığınan tüm halklar için gerçek bir vatan olmuştur. Böyle çok etnikli bir toplum elbette dengeli ve ferasetli bir yönetimle ancak idare edilebilir. Bir halkı bir diğerine üstün tutmak ve öbürünü aşağılamak birçok problemlere yol açabilir. Bağımsızlık döneminde Nursultan Nazarbayev'in liderliğindeki Kazakistan tüm etnik gruplara aynı ihtimamla yaklaşmış, yürüttüğü adil politikalarla bütün halklara eşit davranmak konusunda son derece titiz davranmıştır.¹³⁹

Bu sebeple, SSCB dağıldıktan sonra birçok yerde insan kanı döküldüğü, senelerce beraber yaşayan milletlerin aniden birbirine düşman kesildiği, komşunun komşuya düşman kesildiği bir dönemde, Kazakistan'da bu tür olaylara rastlanmamıştır. Ancak, SSCB dağıldıktan sonra vatan hasretiyle ülkesine dönenler olur.

---

139 Kann, *a.g.e.*, s. 68.

Buna karşın, kendi ana vatanına gidenlerin 2/3'sinin tekrar Kazakistan'a dönmüş olması manidardır.¹⁴⁰

Kazakistan'da her halkın kendi kültürünü, dilini, dinini muhafaza etmesi için her türlü imkânlar mevcuttur. Kazakistan'da etnik gruplar, kendi okullarını açmakta, basın yayın faaliyetlerinde bulunabilmekte, kendi millî dernek ve vakıflarını kurabilmektedir. Kazakistan'da yaşayan çeşitli milletlerin kendi sorunlarını dile getirme ve kültürlerini muhafaza etmeleri için Astana'da "Kazakistan Halklar Asamblesi" kurulur. Bu kurum ülkede yaşayan halkların kültürlerini muhafaza etmeleri ve geliştirebilmeleri hususunda büyük rol oynamaktadır. Örneğin, Alman, Kore ve Tatar gibi halkların çocuk şenlikleri, Uygur Gençler Şenliği, Ahıska Türkleri Şenliği Kazakistan Halklar Asamblesi tarafından organize edilmektedir.¹⁴¹ Yine bu kurum sayesinde Kazakistan'da yaşayan etnik gruplar kendi ana vatanlarıyla ilişki kurabilmektedir. Kazakistan'da sekiz dilde gazete çıkmakta, yedi dilde televizyon ve radyo yayını yapılmaktadır. Öte yandan Kazakistan devleti aşırı milliyetçi eğilimlere ise engel olmaktadır. Çünkü böyle bir durum, ülke vatandaşlarının genelinin huzurunun kaçmasına neden olabilecek ve istikrarsızlığa sebep olup ekonomiye darbe vurabilecektir.¹⁴²

Kazakistan'da 70 yıl süren Sovyet yönetiminde Komünist Partisi'nin iktidarı tekelinde tutması, başka siyasal kurumların ortaya çıkmasına önemli bir engel teşkil etmiştir. Bununla birlikte, Perestroyka (yeniden yapılanma) yılları, siyasal alanda mühim değişikliklerin meydana geldiği bir dönem olmuştur. İlk hareketler ve siyasal örgütler, bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak bunlar ilk etapta, kamu örgütleri ve değişik çıkar amaçlı gruplar olmuştur. Örneğin; "Tabiat", "Jetisu", "Nevada-Semey Anti Nükleer Hareketi", "Adalet" ve "Kazakistan Müslüman Kadınlar Birliği" bunlardan birkaçını oluşturmaktadır.¹⁴³

140 Egorina, *Kazakistan*, Almata 2006, s. 23.

141 Ahmetov, *Sostoyaniye Kazakistana*, Alamata 2003, s. 130.

142 Ahmetov, *a.g.e.* s. 89.

143 T.B. Umbetaliyeva, "Kazakistan'daki Siyasal Gelişmeler", *Avrasya Dosyası*, C:7, S:4, Kış 2001-2002, s. 87.

Ülkede iç ve dış politikaya mühim tesiri olan kuruluşların başında, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) gelmektedir. Hâlbuki Sovyet dönemindeki sıkı devlet kontrolü, bu dönemde böyle oluşumların varlığına engel teşkil etmiştir. STK'ların SSCB içerisinde ortaya çıkmaya başlaması, Gorbaçov'un başlatmış olduğu Glasnost politikası ile olmuştur. Kazakistan'da da, ilk uluslararası STK olarak, 'Nevada-Semipalatinsk' sayılabilir. Bu hareket, Kazakistan'ın bağımsızlık mücadelesinde halkın harekete geçirilmesinde ve millî bir kimliğin meydana getirilmesinde mühim rol oynamıştır. Günümüze bakıldığında ise, Kazakistan'da kayıtlı olan yaklaşık 5 bin STK bulunmaktadır. Bunlar, genellikle, ABD'nin resmî devlet kuruluşu niteliğinde olan USAID ile Batılı yabancı ve yerel STK'lardır.¹⁴⁴

Diğer eski Sovyet ülkelerindeki siyasî faaliyetlerde de oldukça belirleyici olan STK'lar, Kazakistan'da da büyük ölçüde etkilidir. Bu nedenle olsa gerek, 12 Eylül 2005'te sivil toplum temsilcilerine hitaben yaptığı konuşmasında Nursultan Nazarbayev, yabancı STK'ların faaliyetlerinin yakından takip edileceğini açıklamıştır. Böylelikle onları, ülke siyasetine karışmaması noktasında uyarmıştır.¹⁴⁵

1993 yılından bu yana, bir (Millî) Güvenlik Konseyi'ne sahip olan Kazakistan'da, bu konseyin genel sekreterliğini yapmak için gereken temel koşullar; Nazarbayev'in güven duyması, iç politika konusunda tecrübe ve iyi yönetim kabiliyetleri olarak gözükmemektedir. Kazakistan Güvenlik Konseyi'ni diğer ülkelerinkilerle karşılaştıran Kassenova'ya göre, ABD'deki model başkanın dış politika karar mekânizmasında tekeline ifade ediyorsa, Kazakistan'daki model başkanın tüm politika oluşumundaki tekeli anlamına geliyor.¹⁴⁶

Devlet Başkanı Nazarbayev'in ülkesinin 2030 yılında nasıl olacağını tasvir ettiği "Kazakistan 2030" stratejisine göre Kazakistan'ın müreffeh olabilmesi için 30 yıla (ilk açıklandığı zaman itibarıyla) ihtiyacı var. Bunun "Asya Kaplanları"nın yoksulluktan zenginliğe geçmek için harcadığı süreye neredeyse eşit olduğunu

144 Fırat Purtaş, "Kazakistan'da Sivil Toplum Kuruluşları, İç ve Dış Politikaya Etkileri", *OAKA*, C:1, S:1, 2006, s. 2-3.

145 Purtaş, *a.g.m.*, s. 15.

146 Nargis Kassenova (2005), "Kazakhstan's National Security: Conceptual and Operational Aspects", *Central Asian Survey*, 24: 2, s. 162.

ifade eden Kassenova'ya göre, Kazakistan bir 'kaplan' değil ancak bir 'kar leoparı'dır. Nitekim bu ülkenin büyük bir zıplama yapmak ve gelişmiş bir piyasa ekonomisi, temiz bir çevre ve sağlıklı bir nüfusa sahip olmak için büyük bir potansiyeli söz konusudur.¹⁴⁷

3.1. Yönetim Yapısının Genel Özellikleri

SSCB'nin çöküşünün ardından bağımsız Kazakistan'da parlamenter bir sisteme geçiş kararı alınmıştır. 1995 yılında düzenlenen anayasaya göre; ülkede "başkanlık cumhuriyeti" kabul edildi.¹⁴⁸ Temel kanun anayasadır ve devletin başı da cumhurbaşkanıdır.¹⁴⁹ Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarvbayev'dir ve onun liderliği konusunda hemen hemen tüm siyasî partiler ortak fikirdedir.¹⁵⁰ Kazakistan Cumhuriyeti'nin devlet dili olarak Kazakça kabul edilmiştir ve para birimi Tenge'dir. 16 Aralık günü milli bayramdır ve bağımsızlık günü olarak kutlanır. Kazakistan'da yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrılığı prensibi kabul edilmiştir.¹⁵¹

28 Ocak 1993 Anayasasında; Kazakistan Cumhuriyeti'nin demokratik, laik ve üniter bir devlet olduğu belirtilmiştir. SSCB döneminde etnik bir temelde oluşturulmuş olan ülke, bağımsızlık sonrası dönemde toprak temelinde örgütlenmiştir.¹⁵² Yine bu anayasa ile ülkede Kazak dilinin Sovyet döneminde yıllarca ihmal edilmiş olması ve ülkede Rus nüfus ve Rusça konuşanların oranının yüksek olması sebebiyle, Kazakça resmî dil olarak kabul edilirken, Rusçaya da, "etnik gruplar arası iletişim dili" statüsü verildi.¹⁵³

147 Kassenova, *a.g.m.*, s. 156.

148 <http://www.kazakhstan.org.tr/icerik.php?cid=122>

149 <http://www.kazakhstan.org.tr/icerik.php?cid=122>

150 Büşra E. Behar- Günay G. Özdoğan vd., *Bağımsızlığın İlk Yılları*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1994, s. 118.

151 <http://www.kazakhstan.org.tr/icerik.php?cid=122>

152 Behar-Günay, *a.g.e.*, s. 48.

153 M.Süreyya Er, "Kazakistan ve Kırgızistan'a Genel Bir Bakış:1993", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Seminerleri (1993-94)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., İstanbul 1995, s. 113.

3.2. Yürütme

3.2.1. Devlet Başkanının Seçimi, Görev ve Yetkileri

1993 yılında kabul edilen anayasaya göre; cumhuriyetin başkanı aynı zamanda, devletin de başkanıdır. Cumhurbaşkanı, devletin politikasına yön verdiği gibi görev süresi 5 yıl ile sınırlıdır.¹⁵⁴ Cumhurbaşkanı bu 5 yıllık görev süresinin bitiminden sonra, en fazla bir 5 yıllık süre daha devlet başkanlığı görevinde bulunabilir.¹⁵⁵ Buna rağmen, 1991 yılında devlet başkanı seçilen Nazarbayev'in, 1995 yılında gerçekleştirilen halk oylamasının neticesinde, yetkilerinin 2000 yılına dek uzatıldığı görülmektedir.¹⁵⁶

Cumhurbaşkanının sahip olduğu yetkiler arasında; başbakanı, bakanları, ulusal güvenlik konseyi başkanını, yerel yönetimlerin başkanlarını atamak ve kararnameler çıkartmak, bakanlıklar ve yerel yönetimler tarafından alınan kararları iptal etmek gibi hususlar bulunmaktadır.¹⁵⁷ Kazakistan cumhurbaşkanı ayrıca, parlamentoyu feshedebilmekte ve bir yıllık bir süreyle, yasama görevini üstlenebilmektedir.¹⁵⁸ 1995 yılında düzenlenen Kazakistan Anayasasına göre devlet başkanının Kazakça'ya vakıf olması şartı konulmuş ve bu şekilde devlet başkanının resmi dil Kazakçayı iyi bilmesi şartı getirilmiştir.¹⁵⁹

1993 Anayasası'nda Kazakistan'da yarı-başkanlık sistemi mevcut iken, 1995 yılında kabul edilen Anayasa ile tam-başkanlık sistemi kabul edilmiştir. Bu şekilde, cumhurbaşkanının yetkileri genişletilmiş, faaliyetlerini kısıtlayan Anayasa Mahkemesi kaldırılmış ve cumhurbaşkanlığı süresi de, 5 yıldan 7 yıla

154 Orhan Söylemez, "Bağımsızlığının 10. Yılında Kazakistan Cumhuriyeti", *Türkler*, C:19, s. 341.

155 Cevdet Küçük, "Kazakistan Cumhuriyeti", *Türkiye Diyanet İşleri Vakfı Ansiklopedisi*, C:25, s. 130.

156 Saule Baycaun, "Bağımsızlıktan Günümüze Kazakistan İç Politikası ve Demokrasi Yolundaki Gelişmeler", *Avrasya Dosyası*, C:7, S:4, Kış 2001-2002, s. 72-73.

157 Yavuz Atar, "Demokrasiye Geçiş Sürecindeki Ülkelerde Anayasal Değişme ve Anayasal Dönüşüm", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:7, S:1-2, Konya 1999, s. 209.

158 *Kazakistan Ülke Raporu*, TİKA yay., Ankara 1996, s. 16.

159 *Kazakistan Ülke Raporu*, s. 16.

çıkarılmıştır.¹⁶⁰ Yine bu Anayasaya göre; devlet başkanının, iç ve dış politika-
nın başlıca yönlerini belirlediği belirtilmiş, Kazakistan'ı yurt içinde ve dışında
temsil ettiği söylenmiştir. 1995 Anayasası devlet başkanına bu gibi görev-
ler yanında, devlet içindeki tüm birimlerde karşılıklı bir uyum içinde çalışma
ortamının sağlanması vazifesi de verilmiştir.¹⁶¹ Devlet başkanı da tüm konu-
lardaki veto ve karar yetkisi ile ülkenin yönetiminde son karar mercii olarak
gözükmektedir.

Yeni anayasaya göre cumhurbaşkanı, devletin başı ve en yetkili makamı,
anayasanın koruyucusudur. Yürütme sistemi içerisinde başbakanın idare ettiği
hükümet, en üst kademedeki yer alır. Başbakan, başında bulunduğu hükümetin
eylemlerinden cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Yasama işlemini gören
kurum ise, Parlamentosudur. Parlamento ise, senato ve meclis olmak üzere iki
ayrı kurumdan oluşur. Parlamentosunun kabul ettiği tüm yasalar, anayasaya
uygunluğun denetlenmesi için Anayasa mahkemesi tarafından denetlenir.¹⁶²
Senatörlük süresi 6, milletvekilliği süresi ise 5 yıldır. Senato ve meclis baş-
kanı, cumhurbaşkanı tarafından tayin edilir. 1997 yılında idari taksimat yeniden
düzenlenmiş ve eyaletlerin sayısı on dokuzdan on dörde indirilmiştir. Eyalet-
lerin başında valiler bulunur ve valiler başbakanın teklifi üzerine cumhurbaş-
kanı tarafından göreve getirilir.¹⁶³ Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti'ni kurul-
duğu 1991 yılından bu yana devlet başkanı olarak yöneten Nursultan Nazarba-
yev en son olarak 3 Nisan 2011 tarihinde yapılan seçimlerle 5 yıllığına tekrar
seçilmiştir. Anayasa bir politikacının cumhurbaşkanlığı süresini iki dönem ile
sınırlanmıştır. Ancak, 18 Mayıs 2007 tarihinde anayasada yapılan değişik-
liklerle cumhurbaşkanlığı süresi 7 yıldan 5 yıla indirilmiş ve kurucu cumhur-
başkanı olarak Nazarbayev'e sınırsız seçilme hakkı tanınmıştır.¹⁶⁴

160 Küçük, *a.g.m.*, s. 130.

161 Baycaun, *a.g.m.*, s. 75.

162 M. Tazhin, "Egemen Kazakistan", *Kazakistan Tarihi- Makaleler*, TTK Yayınları, Ankara, 2007, s. 175

163 Cevdet Küçük, "Kazakistan Cumhuriyeti", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, C. 25, s. 130.

164 Zaman, 19.05.2007

3.2.2. Hükümetin Kuruluşu

Devlet başkanı tarafından atanan Bakanlar Kurulu yürütme işlevini yerine getirmektedir. Ancak Bakanlar Kurulunu atayan devlet başkanı, fiilen tüm konularda son söz sahibidir. Bir anlamda Nazarbayev ömür boyu devlet başkanı olarak gözükmektedir.

Kazakistan hükümeti, ülkenin yürütme organı görevini görmektedir. Hükümet, gerçekleştirdiği faaliyetlerden, devlet başkanının yanı sıra parlamentoya karşı da sorumludur. Ülkeyi ilgilendiren bir konuda karar alınacak ise hükümet; hem devlet başkanına, hem de hükümet ve parlamentoya karşı sorumludur.¹⁶⁵ Kazakistan hükümeti, parlamentonun her iki kanadının (senato ve meclis) seçtiği başbakan olarak, cumhurbaşkanı tarafından göreve getirilir.¹⁶⁶ Başbakan ve hükümet üyeleri doğrudan cumhurbaşkanı tarafından atanmakla birlikte; Başbakan yardımcıları, Dışişleri, İçişleri, Savunma, Maliye Bakanları ve Devlet Güvenlik Komitesi Başkanı görevlerine yapılan atamalarda, başbakan, parlamentonun onayını almak zorundadır.¹⁶⁷

3.3. Yasama

3.3.1. Kazakistan Millî Meclisi

Kazakistan'ın yeni yasa ve kanun çıkartmaya yetkili en yüksek devlet kademesidir. Parlamentonun senato ve meclis olarak iki kanadı vardır. Diğer bir deyişle Kazakistan'da iki meclisli parlamento sistemi bulunmaktadır.¹⁶⁸ Senatoyu her bölge, önemli şehirler ve başkentten ikişer delege ve devlet başkanının atadığı 15 delege olmak üzere toplam 47 üye oluşturur. Delegelerin görev süresi 6 yıldır ve her üç senede bir yarısı yeniden seçilir. Meclis ise, 107 delegeden oluşur. Bunların 67'si seçim bölgelerinden seçilerek gelen delegeler, 9'u ise Kazakistan Halkları Asamblesi'nden seçilir. Meclis üyelerinin görev süreleri 5'er yıldır. Senatoya

165 Söylemez, *a.g.m.*, s. 341.

166 Küçük, *a.g.m.*, s. 131.

167 *Kazakistan Ülke Raporu*, s. 17.

168 *Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi Ülke ve Toplum Doğa Tarih Ekonomi Kültür*, İstanbul 2011, s.19

ve Meclis'e başkanlık edecek kişi kendi delegelerinin devlet dilini akıcı bir şekilde konuşanları arasından gizli oylama ile seçilir.¹⁶⁹

En az 30 yaşında olup, üniversite mezunu ve en az bir yerde beş sene çalışan ve önemli şehirlerin birisinde en az 3 sene yaşayan, en az 5 sene Kazakistan vatandaşı olan herkes Senatoya seçilme hakkına sahiptir. Meclise milletvekili seçilebilme yaşının alt sınırı ise 25'tir. Parlamento resmi dil Kazak Türkçesini iyi derecede konuşabilen herkes yönetebilir.

Yeni yasa veya kanun çıkarırken parlamento yetkisi aşağıdaki sırayı gözetmek zorundadır:

Yasa çıkartma safhasında; parlamento üyeleri bu yasa üzerinde beraber çalışma yapmak zorundadır. Yeni yasa, Meclis toplantısında karar alındıktan sonra yürürlüğe koyulabilir.

Kanun kabul etme safhasında; mecliste çokluk oyuyla kabul edilen yasa, senatoya gönderilir, 60 gün içerisinde Senatoca onaylanması gerekir.

Yasaların başkan tarafından imzalanması; senato üyelerince kabul edildikten sonra 10 gün içerisinde yasa başkana iletilir ve onun onayından sonra yürürlüğe koyulur. Başkan yasanın tekrar görüşülmesini istiyor ise 15 gün içerisinde yasayı imzalamayarak tekrar görüşülmesi için parlamentoya geri gönderebilir.¹⁷⁰

Kazakistan'da 1995 yılında kabul edilen anayasaya göre parlamento; anayasayı değiştirmek, bütçeyi uygun bulmak, cumhurbaşkanı atamalarına ve antlaşmalara onay vermek, savaş ilan etmek ve cumhurbaşkanına bir yıla kadar yasama gücünü kullanım yetkisi vermek gibi çeşitli yetkilere sahip bulunmaktadır.¹⁷¹

169 Kazakistan Cumhuriyeti Parlamentosu ve Onun Delegelerinin Konumu Üzerine Kanun – Kazakistan Cumhuriyeti Anayasal Hukuku 2529 nolu 16 Ekim 1995 tarihli kanun. Kazakistan Cumhuriyeti internet sitesi <http://www.parlam.kz/Information.aspx?doc=4&lan=en-US>

170 www.parlam.kz

171 Atar, *a.g.m.*, s. 209.

Kazakistan devlet başkanının, parlamentoyu feshetme hakkının bulunduğu durumlar; parlamentonun hükümete güvenoyu vermediği, başbakan atamasına iki kez karşı çıktığı, parlamentodaki kanatlar arasında yahut parlamento ve diğer devlet kurumları arasında siyasi kriz yaratabilecek anlaşmazlıkların yaşandığı durumlardır.¹⁷²

Ülkede senatörlük süresi 6 yıl ve milletvekilliği süresi de 5 yıl olarak belirlenmiştir. Senatonun da, meclisin de başkanı, cumhurbaşkanı tarafından atanır.¹⁷³ Ancak meclis üyelerinin tümü ve senatonun ise, cumhurbaşkanının atama yaptıkları dışında kalan kısım, genel oyla ve halk tarafından belirlenmektedir.¹⁷⁴

Parlamento dışında, yasama ve hukuki işleri idare eden diğer kurumlar arasında; Anayasa Konseyi, Başsavcılık ve Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı bulunmaktadır.¹⁷⁵

Son Senato seçimi Ekim 2008'de yapılmıştır ve bir sonraki 2011'de yapılacaktır. Meclis seçimleri son olarak 18 Ağustos 2007'de yapılmış olup bir sonraki seçim 2012'de yapılacaktır. Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in desteklediği Nur-Otan Partisi %88,1 oy alarak tüm meclis üyeliklerini elde etmiştir. Diğer partiler (Millî Sosyal Demokrat Parti %4,6, Ak Yol %3,3, Aul %1,6, Komünist Halk Partisi %1,3, Yurtseverler Partisi %0,8, Ruhaniyet %0,4) %7'lik seçim barajını geçemedikleri için meclise temsilci sokamamışlardır.¹⁷⁶ Bu partiler dışında 2007 seçiminde yer almayan 13 parti daha faaliyet göstermektedir.

3.4. Yargı

Ülkede bulunan en yüksek yargı organı, Yüksek Mahkeme'dir.¹⁷⁷ Kazakistan'da Yüksek Anayasa Mahkemesi, hükümetin yaptırımlarının anayasaya uygunluğunu

172 Baycaun, *a.g.m.*, s. 74.

173 Küçük, *a.g.m.*, s. 130.

174 Atar, *a.g.m.*, s. 209.

175 <http://www.kazakhstan.org.tr/icerik.php?cid=122>

176 Zaman, 19.08.2007

177 Atar, *a.g.m.*, s. 209.

denetler. Ayrıca bu mahkeme; ülkedeki adi suçların yanı sıra organize suçlar ve ekonomik problemlerde de en yüksek yargılama kurumu olarak iş görmektedir.¹⁷⁸ Bununla birlikte, anayasal problemleri çözme görevi, Anayasa Mahkemesi'ne verilmiştir. Anayasa Mahkemesi üyeleri, cumhurbaşkanı ve parlamento tarafından atanır. Kazakistan Anayasası; ifade ve din hürriyeti, seyahat hürriyeti, çalışma hakkı, mülkiyet hakkı ve sendika kurma hakkı gibi, temel hak ve hürriyetleri düzenlemektedir.¹⁷⁹

3.5. Kazakistan'da Merkezî Yönetimin Yapısı ve İşleyişi

1997 yılında yapılan idarî düzenlemeler neticesinde, ülkede bulunan eyaletlerin sayısı, 19'dan 14'e indirilmiştir.¹⁸⁰ 14 bölge ve 3 şehir; Almatı, Almatı şehri, Akmola (Astana), Aktöbe, Astana, Atrav, Batı Kazakistan (Oral), Mangıstav (Aktav), Güney Kazakistan (Çimkent), Pavlodar, Karaganda, Kostanay, Kızıldorda, Doğu Kazakistan (Öskemen), Kuzey Kazakistan (Petropavl), Jambıl (Taraz).¹⁸¹ Eyaletleri yöneten valilerdir ve valiler, başbakanın teklifi üzerine cumhurbaşkanı tarafından göreve tayin edilir. Bununla birlikte, halk tarafından seçilen encümen üyelerinin valinin görevden alınmasını istemek gibi bir yetkisi bulunmaktadır. Böyle bir durumda, encümen üyeleri, cumhurbaşkanına teklif yapma yetkisine de sahiptir. Kazakistan'da köyler ilçelere, ilçeler illere, iller ise eyaletlere bağlıdır.¹⁸²

3.6. Kazakistan'da Siyasî Partiler

Kazakistan Cumhuriyeti'nde bağımsızlık ilanından sonra millî demokratik bir yapılanmaya gidilmiş ve yönetimde genel demokratik prensiplere dayalı çok partili sistem kabul edilmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası "anayasal düzeni zorla değiştirme, ülke bütünlüğünü bozma, devlet güvenliğine zarar verme, sosyal, ırk, milliyetçilik, din, sınıf ve kabile temelli çatışmaları kışkırtmaya" yönelik girişimlerde bulunanlar hariç parti, hareket birliklerin haklarını garanti etmektedir. Kaza-

178 Söylemez, *a.g.m.*, s. 341.

179 Atar, *a.g.m.*, s. 209.

180 Küçük, *a.g.m.*, s. 130.

181 Ahmet Alyaz, "Nazarbayev Kazakistan'a Çağ Atlatıyor", *Atayurt*, S: 1, Kış 2009, s. 40.

182 Küçük, *a.g.m.*, s. 130.

kistan Cumhuriyeti'nde parti sisteminin tesisi Parlamentonun 2002 yılında "Siyasi Partiler" Kanununu kabul edilmesiyle hız kazanmıştır.

Ülkede en son parlamento seçimleri 2007 yılında yapılmıştır. Bu seçimlerde en kalabalık üyeye sahip parti olan Nur-Otan partisi tüm oyların %88,1'ini kazanmıştır. 1999 yılında kurulan Nur-Otan Partisinin Genel Başkanı Nursultan Nazarbayev'tir. Partinin üye sayısı 600 000 kişidir. Kazakistan'ın tüm illerinde, Aslana ve Almatı'da şubeleri mevcut olan partinin tabanını memurlar, öğrenciler, bilim ve sanat adamları, küçük ve orta ölçekli işletme temsilcileri oluşturmaktadır. Partinin başlıca amacı, toplumun demokratikleşmesine yönelik ekonomik ve siyasi reformların hayata geçirilmesi; halkın yaşam standardının yükseltilmesi; sosyal adaletin kökleştirilmesi ve ülkede istikrarın korunması; uluslararası ve dinlerarası uyumun güçlendirilmesi; vatanseverlik duygularının ve Kazakistan Cumhuriyeti'nin kapsamlı ve uyumlu kalkınmasına karşı sorumluluğun aşılmasıdır. Nur-Otan Partisi Parlamentoda çoğunluk oluşturmaktadır.

Şu anda Kazakistan Cumhuriyeti'nin siyasi sisteminde: Kazakistan Komünist Partisi, Kazakistan Vatansever Partisi, Ak Jol [Ak Yol] Kazakistan Demokratik Partisi, "Adilet" [Adalet] Demokratik Parti, Azat Kazakistan Demokratik Partisi, Ulusal Sosyal Demokratik Partisi (OSDP), Kazakistan Komünist Halk Partisi, Ruhaniyat Partisi, Avıl [Köy] Kazakistan Sosyal Demokratik Partisi, Nur-Otan Halk Demokratik Partisi aktif olarak faaliyet göstermektedir.¹⁸³

Ak Jol Demokratik Partisi Alihan Baymenov tarafından 3 Nisan 2002 kurulmuştur. Parti üyelerinin sayısı 180 bindir. Partinin amacı bağımsız, gelişmiş, demokratik ve hür bir Kazakistan için çalışmaktır. Ülkenin daha çok demokratikleşmesini de amaçlamaktadır. 2007 seçimlerinde % 3,09 oy almış, ancak seçim barajını aşamamıştır.

Ruhaniyat [Maneviyat] Partisi 2003 yılında Altınşaş Jaganova tarafından kurulmuştur. Ancak Jaganova 16 Mart 2010 yılında yapılan kurultayda yerini Serikjan Mambetalin'e bırakmıştır. Yeni yönetimle birlikte partinin adı değişerek Ruhaniyat Yeşiller Partisi adını almıştır. Parti üyelerinin sayısı 72 bin civarındadır.

183 Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi Ülke ve Toplum, Doğa, Tarih, Ekonomi, Kültür, İstanbul, 2011, s. 23.

Partinin temel amacı ülke ekonomisini geliştirmek, sosyal problemleri çözmek, manevi değerlere önem vererek toplumun seviyesini yükseltmeye çalışmaktır. 2007 seçimlerinde % 0,37 oy alabilmiştir.

Kazakistan Patriyotları (Vatanseverleri) Partisi 4 Ağustos 2000 yılında kuruldu. Partinin üye sayısı 172 bindir. Partinin amaları arasında Kazakistan halklarının gelişmesini temin etmek, demokratik ve hukuk devletinin oluşmasını sağlamak, piyasa ekonomisi temelinde sivil toplum oluşturmak, halkın ülke yönetimine daha çok katılımını sağlamak yer alıyor. 2007 seçimlerinde oyların % 0,78'ini aldı.

Kazakistan Komünist Partisi 27 Ağustos 1998'de kurulmuş ve partinin Genel Sekreterliğini Gaziz Aldamjarov yürütmektedir. 54 bin civarındaki üyelerin çoğunluğunu yaşlılar, işçiler ve emekliler oluşturmaktadır. Parti ülkede bilimsel sosyalizmin kuralları temelinde hür ve sosyal bir toplumun oluşmasını amaçlamaktadır. Kazakistan Komünist Partisi 2007 seçimlerine katılmadı.

Kazakistan Sosyal Demokrat Avıl (Köy) Partisi 1 Mart 2002'de kuruldu. Partinin üye sayısı 61 bindir. Parti amaçları arasında tarım alanında devlet yönlendirme ve destekleri arttırmak, köy emekçilerinin haklarını korumak, toplumun daha çok demokratikleşmesine yönelik ekonomik ve siyasî reformların hayata geçirilmesine çalışmak yer almaktadır. 2007 seçimlerinde % 1,51 oy almıştır.

Adalet Demokratik Parti 14 Haziran 2004 yılında kuruldu. Parti üye sayısı 70 bindir. Parti Kazakistan'da demokratik, hukuk ve sosyal devletin kurulmasını, ileri ve gelişmiş bir ekonomik sistemin temin edilmesini ve sivil toplumun oluşmasını amaçlamaktadır. Adalet Demokratik Partisi 8 Temmuz 2007'de Ak Jol Partisi ile birleşme kararı almış, ancak 20 Ekim 2007'de bu kararını iptal etmiştir.

Kazakistan Komünist Halk Partisi 21 Haziran 2004'te kuruldu. Kuruluşunu 90 bin üye ile yaptı. Üyelerini işçiler, öğrenciler, aydınlar, emekliler ve işadamları gibi çeşitli kesimler oluşturmaktadır. Parti programında parti çalışmalarının temelinde sosyal gelişimin yeni şartlarına adapte edilmiş Marksizm-Leninizm ideolojisinin yer aldığı ifade edilmektedir. 2007 seçimlerinde % 1,29 oy almıştır.¹⁸⁴

184 http://election.kz/portal/page?_pageid=115,58960&_dad=portal&_schema=PORTAL
erişim 25 Haziran 2010.

Kazakistan Cumhuriyeti'nin sosyal yapısının demokratikleşmesinde siyasi partilerin yanı sıra çok sayıda sosyal hareketler ve sivil toplum kuruluşları aktif olarak çalışmalar yürütmektedir. Bunlardan bazıları sayarsak: Dostluk Sivil Toplum Örgütü, Forum Derneği, İnisiyativa Sosyo-Siyasi Örgüt, Kazak Tili Derneği, Kazak Milli Kültürü Asamblesi, Ulusal Kültür Merkezleri Birliği, Birleşüv Sendikası, Jeltoksan Sivil Toplum Örgütü, Birleşik Sivil Toplum Hareketi.

Kazakistan'da ayrıca önemli çevre koruma örgütleri de faaliyet göstermektedir: Nevada-Semipalatinsk Uluslar arası Anti-Nükleer Hareketi, Aral-Asya-Kazakistan Uluslararası Sivil Toplum Örgütü, Zeleniy Front vb.

Tarih ve eğitim alanında şu teşkilatlar çalışmaktadır: Hakikat, Memorial, Adalet, Jerkuyık Tarih-Etnografi Derneği vb. 1990'lı yıllarda kurulan insan hakları örgütlerini arasında en aktif olanlar: Kazakistan-Amerikan İnsan Hakları Bürosu, Pravovoe Razvitie Kazahstana, Siyasi Sürgün ve Kurbanlar Birliği, Demokratik İnsan Hakları Komitesi.

Ayrıca ülkede çeşitli birlik ve vakıflar da bulunmaktadır: Kazakistan Tarım Birliği, Kazakistan Gençler Birliği, Mimarlar Birliği, Film Yapımcıları Birliği, Yazarlar, Ressamlar ve Besteciler Birliği, Kazakistan Özgür Sendikalar Konfederasyonu, Kazakistan Kültür Vakfı, Barış Vakfı, Bilim Destekleme Vakfı, Böbek Çocuk Vakfı, Suçlarla Mücadele ve Trafik Güvenliği Vakıfları. Ülkede kadın hareketi, Kazakistan Müslüman Kadınlar Birliği, Femida Almatı Birliği ve Kazakistan İşkadınları ile temsil edilmektedir.¹⁸⁵

185 Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi Ülke ve Toplum, Doğa, Tarih, Ekonomi, Kültür, İstanbul, 2011, s. 24-25.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. Kazakistan'da Nüfusun Yapısı ve Sorunları

Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti'nin halkı kendisinin vatan toprakları ile demografik yapısını oluştururken karmaşık ve güç bir tarihi süreçten geçti. Kazak Hanlığı'nın XV. yüzyılın ortasındaki nüfusu 200 bine ulaştı. Bundan sonraki 70 yıl boyunca, Hanlık toprakları ve tabii topluluklarının artmasıyla nüfus hızlı bir biçimde büyüdü. XVI. yüzyılın başında Kasım Han'ın hâkimiyeti altındaki insanların sayısı bir milyonu buluyordu.

Kazakistan halkının çok uluslu yapısının oluşması XVI. yüzyılda başladı. Çarlık Rusya ve Sovyet döneminde artarak devam etti.¹⁸⁶

4.1. Çarlık Rusya Dönemi

1718 yılında Rusya'da ilk defa nüfus sayımlarına Çar Petro'nun emriyle başlandı. 1719, 1744-45, 1763, 1782, 1795, 1811, 1815, 1833, 1850 ve 1857 yıllarında Rusya genelinde nüfus sayımları yapıldı. Sayımların özellikle son dönemde yapılanları Kazakistan'ı da kapsıyordu. 1877 senesindeki sayım Akmola ilinde de gerçekleştirildi. Ancak bu sayımların sonuçları sağlıklıydı. Çünkü halk bu sayımların yeni vergi mükelleflerinin tespitinde kullanılacağını bildiğinden erkek çocuklar ve hayvan sayıları hakkında kasten eksik bilgi veriyordu.¹⁸⁷

Rusya'da ilk ciddi nüfus sayımı 1897 yılında yapıldı. Bu sayımdan elde edilen verilere göre, Kazakistan topraklarında üç büyük etnik grup bulunuyordu. Genel nüfusun %81,7'sini Kazaklar, %10,9'unu Ruslar ve %1,9'unu Ukraynalılar oluşturuyordu.¹⁸⁸ 1897 yapılan bu nüfus sayımına göre Kazakların nüfusu 3 milyon 745 bin idi.¹⁸⁹

Fakat daha sonra 1914'de yapılan sayımda Kazakların oranı %65,1'e kadar düştü. Doğu Slav halklarının (Ruslar, Ukraynalılar, Belaruslar) oranı ise %29,6'ya

186 *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, s. 542

187 Makaş Tatimov, *Sotsial'naya Obuslovlennost' Demografıçeskih Protsessov*, Almatı, 1989, s. 124

188 *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, s. 542.

189 *İstoçnik: Sotsiyal'ne Tendentsii Razvitiya Kazahstana. Stat. sb.* - Almatı, 1999. - C.31.

kadar yükseldi. Demek ki, 1897-1914 yılları arasında Kazakların nüfusu %16,6 oranında azalırken, Slav halklarının %16,8 oranında artmıştı. Kazak nüfusunun diğer etkin gruplarla kıyaslandığında azalmasının başlıca sebebi göçmen Ruslar ile Ukraynalıların sayısındaki artma idi.¹⁹⁰

I. Dünya Savaşı sırasında Kazak nüfusu oldukça azaldı. Buna doğumların azalıp ölümlerin çoğalması sebep oldu. Bu ölümleri 1916 isyanının daha da arttırdı. İsyân sırasında yüz binlerce Kazak, Rus tenkil kuvvetlerince öldürüldü veya Rusya İmparatorluğu sınırları dışına kaçtı. 1916'da sadece Yedisu vilayetinden 105 bin Kazak yurt dışına çıktı. Böylece Kazaklarının kendi anayurtlarında azınlığa dönüşme süreci başlıyordu.¹⁹¹

4.2. Sovyetler Birliği Dönemi

Bu süreç ve Kazakistan'ın çok milletli bir ülke haline gelmesi Ekim Devrimi'nden sonra Sovyet döneminde hızlandı. Bu durum sosyalist endüstrileşme, kolektifleştirme ve diğer sosyo-ekonomik yeniden yapılandırma ve II. Dünya Savaşı'ndan kaynaklandı. Kazak halkının demografik gelişmesini, göçmen politikası bütün alanlarda olumsuz etkiledi.

1926'daki nüfus sayımına göre, Kazakistan'ın bugünkü sınırları içinde 6.198.400 kişi yaşıyordu. Bunların %58,5'i Kazak, %20,6'sı Rus, %13,9'u Ukraynalı, %2,1'i Özbek, %1,3'ü Tatar, %1'i Uygur, %0,8'i Alman ve diğerleri oluşturuyordu. Bu rakamları 1897'deki tüm Rusya nüfus sayımı ile karşılaştırsak, 29-30 yıl içinde Kazakistan halkının yaklaşık 1,5 misli arttığını görürüz. Bunların içinde Ruslar 2,8 misli, diğer halklar 4,3 misli ve Kazaklar ise 234.800 kişi artarak sadece %7 çoğaldı. Başka açıdan bakarsak, Kazakların ülke genelinde %23,2 oranında azalırken, Ruslar %9,6 ve diğer milletler 13,7 oranında arttı.

1939'da yılında yapılan sayımda nüfusu 2.307.000'e düşen Kazaklar ilk defa Kazakistan'da çoğunluk durumunu kaybetmişti. Bu duruma sadece Kazakların nüfus kayıpları değil; aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin göçmen politikası da

190 *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, s. 542-543.

191 A.g.e., s. 543.

sebebiyet vermişti. Moskova'nın aldığı bir kararla, 1954 - 1962 yılları arasında Kazakistan'daki bakir toprakları tarıma kazandırmak için SSCB'nin Avrupa bölgesinden 2 milyon kadar göçmen Kazak topraklarına yerleştirildi. Daha sonra, 1954-1955 senelerinde ise endüstri, yol yapımı ve inşaatta çalıştırılmak üzere 500 bin göçmen daha Kazakistan'a getirildi. Böylece 1959'da Kazakistan'da Kazak Türklerinin nüfusu en düşük seviyesine %29,8'e kadar düşerken, Rusların oranı en yüksek seviyesine %42,7'ye kadar çıkmıştı.

Nüfus hareketlerinden Kazakistan'da 1939, 1959, 1970 yıllarında nüfusu devamlı artan halkın Ruslar olduğu görülmektedir. 1939-1970 yılları arasında Ruslar, Ukraynalılar, Belaruslar (birlikte saydığımızda) nüfus çoğunluğunu oluşturdu.

Bazı Kazak demografları Sovyet dönemindeki olumsuzluklar yaşanmasaydı, Kazakların bugünkü nüfusunun en 25-30 milyon civarında olması gerektiğini ifade etmektedir. Kazakistan'ın önde gelen demograflarından Makaş Tatimov Sovyet dönemindeki Kazak Türklerinin nüfus kayıplarını şu şekilde vermektedir:

150.000	1916 isyanları sırasında
50.000	1917 Şubat ve Ekim İhtilalleri sırasında
900.000	1918 Bolşevikler ile Aklar arasında yapılan iç savaşta
15.000	1922 Komünizm baskısından yurt dışına çıkanlar
2.920.000	1930 – 1933 Kolektifleştirmeden kaynaklanan açlık felaketinden kırılanlar
100.000	1927 – 1939 idam ve sürgün cezasına çarptırılanlar
500.000	1941-1945 İkinci Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerdeki kayıplar

Tüm bu kayıplar Kazakları kendi ülkelerinde azınlık durumuna düşürüyordu. Buna rağmen Kazak halkının demografik gelişmesinde 1969-1970 yılları bir dönüm noktası oldu. Bu, göreceli olarak doğal nüfus artışının yüksekliği, göçmen yayılması hızının düşmesi, göç edip gelenlerden gidenlerin fazla olması gibi unsur-

lardan kaynaklandı. 1980’li yıllara gelindiğinde Kazakistan’ın demografik gelişmesi Kazak Türklerinin lehine bir durum almaya başladı.

1989 yılında Kazakistan’da 7,6 milyon Müslüman (%47,3) ve 8,3 milyon (%51) Hıristiyan yaşamaktaydı. 1990’lı yılların sonunda bu oran değişti. 1999 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre Kazakistan’da Müslümanların sayısı 9,1 milyona (%60,7) yükselirken, Hıristiyan nüfus 5,6 milyona (%37,5) geriledi.¹⁹²

4.3. Kazakistan’ın Bugünkü Durumu

Kazak nüfusunun oranının yükselmesinde bağımsızlıktan sonra Kazakistan’daki bazı halkların kendi ülkelerine dönmesi de önemli rol oynadı. Kazakistan’da yaşamakta olan bir milyona yakın Alman’ın büyük çoğunluğu iki Almanya’nın birleşmesinden sonra vatanlarına döndüler. Aynı şekilde 1990’lı yılların ortalarında bağımsızlığın ilk yıllarındaki sıkıntılı dönemde iki milyon kadar Slav asıllı halk da Kazakistan’dan göç ettiler. Bunların dışında Yahudi, Yunanlı ve Koreli gibi halklar da kendi ülkelerine döndüler.

Ayrıca Kazakistan dışında yaşayan Kazaklar da kendi vatanlarına gelerek yerleşmeye başladı. Bilindiği gibi Çin, Rusya, Özbekistan, Moğolistan, İran, Afganistan, Türkmenistan, Türkiye ve bazı Avrupa ülkelerinde yaklaşık beş milyon Kazak yaşamaktadır. Kazakistan’ın bağımsızlığını kazanmasından sonra yurt dışındaki Kazakları vatanlarına dönmeleri için teşvik programları uygulamasıyla bugüne kadar bir milyon Kazak ülkelerine dönmüş bulunmaktadır.

Çok büyük bir yüzölçümüne sahip olan Kazakistan aynı zamanda dünyanın nüfusu, yüzölçümüne göre en az olan ülkelerden biridir. Kazakistan 25 Şubat – 25 Mart 2009 tarihlerinde bağımsızlıktan sonraki ikinci nüfus sayımını gerçekleştirdi. Bu sayımın ilk neticelerine göre, devleti kuran halk, yani Kazaklar kendi ülkelerinde yıllar sonra ilk defa nüfusun %67’sine ulaşarak belirli bir çoğunluğu elde ettikleri görüldü.

192 Asılbekov M. - Galiyev A, *Sotsiyalno-demografiçeskie Protsezi v Kazakistane*.

Son sayımın neticelerine göre, Kazakistan'ın nüfusu 16 milyon 036 bin 100¹⁹³ ve nüfusun %67'den fazlasını Kazak Türkleri oluşturuyor. 2009 yılındaki son nüfus sayımındaki sonuçlara göre, Kazakistan'da nüfusu 10 bini geçen halklar:¹⁹⁴

1. Kazaklar ..... 10 milyon 800 bin;
2. Ruslar ..... 3 milyon 900 bin;
3. Özbekler ..... 510 bin;
4. Ukraynalılar ..... 390 bin;
5. Uygurlar ..... 250 bin;
6. Tatarlar ..... 220 bin;
7. Almanlar ..... 190 bin;
8. Koreliler ..... 102 bin;
9. Ahıska Türkleri ..... 95 bin;
10. Azerbaycanlılar ..... 95 bin;
11. Belorusyalılar ..... 86 bin;
12. Dunganlar ..... 50 bin;
13. Kürtler ..... 45 bin;
14. Lehler ..... 40 bin;
15. Tacikler ..... 38 bin;
16. Çeçenler ..... 35 bin;
17. Başkurtlar ..... 25 bin;
18. Moldovyalılar ..... 20 bin;
19. İnguşlar ..... 17 bin;
20. Mordvalar ..... 16 bin;
21. Kırgızlar ..... 14 bin;
22. Ermeniler ..... 14 bin;
23. Yunanlılar ..... 14 bin;
24. Çuvaşlar ..... 12 bin;

193 Statistical Year Book, Kazakistan 2009, Ed. A.A. Smailor, Astera, Agency on Statistic of the Republic of Kazakistan, 2010, s. 14.

194 Abdulvahap Kara, "Son Nüfus Sayımının Işığında Kazakların Demografik Gelişimi", 2023 *Dergisi*, 15 Eylül 2009, Sayı 101, s. 16-17.

Kazakistan'ın nüfusunun %53.67'si şehirlerde, %47.33'ü köylerde yaşamakta. Öbür taraftan Kazakistan'da son yıllarda doğum oranı oldukça azalmış bulunmaktadır.

1988-1995 yılları arası Kazakistan'da doğum oranı %25,5 düşerken, ölüm oranı ise %7,5'tan %10'a yükseldi. Tüm dünyadaki Kazak nüfusu 15 milyon olup, Kazakistan'da 10 milyondan fazla Kazak yaşamaktadır.¹⁹⁵

Kazakistan bağımsızlığını kazandıktan sonra demografik durumunda büyük değişiklikler yaşandı. Önceleri Kazaklar kendi ülkelerinde azınlıkta iken, bugün çoğunluğu sağlamışlardır. Buna karşın Slavların sayısında düşüş yaşanmıştır. Bunların büyük kısmı kendiliklerinden kendi bağımsız ülkelere göç etmeyi tercih edip, Kazakistan'dan ayrılanlardır. Ayrıca, Kazaklarda doğum oranı düşerken, Ruslarda bu oran Kazaklara göre daha da düşük oldu. SSCB dağılmadan önce Kazakistan'da resmî verilere göre 6,5 milyon Kazak (%40,1) ve 6,1 milyon Rus (%37,4) yaşamaktaydı. 1999 yılına gelindiğinde Rusların sayısı 4,5 milyon kadar azaldı, Kazaklar ise 8 milyona ulaştı. Sonuçta azınlıkta olan Kazaklar %53,4 ile çoğunluğa dönüştü, Rusların oranı ise %30'a azaldı. Diğer Slav milletlerin sayısı da azaldı. Kazakistan'daki Ukraynalı ve Belarusların nüfusu 2/3 azalma gösterdi. Böylece Slav halkların oranında toplamda %34,4 düşüş yaşandı. Almanların nüfusu da eksildi. 1989 yılında Kazakistan'daki Almanların sayısı 946.900 (%5,8) iken bu rakam 1999 yılında 353.400'e (%2,4) düştü.

Almanların bu kadar azalması Almanya'nın yürüttüğü politikalar ile yakından ilgilidir. Alman hükümeti, diasporada yaşayan Almanları ana vatanına çekmek suretiyle kendi demografik problemlerini çözmeyi amaçladı. Almanlardan başka kendi ana vatanlarına dönenler arasında Yunanlılar (bunlar %3,6 oranında azaldı), Başkurdlar ve Mordvalar (%1,8 azaldı), Moldovalılar (%1,7 azaldı), Balkarlar (%1,5 azaldı), Tatar, Polonyalı ve Ermeniler (%1,3 oranında azaldı) de bulunmaktaydı.¹⁹⁶ Buna karşın Kazakistan'da yerleşik Orta Asya halkları arasında (Uygur ve Dungan) doğum oranı hiç azalmadı. 1990'larda Dungan sayısı

195 M. Asilbekov vı A. Galiyev, *Sotsiyalno-demografıçeskie Protsezi v Kazahstane*.

196 Alekseyenko, *a.g.e.*, s. 82-98.

Kazakistan'da %23,3 oranında yükseldi, Uygurların %15,9, Özbeklerde ise %12 oranında artış oldu.

Dikkate değer başka bir husus da Hıristiyan ve Müslümanların arasındaki oranın değişmesidir. SSCB döneminin sonunda Kazakistan'da yaşayan halkın çoğunluğu Hıristiyan idi. 2000'li yıllarda demografik meseleler Kazakistan'da rayına oturdu. Şimdi Kazakistan'dan giden başka milletlerin göçleri azaldı. Doğum oranı yükseldi ve nüfus problemi iyileşmeye başladı.¹⁹⁷

Tablo 1: Kazakistan'a Göç Edenler / Kazakistan'dan Göç Edenler (1999-2004)

	1999-2004	1999	2000	2001	2002	2003	2004
BDT ülkelerinden gelenler	309.671	39.461	43.460	49.932	54.206	60.781	61.831
Beyaz Rusya	2.214	417	427	383	364	323	300
Kırgızistan	13.206	1.392	1.673	2.145	2.566	2.818	2.612
Rusya	136.045	26.719	23.941	23.497	21.758	21.565	18.565
Türkmenistan	16.137	1.356	2.058	2.947	3.174	3.336	3.266
Özbekistan	130.422	7.215	12.810	18.783	24.628	31.191	35.795
Diğer ülkeler	11.647	2362	2.551	2.177	1.716	1.548	1.293
BDT ülkelerinden başka memleketlerden gelenler	24.753	1.859	3.982	3.616	4.005	4.803	6.488
Almanya	3.97	507	548	599	603	776	764
Çin	7.591	145	189	655	1.059	2.080	3.463
Moğolistan	4.762	437	658	407	476	1.177	1.607

197 *Demografiçeskiy Yecegodnik Kazahstana. 2005. Statistiçeskiy Sbornik, Almatı, 2005, s. 7.*

Diğer ülkeler	8.603	770	2.587	1.955	1.867	770	654
BDT ülkelerine gidenler	519.462	120.240	116.707	101.009	85.317	49.260	46.929
Beyaz Rusya	11.631	4.656	3.265	42	1.829	1.086	753
Kırgızistan	3.743	1.110	736	548	584	461	304
Rusya	481.474	108.115	108.724	94.917	80.052	45.451	44.215
Türkmenistan	712	448	85	50	59	39	31
Özbekistan	7.199	2.269	1.277	1.032	961	982	678
Diğer ülkeler	14.703	3.642	2.620	4.420	1.832	1.241	948
Başka ülkelere gidenler	202.587	44.707	39.042	40.701	34.906	24.630	18.601
Almanya	187.842	40.862	35.938	38.469	32.832	22.520	1.7221
Çin	704	5	1	11	159	407	121
Moğolistan	611	162	207	126	23	43	50
Diğer ülkeler	13.430	3.678	2.896	2.095	1.892	1.660	1.209

2009 yılında ise Kazakistan'a 33.983 kişi göç etmişken, bunlar 30.086'sı Rusya Federasyonu'ndan olup, Kazakistan'dan göç edenlerin sayısı 41.485'tir. Bunların 18.190'ı Özbekistan, 9410'u RF'ye ve kalanlar da doğu ülkelere göç etmişlerdir.¹⁹⁸ Buna karşın kendi nüfusun doğum oranları dikkate alındığında bilim adamların tahminine göre "10-15 senede Kazakların sayısı Kazakistan nüfusunun %70-80'ine ulaşacak. Nüfusun büyük çoğunluğunu Müslümanlar oluşturacaklardır. Ancak ülkedeki çok uluslu yapıya uygun olarak yürütülen laik ve dinsel hoşgörüye dayalı politikalar sayesinde Kazakistan'da İslam diniyle birlikte Hıristiyan, Baptist, Yahudilik, Krişna, Yahova Şahitleri vb. dinî inançlar ve mezhepler özgürce yaşayacaklardır."¹⁹⁹

198 Statistical Yearbook, Kazakistan 2009, s. 21

199 Didar Shautenov ve Ahmet Yıldırım, "Kazakistan'da Din ve Dinî Hayat", *Türk Yurdu: Kazakistan Dosyası*, S: 274, Haziran 2010, s. 66.

4.4. Kazakistan'ın Demografik Yapısının Beraberinde Getirdiği Sorunlar

Kazakistan son derece büyük bir yüzölçümüne ve son derece zengin doğal kaynaklar vs. sahip olsa da nüfusunun az olması bir sorun teşkil etmektedir. En azından işgücünün karşılanması anlamında bir sıkıntı yaratmaktadır bu durum. Kazakistan'da iş gücünün yetersizliği epeyce bir zaman daha devam edecek gibi görünmektedir. Slav milletlerin gidişiyle bu mesele daha da ciddi boyutlar alacaktır.

Başka problem ise istatistikî verilere göre kadınların sayısının (8 milyon 317 bin 400) erkeklere (7 milyon 718 bin 700) göre çok fazla olmasıdır. Bunun neticesinde, birçok kadın tek başına yaşamaya mahkûm kalmakta veya bazıları evlenmeden çocuk edinme kararı almaktadır.²⁰⁰

Önceki ekonomi krizlerden Kazakistan ekonomisi fazla etkilenmezken, 2000'li yıllardan başlayarak Kazakistan dünya ekonomisine entegre olmaya başlayınca, dünya ekonomisinin bir parçası olmuş ve global krizlerin etkisi burada da hissedilmeye başlamıştır. Ekonomik krizlerin yaşanmaya başlamasını takiben aileler birden fazla çocuk, hatta tek bir çocuk için bile tereddüt etmeye başladılar. Nitekim Kazakistan devleti son dönemlerde ailelere her çocuk için belli bir miktarda aile yardımı ödemektedir. Yeni kurulan ailelerin banka kredisi alabilmesi yolunda kolaylıklar tanınmaktadır. 2010 yılından itibaren devlet, annelere doğurmuş olduğu çocuk sayısına göre madalya vermektedir. Örneğin altı çocuğu olan bir anneye gümüş madalya, altıdan fazla çocuğu olan anneye altın madalya verilmekte ve her ay madalyanın türüne göre sosyal yardım ödenmektedir.²⁰¹

200 Statistical Yearbook, Kazakistan 2009, s. 21

201 www.akorda.kz

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. Kazakistan'ın Dış Politikası

Kazakistan 120'den fazla ülke ile diplomatik ilişkiler kurmuş ve 64 uluslararası siyasi ve ekonomik teşkilatlara üye olmuştur. Kazakistan'da 70 kadar yabancı diplomatik temsilcilik ve uluslararası organizasyonların büroları faaliyet göstermektedir.

Kazakistan SSCB'nin çökmesinden sonra topraklarında miras olarak kalan ve bu alanda kendisini dünyanın dördüncü büyük gücü yapan nükleer silahları tek taraflı olarak imha ve Semey (Semipalatinsk) atom silahlarını deneme poligonunu kapatma kararı alan ilk ülke olarak tarihe geçti. Bu sebeple Kazakistan bugün tek taraflı silahsızlanma ve kitlesel imha silahları yayılmasını önleme konusunda başat ülke konumundadır. Hatta Birleşmiş Milletler 30 Ekim 2009 tarihinde Kazakistan'ın teklifiyle 29 Ağustos'u "Nükleer Silahlardan Vazgeçme Günü" olarak kabul etmiştir.²⁰² 29 Ağustos'un Kazakistan için özel bir manası vardır. Çünkü Sovyetler Birliği ilk atom bombası denemesini 29 Ağustos 1949 tarihinde Kazakistan'ın Semey bölgesinde yapmıştı. Daha sonra 40 yıl içinde 450'den fazla atom bombası denemesi yapılarak bölge insanına ve çevreye inanılmaz zararlar verilmişti.

Bağımsızlığın ilk yıllarından beri yürütülen dış politikadaki bölgesel ve küresel işbirliği açılımları son yıllarda meyvelerini vermeye başlamış ve 2007 yılından itibaren Kazakistan, dünyada ve Türkiye'de birçok uluslararası kuruluşu başkanlık etme konumuna yükselmiştir. Bunu dünya ülkelerinin Kazakistan'a duydukları güveninin bir göstergesi olarak değerlendirebiliriz.²⁰³

Nursultan Nazarbayev 15 Mayıs 1992'de parlamentoda yaptığı bir konuşmasında, Kazakistan'ın dış politika önceliklerini sırasıyla; Rusya ve BDT ile ilişkiler, Çin, Moğolistan, Hindistan, Pakistan gibi yakın bölge komşularıyla ilişki-

202 Marat Tajin, "Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bir Dünyaya Doğru", *Atayurt*, Yaz 2009, Sayı 2, s. 4-5; "Dünyada Atom Bombası Denemelerini Yasaklayan İlk Ülke Kazakistan", *Atayurt*, Yaz 2009, Sayı 2, s. 51.

203 Abdulvahap Kara, "Kazakistan Dış Politikasındaki Son Gelişmeler ve Türkiye", *Atayurt*, Yaz 2009, Sayı 2, s. 27.

ler, Batı (ABD, Avrupa ve Japonya) ile ilişkiler, Türkiye ve İran'la ilişkiler olarak belirtmiştir.²⁰⁴ Bugün de bu önceliklerin anahatlarıyla devam ettiği söylenebilir.

Kazakistan dış politika önceliğini bölgesel işbirliklerine vermektedir. Kazak Hükümeti BDT, Avrasya Ekonomik Topluluğu, Orta Asya Ekonomik İşbirliği, AGİT ve Şangay İşbirliği Örgütü gibi uluslararası birliklerde aktif rol üstlenmektedir.

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Şubat 2005'de Orta Asya Birliği'nin kurulmasını teklif etti ve bu birlik çatısı altında ortak tarihi, etnik, kültürel ve ekonomik kuvvetli bağları olan Orta Asya ülkelerinin birçok sorunun üstesinden geleceği ve millî menfaatlerini daha iyi koruyabileceğini ifade etti.²⁰⁵

Kazakistan sadece Orta Asya Bölgesinde değil, Asya'nın diğer bölgelerindeki ülkelerarası oluşumlarda da aktif roller üstlenmektedir. 1992'de Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in yaptığı girişimler neticesinde Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı hayata geçirilmiştir. Kısaca CICA olarak adlandırılan bu teşkilat Afganistan, Çin, Hindistan, İran, İsrail, Pakistan ve Rusya gibi Asya'nın önde gelen güçlü ülkelerinin de dâhil olduğu 17 ülkesini çatısı altında barındırmaktadır. Ülke Dışişleri Bakanlarının kararıyla 1999'da Almatı'da yapılan toplantıda resmen kurulan CICA'nın Hindistan-Pakistan ve İsrail-Filistin gerginliklerinin arttığı bir dönemde, bu ülke liderleri üyelerinin Haziran 2002'de ilk zirve toplantısına katılmışlardır. Teşkilatın dönem başkanlığını 8 Haziran 2010 tarihinde İstanbul'da yapılan bir törenle Türkiye devralmıştır.

Kazakistan Mart 1992'de Birleşmiş Milletlere üyeliği kabul edilmiştir. O zamandan beri BM'nin birçok faaliyetine aktif bir biçimde katılmıştır. Kazakistan Kuzey Amerika ülkelerinin birçoğuyla, Avrupa ve Asya ülkeleriyle AGİT, ŞİÖ ve İKÖ gibi bölgesel ve uluslararası teşkilatlarda işbirliği yapmaktadır. Kazakistan diplomasisi Kasım 2007'de önemli bir başarıya imza atarak 1992'de üye olunan

204 Kalataev, *a.g.e.*, s. 25.

205 Abdulvahap Kara, "Kazakistan ve Orta Asya Birliği", 2023, Sayı 50, Haziran 2005, s. 28-31; Abdulvahap Kara, "Türkiye – Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinde 15. Yılında Yeni Bir Dönem Başlıyor", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Nisan 2006, Sayı 161, s. 94-96.

AGİT'in Dönem Başkanlığı için yaptıkları adaylık başvurusunu başarıyla sonuçlandırır ve Kazakistan 2010 için AGİT dönem başkanlığını yürütmektedir.

Kazakistan 11 Eylül 2001'de ABD'ne yapılan terörist saldırıları kınamıştır ve ABD'nin liderliğinde küresel teröre karşı oluşturulan uluslararası koalisyonu kararlı bir şekilde desteklemektedir. Kazakistan, ABD ve koalisyon güçlerinin uçaklarına hava sahasında serbest uçuş ve uluslararası havalimanlarını kullanma imkânı vermektedir. Kazakistan'ın Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkileri ise gün geçtikçe daha sağlam temellere oturarak gelişmektedir.

5.1. Kazakistan'ın Rusya ile İlişkileri

Kazakistan'ın uluslararası politikasında Rusya ve Çin ile olan sınırların uzunluğu ve ülkede yoğun olarak yaşayan Rus nüfusun varlığı önemli rol oynamaktadır. Merkez her zaman Rusya ve Çin'in çıkarlarını ve eğilimlerini dikkate almaktadır. Ancak Kazakistan'ın en önemli müttefiği Rusya Federasyonu'dur.

18-19 Haziran 2004 yılında uluslararası Avrasya entegrasyon forumundaki konuşmasında Nursultan Nazarbayev, uluslararası sistemde Kazakistan'ın stratejisinin, dünyanın en önemli güç merkezleriyle çok taraflı veya iki taraflı karşılıklı anlaşmalar yapma çerçevesinde gerçekleştirilen özel işbirliği olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca dış politikanın en önemli ayağının Rusya Federasyonu ile olan ortak ilişkiler olduğu belirtilmiştir.²⁰⁶ Kazakistan Rusya Federasyonu ile uzun sınır komşusu olmasının yanı sıra, Kazakistan'daki Rus nüfus ve asırlara varan ilişkiler sebebiyle bu ülke ile ilişkilerine öncelik vermek durumundadır. Bu sebeplerden dolayı bugün Kazakistan'ın jeopolitik ve jeo-ekonomik projelerindeki kilit isim Rusya Federasyonu'dur. Bu iki ülke arasında önemli stratejik ortaklıklar söz konusudur. Bu karşılıklı etkileşim şekli, ticarî ve ekonomik ilişkiler çerçevesinde olduğu gibi jeopolitik projeler düzeyinde de gerçekleştirilmektedir.

Son yıllarda Kazakistan-Rusya arasındaki ilişkilerde yenilikçi projelerin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Uzun araştırması konusundaki işbirliğinden

206 Kalataev, a.g.e., s. 28.

bahsedilmektedir. “Baykonur” uzay üssünden “Angara” yeni nesil füze taşıyıcıları için fırlatma platformunun oluşturulması, “Kaz-Sat” uydu serisinin geliştirilmesi, GLONASS evrensel uydu navigasyon sisteminin geliştirilmesi ve kullanılması konusunda işbirliği söz konusu olmaktadır.²⁰⁷

Bir diğer işbirliği de nano-teknolojiler alanındadır. Bu alanda pilot proje niteliğinde, Rus “Kvant” bilim ve üretim şirketinin teknolojilerine dayanan uzay ve yerüstü esaslı güneş enerjisinden beslenen pil üretiminin organizasyonu düşünülmektedir.²⁰⁸ Enerji alanındaki projeler özellikle Hazar doğalgaz boru hattının inşası, petrokimya sanayisinin kurulması, her iki ülke tarafından da önemli görülmektedir. Nükleer enerji alanındaki işbirliğinde de daha üst seviyeye çıkmaya çalışılmaktadır.

5.2. Kazakistan’ın Çin ile İlişkileri

Kazakistan’ın Rusya’dan sonra en önemli dış politika önceliği 1700 km ortak sınırlara sahip olduğu Çin’dir. Çin ile Kazakistan arasındaki ilk resmi ilişkilerin bağımsızlıktan önce başladığı söylenebilir. 1985 yılında SSCB ile Çin arasında ilişkileri yumuşatma çabaları görülmüş ve bu çerçevede bir Sovyet parlamenter heyeti Pekin’e ziyarette bulunmuştu. Bu heyetin başkanı her ne kadar SSCB Yüksek Şura Başkanı L. Tolkunov olmakla birlikte, heyetteki Kazakistan SSC Bakanlar Kurulu Başkanı Nursultan Nazarbayev göze çarpan kişi olmuştu. Baş müzakereci rolüyle Nazarbayev iki devletin yakınlaşmasında önemli rol oynamıştı. Nazarbayev, Çin’e ikinci ziyaretini Kazakistan Cumhurbaşkanı olarak Temmuz 1991’de yaptı.²⁰⁹ 1990’ların başından itibaren Çin malları Kazakistan pazarına hızla ve ülkenin ithalatının yarısından fazlasını oluşturacak kadar yoğun bir biçimde girdi. Kazakistan’ın dış politika öncelikleri arasında Çin’e en üst sıralarda yer vermesinin temel nedeni, ekonomik ilişkilerle birlikte ülkenin güvenliğidir. Nazarbayev, Çin ile iyi komşuluk ilişkileri yoluna koyulma-

207 *A.g.e.*, s. 55.

208 Kaletaev, *a.g.e.*, s. 67-68.

209 Kasımjomart Tokayev, *Galibiyet*, Ankara, 2005, s. 211-212.

dan Kazakistan'ın güvenli bir geleceğinin tesis edilemeyeceğini düşünüyordu.²¹⁰ Kazakistan'ın 1995 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olmasının önemli sebeplerinden biri de budur. Ayrıca, Kazak hükümeti, Batılı firmalara olan aşırı bağımlılığını ortadan kaldırmak için enerji sektörüne Çin yatırımını çekmeye çalışmaktadır.²¹¹

2001 yılında Rusya, Çin, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın girişimleriyle oluşturulan Şangay İşbirliği Örgütü, Orta Asya ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesini sağlayan ve bölgesel güvenliğin sağlanması için kurulan uluslararası bir örgüttür. Üye ülkeler arasında güvenlik, ticaret ve ekonomik alandaki projelere önem verilmektedir.²¹² Kazakistan bu projelerde aktif olarak yer almaktadır.

Kazakistan ile Çin arasındaki ilişkilerde, iki ülke arasındaki ortaklık ilişkilerinin gelişmesini sağlayan ve karşılıklı çıkar özelliği taşıyan, enerji sektöründeki işbirliğine dayanmaktadır. Enerji sektöründe ve nükleer, petrol ve doğalgaz endüstrisi alanlarında birçok ikili projeler gerçekleştirilmektedir. Kazakistan ve Çin'in enerji alanındaki ilişkisinin somut örneği, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ve Kazakistan'ın petrol sektörünün çeşitlendirilmesini sağlamak amacıyla kurulan uluslararası boru hattının inşasıdır. Ayrıca iki ülke arasında terörizm, dinî aşırıcılık ve bölücülük gibi küresel tehditlere karşı mücadele konularında da işbirliği olduğu bilinmektedir. Çin, Kazakistan'la ekonomik ilişkiler bağlamında %9,9 ile dördüncü sırada bulunmaktadır. Kazakistan'da dış ticaretinin %12'si Çin'e aittir. Çin, bugüne kadar Kazakistan'da 5 milyar doların üzerinde yatırım yapmıştır. Kazakistan'ın Aktöbe [Aktepe] ve Aktav [Akdağ] yörelerinde petrol sahaları satın almıştır. Rusya ise Kazakistan dış ticaretinin %22'sini oluşturmaktadır.²¹³

210 Tokayev, *a.g.e.*, s. 211-212.

211 Şatlık Amanov, *ABD'nin Orta Asya Politikaları*, İstanbul 2007, s. 75-76.

212 Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Yayınları, İstanbul 1995, s. 67-74.

213 Ahad Andican, "Çin Satrancında Orta Asya", *Avrasya Dosyası*, C. 12, S. 1, İstanbul 2006, s. 17.

5.3. Kazakistan'ın ABD ile İlişkileri

Bağımsızlığın ilk günlerinden itibaren Kazakistan ABD ile ilişkilerin geliştirilmesini dış politikasının en önemli unsurlarından biri olarak görmüştür. ABD yönetimi de stratejik konumu itibarıyla Kazakistan'a yakın ilgi göstermektedir. ABD Kazakistan'ı 25 Aralık 1991'de tanımıştır. Böylece Kazakistan ABD tarafından tanınan ilk Orta Asya devleti olmuştur.²¹⁴ Kazakistan da ABD ile ilişkilerini geliştirmek istemektedir. İki ülke ilişkilerinin gelişmesindeki en önemli etken 11 Eylül 2001'deki terör olaylarında Kazakistan'ın ABD savaş uçaklarına hava sahasını açması ve havaalanlarının kullanılmasına izin vermesidir. Kazakistan'ın en önemli stratejik ortağı olan ABD ile ilişkileri ekonomik temellere dayanmaktadır. ABD, özellikle Kazakistan'da enerji sektörüne yatırımlar yapmaktadır.²¹⁵

Kazakistan, ABD ile ilişkilerini geliştirme adına ülkenin petrol ve doğal gaz sektörlerindeki Amerikan yatırımlarını teşvik etmiştir. ABD ise bağımsızlıktan sonra Kazakistan'ın pazar ekonomisine geçişini kolaylaştırmıştır. ABD üst düzey yetkililerin ziyaretlerinin yanı sıra, Kazakistan'da demokrasiye geçişe yardım etmek amacıyla çeşitli konularda eğitim programlarının başlatılmasına da öncülük etmiştir. Bu programlar siyasî parti ve seçmen eğitimi, kamu yönetimi, sivil eğitim, çoğulculuk, dış politika, bağımsız medya ve benzeri konuları içermektedir.

Kazakistan ile ABD ile ilişkilerin başlangıcını Kasım 1992'de kabul edilen Rusya ve Yeni Ortaya Çıkan Avrasya Demokrasileri ile Serbest Pazarlarının Özgürlüğünün (FREEDOM) desteklenmesi kanunu oluşturmaktadır. Bu kanun doğrudan doğruya askerî, siyasi ve ekonomik dönüşüme yöneliktir.²¹⁶

Kazakistan 90'lı yıllar boyunca, ABD ile ilişkileri geliştirmek adına petrol ve doğalgaz sektörlerindeki Amerikan yatırımlarını teşvik etmiştir. Çünkü

214 Amanov, s. 113.

215 Lock K. Johnson, *America As A World Power-Foreign Policy in a Constitutional Framework*, McGraw-Hill, New York 1996, s. 94-105.

216 "Statement by White House Press Secretary Dee Dee Myers, Washington DC. July 15, 1994", Dispatch 5, no. 30, s. 510.

Kazak yönetimi, petrol ve doğalgaz sektörünün ülkeyi kurtaracak yegâne faktör olduğuna inanmaktadır. 2001 yılında Amerika ile imzalanan ‘uzun vadeli ortaklık’ güvenlik, enerji, yatırım ve demokratik alanlarda işbirliğini amaçlamaktadır. ABD-Kazakistan Enerji Ortaklık Deklarasyonu petrol üretimi ve nakliyatının güvenliğini ön plana çıkarmaktadır. ABD-Kazakistan Güvenli Bağlantı Anlaşması, silahların kontrolü ve bilgi alışverişinin yasal dayanağını kapsamaktadır.²¹⁷

5.4. Kazakistan’ın Türkiye ile İlişkileri

Kazakistan’ın Türkiye ile ilişkileri, günden güne gelişmektedir. Kazak diplomatları Ankara’yı Astana’nın en güvenilir ve stratejik ortağı olarak görmektedir. Cumhurbaşkanı seviyesindeki ilişkiler her yıl daha çok gelişmekte ve her iki ülkenin işadamları büyük yatırım projelerini birlikte hayata geçirmektedirler. Kazak gençleri Türkiye’nin önde gelen üniversitelerinde tahsil gördükten sonra Kazakistan’da çeşitli sahalarda verimli çalışmalar yapmaktadırlar.²¹⁸ Bu konu ile ilgili bu başlık altında geniş çaplı ele alınacaktır.

5.5. Kazakistan’ın BDT ile İlişkileri

Nazarbayev bağımsızlığın ilk yıllarında muhtemel Slav birliğine karşı çıkmış ve Avrasya Birliği fikrini ileri sürmüştü. Nazarbayev’in bu önerisinin BDT’nin uluslarüstü bir örgüt haline dönüştürmek amacını taşıdığını söylemek mümkündür. Bugün gelinen nokta Nazarbayev’in önerdiği Avrasya Birliğinden çok uzaktır. Onun arzu ettiği Avrasya Birliği, Avrupa Birliği’nin benzeri bir örgüt olarak, eski SSCB’nin sosyalist olmayan şekli olacaktır. Her ne kadar Nazarbayev’in fikirleri gerçekleşmese de diğer SSCB’den ayrılan devletler gibi Kazakistan da BDT ile iyi ilişkilerini sürdürmektedir. Kazakistan Senatosu, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) temelinde kurulan toplu acil müdahale gücü hakkındaki kararı onayladı. NATO’ya alternatif olarak kurulan bu örgüt ‘İşbirliği 2009’ adını taşıyan ilk askerî tatbikatını

217 www.akorda.kz, Erişim, 25.03.2010.

218 Marat Tazhin, “Ankara Astana’nın En Güvenilir ve Stratejik Ortağıdır”, *Atayurt Dergisi*, Kış 2009, Sayı 1, s. 3.

Ekim ayında gerçekleştirdi. Bu anlaşma taraf devletlerce birbirlerine karşı bir güvence sağlamamakla birlikte BDT'nin dış güvenlik boyutunu güçlendirmektedir. Kazakistan'ın BDT dolayısıyla Rusya Federasyonu'na yaklaşması ekonomik yaklaşımın ötesinde açıkça görüldüğü gibi güvenlik endişesinden kaynaklanmaktadır.

5.6. Kazakistan'ın AB ile İlişkileri

Avrupa Birliği de Sovyetlerin dağılmasından sonra başlayan sürece ilgisiz kalmamıştır. Orta Asya, Avrupa Birliği için Balkanlar kadar öncelikli bir konumda olmasa da, 1990'lı yılların başından beri AB'nin söz konusu ülkelerle ticari ilişkileri artmaktadır. AB ülkeleri genel olarak bölgeye teknolojik ürünler ihraç ederken, bölge ülkelerinden enerji ithal etmektedir.

AB'nin Türk Cumhuriyetleriyle ticarî ilişkileri 1990'lı yılların başından bu yana hızla gelişmektedir. Özellikle petrol ve doğalgaz potansiyeli yüksek olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'la ticaret her yıl artmaktadır. Kazakistan da Avrupa ülkeleri ile ekonomik, siyasî ve sosyal-kültürel ilişkilerin geliştirilmesine çok önem vermektedir. 2009-2011 yıllarına ilişkin olarak geliştirilen "Avrupa'ya Giden Yol" adlı yeni stratejik program kabul edilmiştir. Bu program; Avrupa ülkeleri ile Kazakistan'ın işbirliğinin yalnızca teknoloji ve enerji yönlerindeki gelişmeler değil, bunun yanında insanî boyuttaki ve yaşam standartları alanındaki gelişmeleri de kapsamaktadır. Kazakistan Avrupa Yolu programıyla sadece kendi kalkınmasını ve dünya ekonomik ve politik sistemine entegre olmayı amaçlamamaktadır. Bununla aynı zamanda Asya ve Avrupa arasında köprü rolü de üstlenmektedir. Yani bir anlamda Kazakistan'ın Avrupa Yolu Asya ile Avrupa'yı da birbirine yaklaştıracaktır.²¹⁹

Avrupa Birliği'nin bölgedeki en önemli ticarî ortağı Kazakistan'dır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, 2006 yılında AB'nin Kazakistan'dan ithalatı yaklaşık 13 milyar avro civarında olmuştur. AB'nin söz konusu ülkeye ihracatı ise aynı yıl içinde yaklaşık 4 milyar 700 milyon avro olarak gerçekleşmiştir.

219 Ertuğrul Gökçe, "Kazakistan'ın Avrupa Yolu Asya ile Avrupa'yı Birleştiriyor", *Atayurt*, Yaz 2010, Sayı 4, s. 26-28;

Tablo 2a: AB'nin Kazakistan'la Ticareti (İhracat)

Ülke	2006		2007		2008		2009	
	Milyon Dolar	Oran	Milyon Dolar	Oran	Milyon Dolar	Oran	Milyon Dolar	Oran
AB ülkeleri	16 533,8	43,2	19 456	40,7	30 554,4	42,9	21 036,8	48,7
Avusturya	1,2	0,0	2,8	0,0	3,1	0,0	1 196,9	2,9
Belçika	21,8	0,1	65,6	0,1	63,9	0,1	22,8	0,1
Bulgaristan (2007'de katıldı)			99,5	0,2	261,1	0,4	182,4	0,4
İngiltere	1 146,9	3,0	1 133,2	2,4	1 810,5	2,5	1 235,1	2,9
Macaristan	66,1	0,2	70	0,1	123,6	0,2	42,9	0,1
Almanya	553,5	1,4	392,3	0,8	614,2	0,9	898,1	2,1
İrlanda	0,0	0,0	4,4	0,0	0,1	0,0	0,3	0,0
İspanya	968,4	2,5	775,9	1,6	896,6	1,3	580,3	1,3
İtalya	6 891,6	18,0	7 774,2	16,3	11 920,3	16,7	6 686,8	15,5
Letonya	146,8	0,4	145,3	0,3	237,3	0,3	97,2	0,2
Litvanya	28,8	0,1	50,8	0,1	61,4	0,1	122,3	0,3
Hollanda	1 704,5	4,5	2 464,3	5,2	4 638,7	6,5	2 222,5	5,1
Polonya	204,4	0,5	257	0,5	461,5	0,6	835,8	1,9
Romanya (2007'de katıldı)			686,5	1,4	1 010,8	1,4	840,3	1,9
Slovakya	44,8	0,1	39,0	0,1	773,4	1,1	1 045	2,4
Finlandiya	31,1	0,1	21,3	0,0	73,1	0,1	451,2	1,0
Fransa	281,3	0,7	425,0	0,9	634,1	0,9	3381,5	7,8
Çek Cum.	3 347,0	8,8	3 982,7	8,3	5 388,7	7,6	27,4	0,1
İsveç	222,8	0,6	223,7	0,5	44,5	0,6	169,9	0,4
Estonya	32,7	0,1	15,8	0,0	21,0	0,0	6,4	0,0
Diğer ülkeler	843,1	2,1	826,7	1,9	1 116,5	1,6	991,7	2,3

Tablo 2b: AB'nin Kazakistan'la Ticareti (İthalat)

Ülke	2006		2007		2008		2009	
	Milyon Dolar	Oran	Milyon Dolar	Oran	Milyon Dolar	Oran	Milyon Dolar	Oran
AB ülkeleri	6 256,3	26,4	8 073,4	24,6	8 580,8	22,6	7 780,5	27,4
Avusturya	191,2	0,8	229,1	0,7	316,0	0,8	254,1	0,9
Belçika	185,6	0,8	232,1	0,7	199,2	0,5	157,4	0,6
Bulgaristan (2007'de katıldı)			99,7	0,3	41,0	0,1	23,6	0,1
İngiltere	506,2	2,1	737,1	2,3	689,0	1,8	702,3	2,5
Macaristan	84,7	0,4	122,6	0,4	150,6	0,4	99,5	0,4
Almanya	1 809,7	7,6	2 587,3	7,9	2 573,5	6,8	2 041,9	7,2
Yunanistan	9,1	0,0	16,3	0,0	17,6	0,1	12,5	0,0
Danimarka	45,2	0,2	54,0	0,2	114,9	0,3	56,8	0,2
İrlanda	46,3	0,2	86,0	0,3	74,4	0,2	66	0,2
İspanya	80,5	0,3	130,6	0,4	158,7	0,4	120,5	0,4
İtalya	1 430,4	6,0	1 130,9	3,5	1 240,8	3,3	1 915,3	6,7
Letonya	32,5	0,1	51,7	0,2	56,9	0,2	43,7	0,2
Litvanya	44,1	0,2	67,6	0,2	118,5	0,3	107,5	0,4
Hollanda	189,5	0,8	375,7	1,1	275,8	0,7	319,1	1,1
Polonya	303,4	1,3	397,0	1,2	426,4	1,1	421,6	1,5
Romanya (2007'de katıldı)			70,8	0,2	96,7	0,3	37,9	0,1
Slovakya	40,6	0,2	60,1	0,2	72,1	0,2	49,3	0,2
Finlandiya	126,1	0,5	172,7	0,5	186,1	0,5	309,7	1,1
Fransa	235,0	1,0	307,4	0,9	506	1,3	460,1	1,6
Çek Cum.	459,5	1,9	705,2	2,2	812,9	2,1	179,2	0,6
İsveç	298,1	1,3	311,2	1,0	301,7	0,8	262,2	0,9
Estonya	44,6	0,2	31,0	0,1	54,5	0,1	48	0,2
Diğer ülkeler	94,0	0,5	97,4	0,1	97,5	0,3	92,3	0,3

AB'nin Kazakistan'la yaptığı ticaretin yapısı incelendiğinde, ithalatın çok büyük kısmını enerji ürünlerinin oluşturduğu görülürken, ihracatta makine ve nakliye araç ve gereçleri baskın durumdadır.

AB ile Kazakistan arasında, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (PCA) dışında, 2005'te imzalanan Çelik Ürünleri Anlaşması, 2003'te imzalanan Nükleer Güvenlik Anlaşması ve Nükleer Enerjinin Barışçıl Kullanımı gibi anlaşmalar da mevcuttur. Kazakistan çelik üreticileri, çelik anlaşmasıyla, çelik ihracatı fırsatları yakalamışlardır. Bunlara ek olarak, AB, Kazakistan'daki en geniş yabancı yatırımlara sahiptir. 2005 yılında, Kazakistan'daki yabancı yatırımların %40'ından fazlası AB kaynaklıdır. Bu oran son 10 yılda giderek artmaktadır. AB yatırımları 2002 yılında ABD yatırımlarını geçmiştir. AB yabancı yatırımlarının %80'inden fazlası petrol ve gaz sektörüne yapılmaktadır. Bu yatırımların içinde ise en büyük payı İngiltere, İtalya ve Hollanda almaktadır.²²⁰

Kazakistan birçok uluslararası kuruluşun üyesidir. 2010 yılında AGİT'e dönem başkanlığını başarıyla yerine getirmiştir.²²¹ Kazakistan Cumhuriyeti, tüm Avrupa'nın güvenlik sisteminin geliştiği karmaşık ve tartışmalı bir dönemde Kazakistan'ın AGİT'e dönem başkanlığı yapan ilk BDT ülkesi olması bakımından önem taşımaktadır.

220 İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (www.igeme.gov.tr), Kazakistan ülke raporu

221 Askhat Davutov, "Astana'daki AGİT Zirvesi Kazakistan Dönem Başkanlığının Başarısıdır", *Atayurt*, Kış 2011, No: 5, S. 29-31.

ALTINCI BÖLÜM

6. Kazakistan Ekonomisi

6.1. Kazakistan'ın Bağımsızlık Öncesi Dönemdeki (SSCB Dönemindeki) Genel Ekonomik Yapısı

Sovyet rejimi, çok geniş toprakları ve çok çeşitli halkları büyük oranda merkezî bir iktisadî, siyasî ve fikrî bütüne birleştirmek için, aynı Batı Avrupa imparatorlukları gibi, güç ve diğer sömürge metot ve tekniklerini kullandı.²²² Devlet Planlama Komitesi'ndeki iktisatçılar ve Tüm-Rus Merkezi Yürütme Komitesi'ndeki idarecilerin önerisi, yaratılan tecrübesiz devletin hızlı ekonomik gelişmeyi sağlayabilmek için iktisadi-idari alt bölgelere bölünmesiydi. Her bölgenin bir iktisadî ihtisas konusu olacak ve Moskova'dan koordine edilen birlik çapında bir iktisadî planda birleştirileceklerdi.²²³

Sovyet döneminden önce, Kazakların geneli, konargöçer bir hayat sürmekte idi. Ancak, Sovyet iktidarı döneminde yapılan zorunlu kolektifleştirme faaliyetleri neticesinde, konargöçer Kazaklar yerleşik hayata geçirildi ve ellerindeki tüm mal varlığını teşkil eden hayvanları da ellerinden alındı. Böylelikle, Kazak halkı, buğday ekimine zorlandı.²²⁴ Bu dönemde, tüm önemli üretim ve dağıtım araçlarının mülkiyeti devlete aitti. Devlet toplam sanayi çıktısının %98'ini üretirken, kolektif çiftlikler de %2'sini üretmekteydi. Ayrıca bankacılık, sigorta ve diğer finansal hizmetlerin tamamı devlet tekelindeydi.

Kazakistan, SSCB döneminde, endüstriyel maden rezervleri bakımından, birlik içerisindeki en zengin devletlerden biriydi. Nitekim SSCB'deki bakır rezervlerinin yaklaşık olarak yarısı, çinkonun ise %70'i bu ülkede bulunmaktaydı. Bu özelliği nedeniyle Kazakistan ekonomisinin genellikle petrol, maden ürünleri ve elektrik enerjisi üretimine dayandığı görülmektedir. Sovyet döneminde özel sektöre ayrılan alanlar oldukça sınırlı olup, bunlar küçük çaplı ziraî faaliyetler, insan-

222 Francine Hirsch, "Toward an Empire of Nations: Border-Making and the Formation of Soviet National Identities", *Russian Review*, Vol. 59, No. 2, Apr. 2000, s. 203.

223 Hirsch, *a.g.m.*, s. 208.

224 Anar Somuncuoğlu, "Geçiş Döneminde Kazakistan Ekonomisi", *Avrasya Dosyası*, C:7, S:4, Kış 2001-2002, s. 30.

ların kendi evlerini inşa etmeleri ve el sanatları gibi faaliyetler olmuştur.²²⁵

II. Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin bütün bölgelerinde petrol ve doğal-gaz araştırmaları yapıldı ve yeni devasa rezervler bulundu. Bu kaynakların dağıldığı coğrafya çok genişti ve rezervler de çoğunlukla denizden uzak bölgelerdeydi. Sovyetler Birliği, bu durumun üstesinden gelmek için dünyadaki en büyük entegre petrol ve doğalgaz boru hattı ağlarını kurdu.²²⁶ Bu ağlar, o dönemde ortaya çıkan bu kaynakları pazarlara ulaştırma işlevinin yanında, SSCB'yi oluşturan cumhuriyetleri yönetici güç konumundaki Rusya'ya, ayrılmaz bağlarla bağladı. Kazakistan da, önemli pazarlara sınırı ya da denizlere kıyısı olmadığı için, bağımsızlık sonrası dönemde de doğal kaynaklarını pazarlarken Rusya'nın bu boru hattı ağlarını kullanmak durumunda kaldı.

Sovyetler döneminde uygulanan politikalar ile ülke bir hammadde ve tarım ülkesi haline getirilmişti. Nitekim 1950'li yıllarda, 'Bakır Toprakları Tarıma Açma' projesi ile buğday ekimi daha da yaygınlaştırılmaya çalışılmış ve böylelikle, hayvancılığın yerini, buğday ve diğer tahılların ekinciliği almıştır.²²⁷ Bu politikaların bir neticesi olarak, Kazakistan madencilik, enerji gibi alanların dışında, tahıl üretimi ile de birliğin bu alandaki ihtiyacını karşılar durumdaydı. Yalnızca 1954 yılında ülkede 25 milyon hektarlık alan tarlaya çevrilmişti. Böylece Kazakistan SSCB içerisinde, Rusya ve Ukrayna'dan sonra üçüncü büyük buğday üreticisi olmuş ve Ukrayna ile birlikte Sovyetlerin buğday ihracatçısı konumuna gelmiştir.²²⁸

Tek bir ekonomik sektörde uzmanlaşma yönünde uygulanan politikalar neticesinde Kazakistan, zengin petrol kaynaklarına sahip olmasına rağmen, büyük bir petrol ihracatçısı olamamıştır.²²⁹ Kazakistan'da petrol sektörünün gelişimi yönün-

225 Sınav, *a.g.t.*, s. 41.

226 Rafael Kandiyoti (2008), "What Price Access to the Open Seas? The Geopolitics of Oil and Gas Transmission from the Trans-Caspian Republics", *Central Asian Survey*, 27: 1, s. 75.

227 Somuncuoğlu, *a.g.m.*, s. 30.

228 Aynı yer.

229 Yavuz Özdemir, "Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları", Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 16.

deki başlıca sorun, rafineri eksikliği ve bunların SSCB içerisindeki dağılımlarıydı.²³⁰ Böylelikle, bu dönemde sanayi, daha ziyade yer altı kaynaklarının çıkarılması üzerine bina edilmiştir. Bunun neticesinde, ülkede tarımdan sonra gelen sanayi kolu, madencilik olmuştur.²³¹ Ancak, çıkarılan hammaddelerin işlenmesine dayalı bir sanayi ile imalat sanayinin çok fazla gelişmiş olduğu söylenemez. Nitekim Kazakistan'da üretilen mallar, hammadde olarak Rusya gibi sanayileşmiş cumhuriyetlere gönderilmekte ve orada işlenmekteydi.²³²

SSCB'de ekonomik ilişkilerin temelini, 'merkezi planlama oluşturmaktaydı. 1977 Anayasası ile birlikte merkezileşme giderek artmıştır. Çünkü bu anayasa, merkezi yönetim organlarına, Sovyet topraklarının tümünde geniş yetkiler verirken, cumhuriyetlerin iktisadi hakları üzerinde durulmamıştır. Bu süreçten itibaren, meydana gelen keyfi uygulamalar neticesinde, cumhuriyetlerin ekonomileri açık vermeye başlamış ve göç olgusu önlenemez bir hal almıştır.²³³

SSCB'deki uzmanlaşma sisteminin Kazakistan ekonomisinin zayıf noktasını teşkil ettiği görülmektedir. Gerçekten de 1991 yılına bakıldığında ülke, temel ihtiyaç maddelerine yönelik talebin sadece %42'lik bir kısmını yurt içi arz ile sağlayabilmekteydi. Çünkü ülkede üretilmekte olan pek çok mal, işlenmeden cumhuriyet dışına çıkarılmaktaydı. Örneğin ülkedeki et üretiminin yeterli düzeyde gerçekleşmesine rağmen, et ürünleri sektörü gelişmemiştir. Ayrıca, süt işleme sanayii de yetersizdi. Yine, Kazakistan'daki hayvan derisi üretimi yeterli olduğu halde, deri işleme sektörü de yoktu. Tahıl sektörü ise durumu izah etmek için daha çarpıcı bir örneği teşkil etmektedir. Yıllık 22-25 milyon tonluk buğday üretimi ile dünyanın sayılı ülkeleri arasına giren Kazakistan, yeterli değirmenlerinin olmayışı sebebiyle, un ihtiyacının %80'ini Rusya'dan karşılamak zorundaydı.²³⁴

230 Somuncuoğlu, *a.g.m.*, s. 31.

231 Özdemir, *a.g.t.*, s. 17.

232 Somuncuoğlu, *a.g.m.*, s. 31.

233 Sınav, *a.g.t.*, s. 42.

234 Somuncuoğlu, *a.g.m.*, s. 31-32.

6.2. Bağımsızlık Sonrası Süreçte Ülkedeki Genel Ekonomik Durum

Bazı uzmanlar tarafından yeni bir Asya Kaplanı olarak nitelendirilmekte olan Kazakistan önemli petrol ve doğalgaz rezervleriyle dünya enerji pazarları için büyük öneme haizdir. Önümüzdeki on yıl içinde Kazakistan dünyanın en önde gelen petrol üreticisi ve ihracatçılarından biri olmaya adaydır. Ancak Kazakistan'ın esas hedefi küresel ekonomiyle bütünleşebilecek yüksek katma değerli ve yüksek teknolojiye sahip modern ve çok yönlü bir ekonomi oluşturmaktır. Enerji sektörü bu amaca ulaşmak için iyi bir temel olarak görülmektedir.

Bağımsızlığın yeni kazanıldığı dönemde eski Sovyet para birimi rublenin kullanılmasından kaynaklanan sorunları ortadan kaldırmak amacıyla, Kazakistan'ın millî para birimi tenge, 15 Kasım 1993'te tedavüle girdi.²³⁵ Nazarbayev, tengeyi haklı bir biçimde “bağımsızlığın sembolü” olarak nitelendirmektedir.²³⁶

Kazakistan'ın ekonomik politikaları küresel ekonomiyle bütünleşmeye yöneliktir. Bunun için dünyada benzeri olmayan enerji ve mineral kaynakları, endüstri ve tarım ürünlerinin ihracatı konusundaki geniş imkânlarından olabildiğinde verimli faydalanmayı düşünmektedir. Ülkenin transit potansiyeline uygun istihdam sağlama ve farklı alanlarda yüksek kaliteli uzmanların yetiştirilmesi planlanmaktadır.

Bilindiği gibi, Kazakistan Sovyet döneminde bir tarım ülkesi ve askerî endüstrinin ağırlıklı olduğu Sovyet ekonomisine hammadde sağlayıcısı idi. Bağımsızlık döneminin ilk yıllarındaki temel ekonomik hedef merkezi planlamadan pazar ekonomisi sistemine geçiş idi. 1992'den beri piyasalar üzerindeki hükümet kontrolünü ortadan kaldırma ve devlet işletmelerini özelleştirerek serbest piyasa ekonomisini tesis etmeye yönelik ekonomik reform programını aktif bir biçimde uygulayarak geldi. Bunda başarıya ulaşarak Kazakistan günümüzde BDT ülkeleri içinde bu açıdan en ileri gitmiş ülke olarak kabul edilmektedir.²³⁷

235 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Hayrolla Gabcalev, *Tenge*, Almatı, 2003.

236 Nazarbayev, *Kazakistan Jolu*, s. 143.

237 *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*

Gerçekten de, birçok dış gözlemci, ülkenin makro ekonomik reform performansını Sovyetler Birliği sonrası devletlerin en başarılılarından biri olarak görmektedir.²³⁸ Endüstriyel açıdan gelişmiş ülkelerden, finansal ve ekonomik kurumlardan büyük ölçekli yatırımları çekebilmek amacıyla yabancı sermaye açısından en elverişli yasal temeli yaratmak gerekiyordu ve bu yolda gerekenler yapıldı. Yabancı ülkelerle ekonomik faaliyetlerin temel amacı, ülkenin ekonomisini başarılı bir şekilde iyileştirirken karşılaşılan sorunlarda uluslararası iş bölümünden faydalanmak, ekonomiyi güçlendirmek ve ilerletmektir.²³⁹

16,5 milyonluk küçük bir pazar olan Kazakistan, diğer bölge ülkelerine oranla sahip olduğu elverişli yatırım ortamı, güçlü bankacılık sistemi gibi olumlu koşullar göz önünde bulundurulduğunda, diğer Orta Asya ülkelerine açılım bakımından, Türk firmalarına çeşitli olanaklar sunmaktadır.²⁴⁰

Rusya Federasyonu'ndan sonra, BDT ülkeleri arasında en büyük yüzölçümüne sahip olan Kazakistan, büyük petrol rezervlerine ve pek çok mineral ve metal kaynaklarına sahiptir. Kazakistan'ın ayrıca, tarım ve hayvancılık alanında da büyük potansiyeli mevcuttur.²⁴¹

Kazakistan ekonomisi, 1980'li yıllarda istikrarlı bir büyüme göstermiş, ancak bu büyüme dönemi, 1989 yılından itibaren duraklama ve gerileme dönemine girmiştir. Net maddi üretimdeki gerileme, 1990'da %1,5, 1991'de %11,6'dır. Bu gerilemenin başlıca nedenleri, ekonomik yapının yeniden inşası çalışmaları ve 1991'de yaşanan kuraklık olmuştur.²⁴²

238 Sally N. Cummings, "Independent Kazakhstan - Managing Heterogeneity", *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Routledge Curzon, New York 2003, s. 31.

239 M. Tazhin, "Egemen Kazakistan", *Kazakistan Tarihi (Makaleler)*, TTK Yayınları, Ankara, 2007, s.179.

240 Stratejik Araştırmalar ve Etüt Merkezi, *Orta Asya'da Değişen Dengeler ve Türkiye*, Ankara 2007, s. 128-131.

241 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu", [http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/\(10.04.2010\)](http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/(10.04.2010)).

242 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu", [http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/\(10.04.2010\)](http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/(10.04.2010)).

Kazakistan'ın sanayisi; petrol ve doğal kaynaklarının çıkarımı ile makine imalatına dayalıdır. SSCB'nin Aralık 1991'de dağılmasından sonra, Kazakistan'da geleneksel ağır sanayi ürünlerine olan talebin bir anda daralması nedeniyle, ekonomi bir küçülme dönemine girmiştir. 1992 yılında sanayinin GSYİH içindeki payı %31 iken, bu oran dört yıl içinde %21'e inmiştir.²⁴³ Gevşek para politikaları, enflasyonun yükseklerde seyretmesine sebep olur. 1993 yılında aylık enflasyon oranı %28'dir. Kasım 1993'den sonra, yeni para biriminin devreye sokulmasıyla birlikte enflasyon daha da artmıştır.

Bağımsızlık sonrası süreçte yaşanan sıkıntıların başlıca nedenlerinden biri de ülkedeki sanayi kuruluşlarının artık iş görmez hale gelmesiydi. Kırsal bölgelerden şehirlere göçler yaşanmakta ve asayiş gittikçe bozulmaktaydı. Nazarbayev, bu problemlerin ortadan kaldırılması için birtakım reformlar başlattı. Nitekim iç ve dış pazarın oluşturulması, yeni iş merkezlerinin açılması, ekonominin bir düzene oturtulması, zengin yeraltı kaynaklarının işletilmesi gibi politikalar, Nazarbayev iktidarı dönemindeki reformların bir parçası olarak gerçekleşti.²⁴⁴

Hükümet, yeni para birimini devreye soktuktan sonra, malî disiplini sağlamaya ve ekonomik reformları hızlandırmaya yönelik olarak gayretlerini arttırdı.²⁴⁵ Kazakistan'da 1993–1994 yılları arasında yapısal reformlarla ilgili önemli gelişmeler oldu. Fiyatların serbestleştirilmesinden sonra, 1993 tarihinde özelleştirme programı tanıtılmış, toprak reformu geliştirilmeye başlanmış ve ayrıca özel sektörün ticarî faaliyetleri için yasal çatılar tanıtılmıştır. Dağılmanın ardından yaşanan karmaşa ortamında, Kazakistan dış politikada iki önemli aracı kullanma yoluna gitmiştir. Bunlar, stratejik doğal kaynaklar ve nükleer güçtür. Bu dönemde Batı dünyası ile ilişkilerini geliştiren Kazakistan, 1994 yılında, Batı'dan 1 milyar dolar kredi almayı başarmıştır.²⁴⁶

243 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu", <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/10.04.2010>.

244 "Nazarbayev Kazakistan'a Çağ Atlatıyor", *Atayurt*, S:1, Kış 2009, s. 40.

245 Ali Sönmez, *Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri Ülke Profilleri ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri*, DTP Yayınları, Ankara 1996, s. 28.

246 Sınav, *a.g.t.*, s. 44-45.

Ekonominin yeniden yapılandırılması ve 1993 yılında ulusal para birimi tengenin tedavüle sürülmesiyle, bağımsız bir ekonomik gelişme yolunda ilerleme çabaları, 1996 yılından itibaren sonuç vermeye başlamış ve Kazakistan bağımsızlık tarihinde ilk defa büyümeye geçmiş, aynı yıl içerisinde enflasyon kontrol altına alınmaya başlanmıştır. 1997 yılında büyüme trendi devam etmiş ve GSYİH %1,6 artmıştır.²⁴⁷ Fakat ekonomik büyümede istikrar sağlanamamış, Rusya ve Güneydoğu Asya'da 1998 yılında yaşanan krizin negatif etkisi yüzünden GSYİH bir önceki yıla göre azalmıştır.²⁴⁸ Gerek yaşanan bu krizin ve gerekse de petrol fiyatlarının düşmesi ve meydana gelen kuraklığın, iç tahıl açığına neden olması gibi faktörlerin etkisiyle, ekonominin bazı alanlarındaki yapısal reformların hızı yavaşlamıştır. Böylece, önceki yıllarda yakalanan ılımlı ekonomik büyümenin akışı kesilmiştir. Bununla birlikte, 1990'lı yılların ortalarında kitle özelleştirmeler ve diğer pazar temelli reformlar tamamlanmış, 1996-1997 yıllarında yaşanan gelişmeler ile birlikte, pozitif GSYİH büyüme gerçekleşmiştir.²⁴⁹

Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev, öncelikle ülkesini bölgesel bir güç haline getirecek girişimlere hız kazandırmış, ardından güvenlik problemlerini asgariye indirmiş ve ülkeye uluslararası toplum nezdinde itibar kazandırmaya çalışmıştır.²⁵⁰ 25 Ocak 1992 tarihinde, piyasa ekonomisine geçişi sağlamak ve ekonomik istikrarın sağlanması sürecinde dış ekonomik ilişkileri düzenlemek amacıyla, Kazakistan Cumhurbaşkanlığı, bir karar çıkartmıştır. Bu karara göre bir işletme; hiçbir kayıt olmaksızın dış ekonomik ilişkiler kurabilecek, ithalat ve ihracat gerçekleştirebilecek ve ortak yatırım yapabilecektir. Bununla birlikte, sadece bazı ürünlerin ihracatı için, Bakanlar Kurulu'nun izni

247 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu", <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/> (10.04. 2010).

248 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu", <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/> (10.04. 2010).

249 Turganbayev, *a.g.t.*, s. 173.

250 Mehmet Dikkaya- Ali Bora, "Çağdaş Kazakistan'ın Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Yeri," *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayını, S:2, 2006, s. 115.

gerekecektir.²⁵¹ Ayrıca merkezî ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçebilmek ve bu sayede ülkeye yabancı sermayeyi çekebilmek için çeşitli ekonomik reformlar başlatılmıştır.²⁵² Bu reformlar; fiyat politikaları, ticarete liberalleşmenin sağlanması, yatırımların teşviki kanununun çıkarılması ve gümrük ile vergi konuları üzerine odaklanmıştır.²⁵³ Kazakistan, BDT ülkeleri arasında son yıllarda en yüksek ekonomik performansı sergileyen ülke olduğu kadar, Orta Asya'nın da en serbest ekonominin en başarılı olarak uygulandığı ülkesi olarak gösterilmektedir.²⁵⁴

Kazakistan ekonomisinin sürekli büyümeye ve gelişmeye başladığı dönem, 1999 yılı olmuştur. 2002 yılına gelindiğinde ise, Kazakistan'a ABD Ticaret Dairesi'nce, piyasa ekonomisi statüsü verilmiştir. Ekonomide yaşanan bu olumlu gelişmeler neticesinde, dünya kredilendirme kuruluşları tarafından ülkenin kredi notu, BBB'ye yükseltilmiştir. Bu not, 2007 yılında doğrulanmıştır.²⁵⁵

Kazakistan ekonomisinde yaşanan gelişmelerden biri de, 2000-2007 döneminde GSYİH'nın reel büyüme oranının ortalama olarak %10 olmasıdır. Büyümenin en önemli faktörü; petrol, gaz ve değerli metaller başta olmak üzere, Kazakistan'ın ihraç ettiği mal fiyatlarının dünya pazarında yüksek olmasıdır. 2007 yılında, bütün sektörlerde üretim hacminin artması dolayısıyla Kazakistan'ın GSYİH'sı %8,7 oranında artış göstermiştir. Böylece, 2007 yılının ilk 11 ay içinde üretim hacmi; sanayi sektöründe %4,5, tarım sektöründe %8,5, ticarete %10, taşımacılık sektöründe ise %4,7 oranında artış göstermiştir. Üretim artısına tarım sektörünün katkısı, diğerlerine oranla daha fazla olmuştur. Bununla birlikte, ekono-

251 Turganbayev, *a.g.t.*, s. 171.

252 Gulzhan Baimukhamedova, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Vergi Teşvik Politikaları ve Kazakistan Uygulaması," Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008, s. 95.

253 Emin Çarıkçı, "Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Kazakistan Örneği," TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ocak 2002, <http://www.dtm.tr/ead/dtdergi/ocakozel2002/cakirci>, (15.12.2007).

254 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni", Şubat 2007.

255 Baimukhamedova, *a.g.t.*, s. 94.

middeki büyüme, planlanan seviyede gerçekleştirilememiştir. Bunun nedenleri ise; GSYİH'daki büyümenin yavaşlaması, bankaların dış finansman kaynaklarından faydalanamaması ve likidite yetersizliğinden dolayı yerel üreticilere bankalar tarafından kredi verilememesidir.²⁵⁶ Bununla birlikte ülkedeki enflasyonun bir ölçüde dizginlenmesi, makro ekonomik performans üzerinde etkili olmuş, böylece; doğrudan yabancı yatırım girişi düzenli bir şekilde artmaya başlamıştır. Öyle ki, 2000 yılı için 1,3 milyar dolar olan doğrudan yabancı yatırım girişi, 2004 yılında 5,5 milyar dolara ulaşmıştır.²⁵⁷

2007 yılında ücretlerin artış eğilimi devam etmiştir. İstatistikî verilere göre; Ocak - Eylül dönemi için ücret ortalaması 50 bin 469 tenge, yani yaklaşık 400 dolara eşittir. Buna rağmen, tüketici fiyatlarının artması, ülkedeki yaşam standartlarının yükseltilmesi konusunda önemli bir engel oluşturmuştur.²⁵⁸ Ayrıca, 2007 yılında fiyatların genel seviyesindeki yükselmeye paralel olarak ortaya çıkan ücret artışları, yaşanan enflasyonist süreci daha da hızlandırmıştır.²⁵⁹ Son dönemlerde, Orta Asya'nın ekonomide en başarılı ülkesi olarak değerlendirilen Kazakistan da, dünya ekonomisinde yaşanmakta olan krizden etkilenmiştir. İnşaat ve petrol dışı sektörlerde büyüme hızı azalmakta ve ev fiyatları düşmektedir. Örneğin; Almatı'da bugünkü ev fiyatları, bir önceki senenin fiyatlarına kıyasla, %40 civarında düşüş göstermiştir.²⁶⁰

2009 yılının Ocak ayında, ekonomiye Ulusal Fon'dan 10 milyar dolar ayrılmıştır. Bu paranın; bankacılık sektörüne, küçük ve orta çaplı işletmelere ve inşaat sektörüne yardımda kullanması planlanmaktadır. Kazakistan hükümeti 2008 yılını; enflasyona karşı, 2009 yılını ise işsizliğe karşı direnme/savaş yılı olarak adlandır-

256 Kazkomertsbank; Analitiçeskiy Obzor, (Analitik İnceleme), Aralık 2007, www.kkb.kz, (27.02.2008).

257 Mehmet Dikkaya- Ali Bora, "Çağdaş Kazakistan'ın Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Yeri", *OAKA*, C:1, S:2, 2006, s. 113.

258 Kazkomertsbank; Analitiçeskiy Obzor, (Analitik İnceleme), Aralık 2007, www.kkb.kz, (27.02.2008).

259 Baimukhamedova, *a.g.t.*, s. 95.

260 Rysbayev, *a.g.e.*, s. 90.

mıştır. Kazakistan hükümeti, ekonomik kriz nedeniyle işinden ayrılanlar için, yeni iş olanakları yaratılmaya çalışılacağını ya da işsizlere iş bulana kadar, belli bir miktarda para verileceğini açıklamıştır.²⁶¹

Ekonomi politikalarında müdahaleci stratejiler izleyen Kazak hükümetinin temel amacı; petrol gelirlerini kullanarak ekonominin enerji dışındaki sektörlerini kalkındırmak, bu sayede ekonomide çeşitlilik sağlamak ve ekonominin petrole ve dolayısıyla dünya petrol fiyatlarına aşırı bağımlılığını kırmaktır.²⁶² Bu amaç doğrultusunda 2003 yılında açıklanan ve 2003-2015 dönemini kapsayan “Endüstriyel Yenilenme ve Kalkınma Programı” ile Kazakistan GSYİH’indeki büyümenin, yıllık bazda %8’in üzerinde tutulması ve ekonominin çeşitlendirilmesi hedeflenmektedir. Söz konusu program dâhilinde, başta imalat sektörü olmak üzere enerji dışı sektörlerin kalkındırılmasını amaçlayan beş yeni devlet kuruluşu oluşturulmuştur. Bunların başlıcaları; Kazakistan Yatırım Fonu ve Ulusal Yenilik Fonu’dur. Burada dikkat edilmesi gereken husus, ekonomide devletin ağırlığının büyük ölçüde devam etmesidir.²⁶³

Kazakistan ekonomisinde görülen dikkat çekici bir husus, GSYİH içinde hizmet sektörünün payının giderek artmasıdır. Bu çerçevede, dış ekonomik ilişkilerin de giderek artmakta olduğu göze çarpmaktadır. Bu dönemde, geleneksel ticarî ortakların yerini; Türkiye, ABD ve AB ülkeleri gibi farklı dünya ülkeleri almaktadır.²⁶⁴

Yüzölçümü olarak Türkiye’nin yaklaşık üç buçuk katı büyüklüğünde bir ülke olmasına rağmen nüfusu yalnızca 16,5 milyon olan Kazakistan, Orta Asya’nın da en serbest ekonomisi olarak gösterilmektedir. Kazakistan, büyük petrol rezervlerine ve diğer mineral ve metal kaynaklarına sahiptir. Ülkenin ayrıca, tarım ve hayvancılık alanında da büyük potansiyeli mevcuttur.²⁶⁵

261 İlyas İsayev, “Ak Söyle” (Doğruyu Söyle), *Aikyn*, s. 5. (15 Ocak 2009)

262 TİKA; “Kazakistan Ülke Raporu”, <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI> (10.04. 2010).

263 TİKA; “Kazakistan Ülke Raporu”, <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI> (10. 04. 2010).

264 Sınav, *a.g.t.*, s. 47-48.

265 DEİK, “Kazakistan Ülke Bülteni”, [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04. 07. 2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04. 07. 2010)).

2000 yılında 16,5 milyar ABD doları olan dış ticaret hacmi, 2001 yılında 17,9 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Aralık 2000'de tüketici fiyatlar endeksinde yıllık değişim oranı %10 olarak gerçekleşmiştir. Aralık 2001'de ise yıllık değişim oranı %6,4 olup fiyatlarda düşüş kaydedilmiştir. Yiyecek maddelerinin fiyatları %8,8, ücretler ise %3,5 yükselmiştir. Aralık 2001'de sanayi ürünlerinin fiyatı, Aralık 2000'e kıyasla %14,1 düşmüştür. 2001 yılında gayri safi yurt içi hâsıladan; tarım %8,7, sanayi %32, inşaat %5,4, ticaret %11,8 ve ulaştırma %10,9'luk pay almıştır.

2000 yılında %13,5 olan ortalama yıllık enflasyon oranının, 2001 yılında %8,7'ye düşmesine rağmen, paranın satın alma gücündeki artış düzeyi, kademeli olmuştur.²⁶⁶ “Kazakistan Devlet İstatistik Ajansı”nın verilerine göre; geçen senenin aynı dönemiyle kıyaslandığında, Kazakistan'ın GSYİH'sı; 2006 yılında %10,6, 2005'te %9,7, 2004 senesinde %9,6 artmıştır. GSYİH, 1990 senesine nispeten, %25 artmıştır. GSYİH yapısına baktığımızda; 2006 yılında %35,6 (2005 yılında %37,8 ve 2004'te de %14,4) artışla, üretim malları içinde en çok artış gösteren, inşaat sektörü olmuştur. 2006 yılında, bir önceki seneye nispeten sanayide görülen hızlı artışın başlıca sebebi, ham petrol ve ülke içinden geçen gazın, %6,1'lik ve metalürji sanayisinin %6,3'lük üretim artışından kaynaklanır. Hizmet üretimindeki yüksek artışın sebebi ise; başta dinamik bir hızla artış gösteren gayrimenkul mülk işlemlerinden ve tüketici hizmetlerindeki %9,9, finansal hizmet faaliyetlerindeki %43,4 ve satışıdaki (ticaret) %9,8 artıştan kaynaklanmaktadır. 10 yıllık reform sürecinde piyasa ekonomisine geçişin örgütsel, hukuki ve ekonomik ön koşulları oluşturulmakla birlikte, gerçekleştirilen reformlar, bazı çelişkileri ve komplikasyonları da ihtiva etmektedir. Toplumda ve ekonomide olumlu gelişmelerle birlikte, piyasa ekonomisine geçişin yol açtığı sonuçları da belirtmek gerekir.²⁶⁷

266 Meltem Duran, “Kazakistan Ülke Etüdü”, İstanbul Ticaret Odası, 2002, s. 11,12.

267 TİKA; “Kazakistan Ülke Raporu”, <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/> (10. 04. 2010).

Tablo 3: Kazakistan Ekonomisinin Göstergeleri (2005-2008) ²⁶⁸

	2005	2006	2007	2008
GSYİH (milyar Tenge)	7,453	10,214	12,850	15,907
GSYİH (milyar \$)	56	80.4	103.8	132.23
Reel GSYİH Artış Oranı (%)	9.40	10.60	8.50	3,80
Kişi Başına (GSYİH-MG)(\$)	3,680	5,048	6,671	8.380
Enflasyon Oranı				
Üretici Fiyat İndeksindeki Yıllık Artış (%)	20.30	18.4	22.7	18,60
Tüketici Fiyat İndeksindeki Yıllık Artışı (%)	7.50	8.4	18.0	9,50
İşgücü (faal nüfus)	7,901.70	8,028.9	8,259.2	8.421,40
İşsizlik oranı (%)	8.10	7.80	7.30	8,0
GSYİH – Sektörel Büyüme Hızları (%)				
Tarım	6.70	-7.00	8.40	5.60
Sanayi	4.60	7.00	4.90	2.20
Hizmet	23.80	28.60	33.00	4.40
Sabit Sermaye Yatırımları (milyon Tenge)	2,205,217.	2,810,277	3,234,200	3,836,000
Kamu	296,237	357,383	507,593	762.768
Özel	1,348,714	1,824,250	1,758,942	3.073.373
Dış Ticaret (milyon \$)	45,201.00	61,900	72,349	109.073
İhracat	27,849.00	38,200	42,579	71.184
İthalat	17,352.00	23,600	29,770	37.889
Denge	10,497.00	14,600	12,809	33.295
Dünya Ticareti İçindeki Payı (%)	0.00	0.00	0,00	0,00

268 T.C. Astana Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, “Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu: 18.05. 2009”, [http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/\(20.04.2010\)](http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/(20.04.2010))

	2005	2006	2007	2008
Türkiye ile Ticaret (milyon \$)	556.80	906.60	1,733.50	2.874
İhracat	156.90	348.20	855.30	1.904
İthalat	399.90	558.40	878.20	971
Denge	- 243.00	- 210.20	- 22.90	+ 933
Ülke Toplamı İçinde Türkiye'nin Payı (%)	1.23	1.47	2.40	3,20
İhracat	0.56	0.91	2.01	2.55
İthalat	2.30	2.37	2.95	3,95
Cari İşlemler Dengesi (milyar \$)	- 1.10	- 1.80	- 6.60	6,98
Borç Stokları				
İç Borç Stoku			6,20	6,79
Dış Borç Stoku (milyar \$)	41.50	73.45	96.91	107,81
Sabit Yabancı Sermaye Yatırımları (milyon \$)	6,416.40	10,437.10	10,669.10	19,809.00
Emisyon Hacmi (milyar Tenge)	411,800	524,700	686,100	857.840
Seçilmiş Oranlar (%)				
İhracat/İthalat	160.49	161.86	143.03	187,80
İhracat/GSYİH	49.73	49.48	41.02	53,80
İthalat/GSYİH	30.99	30.57	28.68	34,80
Cari İşlem Dengesi/GSYİH	-1.96	-2.33	-6.36	-5,28
Dış Borç/GSYİH	77.50	74.014	96.914	81,67
Enerji				
Petrol rezervi (milyar ton)	4.00	5.00	5.00	5.00
Petrol Üretimi (milyon ton)	61.45	64.80	55.55	58,71
Doğalgaz üretimi (milyar m3)	14.07	14.42	16.67	14,67

Kazakistan'ın 2009 yılı GSYİH'si 17 milyar 7 milyon 647 bin Tenge olup, 115 milyon 316 bin 103 Amerikan dolarıdır. Kişi başına düşen gelir ise 1 milyon 70 bin 472 Tenge, 7 bin 257 Amerikan dolarıdır.²⁶⁹

'Yenilikçi Endüstriyel Kalkınma Programı' dâhilinde, başta imalat sektörü olmak üzere enerji dışı sektörlerin kalkındırılmasını amaçlayan beş yeni devlet kuruluşu oluşturulmuştur. Bunların başlıcaları, Kazakistan Yatırım Fonu ve Ulusal Yenilik Fonu'dur. Bununla birlikte özel sektörün gelişimine de ağırlık verilmektedir. Cumhurbaşkanı Nazarbayev, 18 Şubat 2005 tarihinde yapmış olduğu ulusa sesleniş konuşmasında, stratejik hedeflerinin rekabet gücüne sahip ülkelere birisi haline gelmek olduğunu ve bu nedenle devlet ile özel sektör arasında karşılıklı güven ve ortak çıkarlara dayalı ortaklık ilişkileri kurulması gerektiğini belirtmiştir. Şu anda özel sektörün GSYİH içindeki payı %65, toplam istihdam içindeki payı ise %75 seviyesindedir. Kazakistan'da enerji sektörüne gelen yabancı yatırım sayesinde, bu sektör hızla gelişmiştir. Şu anda ülkede sınaî üretimin %50'sini, petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır. Enerji sektöründeki gelişme ve ülkeye giren yabancı sermayenin artması, makroekonomik reformlarla desteklenince, Kazak ekonomisi 2000 yılından itibaren %9'un üzerinde yıllık ortalama büyüme oranlarına ulaşmış ve bu performansıyla reel büyüme anlamında dünyanın Çin'den sonra en hızlı büyüyen ikinci ekonomisi olmuştur.²⁷⁰

Kazakistan mallarının önemli alıcıları arasında sırasıyla; Rusya Federasyonu (%15,7), Çin (%10,5), İsviçre (%8,1), B.A.E. (%4,9), Polonya (%3,3), İran (%3,2), Ukrayna (%3), Almanya (%2,3), Büyük Britanya (%1,4), Hollanda (%1,3), ABD (%1,2) ve Özbekistan (%1,1) bulunmaktadır. 2002'de, BDT ülkelerinin brüt ithalattaki payı %46,7 olmuştur (2001'de %52). İthalatın gerçekleştirildiği ülkeler arasında ise; Rusya Federasyonu (%39,1), Almanya (%8,7), ABD (%7), Çin (%4,7), Büyük Britanya (%3,9), İtalya ve Ukrayna (%3'er), Türkiye (%2,6), Japonya (%2,5), Güney Kore ve Fransa (%1,7), Özbekistan ve Hollanda (%1,3) bulunmaktadır.²⁷¹

269 Statistical Yearbook, Kazakistan 2009, s. 81

270 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni," [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010))

271 Kazenergy, *Haber-Analitik Dergi*, Sayı:2-3, Almatı, Mart-Nisan 2007, s. 82.

Bağımsızlığından beri ABD ve Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini kuvvetlendirmeye çalışan Kazakistan, buna rağmen şu anda dış ekonomik ilişkilerinde Rusya'yı daha ön planda tutmaktadır. Bunun sebebi, Rusya'nın Kazakistan'ın başlıca ticaret ortağı ve Kazakistan'ın petrollerini dünya pazarlarına ulaştırmak için kullandığı başlıca geçiş ülkesi olmasıdır.²⁷²

Günümüzde inovasyon, rekabet avantajı yaratacak dinamiklerden biri olarak yaygın kabul görmekte ve başta gelişmiş ülkeler olmak üzere pek çok ülkede, inovasyon politikaları uygulanmaktadır. Son dönemlerde Orta Asya ekonomilerinde de, rekabet gücü kazanmada inovasyonun önemine vurgu yapan bir anlayış benimsediği fark edilmektedir. Bu ülkelerde; bilimsel-teknolojik araştırmaları, inovatif faaliyetlerini destekleyecek bir sistem oluşturma çabaları oldukça yenidir. İnovasyon sistemi oluşturma girişimlerine, Kazakistan ve Özbekistan daha önce başlamıştır.²⁷³ Bu amaç doğrultusunda; 2003 yılında açıklanan ve 2015 yılına kadar olan dönemi kapsayan “Yenilikçi Sanayileşme Programı” ile Kazakistan GSYİH’indeki büyümenin yıllık bazda %8’in üzerinde tutulması ve ekonominin çeşitlendirilmesi hedeflenmektedir. Program dâhilinde; turizm, petrol ve doğalgaz ekipmanı, gıda, tekstil, taşımacılık ve lojistik sektörleri öncelikli sektörler olarak belirlenmiş ve yeni teknolojiler kullanılarak bu alanlarda projeler geliştirilmeye ve hayata geçirilmeye başlanmıştır.²⁷⁴

6.3. Yabancı Sermaye ve Yatırımlar

Yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi durumunda ülke ekonomisinin ciddi anlamda kalkınacağına farkındalığıyla hareket eden N. Nazarbayev, “Bizim amacımız Kazakistan memleketin dünya çapında yatırım için cazibeli olarak göstermek” sözüyle bu düşüncesini açıkça dile getirmektedir.

272 DEİK, “Kazakistan Ülke Bülteni,” [http://www.deik.org.tr/Lists/Blten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Blten/Attachments/101/(04.07.2010))

273 Neslihan Çelik, “SSCB Sonrası Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Endüstriyel Performans ve İnovasyon Politikaları”, Marmara Üniversitesi, *İ.İ.B.F. Dergisi*, C: 23, S: 2, 2007, s.124’den aktaran; Rysbayev, *a.g.t.*, s. 78-79.

274 Nazarbayev, Kazakistan Jolu, s. 38; DEİK, “Kazakistan Ülke Bülteni”, Şubat 2007’den aktaran; Rysbayev, *a.g.t.*, s. 78-79.

Yatırım sayesinde yeni fabrika ve sanayi tesislerinin oluşturulması, mevcut olanların da iyileştirilmesi imkânları ortaya çıkmakta olup, yeni teknolojinin hâkim olacağı bu müesseselerin daha yüksek kapasiteyle çalışması söz konusu olabilmektedir. Bundan başka pazarlama alanında en son yöntemlerin kullanılması yine bu sayede gerçekleşmektedir. Birçok yabancı şirketlerin temsilcileri Kazakistan piyasasını şart olarak uygun bulmakta ve bu ülkeye yatırım yapmaktadır. Doğal zenginliklerinden ve jeopolitik konumundan başka Kazakistan’da hazır uzman işçi kadrosu, ucuz işçilik ve sabit siyasi ortam bulan yabancı sermaye, deyim yerindeyse ülkeye akın etmektedir. Ülkede, yabancılar istediği yerlere yatırım yapabilmektedir. Kazakistan kanunlarına göre yabancı yatırımcılar elde ettiği kârı istediği yerde kullanabilmektedir. İsterse başka yerlerde yatırım yapabildikleri gibi, ticari mal da satın alabilmektedirler. Bugün itibarıyla Kazakistan piyasasında 40 farklı ülkeden yatırımcı, esnaf faaliyet göstermektedir.

Devlet, yabancı sermayeyi çekmek için bir kısım tedbirler almaktadır. Kazakistan’da 28 Şubat 1997 yılında “Devlet tarafından yatırım desteği” isimli kanun kabul edilmiştir.²⁷⁵

Yabancı yatırımcılar başlıca muhasebe sistemi, bürokratik işlemlerin çokluğu ve garantinin olmaması düşündürürken, Kazakistan bu problemleri çözmek için 1 Ocak 1996’dan itibaren yeni muhasebe sistemini kabul ederek yürürlüğe koymuştur. Bundan başka vergi sistemini düzenlemiş, 24 Nisan 1995’de yeni vergi kanunu kabul edilmiştir.²⁷⁶

Kazakistan’da faaliyette bulunan yabancı yatırımcıların sorunlarını doğrudan ulaştırıp, çözüme kavuşturmalarını sağlayacak olan bir kurum, Nazarbayev’in emriyle ‘Yabancı Yatırımcıların Şurası’ adıyla oluşturuldu. Bu komitenin kurulma amaçlarından diğerleri de; Direk Kazakistan devlet başkanına yeni yatırımlar ile ilgili teklifler sunmak, yeni yatırımcıları çekmek için uygun ortama ilişkin teklifler hazırlamak, Kazakistan ekonomisinin dünya pazarına çıkabilmesinin önünü açmak olarak gösterilebilir.

275 Ukaz prezidenta RK ot 5. 04. 1997 goda № 3444 “Ob Utversdenii Pereçna Prioritetih Sektorov Ekonomiki RK dla Privliçenya Pramiñ i İnostrannih investitsii”.

276 Zakon RK ot 28. 02. 1997 goda № 75 – 1 3PK “O Gosudarstvenoy Poddercke Pramiñ İvestitsii

Tablo 4: Yabancı Yatırımların Sektörel Analizi²⁷⁷

Adı	2003			
	Toplam	% Payı	Direkt Yatırımlar	% Payı
Kredi ve para yardımları, kâr	1500.8	100.0	1236.4	100.0
Petrol – doğalgaz	269.4	18.0	244.8	19.8
İşletme	25.8	1.7	22.2	1.8
Telekomünikasyon	5.4	0.4	5.4	0.4
Tarım ve hayvancılık	130.9	8.7	0.0	0.0
Renkli metalürji	285.7	19.0	285.7	23.1
Döküm metalürji	498.9	33.2	498.9	40.4
Elektrik	120.6	8.0	115.8	9.4
İnşaat	79.9	5.3	0.1	0.0
Ticaret	5.4	0.4	5.4	0.4
Diğer	78.8	5.3	58.1	4.7
Ortak payı	538.0	x	538.0	x
Bütçeye yatırımlar	56.4	x	56.4	x
Kredi anlaşmaları	351.5	x	0.0	X
Toplam	2446.7	x	1830.8	X

277 Komitet po İnvestitsiyam Ministerstwa İndustrii i Torgovli RK, Astana 2002.

Tablo 5: Yabancı Yatırımların Kazakistan Bölgelerine Göre Analizi²⁷⁸

Bölge	Devlet Oranına Göre	2007	2008
Kazakistan memleketi	100,0	118,7	94,0
Akmola	15,9	462,8	144,3
Aktube	6,4	126,3	136,0
Almata	4,0	111,0	233,9
Atray	25,6	162,3	15,2
Doğu Kazakistan	4,8	90,4	119,9
Cambul	1,1	42,0	304,8
Batı Kazakistan	3,7	100,3	1022,2
Karaganda	6,8	61,6	107,8
Kızılorda	3,8	65,7	20,2
Kostanay	3,9	94,4	116,6
Mangistay	9,5	101,7	262,1
Kuzey Kazakistan	3,9	48,8	215,5
Kuzey Kazakistan	1,3	48,5	215,6
Güney Kazakistan	2,4	84,9	191,5
Almata şehri	6,9	81,8	186,4

Kazakistan'da yabancı yatırımlar en çok metalürji sanayine yapılmıştır (748,6 milyon veya %63,5). Bunu petrol-doğalgaz sektörü takip etmektedir (244,8 milyon dolar / %19,8).

Kazakistan bağımsızlıktan 2009 yılına kadar geçen 18 yılda 95 milyar dolar civarında doğrudan yatırım çekmiştir. İç yatırımların tutarı ise 100 milyar doları geçmiştir. Bu 16 milyon nüfuslu bir ülke için azımsanmayacak bir rakamdır. Kazakistan'a yapılan 95 milyar dolarlık yabancı yatırımların %30'u ABD'den, %40'ı Avrupa ülkelerinden ve geri kalan %30'u ise Asya'dan gelmiştir.²⁷⁹

Petrol ve doğalgaz sektörü

Kazakistan yabancı yatırımcıları petrol ve doğalgaz sektörüne çekmeye çalışmaktadır. Bugünlerde yapılan yatırımların tutarı 40 milyar dolara ulaştı. Rusya tarafından yapılan yatırımlar 3 milyar doları bulmuştur. Bu projelerin içerisinde Kumkol, Tengiz ve Karaçiganak bulunmaktadır.

Enerji sektörüne yabancı yatırımın çoğu ABD firmaları tarafından gerçekleştirilmektedir. Tengiz-Chevron Kazakistan'ın büyük petrol sanayisi olarak bilinmektedir. Bu müessesede Chevron Texaco (50%), ExxonMobil (25%), KazakhOil (20%) ve Lukarco (5%) oranında pay sahibidir. Bu ortaklık Kazakistan petrol sanayinde 20 milyar dolar yatırım yaptı ve günde 290 bin varil petrol çıkarmaktadır. 2010 yılın yaz sonunda buradan her gün 750 bin varil petrol çıkarılabileceği tahmin edilmektedir.

Hazar Boru Hattı ortakları Kazakistan, Rusya, Umman Sultanlığı, Chevron, Lukarco, Rosneft-Shell, ExxonMobil, Agip International, BG Overseas Holding, Oguh and Kazakhstan Pipeline Ventures gibi şirketlerden oluşmaktadır.

Uluslararası enerji holdingi Hurricane Hydrocarbons (Kanada-Kazakistan firması Kumkol) ile Tengiz tarafında her gün 120 bin varil petrol üretilmektedir. İki sene içerisinde bu rakamın günlük 200 bin varile ulaşması planlanmaktadır.

Tengizden sonra Kazakistan'ın en önemli petrol havzası Kashagan tarafında olup burada önemli miktarlarda petrol rezervleri bulunmaktadır. Bunun 10 milyar varil petrol civarında bir rezerve tekabül ettiği tahmin edilmektedir. Bu bölgede

²⁷⁹ Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Kazak-Türk İş-Forumundaki Konuşması, *Atayurt Dergisi*, Kış 2010, No: 3, s. 24-25.

Agip Kazakhstan North Caspian Operating Company, AgipKCO şirketi çalışmaları yürütmektedir.

Kazakhoil firması Atırav petrol fabrikasını yeniden yapmak için Japon bankasıyla anlaşma yapmış bulunmaktadır.

Kazakistan Metalürji Sanayinde Yabancı Yatırımlar

Kazakistan'da gümüş, çinko, magnezyum, titan işletilmektedir. Kazakistan gümüş, sanayinde dünyanın en büyük ülkelerinden birisidir. Kazakistan'da işlenen gümüş, tamamen başka ülkelere ihraç edilmektedir. Genelde Kazakistan Almanya ve İtalya'ya gümüş, ihraç etmekte. BDT ülkeleri arasında en çok altın Kazakistan'da üretilmektedir. Hali hazırda Kazakistan'da 170 altın yatağı tespit edilmiştir.

İsviçre firması olan Corica AG, Pavlodar şehrinde alüminyum fabrikasını inşa etmekte olup bu zamana kadar 3,4 milyar dolar yatırım yapmış bulunmaktadır.²⁸⁰

Kazakistan'a yatırım yapan ülkeler

2003-2007 yılları arasında Kazakistan'a genelde uzak yabancı ülkelere yatırım yapılmıştır. Bunların belli başlıcaları arasında Japonya (381,5 milyon), ABD (207,4 milyon) ve İngiltere (241,4 milyon dolar) gibi ülkeleri sayabiliriz.

En çok ortak şirketler ise Rusya (237 milyon), Türkiye (228), Almanya (116), ABD (115), Çin (79), İngiltere (53), İran (45), Güney Kore (38), İsveç (35), İtalya (33) tarafından kuruldu.

---

280 *İnostrannye investitsii v RK*, Almata, 2009.

Tablo 6: Yabancı Ülkelerin Yaptıkları Yatırım Oranları²⁸¹

Adı	2003-2008 arası			
	Toplam	Oran	Yatırım	Oran
Kredi, yatırımlar ve diğer para	1500.8	100.0	1236.4	100.0
İngiltere	255.0	17.0	241.4	19.5
Almanya	92.5	6.2	44.0	3.6
Hollanda	85.5	5.7	85.5	6.9
İsrail	0.0	0.0	0.0	0.0
Çin	17.0	1.1	17.0	1.4
Rusya	1.8	0.1	1.6	0.1
İtalya	2.3	0.2	2.3	0.2
Norveç	2.0	0.1	1.6	0.1
ABD	322.4	21.5	207.4	16.8
Türkiye	84.8	5.6	42.6	3.4
Fransa	10.1	0.7	8.6	0.7
İsveç	9.6	0.6	9.6	0.8
Güney Kore	137.5	9.2	137.5	11.1
Japonya	381.5	25.4	381.5	30.9
Diğer	98.8	6.6	55.8	4.5
Ortak sermaye	538.0	x	538.0	x
Bütçeye yatırımlar	56.4	x	56.4	x
Bankalararası kısa dönemlik krediler	351.5	x	0.0	x
Toplam	2446.7	x	1830.8	x

2009 verilerine göre Kazakistan'da toplam yabancı yatırım 18 milyon 428 bin 800 Amerikan doları olup, bu rakamın 6 milyon 149 bin 400 ABD doları ile Hollanda 1 milyon 910 bin 600 ABD doları ile ABD'ye ait olup en yüksek miktardaki yatırımlar olduğu görülür.*

281 İnostranne Investitsii v RK. Almatı, 2009 god.

* s.100-101

Yatırım için başka ülkelere göre Kazakistan'ın siyasi otoritenin yüksek olması, devletin yatırım için teşvik etmesi, çalışmalar için imkânlar sağlaması gibi birçok avantajları bulunmaktadır. Şimdilik yabancı şirketler genelde hammadde sektörüne yatırım yapmayı tercih etmektedir.²⁸²

Kazakistan yatırımcıları çekmek için bürokratik engelleri kaldırmaya çalışmaktadır. Son zamanlarda bu alanda birçok işler yapılmıştır.

2007 krizinden önce Kazakistan piyasasında fazla gözükmeyen Arap yatırımcılar Avrupa ve ABD inşaat sektörü ve ticaretine yatırım yapmayı tercih ettiler ve nakitlerini Amerikan bankalarında muhafaza etmeye çalıştılar.²⁸³ Ancak, Amerikan mortgage krizinden sonra Araplar başka alanlar aramaya koyuldular ve Avrupa piyasasının hâlâ sıkıntıda olduğunu fark ederek dikkatlerini yönelttikleri ülkeler arasına Kazakistan'ı da kattılar.

Kazaklar ile Araplar arasındaki ortak çalışmalar 2010 Mart ayında al-Valid bin Talal al Sayda ve Arap emirliklerinin Cumhurbaşkanı Halif bin Zeid al Nahyanan'ın Kazakistan'a ziyaretinden sonra başladı. Prens al-Valid bin Talal al Sayda (Kingdom Holding Başkanı), Suudi Arabistan'ın sadece kendisinin değil bütün Arapların paralarını Kazakistan'a yatırım için teşvik edeceğini bildirdi. Al-Valid bin Talal al Sayda Kazakistan'da otelcilik işine rağbet göstererek ortak holding açacağını vaad etti.

Arapların Kazakistan ekonomisine yatırım yapması sadece Dünya krizinden kaynaklanmadı. 2002 yıllarından itibaren Arap ülkelerinde petrol satışından büyük miktarda malî kaynak geldi. *Financial Times* gazetesinin haberlerine göre petrol fiyatlarının yükselmesinden ve petrol üretiminin çok olmasından dolayı 2008 yılının sadece ilk altı ayında petrol satışından elde ettiği gelir, 2007 yılının 12 ayında elde ettiği gelirden fazla çıktı. OPEC devletleri 2008 yılının ocak ve şubat aylarında 645 milyar dolar kâr ettiler. Bu ülkeler petrol gelirine bağımlılıktan kurtularak başka yerlere yatırım yapmayı amaçla-

282 Jon Litvak, Dünya Bankasının Kazakistan Temsilcisi, *Kazakistan Dergisi*, S: 1, 2010.

283 Tulkin Taşimov, *Ekspert Kazakistan*, S: 32, s. 179.

maktadır. Özellikle de bankacılık, metalurji ve inşaat sektörlerine yatırım için Kazakistan'ı da tercih ettiler.²⁸⁴

Araplardan başka Kazakistan ekonomisine Alman şirketleri de yatırım yapmaktadırlar. Alman firmaları inşaat, tıp ve gıda sektörlerine büyük miktarda yatırım yaptılar. Bunların içerisinde ünlü “Knauf”, “Metro”, “Thyssen Krupp” ve “Heidelberg Çimen” firmaları Kazakistan ekonomisine büyük katkıda bulunmaktadır. Yabancı yatırımlar iki çeşittir: devlet ve şahsî. Devlet yatırımı genelde devletlerin bir birine sağladığı krediler ve bunlar uluslararası anlaşmalara göre yapılmaktadır. Şahsî yatırımlara gelince bu özel şirketlerin ve bazı şahısların yaptığı yatırımlardır. Yabancı yatırımcılar Kazakistan'da yatırım yaparken bunu şu şekilde gerçekleştirebilirler:

- Kazak şirketleri veya Kazak vatandaşlarıyla ortak olarak;
- Tamamen yabancılara ait bir müessesе olarak;
- Herhangi bir müessesе üzerinde hüküm yürütmek için hak alarak.

Kazakistan hukukuna göre yabancı yatırımcılar Kazakistan topraklarında devlet koruması altındadır. Yabancılar istedikleri yerlere yatırım yapabilmektedirler. Yabancı yatırımlara hiçbir şekilde devlet tarafından el koyulamaz. Bu kanunlar sayesinde Kazakistan'a önemli oranda yabancı yatırım yapılmış, Kazakistan ekonomisi yükselişe geçmiştir.²⁸⁵

6.4. Kazakistan Ekonomisinin Temel Göstergeleri

Kazakistan, BDT ülkeleri arasında son yıllarda en yüksek ekonomik performansına sahip ülkedir ve Orta Asya'nın serbest ekonomisi olarak gösterilmektedir.²⁸⁶ Ülke, büyük petrol rezervlerine ve çeşitli yer altı kaynaklarına sahip olmanın yanı sıra, tarım ve hayvancılık alanında da büyük potansiyele sahiptir.²⁸⁷

284 Vasili Kalabin, *Ekspert Kazakistan*, 03.03.2008.

285 A.A. Rogaceva, *Sosyalno-ekonomiceskie prioriteti v sisteme finansovih kordinat*, Almata, 1999.

286 Baimukhamedova, *a.g.t.*, s. 96.

287 Dina Karibayeva, “Kazakistan'ın Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Dış Ticaretinde Meydana Gelen Gelişmeler,” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006, s. 61.

Ülkenin GSYİH'si istikrarlı bir şekilde büyümektedir. Böylece GSYİH, 2005 yılında 2000 yılına göre yaklaşık 3 kat artmıştır. Bütçe açığının GSYİH'ya oranı ise, 2000-2005 döneminde 0.1-0.35 civarında değişmekte olup, nispeten düşük seviyede kaldığı görülmektedir. Bu dönemde, ülkenin dış ticaret hacmi, sürekli artma eğilimi göstermiştir. Bunun temel nedeni ise, ülkeye yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında (DYSY) görülen artıştır. Ülkedeki enflasyon oranlarına bakıldığında ise, enflasyonun yüksek boyutlara ulaşmadığı gözlenmektedir. Aynı dönemde, işsizliğin de azalma eğiliminde olduğu dikkat çekmektedir. Bu tür olumlu gelişmeler, ülkede gerçekleştirilen ekonomik reformların başarılı olduğunu ortaya koymasından önem arz etmektedir.²⁸⁸

2007 yılında dünya ekonomisini önemli ölçüde etkileyen ABD'de ortaya çıkan Mortgage krizi, Kazakistan ekonomisinde de olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Kriz döneminden önce uygulanan istikrarlı malî politikaların etkisiyle, enflasyon oranı makul seviyelerde seyredilirken, krizden sonra hızla artmaya başlamıştır. Böylece, tüketim malları fiyatlarındaki artış sonucunda Ekim ayında yıllık enflasyon oranı, %15,9 seviyesine ulaşmıştır. Enflasyon oranlarındaki hızlı yükselişin temel nedeni, buğdaydan imal edilen ürünlerinin fiyatlarının %21,2 oranında ve ayçiçeği yağlarının fiyatlarının ise %59,1 oranında artmasıdır. Bu bağlamda hükümet, 20 Ekim 2007 - 1 Şubat 2008 döneminde ülkeye ayçiçeği yağları için ihracat yasağı koymuş, diğer taraftan ithal edilen yağlar için gümrük tarifelerini kaldırmıştır.²⁸⁹ Böylece, 2007 yılında, gıda ürünleri fiyatları %26,6 oranı ile en yüksek seviyesine ulaşmış ve yıllık enflasyon %18,8 civarında gerçekleştirilmiştir.²⁹⁰

6.4.1. İşsizlik

Kazakistan'daki işsizlik oranlarına göz atıldığında; 1992 yılında %0,4, 1998 yılında %14,1, 2005 yılında %8,1 ve 2006 yılında ise %7,8'lik oranlarla karşılaşı-

288 Baimukhamedova, *a.g.t.*, s. 97.

289 Kazkomertsbank, "Analitičeskiy Obzor", (Analitik İnceleme) Ekim-Kasım 2007, www.kkb.kz (23.12.2007).

290 Baimukhamedova, *a.g.t.*, s. 97.

maktadır. Zaman içerisinde işsizlik oranlarında görülen bu azalmanın, en başlıca etkenlerinden biri, Kazakistan'ın petrol üretim sektörüne yapılan yatırımlardır. Tengiz petrol bölgesi başta olmak üzere, yapılan bu yatırımlar, yeni istihdam olanakları yaratmaktadır. Bunun yanı sıra, başkent Astana'nın yeniden yapılandırılması sürecinde, inşaat sektöründe yaşanan canlanma da, yeni istihdam olanakları yaratmış ve işsizlik oranlarının düşüşünde etkili olmuştur.²⁹¹

İstatistik Ajansına göre; 2006 yılında, 15 yaş ve üstünde olup, ekonomik açıdan aktif nüfusun sayısı 8 milyon kişidir. Ülke içerisinde, çalışan nüfusun miktarı, 7,4 milyon kişi olmuştur. Bu ise, 2005 senesine göre 142 bin 700 kişi daha fazladır. Toplam çalışan nüfusun %64,5'ini ücretli çalışanlar ve %35,5'ini ise bağımsız çalışanlar oluşturmuştur. 2005 senesine göre; işsiz sayısı, 15 bin 300 (%2,4) kişi azalarak, 625 bin 400 kişi olmuştur. Böylece, işsiz oranı 2005 yılında %8,1 iken, 2006 yılında %7,8 olmuştur.²⁹²

Kazakistan'ın ekonomik verileri incelendiğinde, 1996 yılında yaklaşık 21 milyar dolar olan GSYİH' nin, 2005 yılında 56 milyar dolara çıktığı; GSYİH' sinin 1350 dolardan yaklaşık 3700 dolara; büyüme hızının ise, %0,5'ten %9,4'e çıktığı; 1996'da %39 olan enflasyon oranının 2005 yılında 7,6'ya düştüğü görülmektedir. Ülkeler arası fiyatlar ve genel düzeydeki farklılıklar dikkate alınarak hesaplanan satın alma gücü paritesine (SPG) göre, GSYİH'nin 1996 yılında 3700 dolar düzeyinden 2005 yılında 8300 dolar düzeyine çıktığı görülmektedir. SPG'ye göre; GSYİH'nin yüksek çıkması, bu ülkelerde yaşamın ucuz olmasından kaynaklanır.

Kazakistan, BDT ülkeleri içinde en yüksek GSYİH ve aylık ücretlere sahip ülkedir. Bu göreceli yüksek refah düzeyinin en önemli göstergelerinden biri de, ülkeye diğer Merkezî Asya ülkelerinden (özellikle Özbekistan'dan) giren çok sayıda kaçak göçmendir.²⁹³

291 Salih Ercan- İsmail Gökdeniz, "Girişimciliğin Gelişim Süreci ve Girişimcilik Açısından Kazakistan", *Bilgi*, S:49, Bahar 2009, s. 73.

292 Kazenergy, *a.g.m.*, s. 85-87.

293 Turganbayev, *a.g.t.*, s. 187.

Tablo 7a Kurum Sahipliğine Göre Çalışan Oranı

	2006		2007		2008		2009	
	Bin İnsan	Oran	Bin İnsan	Oran	Bin İnsan	Oran	Bin İnsan	Oran
Toplam	7.403,5	100	7.631,1	100	7.857,2	100	7.903,4	100
Kamu	1.705,7	23,0	1.793,3	23,5	1.822,9	23,2	1.817,8	23,0
Özel	5.521,8	24,6	5.647,0	24,0	5.837,9	74,3	5.888,0	74,5
Yabancı Yatırımlarda Çalışan Yabancı Uyruklular	176,0	2,4	190,8	2,5	196,4	2,5	197,6	2,5

Tablo 7b Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Göre İşsizlik Oranları

	2005			2006		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Eğitimli İşsizler	640,7	270,6	370,1	625,4	262,5	362,9
Fakülte Mezunları	110,0	43,9	66,1	116,3	43,7	72,6
1. Derece Yüksek Okul	160,4	54,4	106,0	158,2	58,3	99,9
2. Derece Yüksek Okul	72,8	39,4	33,4	71,9	35,4	36,5
Lise	255,2	112,3	142,8	234,4	104,2	130,2
Orta Okul	35,5	17,3	1,2	40,5	18,9	21,6
İlkokul	6,8	3,2	3,6	4,0	2,0	2,0

Devamı

	2007			2008			2009		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Eğitimli İşsizler	597,2	244,5	352,7	557,8	226,5	331,4	334,5	239,3	315,2
Fakülte Mezunları	81,9	24,9	57	123,8	49,2	74,7	129,9	48	81,8
1. Derece Yüksek Okul	149,9	57,6	92,3	127,1	41,8	85,4	138,5	55,3	83,1
2. Derece Yüksek Okul	69,3	31,9	37,4	55,1	26,9	28,2	43,8	24	19,9
Lise	228,1	96,9	131,3	215,4	92	123,4	207,3	94,4	112,9
Orta Okul	34,2	19	15,3	31,5	15,1	16,4	30,1	15	15,1
İlkokul	3,0	0,7	2,3	4,9	1,6	3,3	5	2,5	2,4

6.4.2. Büyüme

Kazakistan'ın artan petrol ihracatı ve enerji sektörüne giren yabancı yatırımlar sayesinde, ülke ekonomisi, yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır. 2003 yılında, %9,2 oranında artan GSYİH, 2004 yılında ise, %9,4 büyümüştür. GSYİH, 2005 yılında %9 büyüyerek 56,1 milyar ABD doları şeklinde gerçekleşmiştir.²⁹⁴

2005 yılının ilk çeyreğinde gerçekleşen %9,1'lik büyümede ise, ekonominin tüm ana sektörlerinin katkısı olduğu gözlemlenmiştir. Söz konusu dönem içerisinde; sınaî üretim %7,4, inşaat sektörü %27,7, taşımacılık ve iletişim hizmetleri %8,8, ticaret ise %8,4 oranında büyümüştür. Halen, sanayi sektörünün GSYİH içindeki payı, %33'tür ve sanayide ağırlık, enerji sektöründedir. İnşaat sektöründe yaşanan patlamanın sebebi ise, ülkenin batısında yoğun bir şekilde devam eden petrol tesisi ve boru hattı inşası çalışmalarıdır.²⁹⁵

Ekonomi Bakanı Kairat Kelimbetov'un 17 Mayıs 2005 tarihinde yapmış olduğu açıklamaya göre; 2005 yılının ilk yarısında ekonominin bir önceki yılın aynı dönemine göre %8,5 oranında büyümesi beklenmektedir. Bu durum, büyüme hızında bir azalmaya işaret etmektedir. Bunun en büyük sebepleri, ithalat için yapılan harcamaların artması ve ülkenin en büyük ihracat pazarı olan Rusya'da talebin daralmasıdır. Kazakistan hükümetinin amacı, ülkenin GSYİH'sini, 2010 yılına kadar 2000'deki seviyesinin iki katı büyüklüğe çıkartmaktır. Cumhurbaşkanı Nazarbayev, bu hedefin 2008 yılında yakalanabileceğini ifade etmektedir. Hızlı ekonomik büyüme, Kazak halkının yaşam standartlarını da olumlu şekilde etkilemektedir. 1995'te Kazakistan'da kişi başına düşen GSYİH 700 dolar iken, bu rakam 2004 yılı sonu itibarıyla 2.700 dolara ulaşmış durumdadır. Kazak hükümetinin hedefi; kişi başına düşen GSYİH'nin 2010 yılında 5.800 dolara, 2015 yılında ise 9.000 dolara çıkartılmasıdır.²⁹⁶

Kazakistan'ın artan petrol ihracatı ve enerji sektörüne giren yabancı yatırımlar sayesinde ülke ekonomisi, yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır. 2003 yılında %9,2 oranında artan GSYİH, 2004 yılının ilk yarısında da bir önceki yılın aynı

294 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni", [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

295 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni," [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

296 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni", [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

dönemine göre, %9,1 büyümüştür. Kazakistan hükümeti, daha önce %6,9 olarak açıkladığı 2005 yılı büyüme tahminini de, %7,9'a yükseltmiştir.²⁹⁷

Sanayi sektörünün GSYİH içindeki payı, %33'tür ve sanayide ağırlık, enerji sektöründedir. 2004 yılının yedi aylık döneminde petrol üretimi, bir önceki yılın aynı dönemine göre %10,2 oranında artarak günde 986 bin varil seviyesine ulaşmıştır.²⁹⁸ Büyümeye katkıda bulunan diğer sektörler ise; inşaat ve telekomünikasyondur. İnşaat sektöründeki büyümenin nedeni özellikle ülkenin batısında yoğun bir şekilde devam eden petrol tesisi ve boru hattı inşa çalışmalarıdır. Telekomünikasyon sektörüne de özellikle son birkaç yılda önemli miktarda yabancı sermaye gelmiştir.²⁹⁹

Kazakistan'ın artan petrol ihracatı ve enerji sektörüne giren yabancı yatırımlar sayesinde ülke ekonomisi yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır. 2003 yılında %9,2 oranında artan GSYİH, 2004 yılında ise %9,4 büyümüştür. 2005 yılında gerçekleşen %9,4'lük, 2006 yılında %10,6'lık büyümeyle ekonominin tüm ana sektörlerinin katkısı olduğu gözlemlenmiştir. Söz konusu dönem içerisinde sınaî üretim %9,8, inşaat sektörü %37,8, iletişim hizmetleri %27,7, taşımacılık %7,0, ticaret ise %9,3 oranında büyümüştür. Halen sanayi sektörünün, GSYİH içindeki payı %33'tür ve sanayide ağırlık enerji sektöründedir. İnşaat sektöründe yaşanan patlamanın sebebi ise ülkenin batısında yoğun bir şekilde devam eden petrol tesisi ve boru hattı inşası çalışmalarıdır.³⁰⁰

2007 senesi Ocak-Eylül ayları arasında inşaat sektörü yatırımları, 344,9 milyar tengeyi bulmuştur. Bu, 2006 senesinin aynı Ocak-Eylül dönemiyle karşılaştırıldığında 1,5 katlık bir büyümeye tekabül etmektedir. Asıl Sermaye'ye olan yatırımlar, 2007 Ocak-Eylül dönemi için, 2235,7 milyar tengedir. Bu da, 2006 senesinin

297 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu", <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/> (10. 04. 2010).

298 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu", <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/> (10. 04. 2010).

299 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu". <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/> (10. 04. 2010).

300 Gulshat Nematulla, "Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Yatırım Teşvik Tedbirleri ve Kazakistan Açısından Değerlendirilmesi," İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 100.

aynı dönemiyle karşılaştırdığımızda %11,9'a yükselme göstermiştir.³⁰¹ Bu yatırımların %62,2'si gibi önemli bir bölümü özel sektör, %23,2'si yabancı yatırımcılar ve %14,6'sı da devlete aittir.³⁰²

Kazakistan hükümetinin amacı, ülkenin GSYİH'sini 2010 yılına kadar 2000'deki seviyesinin iki katı büyüklüğe çıkartmaktır. Cumhurbaşkanı Nazarbayev, bu hedefin 2008 yılında yakalanabileceğini ifade etmektedir. Hızlı ekonomik büyüme, Kazak halkının yaşam standartlarını da olumlu şekilde etkilemektedir. 1995'te Kazakistan'da kişi başına düşen GSYİH, 700 dolar iken bu rakam 2005 yılı sonu itibarıyla 3 bin 800 dolara ulaşmış durumdadır. Kazak hükümetinin hedefi, kişi başına düşen GSYİH'nin 2010 yılında 5 bin 800 dolara, 2015 yılında ise 9 bin dolara çıkartılmasıydı. Ancak, gidişat, bu rakamlara daha erken ulaşılmasının mümkün olduğunu ortaya koyuyor.³⁰³ Kazakistan ekonomisinin bu kadar hızlı büyümesinin nedeni, dünya petrol fiyatlarının artışıdır.

Tablo 8: Yıllar İtibarıyla GSYİH'nin Artışı (%)³⁰⁴

2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
13.2	9.5	9.2	10.1	9.4	8.6	8,7

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi Kazakistan, 2001-2007 döneminde her yıl ortalama %9 oranında büyüyerek istikrarlı bir gelişme kaydetmiştir. Kişi başına düşen GSYİH; 1995–2005 döneminde, 700 dolardan 3 bin 500 dolar ve 2006 yılında ise 5 bin 200 dolar seviyesine ulaşmıştır. Kişi başına düşen gelir bakımından Kazakistan, eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında, en iyi konumdadır.³⁰⁵ Ayrıca ülke, Orta Asya ülkelerinin toplam GSYİH'sinin %70'ine sahiptir.³⁰⁶

301 R. Sagıtov, "Konyunkturme obsledovanya", *Banki Kazahstana*, N:10, Ekim 2007, s.56-57.

302 Nematulla, *a.g.t.*, s. 100.

303 Nematulla, *a.g.t.*, s. 100.

304 *Doing Business in Kazakhstan 2007*, Macleod Dixon Lawyers Yayınları, s.6, www.macleoddixon.com, (2007 tahmini rakam) (Erişim: 14.01.2008)

305 *Doing Business in Kazakhstan 2007*, Macleod Dixon Lawyers Yayınları, s.6, www.macleoddixon.com, (14.01.2008).

306 Sebastien Peyrouse, "Kazakhstan's Economic Presence In Central Asia, Central Asia-Caucasus Institute Analyst," 10 March 2007, <http://www.cacianalyst.org>, (09.01.08).

Tablo 9: Millî Hesap Sisteminin Ana Göstergeleri

	2005	2006	2007	2008
1. Dalların katma değer toplamı brüt iç ürün				
Temel(basit) fiyatlarla üretim	15.181.970,1	20.036.064,2	24.236.034,5	29.795.141,5
Ortadüzy tüketim	8.059.226,5	10.488.167,2	12.305.825,5	14.867.477,7
Temel(basit) fiyatlarla brüt katma değer	7.122.743,6	9.547.897,0	11.930.209,0	14.927.663,8
Ürün ve ithalat vergileri	474.580,9	674.739,3	929.628,3	1.138.840,4
İthalat ve üretim sübvansiyonları(-)	6.731,0	8.905,1	10.043,3	13.585,0
Piyasa fiyatlarıyla brüt iç ürün	7.590.593,5	10.213.731,2	12.849.794,0	16.052.919,2
2. Gelirler toplamı iç brüt ürün				
Çalışanların maaşları	2.507.682,8	3.228.965,6	4.433.689,7	5.258.583,3
Üretim ve ithalat vergileri	621.543,5	831.625,7	1.168.494,5	1.380.827,0
Üretim ve ithalat sübvansiyonları(-)	6.731,0	8.905,1	10.043,3	13.585,0
Sabit sermaye tüketimi	1.049.146,3	1.422.050,5	1.744.054,1	2.124.974,3
Net işlenen üretim fazlası, net karışık gelir	3.418.951,9	4.739.994,5	5.513.599,0	7.302.119,6
Piyasa fiyatlarıyla brüt iç ürün	7.590.593,5	10.213.731,2	12.849.794,0	16.052.919,2
3. Brüt iç ürün kullanımı				
Nihaî tüketim harcaması	4.638.271,1	5.709.745,2	7.215.844,7	8.654.741,0
Hane halkı	3.685.763,3	4.547.334,5	5.641.240,9	6.871.432,2
Devlet yönetimi	853.830,1	1.039.845,9	1.420.406,3	1.665.617,4
Bireysel mallar ve hizmetler	410.850,3	509.734,9	681.635,5	794.674,3
Kolektif mallar ve hizmetler	442.979,8	530.111,0	738.770,8	870.943,1

Kâr amacı gütmeyen kurumların hane halkı hizmetleri	98.677,7	122.564,8	154.197,5	117.691,4
Brüt sermaye	2.350.789,2	3.462.535,7	4.565.107,7	4.415.593,7
Brüt sabit sermaye	2.122.679,1	3.084.388,0	3.857.191,9	4.308.792,9
Envanter değışiklikleri	228.110,1	378.147,7	707.915,8	106.800,8
Kıymetlilerin net kazancı	...	...	...	...
Mal ve hizmet ihracatı	4.064.191,1	5.224.446,9	6.314.584,6	9.184.816,4
Mal ve hizmet ithalatı (-)	3.394.967,4	4.134.338,6	5.493.379,6	5.948.137,4
İstatikî farklılık (hata)	-67.690,5	-48.658,0	247.636,6	-254.094,5
Pazar brüt iç üretim bedelleri	7.590.593,5	10.213.731,2	12.849.794,0	16.052.919,2
4. Gerçek nihaî tüketim	4.638.271,1	5.709.745,2	7.215.844,7	8.654.741,0
Hane halkı	4.195.291,3	5.179.634,2	6.477.073,9	7.783.797,9
Hangileri içinde				
Hane halkı nihaî tüketim harcaması	3.685.763,3	4.547.334,5	5.641.240,9	6.871.432,2
Çeşitler içinde sosyal geçiş	509.528,0	632.299,7	835.833,0	912.365,7
Devlet yönetimi	442.979,8	530.111,0	738.770,8	870.943,1
5. Sektörlere göre brüt iç ürün				
Basit bedeller eklenmiş brüt değer	7.122.743,6	9.547.897,0	11.930.209,0	14.927.663,8
Finans dışı kuruluşlar	5.060.475,9	7.074.008,6	8.785.910,6	11.457.920,7
Finans kuruluşları	245.775,6	475.525,9	761.616,0	848.500,4
Devlet yönetimi	394.042,5	507.767,0	627.742,4	678.961,4
Hane halkı hizmeti veren kâr amacı gütmeyen kuruluşlar	58.834,2	69.146,1	83.293,8	81.694,1

Hane halkı	1.529.316,1	1.727.483,3	2.285.601,0	2.611.956,8
Doğrudan ölçülemeyen fin.aracılık hizm.	165.700,7	306.033,9	613.954,8	751.369,6
Üretim ve ithalat vergileri	474.580,9	674.739,3	929.628,3	1.138.840,4
Üretim ve ithalat sübvansiyonları (-)	6.731,0	8.905,1	10.043,3	13.585,0
Piyasa fiyatlarıyla brüt iç ürün	7.590.593,5	10.213.731,2	12.849.794,0	16.052.919,2
6. Üretim yöntemiyle brüt için ürün				
Brüt iç ürün	7.590.593,5	10.213.731,2	12.849.794,0	16.052.919,2
Mal üretimi	3.339.674,5	4.581.092,4	5.575.678,4	7.314.681,0
Üretilen hizmetler	3.948.769,8	5.272.838,5	6.968.485,4	8.364.352,4
Hane halkı hizmeti veren kâr amacı gütmeyen kuruluşlar (-)	-165.700,7	-306.033,9	-613.954,8	-751.369,6
Ürün ve ithalat net vergileri	-467.849,9	-665.834,2	-919.585,8	-751.369,6
Brüt iç üretim	7.590.593,5	10.213.731,2	12.849.794	16.052.919,2
Brüt katma değer	7.122.743,6	9.547.897,0	11.930.209,0	14.927.663,8
Geri kalan tahsil edilecek temel gelir	113.445,5	205.861,3	461.817,5	433.259,9
Çalışanların ücretleri	833,9	1.335,7	1.403,1	652,1
Üretim ve ithalat vergileri	-	-		-
Gelir vergisi	112.611,6	204.525,6	460.414,4	432.607,8
Geri kalan ödenebilir mevcut transferler	826.533,7	1.397.773,8	1.940.541,7	2.758.193,3

6.4.3. Döviz Kuru

15 Kasım 1993'te tedavüle giren Kazak para birimi Tenge, 1998'deki devalüasyona kadar reel olarak sürekli değer kazanmıştır. 5 Nisan 1999'da Merkez Bankası'nın Tenge'yi desteklemeye son vermesiyle, %30'luk nominal değer kaybı meydana gelmiştir. Ancak, daha sonra, artan petrol ihracatı ve yenilenen IMF programı sayesinde, Tenge istikrara kavuşmuştur.

2004 yılı boyunca Tenge, dolar karşısında gerek nominal gerekse reel olarak değer kazanmıştır. Kasım 2004 itibariyle, 1 dolar 136 Tenge seviyesindedir ve bu da Tenge'nin yılbaşından bu tarihe dek, %10'a yakın değer kazandığını göstermektedir. Bir ölçüde ABD dolarının uluslararası piyasalardaki zayıf seyrinden kaynaklanan bu değer artışı, 2005 yılında da devam etmekte olup, Nisan 2005 itibarıyla 1 dolar 132 Tenge seviyesine ulaşmıştır.³⁰⁷

5 Nisan 1999 tarihinde hükümet, Kazakistan'ın para birimi Tenge'yi, serbest dalgalanmaya bırakmış ve Tenge, önceden tahmin edildiği gibi aniden değer kaybetmiştir. Dalgalanmadan önce 1USD=88KZT (Tenge) iken, 10 Aralık 1999 itibarıyla bu rakam, 138 olmuştur.³⁰⁸ 15 Kasım 1993'te tedavüle giren Kazak para birimi tenge, 1998'deki devalüasyona kadar, reel olarak sürekli değer kazanmıştır.³⁰⁹

2004 yılı boyunca tenge, dolar karşısında gerek nominal, gerekse reel olarak değer kazanmıştır. Kazakistan Merkez Bankası'nın açıklamış olduğu verilere göre tenge, yıl boyunca, Banka'nın temel aldığı 24 ülkenin para biriminden oluşan bir sepet karşısında, reel olarak %4.2 değer kazanmıştır. Aynı dönemde tengenin, dolara karşı değer artışı ise, %14.3'tür. Büyük ölçüde, ABD dolarının uluslararası piyasalarındaki zayıf seyrinden kaynaklanan ve uluslararası piyasalarda yüksek seviyelerde seyreden petrol fiyatlarından da etkilenen değer artışının 2005 yılında da devam ettiği gözlemlenmektedir.³¹⁰

307 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu", <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/> (10. 04. 2010).

308 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara-2000, s. 128

309 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni", [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

310 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni", [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

6.4.4. Enflasyon

Bağımsızlığın ilk yıllarında, ülke ekonomisinin Rusya'ya olan bağımlılığı büyük ölçüde devam etmekteydi. Gerçekten de, Rusya'da meydana gelen ekonomik iflas, diğer Türk cumhuriyetleri gibi, Kazakistan'ı da etkilemiştir. Ruble'nin devre dışı bırakılarak yeni bir para biriminin oluşturulması da bu kötüye gidişin önüne geçememiştir. Böylece enflasyon oranlarında da bir artış gözlemlenmiştir.³¹¹ Bununla birlikte, Kazakistan'da 90'lı yılların ikinci yarısında uygulanan başarılı politikalarla enflasyon, büyük ölçüde kontrol altında tutulmuştur. Ancak 2000 yılından itibaren ulaşılan yüksek büyüme oranları, beraberinde fiyat artışlarını da getirmiştir. 2004 yılında TÜFE artışı, hükümetin belirlemiş olduğu %5'lik hedefin üzerinde gerçekleşerek %6.7 olmuştur. 2004 yılında tüketici fiyat sepeti içerisinde en yüksek artışı gösteren kalemler, gıda ürünleridir. 2005 yılında ülkeye döviz girişinin yüksek seviyelerde seyretmeye devam etmesi nedeniyle, yıllık enflasyon oranının %6-7 aralığında seyretmesi öngörülmektedir.³¹² Nitekim yılın ilk çeyreğinde TÜFE artışı %6.9 olarak gerçekleşmiştir.³¹³ 2005 yılında, genel fiyatlar düzeyi %7.5 ve 2006 yılında ise, %8.4'tür. Gıda ürünlerindeki %7.1'lik artış, enflasyonun %2.2'lik puanını oluştururken; ücretli hizmetler ise, %11.6'lık bir artışla enflasyonun %2.9'luk kısmını meydana getirmiştir.³¹⁴

6.5. Kazakistan Ekonomisinin Sektörel Analizi

Kazak ekonomisinde GSYİH içindeki paylar temel alındığında, ağırlığın sanayi alanında olduğu görülmektedir. Ön planda yer alan sanayiler ise, enerji ve madenciliktir. Bununla birlikte, tarım ve hayvancılık da Kazak ekonomisi içindeki önemli yerini korumaktadır.³¹⁵ Kazakistan GSYİH'sinin sektörel dağılımı şu

311 Werner Gumpel, "Orta Asya Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişme ve Entegrasyon", *Avrasya Etüdleri*, S:13, İlkbahar 1998, s.21.

312 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu", <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/10.04.2010>.

313 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni", [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

314 Turganbayev, *a.g.t.*, s. 185.

315 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni", [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

şekilde görülmektedir: Tarım %8, taşımacılık ve telekom %12, ticaret %12, inşaat %6, sanayi %38, ve diğer %24.³¹⁶

Kazakistan'ın metalürji sektörünün başlıca ihraç ürünü bakırdır. Tespit edilen bakır rezervleri bakımından dünyada üçüncü sırada yer alan Kazakistan'da, bakır üretiminin tamamına yakını, Güney Kore'den Samsung firmasının ortak olduğu "Kazakhmys" Şirketi tarafından gerçekleştirilmektedir. Kazakistan ayrıca, dünyanın Kanada ve Avustralya'dan sonra en büyük üçüncü uranyum üreticisidir. 2004 yılında 3 bin 719 ton uranyumun üretildiği Kazakistan'da, toplam rezervlerin 1.5 milyon ton (tüm dünyadaki rezervlerin %20'si) olduğu hesaplanmakta ve Kazak hükümeti, 2010 yılına kadar 7 yeni uranyum madeni açarak yıllık üretimi 15 bin seviyesine getirmeyi planlamaktadır.³¹⁷

Kazakistan ekonomisinin gelişmesinde, petrol sektörünün rolü çok önemlidir. Günümüzdeki dünya petrol üretim oranını, 1985 yılındaki oranla kıyasladığımızda üretim düzeyi, 1.3 kere azalmıştır. Buna rağmen, Kazakistan'daki oran, %225.4'e çıkmıştır. Bunun yanı sıra, Kazakistan'ın günlük petrol ihracatı 1.1 milyon varildir. Bu rakam, Libya ya da Cezayir ülkelerinin ürettiği petrole eşittir. 2015 yılına doğru, bu rakamın, doğrudan yabancı yatırımlar sayesinde, günlük olarak 3 milyon varile çıkarılması beklenmektedir.³¹⁸

6.5.1. Enerji

Kazakistan'da sanayiinin temelini oluşturan enerji sektöründe son dönemlerde bu alana giren yüksek oranlarda yabancı sermaye sayesinde önemli bir üretim artışı yaşanmaktadır. Ham petrol ve sıvı doğalgaz üretimi, 2003 yılında günde 1 milyon varil ile Kazakistan tarihinin en yüksek seviyesine ulaştıktan sonra artmaya devam etmiş ve 2004 yılında %16 oranında artarak günde 1.2 milyon varil (59.4 milyon ton) olarak gerçekleşmiştir. Bu miktarın 50.6 milyon tonu ham petroldür. 2005

316 Nematulla, *a.g.t.*, s. 102.

317 *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*, s. 31.

318 Nursultan Nazarbayev, *Jana Kezen - Jana Ekonomika*, (Yeni Nesil-Yeni Ekonomi), Almatı, Ravan Baspası, 2004, s. 46.

yılında 65 milyon ton, 2015 yılında ise 100 milyon tonu Hazar Denizi'nden olmak üzere toplam 150 milyon tonluk üretim seviyesine ulaşılması planlanmaktadır. Toplam üretimin %83'ü ihraç edilmektedir.

Kazakistan 1.84 – 1.98 trilyon m³'e yakın doğalgaz rezervlerine sahiptir. Doğalgaz rezervlerinin esas kısmı Batı Kazakistan'da bulunmakta olup, %25 oranına yakın rezervleri ise, Karaçaganak petrol bölgesinde yer almaktadır. 2006 yılında çıkarılmış doğalgaz hacmi, 27.015 milyar m³ hacmine yakındır. Kazakistan hükümeti, 2010 yılına kadar doğalgazın 47 milyar m³, 2015 yılına kadar ise 52 milyar m³ hacminde çıkartılmasını planlamaktadır.³¹⁹ Böylece, ülke, gaz ve petrol rezervleri ile Kanada ve Kuveyt gibi ülkeler arasında yer almaktadır.³²⁰

Petrol: Türk cumhuriyetleri içerisinde en zengin petrol yataklarına sahip olan ülkelerden birisi de Kazakistan'dır. Nitekim bu ülke, petrol sahaları incelendiğinde; sahip olduğu rezervler ile dünyada 13. ve üretimi bakımından ise 28. sırada yer almaktadır.³²¹

Eski Sovyet ülkeler arasında Rusya Federasyonundan sonra petrol üretiminde ikinci sıradadır. Son durum itibariyle, Kazakistan'ın tespit edilen rezervleri tahminen 17 milyar metrekübü, gaz kondensatının ise 5 milyar bareli, gazın da 1,8 trilyon metrekübü geçmektedir.

Kazakistan'ın hidrokarbon potansiyeli dünya ölçeğinde sağlanan verilere göre oldukça büyük bir %sini karşılamaktadır. Belirlenen petrol rezervlerine göre Kazakistan, bu konu itibariyle önde gelen ülkeler arasında yerini almaktadır. Doğrulan bilgiler, Kazakistan Cumhuriyetinin çıkartılan ham hidrokarbon hacmi, petrol – 30 milyar bareli (4.0 milyar ton), gaz da 3.0 trilyon metrekübü oluşturduğunu kanıtlamaktadır.

Hazar Denizinin Kazakistan Bölümündeki ham hidrokarbon miktarı yaklaşık 60 milyar barel olarak değerlendirilmektedir. Kazakistan topraklarında araş-

319 Obzor Nalogovogo Rejima v Neftegazovoy Otrastli Kazahstana, (Kazakistan'da Petrol ve Gaz Sektörlerindeki Vergi Rejiminin İncelemesi), Ernst&Young, 2007, s. 7.

320 Baimukhamedova, *a.g.t.*, s. 100.

321 Özdemir, *a.g.t.*, s. 19.

tırılan 220 petrol ve doğalgaz yatağı işlevlerini sürdürmektedirler. Tespit edilen hidrokarbon rezervleri 179 yatak arasında dağılmıştır: 89'u petrol, 17 tanesi gaz ve 30'u petrol ve gaz, 25'i petrogazkondensatlı, 20'si petrokondensatlı yataklardan kaynağını almaktadır.

Sanayi kategorili petrol rezervleri altı idarî eyalette ve dağınık bir biçimde ülke sınırları içinde dağılmıştır. Kazakistan'ın batı bölgesinde bulunan dört eyalette petrol rezervlerinin %90'ı bulunmaktadır. Bunlar içinde Tengiz ve Karaçaganak yatakları önemli bir yere sahiptir.³²²

Bir diğer önemli proje, "Kuzey-Hazar projesi"dir. Bu, 2000 yılının en gözde olayı olan Kuzey Hazar kıyısında oldukça ehemmiyetli bir yatağın, yani "Kaşagan"ın açılması idi. Son 30 yıl içerisindeki muazzam bir buluştur. Uzmanların değerlendirmelerine göre, rezervi 7 milyar tonu bulacaktır. Kuzey-Hazar projesinin önemi çok ama çok büyüktür ve Kazakistan ekonomisine katkısı muazzam olarak görülmektedir.

Diğer önemli petrol rezervi olan Karaçaganak 1979 yılında ele alınmıştı ve dünya ölçeğinde sektörel planda, potansiyeli ve hacmi açısından büyük öneme haizdir. Rezervi hidrokrabonun sıvı şeklinde 1,2 milyar ton ve gaz rezervi ise 1,3 trilyon m³'dir. 2005 yılında üretilen gazın miktarı 11,5 milyar metreküptü ve sıvı hidrokarbonun üretimi ise 10,3 milyon tonu oluşturmuştu. Yatağın yoğun çalıştırılma moduna çıkartılması 1984 yılının başlangıcında başlamıştı. 1985 yılından itibaren bu gaz boru hattı aracılığı ile Rusya'nın Orenburg şehrinin işleme fabrikasına aktarılmaktadır. 2006 yılında ise, varılan ortak anlaşmalara göre Kazakistan işleme fabrikasına yatırımların büyük bir kısmında katkıda bulunacak ve ortak bir şirket kurulacağını tasdik etmişti.

Kazakistan'ın yıllık 70 milyon ton petrol olan üretimi, 2013'te Kaşagan yataklarındaki üretimin de başlamasıyla, 120 milyon tona çıkması bekleniyor.³²³

322 *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*, s. 60-61.

323 Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Ekim 2009'ta TBMM'deki Konuşması, *Atayurt Dergisi*, Kış 2010, No: 3, s. 20.

Günümüzde, petrol üretim ve ihracatı, Kazakistan ekonomisi için çok önemli bir hale gelmiştir. Ülkede 1993 yılında, 23 milyon tona kadar düşen petrol üretimi, 2000 yılı itibarıyla 28 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.³²⁴ Bunun altı milyon tonunun tüketilmesine rağmen, geriye kalan 22 tonluk kısmı ihraç edilmiştir. Böylece, Orta Asya'nın en büyük petrol üreticisi durumuna yükselen Kazakistan, 2002 yılında, günde 989 bin varil petrol üretme kapasitesine ulaşmıştır. 2005'te ise bu rakam, günlük 1.29 milyon varile çıkmış ve aynı yıl içerisinde üretilen petrolün 222 bin varillik bölümü Kazakistan iç piyasasında tüketilmiştir. Yani Kazakistan hükümeti 2015'e kadar, toplamda yeni devreye girecek projelerle birlikte günlük 3.5 milyon varil petrol üretmeyi planlamaktadır. Bunun 1 milyon varilinin Kasahagan, 700 bin varilinin Tengiz, 600 bin varilinin Kurmangaz ve 500 bin varilinin de Karachaganak bölgelerinden elde edilmesi planlanmaktadır. Bunun yanı sıra, 1999-2004 yılları arasında Kazakistan'ın petrol üretiminde her yıl %15'lik artış söz konusu olmuştur. Kazakistan, yeni keşfedilen petrol yataklarında üretime geçilmesiyle, sadece öngörülen üretim rakamlarına ulaşılmış olamayacak, aynı zamanda dünyada da petrol üretiminde ilk beş ülke içinde yer almış olacaktır.³²⁵

Kazakistan'da enerji sektörüne gelen yabancı yatırım sayesinde bu sektör, hızla gelişmiştir. Şu anda ülkede sınaî üretimin %50'sini, petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır. Enerji sektöründeki gelişme ve ülkeye giren yabancı sermayenin artması, makroekonomik reformlarla desteklenince, Kazakistan ekonomisi 2000 yılından itibaren %9'un üzerinde yıllık ortalama büyüme oranlarına ulaşmış ve bu performansı ile reel büyüme anlamında, Çin'den sonra dünyanın en hızlı büyüyen ikinci ekonomisi olmuştur.³²⁶ Kazakistan'ın enerji sektöründe üretim paylaşımı anlaşmasını gerçekleştirdiği ülkelerden biri, ABD'dir. ABD'li petrol firması Chevron ile ortak yatırım yapılmış, böylece, Tengiz yataklarındaki petrolün işletilmesi için Tengizchevroil adıyla yeni bir şirket kurulmuştur. Bu ortaklıkta, Kazak petrol firması Tengizneft gaz, Chevron ile yarı yarıya bir ortaklık payına sahiptir.³²⁷

324 Karibayeva, *a.g.t.*, s. 74-75.

325 Özdemir, *a.g.t.*, s. 19.

326 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni", [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

327 Dikkaya, *a.g.m.*, s. 12.

Kazakistan'da petrol üretiminin %85'ini yabancı firmalar, %15'ini ise devlet petrol şirketi KazMunaiGaz yapmaktadır. Şu anda Kazakistan'ın en büyük petrol üreticisi, toplam üretimin %29'unu gerçekleştiren Tengizchevroil (TCO) konsorsiyumudur. Amerikan ChevronTexaco firmasının liderliğindeki bu konsorsiyum, Batı Kazakistan'da bulunan ve 6 ile 9 milyar varil arasında rezerve sahip olan Tengiz petrol yataklarını işletmektedir ve 2004 yılında üretimini %6.3 oranında artırarak, 13.6 milyon tona ulaşmıştır. Diğer önemli yataklar olan Karaçaganak ve Kuzey Hazar da, yine uluslararası konsorsiyumlar tarafından işletilmektedir.³²⁸

Ülkenin petrol işleme endüstrisi, devlet tarafından idare edilmekte ve düşük kapasiteyle çalışmaktadır. Petrol istihali için ülkeye yüksek miktarlarda yabancı sermaye gelirken, rafineriler ve genel olarak petro-kimya sektörü, bu imkâna sahip değildir. Atırav, Çimkent ve Pavlodar'da bulunan rafineriler, 2004 yılında bir önceki yıla göre %7 artışla 9.4 milyon ton petrol işlemişlerse de, halen yarı kapasiteyle çalışmaktadırlar. Kazakistan'da doğalgaz üretimi ise, 1996'dan bu yana iki katı büyümüş ve gittikçe daha fazla yabancı yatırım çeker hale gelmiştir. 2004 yılında doğalgaz üretimi, özellikle Karaçaganak yataklarındaki üretim sayesinde, bir önceki yıla göre %53 oranında artarak 11.6 milyar m3 olarak gerçekleşmiştir.³²⁹

Kazakistan'da sanayinin temelini oluşturan enerji sektöründe, son dönemlerde önemli bir üretim artışı yaşanmaktadır. Petrol üretimi, 2003 yılında günde 1 milyon varil ile Kazakistan tarihinin en yüksek seviyesine ulaştıktan sonra artmaya devam etmiş ve 2004'ün ilk yarısında 1.13 milyon varil (56,3 milyon ton) seviyesine ulaşmıştır. 2015 yılında 100 milyon tonu Hazar Denizi'nden olmak üzere, toplam 150 milyon tonluk üretim seviyesine ulaşılması planlanmaktadır. Toplam üretimin %83'ü ihraç edilmektedir.³³⁰

328 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni," [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/kazakistan%20\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/kazakistan%20(04.07.2010))

329 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni," [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

330 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu," [http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/\(10.04.2010\)](http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/(10.04.2010)).

Kazakistan’da yaklaşık 55 bölgede petrol bulunmaktadır. En büyük alanlar; Tengiz, Uzen, Karachaganak, Zhanazhol ve Kalamkas bölgeleridir. Kazakistan’ın Kaşagan yataklarından çıkarılan yılda yaklaşık 7.5 milyon ton petrolün, Hazar Denizi altından Aktau-Bakü arasına dönecek yeni bir boru hattıyla, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına aktarılması konusunda Kazakistan ile Azerbaycan Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in Nisan 2005’teki Azerbaycan ziyaretinde anlaşmaya varılmıştır. İki ülke arasındaki yazılı anlaşmanın, Eylül 2005 tarihine kadar imzalanması beklenmektedir.³³¹ Hali hazırda Kazakistan’ın tek petrol ihraç hattı Tengiz’den, Rusya’nın Karadeniz’deki limanı Novorossisk’e uzanan CPC’nin 2001 yılında faaliyete geçirdiği hattır.³³²

Hazar Bölgesi’nin, ispatlanmış 32.5 milyar varil petrol ve 337 trilyon cf doğalgaz rezervi olduğu bilinmektedir. 2010 yılında; Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan’ın toplam petrol ihracatlarının, günde 2.3 milyon varile ulaşması beklenmektedir. Bu ihracatta çok önemli bir rol oynayacak olan BTC’nin Türkiye ile, ilgili bölge ülkeleri arasında 18 Kasım 1999 tarihinde İstanbul’da imzalanmış olması, ülkemiz açısından Türk cumhuriyetleri ve bölge ülkeleri ile ilişkilerde de çok önemli bir adımın atılmasını sağlamıştır.

Doğalgaz: Ülke, doğalgaz bakımından önemli rezervlere sahiptir. Ancak buna rağmen, uzun yıllar gaz ithal eden bir ülke durumunda olmuştur.³³³ Kazakistan’ın, 65 trilyon cf ispatlanmış gaz rezervi mevcuttur. Bu rezervin %40’ından fazlası, Kuzey Batı Kazakistan’daki Karaçaganak sahasındadır. Karaçaganak sahasının geliştirilmesi ve işletilmesi için, 1997 yılında, uluslararası bir konsorsiyum oluşturulmuştur. Konsorsiyumda yer alan şirketler ve paylaşımları şöyledir: AGIP (İtalya) %32,5, British Gaz (BG -İngiltere) %32,5, TEXACO (ABD) %20, LUKOIL (Rusya) %15’tir.³³⁴

331 TİKA; “Kazakistan Ülke Raporu”, <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/10.04.2010>.

332 TİKA; “Kazakistan Ülke Raporu”, <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/10.04.2010>.

333 Özdemir, *a.g.t.*, s. 22.

334 DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara 2000, s. 195-200.

Konsorsiyum, 8 milyar dolarlık bir Üretim Paylaşım Anlaşması'nı Kazakistan hükümeti ile imzalamıştır ve 40 yıllığına bu sahayı işletecektir. Konsorsiyum, 2006 yılına kadar 4 milyar dolar yatırım yapacaktır. Ayrıca, 300 milyon dolara Karaçaganak'ta bir doğalgaz işleme ünitesi yaptırmaktadır. Sahanın sıvı gaz üretimi 2006 yılında, günlük 300 bin varil olacaktır. Gaz üretimi ise, yılda 883 milyar cf olacaktır.³³⁵

Kazakistan, 1999 yılında bir kanun yürürlüğe koymuş ve bu kanun ile; yer altı kaynaklarını çıkaran firmalara, programlarına doğalgaz çıkarım faaliyetlerini de koymalarını zorunlu hale getirmiştir. Böylelikle, 2004 yılına gelindiğinde ülke, dışardan gaz alımına ihtiyaç duymaz hale gelmiştir.³³⁶ Kazakistan Millî Petrol Şirketi Kazak Oil ile Phillips ortaklığında çalışan “Kazakistan International Operating Company (OKIOC),” Atıray Şehrinde sıvılaştırılmış gaz fabrikasını 500 milyon dolara yapmak için anlaşmışlardır. Fabrika, 2004'e kadar kurulmuş olacak ve sıvılaştırılmış gaz, demiryolu ile taşınacaktır. Alternatif olarak diğer bir gaz ihraç boru hattı ise; Hazar bölgesinden Çin'e uzanan, 5 bin mil uzunluğunda olup, Kazakistan'ı boydan boya geçen ve yılda 1 trilyon cf gaz taşıyacak olan hattır. Bir başka alternatif ise, batıda Türkiye ve Avrupa pazarlarına bağlanacak şekilde planlanmaktadır. Bu alternatiflerin fizibilite çalışmaları; Exxon, Mitsubishi ve CNPC tarafından yapılmıştır. Aralık 1998'de; Shell, Chevron ve Mobil Şirketleri, Kazakistan hükümeti ile Hazar Denizi'ni geçecek ve Bakü'ye ulaşacak ikiz gaz ve petrol boru hatlarının yapımının fizibilite çalışması için bir anlaşma imzalamışlardır.³³⁷

Boru Hatları: Kazakistan'ın mevcut boru hatları dağınık bir şekildedir. Bu boru hatlarından iki tanesi batıda (ihraç), diğeri doğuda (ithalat), bir diğeri de güneydedir. Batıdaki ihraç boru hattı, bölge petrolünü Rusya'ya taşımaktadır. Ülkenin endüstrisi ve yoğun yerleşimi ise, doğu bölgesindedir. Bu bölge, batıdaki petrol üretim bölgesine boru hatları ile bağlanmamıştır. Kazakistan, bu bölge için Sibiry'a'dan gelen boru hatları ile Rusya'dan petrol ithal etmek zorun-

335 DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara 2000, s. 195-200.

336 Özdemir, *a.g.t.*, s. 22.

337 DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara 2000, s. 195-200.

dadır. Kazakistan'ın en geniş boru hattı olan batı boru hattı, Atirau ve Mangistau petrol sahalarından ve Hazar'ın kuzeyinden Rusya'ya bağlanmaktadır. 1800 mil uzunluğunda olan bu hat, Uzen-Atyrau-Samara Hattı'nı (UASH) tamamlamaktadır. Kazak petrolünün %75'i, UASH'dan akıtılmaktadır. UASH'nın kapasitesi, günlük 200 bin varil olmasına rağmen, kota nedeniyle günde ancak 150 bin varil petrol ihraç edilmektedir. Batıdaki ikinci boru hattı ise, Kenkiyak petrol sahasını Rusya'nın Orsk Şehrine bağlamaktadır. Günlük 130 bin varil kapasitesi olan bu hat, Kazakistan'ın Aktubinsk şehrinden geçerek, Orsk Rafinerisi'ne bağlanmaktadır.³³⁸ Rusya, 1268 mil uzunluğundaki Doğu Kazakistan ve Orta Asya Boru Hattı (OABH) sisteminden, Güney Kazakistan'a petrol ihraç etmektedir. OABH'nın günlük kapasitesi, 460 bin varildir. Sibirya petrolü bu hat ile Kazakistan'ın Pavlodar şehrindeki rafineriye getirilmektedir. Diğer büyük boru hattı ise, petrolü Kumkol sahasından, Orta Kazakistan ve güneyde Shymkent Rafinerisi'ne taşıyan hattır.³³⁹

Mevcut petrol boru hattı ağlarını organize etmek ve işletmek için Kazak hükümeti, Nisan 1997'de, KazTrans Oil Pipeline Şirketi'ni kurmuştur. Gelecek 5 yıl içerisinde, mevcut boru hatlarını modernize ve tamir etmek için, 300 milyon dolara ihtiyaç olacaktır. Ayrıca bu çalışma, 2015 yılına kadar devam edecek ve bu süre için ise 1 milyar dolarlık yatırım gerekecektir. Kazakistan'ın boru hattı ağını modernize ve tamir etmek için Kazak hükümeti ile Suudi Arabistan'ın Alsüwaiket Grubu arasında bir anlaşma imzalanmıştır.

Batı Kazakistan'daki Tengiz sahası petrolünün taşınması için inşa aşamasında olan boru hattı ise, CPC'dir. Bu hat 1500km uzunluğunda olacak, 2.3 milyar dolara gerçekleştirilecek ve Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Novorossisk Limanı'na bağlanacaktır. CPC hattı, 2001 yılında faaliyete geçecektir.³⁴⁰

338 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 195-200.

339 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 195-200.

340 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 195-200.

Rafineri: Kazakistan'ın, üç petrol işleme fabrikası bulunmaktadır. Kuzeydoğu tarafında Pavlodar Petrolkimya Fabrikası, güneyinde Çimkent petrol üretim fabrikası, batıda ise Atırav fabrikası işlevlerini sürdürmektedirler. Üçünden sonuncusu, yani Atırav fabrikası Atırav şehrinde 1945 yılında kurulmuştu. Üçünden en eskisi olarak sayılır. Yıllık üretim kapasitesi 5 milyon ton civarındadır. Bu fabrika yerel ürün üzerinden çalıştırılmaktadır.

Pavlodar'ın fabrikası eski SSCB döneminde yeni sistemle donatılan genç bir fabrika niteliğine sahip olmuştu. Yıllık üretim kapasitesi 7,5 milyon tondur. Pavlodar işletme fabrikası tüm Kuzey Kazakistan bölgesini tatmin ediyordu. Bu kurumun teknik düzeyi farklı mamullerin çıkartılmasına olanak tanımaktadır.

Bunlardan sonuncusu Çimkent petrol rafinerisi, 1985 yılında çalışmalarına başlamış ve şimdi ise bu fabrika Kazakistan'ın en genç ve modern işletme yeridir. Bu fabrikadan çıkan ürünlerin çokluğu dikkati çekmektedir. Yıllık üretim kapasitesi 6 milyon tondur. Buraya getirilen ham petrol "PetroKazakistan", "TorgayPetrolium", "Kazgermunay" gibi kurumlardan alınmaktadır.

Nükleer Enerji ve Uranyum: Büyük uranyum kaynaklarına sahip olan Kazakistan'ın, dünya uranyum üretiminde önemli bir payı bulunmaktadır. Kazakistan'ın, Hazar Gölü kenarında, işletme halinde bir Nükleer Güç Reaktörü bulunmaktadır.³⁴¹ Kazakistan 2010 yılının ilk yarısında 8 bin 452 ton uranyum üreterek geçen sene yükseldiği dünya liderliğini korudu.

Kazakistan Sanayi Bakan Yardımcısı Albert Rau, Temmuz ayında Kazakistan Hükümeti Genişletilmiş Ekonomik ve Sosyal Konsey toplantısında yaptığı konuşmada, Kazakistan'ın yeni teknolojiler kullanarak yılın ilk 6 ayında 8 bin 452 ton uranyum ürettiğini açıkladı.

"Kazakistan uranyum üretiminde dünyanın kayıtsız şartsız lideri olmaya devam etmektedir" diyen Rau, Kazakistan'ın geçtiğimiz yıl 14 bin ton uranyum ürettiğini bu yılın sonuna kadar en az 18 bin ton uranyum üreteceklerini söyledi.

341 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 195-200.

Rau, yakın gelecekte Kazakistan'ın yılda 25-26 bin ton uranyum üretir hale geleceğini kaydetti.³⁴²

Kömür: Kazakistan'ın kömür sanayisi, ülke ekonomisinin sektörlerinin en büyükleri arasında yer almaktadır. Dünya çapındaki kömür rezervlerine göre, önde gelen 10 ülkenin arasında yer almaktadır ve sadece Çin, ABD, Rusya, Avustralya, Hindistan, Ukrayna gibi ülkelere onun önünde bulunmaktadır. Tespit edilen kömür rezervlerine göre Kazakistan, dünyada 8. yere ve tüm dünya rezervinin %4'üne sahiptir. BDT ülkeleri arasında ise, rezervi açısından 3. ve kişi başına düşen üretim miktarı açısından 1. sıradadır (6 ton/kişi). Kömür yataklarının konsantre olduğu bölgeler Merkez (Karaganda ve Ekibastuz kömür havuzları) ve Kuzey Kazakistan bölgelerinde (Turgay kömür havuzu). Aktif stoku %45 ve inaktif olanı ise %55'dur.

Kazakistan, Türk cumhuriyetleri içerisinde en fazla kömür üreten, tüketen ve ihraç eden ülkedir. Kazakistan'daki kömür yatakları dünyanın %3,3'ünü oluşturmakta olup, Rusya ve Ukrayna'dan sonra Kazakistan kömür üretiminde üçüncü sırada yer almaktadır. Kazakistan'ın bütün kömür rezervi 176,6 milyar tona ulaşmaktadır. Ülkenin 100'e yakın yerinde madenler açılıp kömür üretilmektedir. Genelde kömür kaynakları Kazakistan'ın kuzey bölgelerinde bulunmaktadır.

Kazakistan'ın kömür sanayisi, ülkenin ekonomisinde rolü yüksek olmakla birlikte, ekonominin önemli sektörlerine yakıt sağlamaktadır. Endüstrinin 2006 yılı verilerine göre, 94,3 milyon ton kömür bulunmuştu. 2005 yılının sonuçları ile kıyaslandıkça 2006 yılının kömür çıkarım %9,1 oranında artış gösterdi.

Kazakistan'ın bağımsızlığından itibaren geçen 16 yılda ülke madencileri, 1 milyar 200 milyon tonu aşkın "siyah altın" üretmiştir. Kazakistan'ın kömür endüstrisi şu anki dönem itibariyle, ülkenin elektrik enerjisini %78'ini, kok-kimya üretiminin yüklenmesinde neredeyse %100'ü ve toplumun yakıt ihtiyaçlarını tamamen karşılamaktadır.

342 *Milliyet*, 27.07.2010.

Kazakistan'ın büyük kömür üretici şirketleri arasında Pavlodar eyaletinde “Bogatır Akses Kömür” (ülke rezervinin %42,8'ine sahip), “Vostoçnyı” kesliğinde “Avrasya Enerji Şirketi” (ülke toplam rezervinin %20,7), “Maykuben-Vest” şirketleri ve Karagandı eyaletinde “Mitall Steel Temirtau”un kömür departmanı (%12,3) ve “KazakhMys” Şirketi'nin “Borlı” kömür departmanı (%8,7) bulunmaktadır. Bütün bu şirketler ülkenin toplam üretiminin %87,7'ini teşkil etmektedir.

“Bogatır” kesliği dünyanın en büyük kesliğidir ve Guinness Rekor Kitabı'na da sahip olduğu özelliği dolayısıyla girmişti. Yıllık kapasitesi 52 milyon ton civarında olmakla birlikte, 10 yıl içinde yaklaşık 300 milyon ton kömür çıkartmış ve Kazakistan'ın 10 ve Rusya'nın 7 enerji santraline kömür sağlamaktadır.

Kömür üretici şirketleri geçtiğimiz 10 yıl içerisinde kömür sanayisine yaklaşık 3,5 milyar USD yatırmıştır. 1996 yılına nazaran yatırım hacmi 10 misli arttı. 2006 yılının toplam yatırım hacmi 428,7 milyon ABD doları olarak kayda geçti. 2008-2010 yılları arasında kömür endüstrisine 1.296 milyon USD ve 2011-2015 yıllarında ise 1.829 milyon USD tutarında yatırım yapılacaktır.

Kömür ihracatı istikrarlı bir biçimde 22-27 milyon ton dengesinde devam etmektedir. Kazakistan'ın temel kömür ithalatçısı, Rusya Federasyonu'dur. Diğer ithalatçı ülkelerden bazıları Romanya, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Estonya, Türkiye, Ukrayna'dır.³⁴³

Elektrik: Kazakistan'da oldukça önemli miktarda elektrik enerjisi üretimi gerçekleştirilmektedir. Çok sayıda elektrik santrali ve hidroelektrik tesislerinin bulunduğu yerler; Almatı, Karaganda, Petropavl, Jambıl, Çimkent ve Pavlodar gibi merkezlerdir.³⁴⁴

Bununla birlikte, Kazakistan'ın elektrik enerjisi sektörü çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Çünkü bugünkü elektrik bağlantı şebekesi, SSCB dönemindeki yaygın ve dağıtım sistemi ile çalışmakta olup, bu sistem de ayrı ayrı dağıtım ağına bölünmüştür. Birinci dağıtım ağı, kuzeybatı ve kuzeydedir (Rusya'nın Avrupa kısmı ve

343 *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*, s. 66-67.

344 Solak, *a.g.t.*, s. 295.

Sibirya). İkinci dağıtım ağı olan Orta Asya Dağıtım Ağı ise, güneydedir (Kırgızistan ve Özbekistan).³⁴⁵

Kazakistan, kendi ihtiyacı için yeterli miktarda elektrik enerjisi üretmesine rağmen, dağıtım ağının ayrılması nedeniyle; 1997 yılında 1.7 milyar KW saat elektrik enerjisi ihraç ederken, 8.4 milyar KW saat enerjiyi de ithal etmek zorunda kalmıştır. Rusya ve Kırgızistan'dan ithal edilen elektrik enerjisi, yerli ihtiyacın %14'ünü karşılamaktadır.³⁴⁶

Kazakistan'ın; 54 adet fosil yakıtlı, 5 adet hidroelektrik ve 1 adet nükleer enerji ile çalışan enerji santralleri mevcuttur. Kazakistan'ın enerji üretiminin %80'i kömürden, %10'u da hidroelektrik santrallerinden sağlanmaktadır. Kazakistan, Balkaş Gölü kenarına üç üniteli yeni bir nükleer enerji santralı kurmayı planlamaktadır. Bu santral ünitelerinin her biri, 640 MW enerji üretecek ve santral 2 milyar dolara mal olacaktır. Birinci ünite 2005 yılında, sonuncusu ise 2012 yılında devreye girecektir. Nükleer santral, Alma-Ata Şehri'nin ihtiyacını karşılayacak ve bu üretimden Çin ve Orta Asya ülkelerine enerji ihracatı yapılacaktır. Kazakistan endüstrisinin %70'i elektrik enerjisi kullanmaktadır.³⁴⁷

Ülkedeki yaklaşık 285 bin mil uzunluğundaki dağıtım hatları nedeniyle, çok fazla enerji kaybının olduğu belirtilmektedir. Elektrik üreten ekipmanların oldukça eski ve yetersiz olduğu bilinmekte ve mevcut tribünlerinin çoğunun 20 yıldır aynı yerde oldukları saptanmaktadır.³⁴⁸

Bu problemler karşısında Kazakistan, elektrik üretiminden dağıtımına kadar, çok hızlı bir şekilde özelleştirmeye gitmektedir. Bu amaçla, Kazakistan Elektrik Dağıtım ve Operasyon Şirketi (KEGOC) kurulmuştur. Bütün büyük üretim ünite

345 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 195-200.

346 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 195-200.

347 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 195-200.

348 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 195-200.

ve istasyonları özelleştirilmektedir. Daha şimdiden üretim kapasitesinin %85'i özel şirketlerin elinde bulunuyor. Kazakistan'ın Ekibastuz'daki en büyük 4 bin MW'lık üretim ünitesi, Ağustos 1996'da AES tarafından ikmal edilmiştir. Ülke ihtiyacının %25'ini karşılayan bu ünite, şimdilik %20 kapasite ile çalışmaktadır. Fakat, çok kısa süre içerisinde, AES bu kapasiteyi %65'e çıkaracaktır. AES ayrıca, Ekim 1997'de, 2 hidroelektrik ve 4 birleştirilmiş ısı ve güç istasyonlarını devralmıştır. Bunların kapasitesi de, 1.300 MW'dır. Karaganda'da kömür ısıtmalı çalışan iki büyük ünitenin de; Independet Power (İngiltere), Public Sevice Colorado (ABD), Kazak Power Partners Ltd. ve Samsung (G.Kore) şirketlerinin oluşturduğu konsorsiyum tarafından işletilmek üzere çalışmaları devam etmektedir.³⁴⁹

Kazakistan, elektrik dağıtım işini de özelleştirecektir. Şimdilik bu işi, KEGOC yönlendirmektedir. Alma-Ata şehrinin elektrik enerjisi işi, Tractebel (Belçika) şirketine verilmiştir. Karagandaenergo Milli Enerji Şirketi, Mayıs 1998'de National Power (İngiltere) ve Ormand şirketleri tarafından satın alınarak özelleştirilmiştir.³⁵⁰

6.5.2. Madencilik ve Metalurji

Bağımsızlığını kazanmadan önceki dönemde Sovyetler Birliği'nde kromun %90'ını, kursun, tungsten, bakır ve çinkonun yarısını ve kömürün %20'sini üreten Kazakistan'da metalurji, petrol ve doğalgaz sektöründen sonra ülkedeki ikinci en önemli sanayi kolunu teşkil etmektedir.³⁵¹

Kazakistan'da dünyada mevcut olan madenlerin neredeyse tümü mevcuttur. Petrol, gaz ve kömür gibi zenginliklere ek olarak; krom, bakır, kurşun, çinko, alüminyum, asbest, tungsten, barit, berilyum, bizmut, fosfat, titanyum ve bor madenlerine sahiptir. Kazakistan; rezervler bakımından tungstende dünyada birinci, krom ve manganezde ikinci, molibden ve fosfatta ise dördüncü sırada yer almaktadır. Bor rezervlerinde ise, Türkiye ve ABD'den sonra dünya üçüncüsü, bakır üretiminde

349 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 195-200.

350 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 195-200.

351 *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*

dünya yedincisidir.³⁵² Ayrıca yine uranyumda da, Kanada ve Avustralya'dan sonra, dünyanın en büyük üçüncü uranyum üreticisi konumunda olan Kazakistan son bir yıldır bu hususta birinci konuma yükselmiştir. Kazakistan'daki toplam rezervlerin 1.5 milyon ton (tüm dünyadaki rezervlerin %20) olduğu Kazakistan'da madencilik ve metalürji sektörü, petrol ve doğalgaz sektöründen sonra, ülkedeki ikinci önemli sanayi kolunu teşkil etmektedir. Metalürji sektörünün başlıca ihraç ürünü bakır olup, bakır rezervleri bakımından dünyada üçüncü sırada yer alan ülkede bakır üretiminin tamamına yakını Koreli Samsung firmasının ortak olduğu Kazakhmys firması tarafından gerçekleştirilmektedir.³⁵³

Kazakistan, dünyada hacim ve çeşit itibarıyla en zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerden biridir. Ülke; uranyum, krom, kurşun ve çinko yatakları rezervlerinde dünyada ilk iki; kömür, demir ve altın rezervlerinde dünya sıralamasında ilk on; doğalgaz, petrol ve alüminyum rezervlerinde ilk yirmi ülke arasındadır.³⁵⁴ Kazakistan toprakları altında, iki trilyon dolardan fazla keşfedilmiş doğal kaynak bulunmaktadır. Ayrıca, ülkenin mineral ve hammadde üretimi, ihtiyacının çok üstündedir.³⁵⁵ Öte yandan 2004 yılında 3.719 ton uranyum üreten Kazakistan'da, toplam rezervlerin 1.5 milyon ton (tüm dünyadaki rezervlerin %20) olduğu hesaplanmakta ve Kazak hükümeti, 2010 yılına kadar 7 yeni uranyum madeni açarak yıllık üretimi 15.000 ton seviyesine getirmeyi planlamaktadır.³⁵⁶

Sokolov Sarıbay, Lisakov ve Kaşar Kazakistan'ın metalürji sanayinin en önemli tesisleri olarak kabul edilmektedir. Buradan çıkarılan demir bileşikleri Karaganda metalürji fabrikasına gönderilmekte, Temritay şehrinde çelik fabrikası çalışmaktadır. Yakın zamanda Kazakistan hükümeti Sarıbay demir döküm fabri-

352 Dikkaya, *a.g.m.*, s. 12.

353 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni," [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/(04.07.2010)).

354 Karibayeva, *a.g.t.*, s. 73-74.

355 TİKA, "Kazakistan Ülke Raporu", [http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/\(10.04.2010\)](http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/(10.04.2010)).

356 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni", [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

kasını kurmayı tasarlamaktadır. Her yıl sadece Sokolov tesisinde 30-40 milyon ton üretilmektedir.³⁵⁷

Kazakistan'ın endüstriyel üretimindeki artış, büyük ölçüde, metal sanayine dayanmaktadır. Özellikle; alüminyum, krom, bakır ve altın sektöründe yabancı firmaların faaliyetlerinde önemli ölçüde artış olmuştur. Ülkenin ihracatında metallerin payı %37'dir (1996). Endüstrinin gelişimi, kurumlar arası borçların yüksekliği nedeniyle sınırlı olmaktadır. Kazakistan, çok sayıda minerale (32 ana mineral) sahiptir. Kazakistan Jeoloji Bakanlığı'nın tahmini verilerine göre; mineral kaynakları 1 trilyon dolar değerindedir. Ayrıca, çinko gibi metal endüstrisinin birçok kolunda, stratejik yatırımcılar için imkânlar mevcuttur. Metal sektörünün Kazakistan toplam yatırımlarındaki payı %16'dır (1996).³⁵⁸

Petrol ve doğalgaz sektöründen sonra ülkedeki ikinci en önemli sanayi kolunu teşkil eden metalürji, ihracatta da ikinci en önemli kalemi oluşturmaktadır. Bu sektörde, demir ve demir dışı metal üretimi önemli bir yere sahiptir. Kazakistan'da üretilen; bakır, kurşun, çinko ve kadmiyum yüksek kalitesiyle dünya pazarında büyük talep görmektedir.³⁵⁹ Demir dışı metal sektöründe metal bazında rezervler; bakır 23 milyon ton, altın 285 bin ton, kurşun 9 milyon ton, gümüş 15 bin ton ve çinko ise 26 milyon ton'dur. Kazakistan hükümeti, kuruluşlardaki hisselerinin büyük bölümünü satma veya yönetimi devretme kararı vermiştir. Demir dışı metal sanayindeki büyük şirketlerin birçoğu özelleştirilmiştir. Kazakistan'ın birçok mineral ve enerji kaynakları rezervleri, eski SSCB'de Rusya'dan sonra ikinci sırada gelmektedir. 2.806 yatakta, 1.200 çeşit mineral hammaddesi keşfedilmiştir.³⁶⁰

Demir dışı metaller sektörü, Kazakistan'ın mali gelirine en büyük katkıyı sağ-

357 Karmenov –Asubaev, *Ekonomika Kazakistana*, S: 58, 2005.

358 DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara 2000, s. 252-255.

359 Sayan Barlıbayev, “Kazakistan'da Yatırım ve Ticaret Ortamı, Yabancı Yatırımlar İle İlgili Mevzuat ve Türk Şirketleri Açısından Verimli Yatırım Alanları”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002, s. 11.

360 DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara 2000, s. 252-255.

layan sektörlerden birisidir. Ayrıca, Kazakistan'da hem demir dışı, hem de demir metali rezervleri dünyanın en büyük rezervleri arasındadır. Kazakistan, dünya rezerv sıralamasında; kurşun, tungsten, krom, gümüş, çinkoda üçüncü; bakırda dördüncü ve altında dokuzuncu sıradadır.³⁶¹ Bağımsızlığını kazanmadan önceki dönemde, SSCB'de kromun %90'ını; kurşun, tungsten, bakır ve çinkonun yarısını ve kömürün %20'sini üreten Kazakistan'da metalurji; petrol ve doğalgaz sektöründen sonra ülkedeki ikinci en önemli sanayi kolunu teşkil etmektedir.³⁶²

Kazakistan'da metal üretimi, büyük ölçüde, birkaç büyük ve yabancı sermayeli firmanın tekelindedir. Son yıllarda bu sektöre giren yabancı yatırımın artması ve uluslararası metal piyasalarında fiyatların yükselmesi nedeniyle sektör, önemli oranda büyüme kaydetmiştir. 1993 yılı ile 1994 yılının ilk çeyreği arasında, sektöre giren toplam doğrudan yabancı sermayenin miktarı, 4.4 milyar dolardır. Son dönemlerde özellikle Rus firmaları, bu sektöre ilgi göstermeye başlamıştır. Kazakistan'ın metalurji sektörünün başlıca ihraç ürünü bakırdır. Kanıtlanmış bakır rezervleri bakımından dünyada üçüncü sırada yer alan Kazakistan'da, 2004 yılında, bir önceki yıla oranla %2.9 artışla, toplam 445 bin 200 ton bakır üretilmiştir. Çelik ise, Karaganda'da üretilmektedir ve 2004 yılında üretim hacmi bir önceki yıla göre %6.3 oranında artarak, 5 milyon 388 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Çin'in artan talebi, bu sektörü olumlu yönde etkilemiştir. Kurşun ve çinko sanayi ise, Kazakistan'ın güney bölgesinde gelişmiştir. Bu sektörün en eski merkezi Leninogorsk ve en yeni merkezi Altay'daki Ust-Kamenogorsk'tur.

Kromit: Kazakistan, BDT'nin sahip olduğu krom rezervlerinin %95'ine, dünya krom rezervlerinin %7'sine sahiptir. Kazakistan, kromit sektörünün en büyük müşterisi olan Rusya'daki metalurji tesislerine 1995 ortalarından bu yana kromit satmamaktadır. Kazakistan'ın kromit ve ferroalaşım endüstrisi, Japon Chrome Corp. kontrolündedir.³⁶³

361 Aynı yer.

362 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni", [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

363 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 252-255.

Bakır: Kazakistan, sahip olduğu 10 milyon ton bakır rezervi ile BDT bakır üretiminin %74'lük bir kısmını karşılamaktadır.³⁶⁴ Bu oranla ülke, bakır rezervleri açısından dünyada 4. sırada, bakır üretimi açısından ise 7. sıradadır. Bilinen bazı bakır yatakları; Zhaman-Aibat, Zhylandying Group, Aktogai, Aidarly, Bosc-hekul, Koksai, Samarskoe, Kaskyrkazgan ve Chatyrkul'dır.³⁶⁵

Alüminyum: Kazakistan'da, iki boksit üretme firması vardır. Bunlar; Turgay ve Krasnooktyabrskiy'dir. Üretim teknolojisi istenen düzeyde değildir ve ülkede birincil alüminyum tesisi yoktur. Ancak, çok zengin boksit rezervleri bulunmaktadır. Ülkenin tek alüminyum üretim tesisi olan Pavlodor fabrikasının ürettiği alüminyum, Rusya'ya ve diğer ülkelere gönderilmektedir. Pavlodor (%90'ı Trans World Metals Group (UK)'un bir alt şirketi olan White Swan Ltd.'ye aittir) ve Rusya'nın en büyük iki tesisi olan, kapasiteleri sırasıyla; 850 bin ton/yıl ve 320 bin ton/yıl olan Bratsk ve Saynsk alüminyum tesislerine alüminyum temin etmektedir. White Swan, alüminyum üretimini 1.1 milyon ton/yıl'dan 2 milyon ton/yıl'a çıkarmak için, Kazakistan hükümetiyle bir anlaşma imzalamıştır.³⁶⁶

Altın: SSCB döneminde Kazakistan, altın üretiminin çoğunluğunu demir dışı metallerin bir yan ürünü olarak gerçekleştirmiştir. SSCB'nin çökmesiyle Kazakistan, kendi altın madeni yataklarını geliştirmek ve bunun için yabancı sermayeyi çekebilmek için çalışmalara başlamıştır.³⁶⁷ Örneğin; Toronto kökenli Orta Asya Altın Şirketi bunlardan biridir. Bu şirket, Kazakistan'ın Çu-İli bölgesinde Askıktaş altın madeninde kazı çalışmaları yapmıştır. Şirket, bu ortak yatırımda, %70'lik bir paya sahiptir. Bunun dışında; Kanadalı Teck Şirketi, ABD'li First Dynasty Madencilik Şirketi ve İngiliz Bakyrchik Şirketi de, ülkenin en büyük altın kaynağı olarak tanımlanan Vasilkovskoye'de, altın işletmeciliği lisansına sahip olmuştur.³⁶⁸

364 Solak, *a.g.t.*, s.295.

365 DPT, *a.g.m.*

366 Aynı yer.

367 Aynı yer.

368 Dikkaya, *a.g.m.*, s. 13-14.

Kazakistan, altın rezervleri açısından dünyada 9. sırada yer almaktadır. Seçilmiş bazı altın yataklarının tenörleri şu şekilde verilebilir: Akbakai 18,5 gr/t, Beskempir 6,6 gr/t, Akbeit 32,3 gr/t, Aksu 38,5 gr/t, Bakyrchik 9,4 gr/t, Vasilievskoe 4,6 gr/t, Suzdalskoe 9,3 gr/t, Bailusty 22,2 gr/t, Tokhtarovskoe 8,6 gr/t, Kvarzitovye Gorki 5,6 gr/t, Dolinnoe 12,4 gr/t, Pustynnoe 3,2 gr/t, Zherek 3,8 gr/t.³⁶⁹ Ülkenin kuzeyinde bulunan Kokchetau'daki altın rezervlerinin 400 ton altın içerdiği tahmin edilmektedir.³⁷⁰

Kazakistan'daki en büyük 3 altın rezervi ve bunları işleten şirketler; Vasilovskoe (dünyadaki en büyük rezerv ve yataklardan biri), Bakyrchik (Bakyrchik Gold PLC. Bakyrchik madeninin %60 hissesini almış ve Kazak Devleti ile Bakyrchik Gold, JV ortaklığı oluşmuştur. Bakyrchik Gold PLC, Londra. ya kayıtlı bir şirkettir ve Akbakai (Kazakistan'ın toplam altın üretiminin %12 sine sahip olan Akbakai için ihaleye çıkılacaktır)'dir. Yabancı sermayenin ilgisini çeken diğer yataklar, Kazak Altyn ve Mizek'tir. Vasilovskoe altın yatağı, Kazakistan'ın kuzeyinde bulunan ve 382 ton altın rezervinin bulunduğu tahmin edilen, en büyük altın yatağıdır. Yabancı uzmanlar, Vasilovskoe altın rezervlerinin değerini, 3 milyar dolar, ve ton başına 2.8 gram altın içeren cevherin miktarlarının da 150-200 milyon ton olduğunu belirtmektedirler. Yatırımcı arayışı devam etmektedir.³⁷¹

Kurşun ve Çinko: Kurşun ve çinko rezervlerine sahip Kazakistan'ın 4 büyük maden yatağı ve zenginleştirme tesisleri; Altayskiy, Atasuykiy, Mirgalimsakiy ve Tekeli-Holodninskiy'dir. Bu maden yatakları; altın, gümüş, civa, antimuan, baryum, kadmiyum, bizmut, germanyum, selenyum, galyum ve indiyum gibi elementleri de içermektedir.³⁷²

Kaz Zinc (Kazakistan Kurşun-Çinko kuruluşu) tarafından verilen verilere göre Üst-Kamenogorsk (üretim tesisi); 145 bin 900 ton rafine kurşun, 215 bin

369 DPT, a.g.m.

370 Dikkaya, a.g.m., s.14.

371 DPT, a.g.m.

372 DPT, a.g.m.

ton çinko metali, 37 bin ton blister bakır ve 6 bin 600 ton katod bakır kapasitesine sahiptir. Leninnogorsk; 3.9 milyon ton cevher üretimi, 4.36 milyon ton cevher hazırlama, 106 bin 500 ton metal çinko üretim kapasitesine sahiptir. Zyryanovsk ise; 6.4 milyon ton cevher üretimi, 5.2 milyon ton cevher hazırlama kapasitesine sahip olup; bakır, çinko, kurşun konsantreleri üretmektedir.³⁷³ Zyryanovsk, KazZink'e; kurşun, çinko konsantresi ve Balkashmys'e de, bakır konsantresi temin etmektedir. Zyryanovsk'un, 3 madeni ve bir konsantratörü bulunmaktadır. KazZinc'in bütün şirketleri, 300 km'lik bir çemberde toplanmıştır ve tren yolu ile bağlantılıdır. Enerji, civardaki 3 hidroelektrik santral-den sağlanmaktadır.³⁷⁴

Nikel: Batı Kazakistan'da 4 adet nikel silikat yatakları geliştirilmektedir. Bütün bunlar, Rusya'daki Uralsk nikel firmasında işlenmektedir. Hem nikel, hem de kobalt cevherinin olduğu nikel silikat mevcuttur. Bu yatak, Jetigara'dadır (Kostanay bölgesi).³⁷⁵

Tantal ve Niobyum: Tantal ve niobyum yatakları Altay'da bulunmaktadır. Bunun gibi 5 yatak da, Kalbinskiy bölgesinde vardır. Belogorsk üretim firmalarının grubu, şu anda üç tantal cevheri yataklarını geliştirmektedir. Bunlar; Belogorskiy, Ognevskiy ve Yubeleyny yataklarıdır.³⁷⁶

Titan ve Magnezyum: Öskemen (Ust Kamenogorsk), Kazakistan'daki tek titan ve magnezyum izabe fabrikasıdır. Bu fabrika, eski SSCB'de, Magnezyum ve magnezyum alaşımları (8 bin 972 ton), titan süngeri (9 bin 592 ton) üreten en büyük tesistir. Bu tesis, 1998 yılı Türkiye'nin Global Menkul Değerler Firması'nın liderliğinde, Kazcomments Securities tarafından, Kazakistan borsasında 54 milyon dolara satın alınmıştır.³⁷⁷

373 Aynı yer.

374 Aynı yer.

375 Aynı yer.

376 Aynı yer.

377 DPT, a.g.m.

Kazakistan, dünyada hacim ve çeşit itibarıyla en zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerden biridir. Uranyum, krom, kurşun ve çinko yataklarının zenginliğinde dünya ikincisi, mangan ve bakırda dünya üçüncüsüdür. Kömür, demir ve altın rezervlerinde dünya sıralamasında ilk on; doğalgaz, petrol ve alüminyum rezervlerinde ilk yirmi ülke arasındadır. Kazakistan topraklarında, altın madeni bakımından, iki trilyon dolardan fazla keşfedilmiş doğal zenginlik bulunmaktadır. Ülkenin mineral ve hammadde üretimi, ihtiyacının çok üstündedir. Metalik bizmut, süngersi titanyum, kil, rafine bakır, mangan ve konsantreleri üretiminin %90'ı; petrol, metalik kurşun, çinko üretiminin %80'i; doğalgaz, kömür, demir cevheri ve krom üretiminin de %50'den fazlası ihraç edilmektedir. Kazakistan'da üretilen; bakır, kurşun, çinko ve kadmiyum yüksek kalitesi ile dünya pazarında büyük talep görmektedir.³⁷⁸ Metalurji, petrol ve doğalgaz sektöründen sonra ikinci önemli sanayi kolunu teşkil etmektedir. Bu sektörde demir ve demir dışı metal üretimi önemli bir yere sahiptir.³⁷⁹

6.5.3. Turizm

Kazakistan Cumhuriyeti, turizm alanında gün geçtikçe gelişen ve büyüyen bir potansiyele sahiptir. 1993'te Dünya Turizm Örgütüne üye olarak kabul edilen Kazakistan turizm alanında işbirliği konusunda Türkiye, İran, Çin, Moldova, Macaristan, İsrail, Kırgızistan ve Mısır gibi ülkeler başta olmak üzere birçok ülkeyle anlaşmalar yapmış bulunmaktadır.

Kazakistan'da turizm faaliyetlerini teşvik etmek amacıyla, bazı standartlar ve yasal temeller, 1992'de hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Bunlar, Kazakistan sınırları içinde faaliyet gösterecek tüm turistik kuruluşlar için; hukuki, ekonomik, sosyal ve örgütsel şartları hazırlayacak bir biçimde planlanmıştır. Bunun dışında, Kazakistan Hükümeti'nin turizm ile ilgili meseleleri çözmek ve düzenlemek için almış olduğu kararlar da vardır.³⁸⁰

378 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu", <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/> (10. 04. 2010).

379 Aynı yer.

380 *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*, s. 56-57.

2006 yılına kadar Kazakistan'da turizm; Sağlık, Kültür ve Eğitim Bakanlığı altındaki Turizm Komitesi'nce yürütülüyordu. 2006 yılında, Kazakistan Turizm ve Spor Bakanlığı'nın kurulmasıyla sektör, bu bakanlığa bağlanmıştır.³⁸¹

Kazakistan, turizm olgusunu hukuki bir zemine oturtmak amacıyla, 1992 yılında bir yasa çıkarmıştır. Yasa, turizmle bağlantılı ekonomik, sosyal ve organizasyonel bütün aktiviteleri kapsamaktadır. Bunun yanında, ülkede turizmle ilgili birçok kararname de bulunmaktadır. Bunların arasında, turizm lisanslarına yönelik kararname de yer almaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti, 1993 yılında turizm endüstrisinin geliştirilmesi amacıyla, 'Ulusal Program' hazırlamıştır. 1997'de ise, 2030 yılına kadar uzanan bir turizm stratejisi geliştirilmiştir.³⁸²

Kazakistan turizmi, ülke GSMH'sine %5 katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, Euromonitor adlı araştırma kuruluşundan verilen bilgiye göre; turizm hareketlerine, ülkenin güçlü sektörleri gaz ve petrol endüstrisi yön vermektedir. Ülkeye gelenlerin büyük bir çoğunluğunu, bu alanda yatırım yapmak isteyen yabancıların iş seyahatleri oluşturmaktadır. Bu nedenle de son yıllarda, gerek ulaştırma gerekse konaklama sektöründeki yatırımlarında ciddi gelişmeler söz konusu olmuştur. Kazakistan, turizmde daha çok, İpek Yolu ve eko-turizmde öne çıkmaya çalışmaktadır. Kazakistan'ın önemli turizm organlarından biri olan KTA (Kazak Turist Birliği), 1999 yılında kurulan ve kar amacı gütmeyen bir kuruluştur. 100'e yakın üyesi arasında; Kazakistan Otel ve Restoranlar Birliği (KAGIR), tur operatörleri, sigorta şirketleri, havayolları, üniversiteler ve bazı medya kuruluşları bulunmaktadır.³⁸³

Dünya Turizm Örgütü'nden alınan bilgiye göre; 2006 yılında 4 milyon 707 bin kişi Kazakistan'ı ziyaret etmiştir. Aynı yılın turizm geliri ise, 973 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.³⁸⁴

381 Sunay Ünlü Yücel, "Türkiye'nin Sessiz Büyüyen Pazarı: Kazakistan", TÜRSAB AR-GE Departmanı, Nisan 2009, [http://www.tursab.org.tr/content/turkish/\(15.04.2010\)](http://www.tursab.org.tr/content/turkish/(15.04.2010)).

382 *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*

383 Yücel, *a.g.e.*, TÜRSAB AR-GE Departmanı, Nisan 2009, [http://www.tursab.org.tr/content/\(15.04.2010\)](http://www.tursab.org.tr/content/(15.04.2010)).

384 Aynı yer.

Tablo 10: Kazakistan'ın Turizm Göstergeleri³⁸⁵

Turizm Göstergeleri	2003	2004	2005	2006
Ziyaretçi Sayısı x 1000	3.237	4.291	4.365	4.707
Turizm Geliri x milyon dolar	638	793	801	973
Yurt dışına çıkanların Sayısı x 1000	2.374	3.915	3.004	3.688
Turizm Harcaması x milyon dolar	783	917	940	1.060
Yatak Kapasitesi (2008: 46 bin)	22.172	24.257	33.399	43.045

Günümüzde 400'den fazla acente, şirket ve büro turizm alanında faaliyet göstermektedir. Bunlar altı binden fazla çalışanı ve bin beş %n fazla turizm rehberini istihdam etmektedir. Almatı'da 25'ten fazla, bölgesel merkezlerde 5 şirket Hindistan, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Pakistan, Güney Kore, Yunanistan ve Polonya'ya charter uçuşlarını organize etmektedirler. Artık günümüzde Kazakistan'da kültür, eğlence, etnik, ekolojik, sağlık, çocuklara yönelik, sportif av, binicilik ve macera gibi turizmin hemen tüm türleri icra edilmektedir.

Kazakistan'a turistik amaçla gelecek konuklara, 700 kadar gezi programı seçeneği sunulabilmektedir. Ayrıca turistler Kazakistan tertemiz sulara sahip göllerin kıyılarındaki bungalov tipi evlerden yüksek seviyedeki uluslararası toplantılar için uygun 4-5 yıldızlı lüks otellere kadar çeşitli seviyelerde konaklama imkânı sunulmaktadır. Tüm oteller Kazakların geleneksel misafirperverliğinin yanı sıra batı standartlarında konfor ve nazik ve sıcak servis verebilmektedir.

Kazakistan eşsiz doğası ve birbirinden çok farklı coğrafi özellikler arz eden yapısıyla dünyada özel bir yere sahiptir. Örneğin, Güney Kazakistan (Almatı, Jambıl, Güney Kazakistan ve Kızılorda Eyaletleri) eski tarih ve kültür meraklıları için önemli abidevi yapıları barındırmaktadır. Taraz'da Ayşa Bibi, Karahan'ın Türbesi, Babaca Hatun, Türkistan şehrinde Hoca Ahmed Yesevi Hazretlerinin türbesi gibi. Buna Türk tarihinin en eski deviri olan Sakalara ait önemli mezar

385 Dünya Turizm Örgütü.

buluntusu ve Altın Adam'ın bulunduğu Esik Kurgan Almatı'dadır. Uzay uçuşlarının yapıldığı meşhur Baykonur yine bu bölgede Kızılorda'dadır. Bu bölge sağlık, eğlence, avcılık, dağcılık, dağ kayağı ve paten için benzersiz iklim koşulları sunmaktadır.³⁸⁶

Çeşitli kaynaklardan verilen bilgiye göre; Kazakistan 'incoming' rakamlarının büyük bir çoğunluğunu, iş seyahatleri yapanlar oluşturmaktadır. Kazakistan ekonomisinde son yıllarda yaşanan olumlu gelişmeler, ülkede yurt dışı seyahat motivasyonlarında artışa neden olmuştur. 2003 yılında 2 milyon 374 bin olan yurt dışı seyahat sayısı, 2006 yılında 3 milyon 688 bine ulaşmıştır. Yurt dışı seyahat harcamalarında da düzenli artış görülmektedir. Kazakistan'ın yatak kapasitesinde, 2003 ve 2006 yılları arasında ciddi gelişmeler olduğu da dikkat çekmektedir. 2008 yılı verilerine göre; Kazakistan'ın yatak kapasitesi 46 bine ulaşmış bulunmaktadır.³⁸⁷

Tablo 11a: Yurtdışından Kazakistan'a Gelenler ve Yurtdışına Giden Kazakistan Vatandaşları, 2008³⁸⁸

	2005	2006	2007	2008	2009
Kazakistan cumhuriyeti'ne yerleşim dışı gelenlerin sayısı (daimi ikametgah amaçlı gelenler hariç)	5.990.691	7.129.648	9.261.554	9.338.207	8.689.571
Turizm firmalarının rapor ettiği hizmetlerden faydalananlar	39.872	56.203	62.117	37.937	31.287
Yurtdışına giden Kazakistan cumhuriyeti yaşayanları (daimi ikametgah amaçlı yurtdışına gidenler hariç)	2.974.869	3.687.849	4.544.440	5.242.643	6 413.943
Turizm firmalarının rapor ettiği hizmetlerden faydalananlar	210.692	255.626	286.691	261.070	205.608

Veri, Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Komitesi Hudut Ofisi giriş noktalarından geçen kişi sayılarından elde edilmiştir.

386 *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*, s. 57.

387 Yücel, *a.g.e.*, TÜRSAB AR-GE Departmanı, Nisan 2009, [http://www.tursab.org.tr/content/\(15.04.2010\)](http://www.tursab.org.tr/content/(15.04.2010)).

388 *Statistic Year Book*, S.173

Tablo 11b: Yurtdışından Kazakistan'a Gelenler ve Yurtdışına Giden Kazakistan Vatandaşları, 2008³⁸⁹

	Yurtdışından Kazakistan'a Gelenler	Yurtdışına Giden Kazakistan Vatandaşları
Toplam	31.287	205.608
BDT ülkeleri	5.113	17.238
Azerbaycan	54	2.328
Ermenistan	15	20
Beyaz Rusya	24	28
Kırgızistan	44	6.001
Moldova	2	2
Rusya Federasyonu	3.823	8.042
Tacikistan	182	78
Türkmenistan	392	67
Özbekistan	328	258
Ukrayna	249	414
Diğerleri	26.174	188.370
Avustralya	241	574
Avusturya	225	247
İngiltere	416	143
Arjantin	4	2
Bangladeş	2	13
Belçika	58	44
Bulgaristan	86	2.573
Brezilya	4	22
Büyük Britanya	1.705	1.922
Macaristan	70	194
Almanya	3.875	9.393

Yunanistan	26	292
Gürcistan	17	27
Danimarka	26	18
Mısır	97	7 887
İsrail	192	618
Hindistan	1.033	2.111
Endonezya	126	949
Ürdün	6	34
Iran	96	54
İrlanda	28	28
İspanya	184	2.064
İtalya	1.795	2.271
Kanada	208	132
Kıbrıs	-	128
Çin	1.886	21.092
Kolombiya	48	-
Kore	460	315
Küba	-	67
Letonya	512	204
Lübnan	14	5
Litvanya	398	1.714
Mauritius	1	71
Malezya	193	1.419
Maldivler	7	628
Malta	1	78
Hollanda	339	680
Yeni Zelanda	1	2

Norveç	39	59
Birleşik Arap Emirlikleri	117	19.022
Pakistan	453	15
Polonya	1.147	288
Portekiz	37	25
Kore Cumhuriyeti	395	228
Romanya	222	43
Suudi arabistan	7	515
Seyşeller	-	17
Singapur	15	110
Suriye	-	-
Slovenya	30	19
ABD	2.172	835
Tayland	214	10.565
Tayvan	8	18
Tunus	-	39
Türkiye	3.122	89.764
Filipinler	910	47
Finlandiya	104	53
Fransa	982	1.535
Hırvatistan	113	63
Çek Cum.	477	5.633
İsviçre	157	245
İsveç	152	152
Estonya	52	10
Japonya	625	128
Diğer	57	149

6.5.4. Tarım ve Hayvancılık

Kazakistan, SSCB içerisinde, işlenebilir toprakların beşte birine sahiptir ve halen önemli bir tarımsal ürün üreticisi ve ihracatçısıdır. Tarım halen, en çok istihdam sağlayan ve üçüncü büyük ihracatçı sektördür.³⁹⁰ Toplam istihdamın %35.8'i bu sektördedir. En önemli ürünleri, başta buğday olmak üzere tahıl ürünleri ve pamuktur. Değişken hasatlar ve planlı bir şekilde yapılamayan reformlar, duraklama ve gerilemeye neden olmuştur. Tarımın GSYİH içindeki payı; 2001 yılında %8.7 iken, 2003 yılında %8'e düşmüştür.³⁹¹

SSCB'nin dağılmasının ardından BDT içine dâhil olan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında, gerek iklim gerekse toprak faktörleri ve tarımsal potansiyelleri bakımından, çok çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Bu ülkeler; tarımsal üretimde genel verim düşüklüğü, gıda tüketiminde dışa bağımlılık, sıcaklık-yağış ilişkilerinin genel elverişsizliği nedeniyle tarımda sulamaya bağımlılık gibi ortak sorunlara sahiptir.³⁹² SSCB döneminde, merkezi planlamanın öngördüğü belirli bir bölgede belirli bir ürün yetiştirilirken; bu ürünün işleme, değerlendirme ve pazarlanması başka bir bölgede ya da ülkede yapılmaktaydı. Bu nedenle; ürün ile üretime girdi sağlayan ve işleyen teknoloji arasında gerekli bütünleşme sağlanamamıştır. Tüketicilerin yalnızca temel gereksinimlerinin sağlanması amaçlandığı için, kalite ve ürün çeşitliliği gibi önemli faktörler geri plana itilmiştir.³⁹³

Tarım sektörünün GSYİH'daki payı; 1990 yılında %34.9 iken 1997 yılında %10.9 olarak gerçekleşmiştir. Tarımın GSYİH'daki payı; 1996 yılına göre %1.9 oranında artış göstermiştir. Başlıca tarımsal ürünler; tahıl, et ve yündür. Tarımsal alanların yüksek kalitesine rağmen, iklim koşullarının değişkenliği nedeniyle, bazı yıllarda tarımsal üretim düşmektedir. Aral Gölü'nün kurumakta olması da, özellikle

390 Karibayeva, *a.g.t.*, s. 67-70.

391 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu", <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/> (10. 04. 2010).

392 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 240-241.

393 Aynı yer.

Güney Kazakistan'ın Çimkent ve Kızıl-Orda bölgelerindeki pamuk üretimini olumsuz yönde etkilemektedir. Tarımsal arazi için serbest mülkiyet haklarının olmayışı ve buna bağlı olarak iyi işleyen bir arazi piyasasının gelişmemesi, gerçek anlamda bir tarımsal gelişmeyi engellemektedir. Tarım ve gıda ürünlerinin 1997 yılında toplam ihracat içindeki payı %7.7 olup, yalnızca hububat ihracatı gerçekleştirilmiştir. 1997 yılında, gıda maddeleri ithalatının toplam ithalat içindeki payı ise %7.1 dir.³⁹⁴

Tarım sektörü, toplam iş gücünün %20-25'ini barındırmakla birlikte, aynı zamanda, ihracattaki 3. büyük kaynaktır. Tarım ürünlerinin yüksek kalitede olmasına rağmen, iklim koşullarında yaşanan değişkenlik neticesinde, bazı yıllarda tarımsal üretimin düştüğü gözlemlenmektedir. Özellikle, ülkedeki pamuk üretimi olumsuz etkileyen bir gelişme, Aral Gölü'nün kurumakta olmasıdır. Bu tehdiye karşı, göle kıyısı bulunan; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan 1994 yılında, Aral Denizi İyileştirme Fonu'nu kurmuş ve göl için, acil önlem planını kabul etmiştir.³⁹⁵

Finansman ve kredi yokluğu, Kazakistan tarımının gelişmesini önleyen en önemli etkindir. Finans güçlükleri nedeniyle; tohumluk, gübre, tarım ilacı ve uygun mekânizasyon gibi verim artırıcı girdiler kullanılmamış, özelleştirilen tarım işletmeleri, ülkenin gereksinim duyduğu verim ve üretim düzeyine yönelememişlerdir.³⁹⁶ Kazakistan hükümeti tarafından öngörülen programlarda, tarım ürünlerinin, özellikle et ve süt ürünlerinin işlenmesi, öncelikli konulardır. Ayrıca, Kazakistan 200-300 bin ton civarında şeker ithalatı potansiyeline sahiptir.³⁹⁷

Tarım sektörü, Kazakistan'daki tüm işgücünün yaklaşık %25'ini istihdam etmesine rağmen, yatırım yetersizliği nedeniyle GSYİH içindeki payı hızla düşmektedir. 1990'da %35 olan bu oran, 2003 yılında %7.7'ye kadar inmiştir. Tarım teknolojilerinin yeteri kadar kullanılmaması nedeniyle sektör; hava şart-

394 Aynı yer.

395 Sınav, *a.g.t.*, s.51.

396 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 240-241.

397 Aynı yer.

ları ve doğal koşullara bağlı olarak büyük dalgalanmalar sergilemektedir.³⁹⁸ 2003 yılında Kazakistan GSYİH'si %9.2 oranında artarken, tarım sektöründe büyüme sadece %5.2 olmuştur. 2004'te ise, sektör olumsuz hava şartlarından etkilenmiş ve sadece %0.1'lik bir büyüme sağlayabilmiştir. Ülkede tarım sektörünün geri kalmasında, devletin yapısal reformlarda ve bilhassa özel mülkiyete imkân tanıma konusunda yetersiz kalması etkili olmuştur. Diğer önemli bir neden ise, Kazak çiftçilerin maddi teminatlarının olmayışı ya da çok sınırlı olması sebebiyle, ülkedeki görece küçük bankacılık sistemi içerisinde üretim için gerekli olan makine ve diğer girdilerin temini için kredi alamamalarıdır. Bununla birlikte, petrol ihracatındaki hızlı artış, tengenin değer kazanmasına yol açmakta ve bu durum da, tarım ürünlerinin ihracını zorlaştırmaktadır. Kazakistan'da ağırlıklı olarak tahıl üretimi yapılmakta olup, et ürünleri ve yün de, sektör içinde önemli paylara sahiptir.³⁹⁹

Tarım sektörü, Kazakistan'daki tüm iş gücünün yaklaşık %25'ini istihdam etmesine rağmen, yatırım yetersizliği nedeniyle GSYİH içindeki payı hızla düşüş içerisindedir. 2007 yılında brüt silo verilerine göre; Kazakistan'da 22.6 milyon ton tahıl üretilmiştir. Bunun 18.6 milyon tonunu buğday oluşturmaktadır. Kazakistan'da son beş yılda; tahıl üretimi %21, ekim alanları %12 ve verim %7 artış göstermiştir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın verilerine göre; 2007 senesinde elde edilen rekolte ile, kişi başına buğday üretimi 1078 kiloya ulaşmış ve Kazakistan, dünyada birinci sıraya yükselmiştir. Ayrıca, 2008 yılında Kazakistan, un ihracatında dünya birincisi olmuştur.⁴⁰⁰

Ekonomik kalkınma programı çerçevesinde belirlenen öncelikli yatırım hedeflerinin birçoğuna ulaşılmıştır. Yabancı yatırımcıların önemli sektörlerle gelmesi sağlanmış ve yatırımların devam etmesi için yatırım ortamını iyileştirici çeşitli tedbirler alınmıştır. Bu konuda ihmal edilen ve belki de yetersiz çaba gösterilen alan,

398 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni", [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

399 Aynı yer.

400 *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*, s. 32.

tarım sektörü olmuştur. Sağlanan tüm teşviklere rağmen, tütün sektörüne “Philip Morris” şirketi tarafından yapılan yatırım dışında, tarım sektörüne önemli miktarda yabancı yatırım çekilememiştir. Oysa Kazakistan; geniş tarım alanları, verimli toprakları ve gelişmiş hayvancılığı ile SSCB zamanında çok önemli bir tarım ürünleri üreticisiydi. Bu sektörün çok büyük potansiyele sahip olmasına rağmen, yatırımların çekilememesinde birçok neden etkili olmuştur. Bunların arasında; devletin aşırı himayeciliği, hukuki altyapının yetersizliği, eski verimsiz sistemin kaldırılmasının sosyal sorunlara yol açması ve etkili bir tarım reformu Kazakistan, SSCB içerisinde işlenebilir toprakların beşte birine sahipti ve halen önemli bir tarımsal ürün üreticisi ve ihracatçısıdır. Önemli bir buğday, et ve yün üreticisi olan ülkede, tarıma elverişli topraklar 220 milyon hektar civarındadır.⁴⁰¹ Sovyetlerin dağılmasından bu yana sektörde yaşanan gerilemenin ardından, devletin uyguladığı ‘Köy Kalkındırma Programı’, kısa bir süre içinde sektörü canlandırmış ve bu program dâhilinde olan ‘Küçük ve Orta Ölçekli Köy İşletmelerine Destek Fonu’ köylerdeki tarım ve hayvancılık sektöründeki sermaye kıtlığını büyük ölçüde gidermiştir. 2005–2007 yıllarını kapsayan bu programda da, yatırım teşviki amaçlı vergi indirimleri söz konusudur.⁴⁰²

Kazakistan’da tarım ve hayvancılığın oldukça gelişmiş olduğu belirtilebilir.⁴⁰³ Üretilen tarımsal ürünlerin başında, buğday ve pamuk gelmekle beraber; darı, yulaf, mısır ve pirinç de önemli tarım ürünleridir.⁴⁰⁴ Çağdaş koşullar çerçevesinde, tarımsal üretim; iklimsel ve doğal koşullara son derece bağlı bir üretim gücü haline dönüşmüştür. Ülkede farklı koşullara sahip tarımsal üretim bölgelerinde, ülkenin en önemli ve temel tarımsal ihtiyaçları karşılanmaktadır.

Kazakistan’ın güney ve kuzeydoğu eyaletlerinde, kültür bitkilerinin üretimi hayli yaygındır. Bunlar arasında; pamuk, şeker pancarı, tütün (güneyde), ayçiçeği, kendir ve kenevir (kuzeydoğuda) üretimi bulunmaktadır. Kazakistan’da üzüm üretimi de

401 Nematulla, *a.g.t.*, s. 105.

402 Aynı yer.

403 Baimukhamedova, *a.g.t.*, s. 98.

404 Özdemir, *a.g.t.*, s. 14.

önemli bir yer tutmakta olup, daha ziyade ülkenin güney eyaletlerinde gelişmiştir. Kazakistan'da hayvancılık sektörünün en önemli dalları arasında, öncelikle koyun ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği gelmektedir. Bunların yanı sıra; domuz yetiştiriciliği, kümes hayvanları, at ve deve yetiştiriciliği de hızla gelişmekte olan sektörlerdir. Bütün bu besicilik faaliyetlerinden, ülkenin toplam et üretiminin %65'i karşılanmaktadır.⁴⁰⁵

Aşağıdaki tabloda, Kazakistan'da 1990–2005 döneminde tarımın GSYİH içindeki payı gösterilmektedir:

Tablo 12: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla İçindeki Tarımsal Alan Payı (1990–2005) (%)⁴⁰⁶

	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2005
GSYİH içindeki Tarımsal Alan Pay	35,0	12,3	12,1	11,4	8,6	9,9	8,1	8,7	8,0	7,8	5,9

Tablodan da görülebileceği üzere, tarımın GSYİH'ya oranı; 1990 yılında %35 iken, ilerleyen yıllarda sürekli bir gerileme içine girmiş ve 2005 yılında %5.9'a kadar inmiştir. Bu noktada, yüksek üretim potansiyeline sahip tarım sektörünün, son yıllarda diğer sektörlerle nazaran ikinci planda kaldığı belirtilebilir. Ancak tarım sektörünün gelişimini destekleyici bir dizi devlet politikalarının uygulamaya konulması, ülkenin kendi kendine yetebilmesini sağlayabilmek açısından zorunluluk arz etmektedir. Bu bağlamda, günümüzde, sektörü canlandırmak amacıyla vergi sisteminde çeşitli düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Bunlar arasında, tarım faaliyetlerinde bulunan tüzel ve gerçek kişiler için %10 oranında gelir vergisi ve tarıma yönelik bazı vergi muafiyetleri ön plana çıkmaktadır.⁴⁰⁷

2009 verilerine göre Kazakistan'ın tarım, avcılık ve ormancılıktan geliri 1 milyar 34 milyon 822 bin 400 Tenge'dir.⁴⁰⁸

405 Kayırtay Nurgaliyev, *Kazakistan Ekonomisi*, Kazakistan El-Farabi Milli Devlet Üniversitesi, Yepa Ltd, Ocak 1998, s. 70.

406 Karibayeva, *a.g.t.*, s. 67.

407 Baimukhamedova, *a.g.t.*, s. 99.

408 Statistic Yearbook, s.84

6.5.5. İnşaat

Kazakistan'ın inşaat ve inşaat malzemeleri sektörü, ülke ekonomisinde geleneksel olarak önemli bir yer tutmuştur. Sektör, 01 Ocak 1999 tarihi itibarıyla, aralarında 193 kamu işletmesi ve 6 bin 875 özel şirketin de bulunduğu 7 bin 170 yasal teşekkülden oluşmaktadır.⁴⁰⁹

İnşaat sektörü, yabancı yatırımcılara cazip gelen bir sektördür. Yabancı şirketlerle kurulmuş 153 teşebbüs ortaklığının yanı sıra, %100 yabancı sermayeli 102 şirket vardır. Sektördeki endüstri şirketlerinin çoğunun yönetimi, yabancılara geçmiştir. Karaganda Çimento Fabrikası "Malezyalı Central Asia Cement" şirketine transfer olurken, Çimkentcement JSC şirketinin yönetiminin de, Fransız şirketlerine geçmesi gündemdedir.⁴¹⁰

İnşaat sektöründe, ülkedeki altyapının yeniden inşası veya modernizasyonu için, önemli miktarda kaynağa ihtiyaç bulunmaktadır. Bu konuda, Kazak hükümeti ve Türk girişimciler arasında bir dayanışma mevcuttur. Türk inşaat firmaları; karayolu, havaalanı, otel gibi yapıları daha düşük bir maliyetle ve modern inşaat teknikleriyle gerçekleştirmektedir.⁴¹¹

İnşaat sanayisindeki teşebbüs ve örgütlerin hemen hepsi, devlet özelleştirme programı uyarınca özelleştirilmiş bulunmaktadır. Ülkenin genel ekonomik durumu, kuşkusuz inşaat sektörünü de etkilemiştir. Bu etki, sektörün, GSYH içinde 1990 yılında %12 olan payının, 1997 yılında %4.2'ye düşmesinden de bellidir. Aynı zaman aralığında, inşaat malzemeleri sektörünün payı da %5.6'dan, %2.2'ye düşmüştür. Mamafih, sektöre yapılan yatırımların çokluğunun, bu trendi tersine çevirmesi beklenmektedir. Yabancı sermaye, sanayi sektörünün; petrokimyasallar, metalürji ve madencilik gibi başlıca sektörleri yanı sıra Astana'daki inşaat projelerine de ilgi göstermiştir. Ne var ki, inşaat malzemesi sektörüne yapılan yabancı yatırım,

409 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu", <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/> (10. 04. 2010).

410 Aynı yer.

411 Sınay, *a.g.t.*, s. 52.

inşaat sektörüne yapılan ile kıyaslanamayacak kadar az olmuştur.⁴¹²

90'lı yıllar boyunca düşüş eğiliminde olan inşaat sektörü, yeni başkent Astana'nın inşası için, toplam tutarı 1 milyar doları bulan projeler ve CPC sayesinde yeniden canlanmıştır. Astana'daki projeler ile petrokimya, metalurji ve madencilik gibi bazı temel sektörlerdeki inşaat projeleri için, önemli miktarlarda yabancı yatırım çekilmiştir. 2003 yılında sektör; %12.4 büyümüş, 2004 yılında ise büyüme, %11.2 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşılık, inşaat malzemeleri üretimi alanında ülkeye çekilen yabancı sermaye tutarı, son derece düşüktür. Devletin inşaat malzemeleri alanındaki en önemli kalkınma önceliği; modern teknoloji ve ekipmanlara dayalı ithal ikameci bir üretim sisteminin kurulmasıdır. Ancak şu anda, Kazakistan inşaat sektörü, yapı malzemeleri için ithalata bağımlı durumdadır.⁴¹³ İnşaat sektöründe canlanmanın yaşandığı ve konut talebinin yükseldiği 1999 yılında, devletin başlattığı "İpotek Programı" ile sektör, yıllık %20'lere varan büyüme gerçekleştirmiştir. 2003 yılında sektör; %12.4 büyümüş, 2004 yılındaki büyüme ise, %11.2 olarak gerçekleşmiştir.⁴¹⁴

Kazakistan'da inşaat sektörünün oldukça gelişmiş olmasına rağmen, inşaat işlerinde kullanılan malzemeler, Çin'den ithal edilmektedir. Oysa SSCB döneminde Kazakistan, cam hariç inşaat sektöründe gerekli olan tüm diğer malzemeleri üretme kapasitesine sahip bulunmaktaydı.⁴¹⁵

6.5.6. Ulaştırma ve Telekomünikasyon

Türkiye'nin üç katı yüzölçümüne sahip olan Kazakistan'da ulaştırma büyük ölçüde demiryollarına dayalıdır. Toplam 13,601 km uzunluğa sahip olan Kazak demiryolları, halihazırda karayolu, nehir ve deniz taşımacılığı ile bütünleştirilmiş durumdadır. Buna örnek verilecek olursa, demiryolu ile Hazar Denizi kıyısındaki Aktav Limanı'na taşınan konteynerler buradan feribotla Baku'ye geçirilmektedir. Yılda 9.8 milyon ton yük ve 56,000 m2 depolama kapasiteli Aktav Limanı, Kazak

412 TİKA, a.g.m.

413 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni", [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

414 *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*, s. 32-40.

415 Sharaiyev, s. 5.

demiryollarının önemli bir unsuru olup, Aktau ile Baku arasında 28 vagonluk yük 19 saat içinde taşınabilmektedir. Aktav Limanı'ndan ayrıca Rusya'nın Astrakhan ve İran'ın Novsehr limanlarına Ro-Ro seferleri de yapılmaktadır.⁴¹⁶

63 uçaklık filosuyla, "Air-Kazakhstan" devlet havayolları, 2002'de iflas edince, yerine İngiliz "BAE Systems" şirketinin de ortak olduğu "Air-Astana" havayolları şirketi kurulmuştur. Kısa bir süre içinde şirket, sektördeki diğer 34 havayolları şirketleri arasında yurt içi uçuşlarda pazar lideri olup, Avrupa standartlarına uygun hizmeti ve büyük uçak filosuyla, yurt dışı uçuşlarda da başarılı konuma gelmiştir.⁴¹⁷ %9 oranında artarak 1.84 milyar ton olarak gerçekleşmiştir. Demiryolu ile taşımacılıkta artış; %6.2, karayolu ile taşımacılıkta artış ise, %9.4 olarak gerçekleşmiş ve havayolları aracılığıyla taşınan kargonun miktarı ise, %24.6 oranında azalmıştır. Ülkedeki yolcu taşımacılığı ise, 2004 yılında %9.6'lık bir düşüş kaydetmiştir.⁴¹⁸

Kazakistan'ın ulaşım altyapısını; boru hatları, demiryolları, hava yolları, su ulaşım hatları, karayolları, posta sistemleri ve telekomünikasyon şebekeleri oluşturmaktadır. Son yıllarda ulaşım ve iletişim kompleksi, Gayri Safi Yurt içi Hasıla'nın %9 ila 10'unun kaynağı olmuştur.⁴¹⁹

Eski Sovyet devletleri arasında Kazakistan demiryolları; 13 bin 600 km'lik uzunluğu ile, Rusya ve Ukrayna'dan sonra 3. sırada yer almaktadır. Bu yolun; 5 bin 500 km'si çift hatlı, 4000 km'si ise elektrikli. Demiryolları, eskiden Rusya tarafından temin edilen, yedek parça ve malzeme konularında ciddi bir sıkıntı çekmektedir. Yedek parça, tamir ekipmanları ve gerekli malzemelerinin %95'inin Kazakistan dışından (özellikle Rusya ve Ukrayna'dan) sağlanması, durumu daha da güçleştirmektedir.⁴²⁰

416 *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*

417 Nematulla, *a.g.t.*, s. 106.

418 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni", [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\).](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010).)

419 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu", [http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/\(10.04.2010\).](http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/(10.04.2010).)

420 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu", [http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/\(10.04.2010\).](http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/(10.04.2010).)

Demiryolları, Kazakistan ulaştırma sisteminin temelini oluşturmaktadır. Yük taşımacılığın %85'i, yolcu taşımacılığının ise %55'i demiryolları ile yapılmaktadır. Ayrıca, demiryolları en ucuz taşıma imkânını sağlamaktadır. Demiryolu ağıının toplam uzunluğu, 14 bin km'dir. Bu sektörde faaliyet gösteren tek işletme, devlete ait olan "Kazakhstan Temir Jolu" şirketidir.⁴²¹ Kazakistan'ın devlet demiryolu şirketi Kazakhstan Temir Zholy, yabancı kaynaklardan sağlanan kredilerle ülke-deki demiryollarının modernizasyonunu amaçlayan 3 yıllık ve 1 milyar dolarlık bir proje başlatmıştır. Bu çerçeve, Batı Çin ile Rusya'nın merkezi arasındaki ulaşımın kısaltılıp daha etkin bir hale getirilmesi de öncelikli hedefler arasındadır.⁴²²

Kazakistan'daki iletişim sektörü, önemli oranda büyüme imkânına sahip olup, yabancı yatırımı çekecek kapasiteye sahip olabilecek sektörlerin başında gelmektedir. Kazakistan ile ülkemiz arasındaki telefon haberleşmesi, TÜRKİSAT üzerinde kurulu telefon devresi ile sağlanmaktadır.⁴²³

Kazakistan'da ulaşım ve iletişim sektörünün, ekonominin serbest piyasa ekonomisine transformasyonunun etkinliği üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Gerçekten de üretim artışı, birçok bakımdan bu sektörün gelişmişlik düzeyine büyük ölçüde bağlı kalmaktadır. Kazakistan'da; nüfus yoğunluğunun düşüklüğü, doğal kaynakların ve iktisadi faaliyet merkezlerinin coğrafi dağılımı ve ülkenin diğer BDT ülkelerine uzaklığı gibi faktörler, bu sektörü belirleyici konuma getirmektedir.⁴²⁴

Bugün Kazakistan'da, özellikle de ihracatın arttırabilmesi için, ulaşım ve iletişim sektörlerine büyük önem verilmektedir. Bu bakımdan uluslararası ulaşım için gerekli yasal, örgütsel ve teknik koşulları yaratmak da önem kazanmaktadır. Kazakistan ile diğer ülkeler arasında, 55 ikili ve çok taraflı uluslararası taşıma anlaşması imzalanmış bulunmaktadır.

421 Barlıbayev, *a.g.t.*, s. 15.

422 DEİK, "Kazakistan lke Bülteni", [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

423 TİKA, *a.g.m.*

424 Aynı yer.

Kazakistan'ın, eski de olsa oldukça gelişmiş bir ulaşım şebekesi ve kalifiye ulaşım personeli mevcuttur. Ancak, bu sistem daha da fazla geliştirilmeye muhtaçtır. Yapılması gereken işler; (1) rasyonel, bağımsız, dünya ulaşım sistemine entegre olmuş ve ülkenin açık denizlere erişimini sağlayacak bir ulaşım şebekesinin yaratılması; (2) mevcut demiryolları, karayolları, su yolları, limanlar, havalimanları ve hava navigasyonu komplekslerinin modernize edilmesi; (3) demiryolu ulaşımı için kendi fabrikalarını ve tamirhanelerini kurmak; (4) modern iletişim araçları üreten bir endüstri kurmak; (5) modern bir telekomünikasyon sistemi kurmak ve (6) ulaşım ve iletişim kompleksi için kontrol sistemini ve yasal temeli geliştirmektir.⁴²⁵

Türkiye ile Türk cumhuriyetleri arasındaki münasebetler, çok taraflı ekonomik organizasyonlar, alt sektör çalışmaları ile ikili münasebetler kapsamında yürütülmektedir. Bu çerçevede, Kafkasya ve Orta Asya Türk cumhuriyetleri ile olan ulaştırma alt yapısını geliştirmek amacıyla ülkemiz; BM Avrupa Ekonomik Komisyonu E yolları ağının bu ülkelere uzatılması, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)-Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ) Karayolu güzergâhı çalışmalarına katılmaktadır. Diğer taraftan Türkiye, AB tarafından eski Doğu Bloku ülkelerine yönelik ulaştırma sektörü kapsamında yürüttüğü 'Pan Avrupa Şebekeleri' projelerinden, 'IV. Koridor' olarak adlandırılan Berlin/Nuremberg-Prag-Budapeşte-Köstence/Selanik İstanbul hattının, İstanbul'da sona ermeyip Merzifon-Samsun-Trabzon-Sarp hattından Kafkasya'ya kadar uzatılması tebliğini götürmüştür. Ayrıca 1996 yılında üye olduğumuz Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (ESCAP)'nın, 1997 yılı Bangkok toplantısında, üç ulaştırma koridoru üzerinde durulmuştur. Bunlar: Orta Asya'yı Rusya-Ukrayna-Beyaz Rusya hattından Avrupa'ya bağlayan Kuzey koridoru, Orta Asya Hazar Denizi, Kafkasya (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan) ve Karadeniz/Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Türkiye yoluyla Avrupa'ya bağlayacak Merkezi Koridor ve Orta Asya'yı İran ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya bağlayacak koridorlardır. Bu çerçevede, ESCAP'ın Orta Asya Avrupa güzergâhı projelerinin Pan-Avrupa koridorları ile bağlantılarının kurulmasının önemi üzerinde de durulmuştur.

425 Aynı yer.

Avrupa ülkelerinin; ticareti geliştirme, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin de gelişmiş ülkelerle entegrasyon arzuları ve teknoloji transfer etmek istemeleri sebebiyle beliren ortak çıkarlar, iki bölgenin karayolları ile bağlanması fikrini doğurmuştur. Bu çerçevede, Edirne-İstanbul-Tiflis-Bolu-Aşkabat-Taşkent-Bişkek-Almatı hattı, Avrupa'nın Orta Asya'ya açılmasında en uygun güzergâh olarak tespit edilmiştir. Diğer yandan, AB'nin TACİS (Technical Assistance of the Commonwealth of Independent States) kapsamında yürüttüğü TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucasia-Asia) projesinde dikkate alınan güzergâhla, ülkemizce yukarıda önerilen güzergâhın örtüştüğü görülmektedir. Çok taraflı ulaştırma projelerinden bir tanesi de, tüm bölge ülkeleri ve bölgede ilişki içinde olan ülkelerin ekonomileri için büyük önem taşıyan tarihi 'İpek Yolu' güzergâhını canlandıracak projelerin geliştirilmesidir. Bu çerçevede, Türkiye karayolları ağının büyük bir bölümünün tarihi "İpek Yolu" ile örtüşmesi, ülkemiz açısından büyük bir avantaj teşkil etmekte olup, kıtalar arası geçişi sağlayacak bahse konu olan 'İpek Yolu' hattına yönelik, ülkemizde var olan sıkıntıların giderilmesi için çalışmalar yapılmaktadır.

Yüzölçümü ve nüfusu açısından Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin en büyüğü olan Kazakistan'da, temel telekomünikasyon hizmetleri, Ekim 1994'te kurulmuş olan Kazak Telekom tarafından sağlanmaktadır.⁴²⁶ Kazakistan hükümeti; özelleştirme programı çerçevesinde, 1997'de Kazak Telekom'un %40'ını, Güney Koreli 'Daewoo Şirketi'ne satmıştır. Ancak, Şubat 1998'de, Güney Kore'deki ekonomik şartlar nedeniyle, Daewoo Şirketi, Kazak Telekom hisselerini, Kazakistan'ın özel bankalarından biri olan Kazkommertsbank'ın bir yan kuruluşu olan Central Asian Investments NV (CAI)'ye ve birkaç uluslararası finans yatırımcısına satmıştır. Bu itibarla, Kazakistan, Kazaktelekom'a yeni bir stratejik yatırımcı ortak aramak için, 1998 ortalarında ihale açmıştır.⁴²⁷

100 kişiye 14.8 telefon hattının düştüğü Kazakistan'da, halen yetersiz olan telekomünikasyon altyapısının geliştirilmesi için yapılan çalışmalar, oldukça yavaş

426 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 185.

427 Aynı yer.

yürümektedir. Bu alandaki özelleştirme projelerinden de, beklenen sonuç alınamamıştır. Cep telefonunda ise, daha hızlı bir gelişme yaşanmaktadır. 1994'te 400 olan GSM abonesi sayısı; 1998'de 22 bin 594'e ve 2002'de ise 912 bin 800'e ulaşmıştır.⁴²⁸

6.5.7. Bankacılık ve Sigortacılık

Kazakistan Cumhuriyeti bankacılık sistemi, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Bankası (Ulusal Banka) başta olmak üzere; devlet, özel (yerli-yabancı anonim ortaklı) ve yabancı bankalar açısından oluşmaktadır. Devlet bankaları, sermayesinin tamamı devlet tarafından sağlanan bankalardır. Özel bankalar ise, sermayesi gerçek ve tüzel kişilere ait olan yerli ve/veya yabancılar tarafından oluşturulan bankalarıdır. Bankaların sermayesi ortakların verdiği aidat ve aldıkları hisse senetlerinden oluşmaktadır.⁴²⁹

Kazakistan bankacılık sisteminde bankalar, birinci derece ve ikinci derece olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Bankacılık sisteminde Ulusal Banka birinci derece banka olarak tanıtılmakta olup; ülkenin mali politikalarının belirlenmesi, ulusal dövizin istikrarlılığını sağlaması, faiz oranlarının belirlenmesi, bankacılık ve finansal piyasanın mevzuatının düzenlenmesinden sorumludur. Diğer banka ve finansal müesseseler ise, sistemde ikinci dereceyi oluşturmakta ve Ulusal Banka tarafından denetlenmektedir. 1994 yılında 220 banka bulunmaktayken günümüzde bu sayı 35'e kadar gerilemiştir. Ülkenin en büyük bankaları arasında; Kazkommertsbank, Turan Alem Bank ve Halyk Savings Bank yer almaktadır.⁴³⁰ Öte yandan, bankacılık sisteminde yabancılar için, sadece %50'ye kadar ortaklık payına izin verilmektedir.⁴³¹

Kazakistan'da bankacılık sistemi, diğer Orta Asya ülkelerine kıyasla daha gelişmiştir. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra, Dünya Bankası ve Uluslararası Finans Kurumu gibi kuruluşların da mali desteği ile bankacılık sistemi yeniden

428 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni", [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

429 Karibayeva, *a.g.t.*, s. 76-77.

430 *Investment in Kazakhstan*, KPMG, 2006, s. 30.

431 Musa Demir, "Kazakistan'da Geçiş Ekonomisi Uygulamaları ve Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci", *Dış Ticaret Dergisi*, Ocak 2002, s. 166.

düzenlenmiştir. Yeni sistemde, Alman bankacılık sistemi model alınmış olmakla birlikte, ülkenin kendi koşullarına uygun bir bankacılık sistemi geliştirilmiştir. Ticari bankaların sermayelerinin önemli bir bölümünü, Merkez Bankası'ndan alınan krediler oluşturmaktadır. Kredi faiz oranları, bankalar tarafından serbestçe belirlenebilmektedir.⁴³²

1991'de bağımsızlığını ilan ettikten kısa bir süre sonra Kazakistan, bir dizi reform başlatarak, planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçmek ve yabancı sermayeyi çekmek için çabalarını artırmıştır. Bu reformlar; tekelciği ortadan kaldırma, özelleştirme, borçların yeniden yapılandırılması, bankacılık reformu, karlılık kontrollerinin kaldırılması, fiyat politikalarının ve ticarete liberalizasyon, yatırım kanununun çıkarılması, gümrük ve vergi reformudur.⁴³³

Kazakistan'da yabancı sermayeli bankalar arasında; ABN Amro Bank Kazakhstan ZAODAB, Alma-Ata MB OAO, Alfa-Bank DB OAO, Demir Kazakhstan Bank OAO, Zaman-Bank OAO, Kazkommertzbank AO, Kazakhstan-Ziraat-International Bank ZAO gibi bankalar bulunmaktadır.⁴³⁴

Kazakistan Milli Bankası, 1993 yılında Tenge'yi ulusal para birimi ilan eden 12 Kasım 1993 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin yürürlüğe girmesiyle, ülkenin merkez bankası ilan edilmiştir. Bu banka; dolaşımdaki para, kredi ve diğer fonlardan da sorumlu tutulmuştur.⁴³⁵ Kazakistan Milli Bankası'nın Nisan 1994'ten bu yana uyguladığı düzenlemelerle, ülkedeki banka sayısı 200'den, 1997 başı itibariyle yaklaşık 100'e düşürülmüştür.⁴³⁶ 1994 Aralık ayı itibariyle, ülkede kayıtlı 84 banka mevcut olup, bunlardan 6'sı devlet bankasıdır. Bu bankalar arasında, 22 yabancı sermayeli banka da bulunmaktadır. 2002 yılında banka

432 Barlibayev, *a.g.t.*, s. 16.

433 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 101-106.

434 Ordabayeva, *a.g.e.*, s. 53.

435 Aliya Ordabayeva, "Kazakistan ve Türkiye Bankacılık Sisteminin Karşılaştırmalı Analizi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 19.

436 Karibayeva, *a.g.t.*, s. 76-77.

sayısı, yaklaşık 38'e indirilmiştir. Yabancı sermayeli banka sayısı ise, yaklaşık 17 civarındadır.⁴³⁷

Kazakistan'da bir kuruluş, eğer bankacılık lisansına sahipse, ek bir yükümlülük üstlenmeden, ancak Merkez Bankası'ndan izin almak kaydıyla, finansal piyasaların her alanında faaliyet gösterebilmektedir. Aracı kuruluşların da, sermaye piyasalarında işlem yapabilmesi için, Merkez Bankası'ndan izin alması gereklidir.⁴³⁸

Kazakistan'da 1993 yılında ticari bankaların sayısı oldukça artmıştır. Aynı yıllarda, ülkedeki banka sayısı da 204 rakamına ulaşmıştır. Ancak, bunların çoğu mali bakımdan fakir bankalardı. Bunun üzerine bankacılık sektörünü iyileştirme yolunda adımlar atılmaya başlandı. 30 Mart 1995 tarihli "Bankalar Kanunu" ile bankaların kurulması ve faaliyetleri ile ilgili olarak daha sert tedbirler alınması, banka faaliyetlerinin düzenlenmesi konusunda Kazakistan Milli Bankası'na daha geniş yetkilerin verilmesi sağlanmaya çalışıldı.⁴³⁹ Şu anda, Kazakistan'da, Merkez Bankası dışında 53 banka faaliyet göstermektedir. Bu bankaların 22'sinde yabancı bankaların katılımı bulunmaktadır. 4 Türk bankasının da dâhil olduğu 17 bankanın Kazakistan'da şubesi veya temsilciliği açılmıştır. Bunların en önemlileri; ABN AMBRO Bank, Sosite General, Citibank, Commerzbank AG, ING Bank N.V.'dir.⁴⁴⁰

Bankaların, kendi aralarında birleşip güçlenerek, zayıfları ortadan kaldırma faaliyeti devam etmektedir. Şu anda bankaların toplam aktifleri, 340.7 (2.4 milyar \$) milyon tengeyi bulmuştur. Bütün bankaların ödenmiş sermayeleri toplamı, 71.5 milyar tengeye (511 milyon \$) ulaşmıştır. Bu sermayenin %26'sı, yabancı sermayeli bankalara aittir."⁴⁴¹

437 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu", <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/10.04.2010>.

438 Cengiz Keleş, "Kazakistan Finans Sistemi, Yapısı ve Özellikleri", *Bilgi*, S:7, Güz 1998, s. 197.

439 Ordabayeva, *a.g.t.*, s. 20.

440 TİKA, *a.g.m.*

441 Aynı yer.

Kazakistan bankacılık sektörü, son dönemlerdeki hızlı büyümesini, 2005'te de devam ettirmiştir. BDT ülkeleri içinde en gelişmiş bankacılık sistemlerinden birine sahip olarak değerlendirilen Kazakistan'da, sektörde ilk olarak göze çarpan yüksek konsantrasyon sürmekte olup, özellikle ilk 3 banka toplam aktiflerin %62'si ile sistemdeki ağırlığını halen korumaktadır. 2004 yılında Merkez Bankası'nın düzenleme ve denetleme faaliyetlerini devralmak üzere kurulan Financial Supervision Agency (FSA) ile, sektörü iyileştirme çabaları devam ettirilmiştir.⁴⁴²

Kazakistan'da bankaların durumu, 1995 yılında yürürlüğe konan konsolidasyon programı ile düzelmeye başlamıştır. Bu program ile öngörülen, tüm bankaların, uluslararası bankacılık standartlarına uyum sağlamasıdır. Bu program neticesinde; 1993 yılı ortasında 210 olan banka sayısı, 74'e düşmüştür. Ülkede 1999 yılı itibarı ile 55 ticari banka bulunmaktadır. Bu bankalardan biri kamu, biri uluslararası ve 22'si ise yabancı sermayeli bankalardır.⁴⁴³

34 ticarî bankanın faaliyetlerini sürdürdüğü Kazakistan'da, sektördeki bankaların çoğunluğu likidite ve kârlılık açılarından bakıldığında olumlu bir konumdadır. Sektörün sermaye yeterliliği de, 2005 sonu itibarıyla %16 ile yerel minimum sınır olan %12'nin üzerindedir. Buna karşılık, sistemin özel sektöre sağladığı krediler, son 5 yılda ortalama %60 yıllık artış hızına ulaşmış olup, özellikle büyük bankalardaki hızlı bilanço büyümesinin, sermaye gereksinimini artırabileceği beklenmektedir. Kredilerdeki yıllık büyüme, 2005 sonu itibarıyla, %54 civarındadır. Kredilerin GSYİH'ya oranı, %30 ile Doğu Avrupa'daki gelişmekte olan ülkelerin altındadır. Bu da, sektörün halen yüksek bir büyüme potansiyeline sahip olduğunun göstergesidir.⁴⁴⁴ Sektörün yüksek büyüme potansiyeli ve yerli bankaların artan sermaye ihtiyacı, son dönemlerde yabancı bankalarla satın alma görüşmelerini de hızlandırmıştır. Ülkenin üçüncü büyük bankası Halyk Bank, Temmuz 2005'de hisselerinin %25'ini bir Avrupa bankasına satmak istediğini açıklamıştı, ancak genel kurul kararıyla bu satıştan vazgeçilmiştir. İkinci sıradaki TuranAlem'in %10 hissesine sahip Avusturyalı

442 Nematulla, *a.g.t.*, s. 107.

443 Sınay, *a.g.t.*, s.61.

444 Nematulla, *a.g.t.*, s. 107.

Raiffeisen Zentralbank'ın bu payı, %50'nin üzerine çıkarmak istediği bilinmektedir. Sektördeki dördüncü banka ATF de, yabancı bankalarla potansiyel satın alımlarla ilgili sıklıkla görüşüklerini dile getirmiştir. Ülkenin en büyük 7 bankasının, yabancılarla görüşmeleri sürdürdükleri tahmin edilmektedir. Ülkenin geniş yüzölçümü ve düşük nüfusu, yabancıların sektöre girebilmeleri açısından, satın alımları en cazip yöntem olarak öne çıkarmaktadır. Buna karşılık, derin bir sermaye piyasası bulunmaması, bankaların fiyatlanmasını zorlaştırmakta ve pazarlıkların olumlu sonuçlanmasını engelleyebilmektedir. Önümüzdeki dönemin de, yerli bankaların en iyi fiyata ulaşabilmek için fırsat kolladığı çetin pazarlıklara sahne olması beklenmektedir.⁴⁴⁵

Kısaca, Kazakistan bankacılık sektörü, ülke ekonomisine paralel şekilde hızlı büyümesini geçtiğimiz yıl da sürdürmüş olup, ilerleyen dönemde büyümenin fonlanabilmesi için, yabancı sermayeye ihtiyaç duyulacağı görülmektedir. Büyüme sonucu, bazı zayıflıklar belirlemekle birlikte sektör, sistemin olumlu makroekonomik koşullar altında, BDT içinde en sağlıklı bankacılık sektörlerinden biri konumunu sürdürmektedir.⁴⁴⁶

Ülkedeki sigortacılık faaliyetlerine baktığımızda ise bu sektörü, 3 Ekim 1995 tarihli 'Sigortacılık Kararnamesi'nin düzenlediği görülmektedir. Bu yasanın uygulanmasından sorumlu olan kurum ise, Maliye Bakanlığı'nın bir alt birimi olan Sigorta Denetleme Dairesi'dir. 1997 yılı rakamlarına göre; Kazakistan'da 53'ten fazla yetkili sigorta şirketi bulunmaktadır ve bu şirketlerin toplam uyum sermayesi de 403.7 milyon tengedir. Ülkedeki sigorta kuruluşları ise, anonim ortaklık şeklinde kurulmuş çok branşlı şirketlerdir. Bu kuruluşlar; yabancı yatırımcıların ülkedeki faaliyetlerine, oluşabilecek risklere karşı sigorta sağlamaktadır.⁴⁴⁷

6.5.8. Sanayi

Kazakistan'ın sanayi yapısı, Sovyet ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik merkezi planlama sisteminin ekonomik ve politik sonuçlarını

445 T.C. Almatı Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, *Kazakistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik Ticari İlişkileri*, Mayıs 2006, s. 14.

446 <http://download.garanti.com.tr/garantiİdergisi/garantiİdergisiİ0705.pdf>

447 Turganbayev, *a.g.t.*, s. 197.

yansıtmaktadır.⁴⁴⁸ Ülkede imalat, madencilik ve enerji en önemli sektörleri oluştururken; demir dışı ve demir metalurjisi, kimya ve petro-kimya, makine ve inşaat malzemeleri ile hafif sanayi, önemli alt sektörler olarak dikkat çekmektedir. Petrol kaynakları açısından son derece zengin olmasına ve biri batıda, ikisi doğuda üç petrol rafinerisine sahip olmasına karşın, Kazakistan'ı boydan boya geçen bir boru hattı bulunmamaktadır. Bu nedenle, batıdaki petrol yataklarından elde edilen petrol, doğudaki rafinerilere ulaştırılmamaktadır. Doğudaki rafineriler, kuzey-güney Sovyet boru hattı ve ithal edilen ham petrol ile desteklenirken, batıdaki ham petrolün üretim fazlası Rusya'ya ihraç edilmektedir.⁴⁴⁹

Ülkenin kuzey ve güney bölgeleri, iki iletim ve dağıtım şebekesi ile tümüyle elektrikleştirilmiştir. Ancak iki ulusal şebekenin biri Rusya'ya, öteki güney komşu cumhuriyetlere bağlıdır. Bu nedenle, iki şebeke arasında enerji alışverişi yapılmamaktadır. Demir tozlarının rafine edilerek demir konsantresi haline getirildiği Kazakistan'da, bu aşamadaki ürün, daha sonra nihaî çelik üretimi için Rusya'ya gönderilmektedir. Boksit açısından da zengin olan Kazakistan'da, alüminyum tesisi bulunmamaktadır. Benzer şekilde, geniş hidrokarbon yatakları var olmasına karşın, nitrojenli gübre ithal edilmektedir. Tarım makinelerinden traktörün başta gelen üreticisi olan Kazakistan, buna karşın biçer döver için diğer cumhuriyetlere bağımlıdır.⁴⁵⁰

- Ülkenin sanayi yapısında pek çok sıkıntı bulunmaktadır ve bunlar, Sovyet döneminin mirası olan problemlerdir:
- Ülkenin doğu ve batısında bulunan üç petrol rafinerisine rağmen, bunları birleştirecek boru hattının bulunmaması,
- Elektrik enerjisi şebekesinin birbirinden bağlantısız olması,
- Demir tozları, ülkede rafine edilerek konsantre hale getirilmesine rağmen daha sonra çelik üretimi için Rusya'ya gönderilmesi,

448 Turganbayev, *a.g.t.*, s. 176.

449 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 222-225.

450 Aynı yer.

- Boksit açısından zengin olmasına rağmen ülkede alüminyum tesisinin bulunmaması,
- Bazı istisnalar dışında dayanıklı tüketim mallarının ithal ediliyor olması,
- En büyük traktör üreticisi ve ihracatçısı olmasına rağmen biçerdöver açısından diğer BDT ülkelerine bağımlı olması.⁴⁵¹

Sanayi sektöründe, iyileştirmeye yönelik temel kurumsal ve stratejik raporlara 20 bin civarında teşebbüsün olduğu ve bunlar arasında küçük ve orta ölçekli teşebbüslerin sayısının 1.000’den az olduğu bilinmektedir. Devlet sanayi teşebbüslerinin özelleştirilmesi ve özelleştirilemeyenlerin ekonomik açıdan iyileştirilmesi ile, sanayi içerisinde rekabetin teşviki konularının öncelikli olarak değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Özellikle, diğer cumhuriyetlerle olan ilişkilerin bozulması ve bazı malların ithalinde karşılaşılan sorunlar nedeniyle, 1993 yılında sanayi üretimi yaklaşık %27.4 oranında düşüş göstermiştir.⁴⁵² Kazakistan’da demir-dışı metalürji endüstrisi, öncelikli endüstri kollarındandır. Demir-dışı metalürji endüstrisi, ülkenin toplam endüstriyel üretiminin %11.5’ini oluşturmaktadır. Bu alanda 34 kuruluş faaliyet göstermek olup, bunlardan 12’si çinko üretimi ile ilgilidir.⁴⁵³

Kazakistan’da tüketim malı üretimi ise, oldukça azdır. Öyle ki, 1995 yılı ihracat oranlarında, tüketim mallarının oranı, %0.3’tür ve bunları geneli, düşük kaliteli ürünlerdir.⁴⁵⁴

Demire dayalı metalürji endüstrisinin de, ülkenin endüstriyel potansiyeli içinde önemli bir yeri vardır. Kazakistan’ın, demir ve demire dayalı metalürji kesimi, ülkenin toplam ticari üretiminin yaklaşık %6’sını oluşturmaktadır. Mevcut temel üretim değerinden yıllık ortalama olarak aldığı pay, %13 civarındadır. İstihdam kapasitesi; mühendislik ve yeniden yapım kısımlarının çalışanlarıyla birlikte, 103 bin kişi dolayındadır. 1994 yılı itibariyle demire dayalı metalürji kesimi

451 Sınav, *a.g.t.*, s. 50.

452 DPT, *a.g.m.*

453 DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara 2000, s. 222-225.

454 Sınav, *a.g.t.*, s. 49.

minde çalışanların toplam istihdam içindeki oranı, %7.5'tir. Son yıllarda metalurji sektöründeki üretim, ekonomideki diğer gelişmelere bağlı olarak gerilemektedir. Buna rağmen metalurji, öncü endüstri olma özelliğini korumaktadır. Kazakistan, bu üretim kolunda uzmanlaşmaktadır. İşletmelerde üretilen ticarî ürünlerin, dışarıya ve BDT ülkelerine ihracından önemli gelir elde edilmektedir. Kazakistan'da üretilen çelik, Rusların çeşitli tüketim maddelerinde kullanılmaktadır. İşletmelerde üretilen ürünler, 20'den fazla ülkeye ihraç edilmektedir.⁴⁵⁵

Kazakistan'da temel faaliyet kolları; petrol rafinerileri, motoryağı, dizel yakıt, havagazı, uçak benzini, fuel oil, asfalt yağı, araba lastiği, ziraat makineleri, kauçuk, plastik, krom bileşenleri, sodyum hidroksit gibi, 30'dan fazla büyük devlet fabrikası bulunmaktadır. Ayrıca, fosfat cevherinin işlenmesi, sarı fosfor, yapay gübre ve deterjan üretimi için büyük kompleksler bulunmaktadır. Bunların dışında, otomobil ve tarım makinelerinde kullanılmakta olan; plastik aksam, tekerlek, kimyasal lifler ve iplikler, krom alaşımları, kalsiyum karpit, sodyum hidroksit ve diğer kimyasal ürünlerin üretimini yapan çok sayıda firma bulunmaktadır. Kazakistan'da, kimya ve petro-kimya endüstrisinde sözü edilen faaliyetleri gerçekleştiren firmaların çok büyük bir kısmı, geri teknoloji ile çalışmaktadır. Bu bakımdan, bu firmaların teknoloji transferi yaparak yenilenmeleri gerekmektedir. Ülkede 155 makine yapım kuruluşu bulunmaktadır. Bunlar, toplam endüstri üretiminin %16'sını oluşturmaktadır.⁴⁵⁶

Kazakistan'da aydınlatma endüstrisi, Kazlegprom şirketi tarafından yetki verilen kuruluş ve firmalarca oluşturulmuştur. Toplam endüstri ihtiyacının %75'ini karşılayan şirket, 70'den fazla kuruluşu ve 100 binden fazla götürü iş yapan girişimciyi içeren birlikten oluşmaktadır. Bu şirketin yan kuruluşları; kumaş ayakkabı, çorap, dokuma ürünleri gibi temel giyim malları üretmektedir. Fakat kullanılan teknolojinin eski oluşu, otomatikman ürün kalitesini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle, ihraç olanakları, çok iyi kalitedeki pamuk üretimine rağmen çok azdır. Öte yandan, hafif sınavi ürün ve endüstriyel ürün olarak kabul edilebilecek ürün-

455 DPT, a.g.m.

456 Aynı yer.

lerin üretim miktarında, özellikle 1990 yılından beri, bir azalma gözlenmektedir.⁴⁵⁷ Mart 1996'daki resmi verilere göre; Kazakistan'da 206 bin işsiz bulunmaktadır ve bu sayı, toplam işgücünün %3'ünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte, gerçek oranın bu rakamın çok üzerinde olduğu ve %15'lere ulaştığı tahmin edilmektedir. İstihdamla ilgili sağlıklı veriler, ancak 1992 yılı sonrası için mevcut olmakla birlikte, iki belirgin trend gözlenmektedir. Bunlardan ilki, işgücünün büyük bir kısmının tarım kesiminde çalışması; ikincisi ise, resmi rakamların yüksek düzeydeki gizli işsizliği göstermesidir. 1987 ile 1992 yılları arasında, tarım sektöründeki istihdam %6 oranında artarken, bu dönemde toplam istihdam artışı, sadece binde sekizde kalmıştır.

Türk cumhuriyetleri ve bölge ülkelerinin imalat sanayileri ile yerli sanayi arasında enformasyon akışının geliştirilmesi ve böylece söz konusu devletler ile yan sanayi ve tedarik ilişkilerinin kuvvetlenmesi, teknoloji geliştirmeye yönelik bilgi alışverişinin artması öngörülmektedir. İnternet ortamı, bu tarz bir enformasyon akışı için etkin bir araçtır ve toplu iş gezileri (KOSGEB'in düzenlediği KOBİ İş Gezileri gibi) de, bu amaca direkt hizmet edecek organizasyonlardır. Söz konusu ülkelerin firmaları ile Türkiye'deki firmalar arasında kurulması öngörülen Network Sistemi ile artacak olan iletişim sayesinde, elektronik ticarete adım atma imkânı sağlanarak, bu ülkelerle daha etkin sını ve ticari işbirliği yapılabilecektir.⁴⁵⁸ Yurt dışındaki ve Türkiye'deki işadamları ile girişimcilerin bir araya getirilmesi ve karşılıklı olarak görüşmelerde bulunmalarının sağlanması amacı ile düzenlenen "Dünya Türk İşadamları Kurultayı" benzeri olarak, söz konusu ülkeler ve Türkiye'yi kapsayacak şekilde 'Türk Dünyası İşadamları Kurultayı'nın yılda bir kez düzenlenmesi; hem Türkiye, hem de söz konusu ülkeler açısından oldukça yararlı olacaktır. Kurultay ile; öncelikle söz konusu ülkelerde iş kurmuş Türk işadamları ve Türkiye ile iş yapmak isteyen diğer işadamlarının bir araya getirilmesi, işletmelerin karşılıklı temaslarla teknik ve ticari işbirliğine girmeleri, teknoloji transferi ve sermaye akımının geliştirilerek ortak yatırımların artırılması sağlanabilecektir.⁴⁵⁹

457 Aynı yer.

458 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 238-239.

459 Aynı yer.

Türkiye’de başarı ile uygulanan Küçük Sanayi Siteleri (KSS) ve Organize Sanayi Bölgeleri’nin (OSB) adı geçen ülkelerde de faaliyete geçirilmesinde yarar görülmektedir. Bu uygulama ile, birbirini tamamlayıcı veya birbirinin yan ürününü teşkil eden endüstrilerin bir arada ve bir program dâhilinde üretim yapmaları sağlanarak, kârlılığın artmasına, büyük yerleşim birimlerinin planlı gelişmesine, tarım dışı alanların sanayide kullanılmasına ve sanayiler arası ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlanacaktır. Yeni kurulacak kuruluşların planlı bir yerleşim düzeni içerisinde KSS ve OSB’lerde toplanarak, ortak altyapı ve sosyal tesislerden faydalanabilmeleri, yine ortak arıtma tesisi ile yatırım maliyetlerinin düşmesi ve çevre kirliliğinin azalmasına katkı sağlanması, ayrıca kurulacak KSS ve OSB’lerle sanayinin az gelişmiş bölgelere doğru yayılması fiziki bir teşvik unsuru olacaktır. Çeşitli işletmeler tarafından ayrı ayrı gerçekleştirildiğinde ekonomik olmayan hizmetler, KSS ve OSB’ler bünyesinde ortaklaşa gerçekleştirildiğinde, özellikle Türkiye’den giden yeni yatırımcılar için güvenli bir ortam imkânı sağlanmış olacaktır.

Önerilen bu faaliyetler; ilgili devlet bakanlıkları, TİKA, DEİK ve TC Sanayi ve Ticaret Bakanlığı KOSGEB işbirliği ile gerçekleştirilebilir. Ayrıca, söz konusu ülkelerde kurulan veya kurulacak olan KOSGEB benzeri kuruluşlar ile, şu konularda işbirliği yapılabilir: Bilgilendirme ve işletmeler arası işbirliği hizmetleri, danışmanlık hizmetleri, laboratuvar hizmetleri, kalite geliştirme hizmetleri, AR-GE hizmetleri, eğitim hizmetleri, uluslararası gözetim hizmeti, girişimciliği geliştirme hizmetleri, fuar ve teknik iş gezisi destekleri.⁴⁶⁰

SSCB döneminde, sanayii gelişmişlik bakımından en az gelişmiş ülkeler, Orta Asya ülkeleridir. Yüksek teknolojiye dayalı ve katma değeri yüksek olan nihai ürünlerin üretimi ise daha çok; Rusya, Ukrayna ve Baltık Cumhuriyetleri’nde yoğunlaşmıştı. Merkezi planlama sisteminin gereği olarak üretimden sağlanan gelirin büyük bir bölümü merkeze, yani Moskova’ya gönderilir ve yeniden yatırım kararları burada alınırdı. Gelirlerin ve yatırımların dağılımı konusunda çoğu kez, yanlış ve adaletsiz kararlar alınmaktaydı. Cumhuriyetler ekonomik açıdan birbirine bağımlı kılınmıştı ve sadece kendi aralarında ticaret yapabiliyorlardı.

460 Aynı yer.

Dış ticaret ise tamamen merkeze bağlanmıştı. Yani, tam anlamıyla kapalı bir sistem işliyordu.⁴⁶¹

Kazakistan'da sanayinin temelini oluşturan enerji sektöründe, son dönemlerde bu alana giren yüksek oranlarda yabancı sermaye sayesinde önemli bir üretim artışı yaşanmaktadır. Ham petrol ve sıvı doğalgaz üretimi, 2003 yılında günde 1 milyon varil ile Kazakistan tarihinin en yüksek seviyesine ulaştıktan sonra artmaya devam etmiş ve 2004 yılında %16 oranında artarak, günde 1.2 milyon varil (59,4 milyon ton) olarak gerçekleşmiştir. Bu miktarın 50.6 milyon tonu ham petroldür. 2005 yılında 65 milyon ton, 2015 yılında ise 100 milyon tonu Hazar Denizi'nden olmak üzere toplam 150 milyon tonluk üretim seviyesine ulaşması planlanmaktadır. Toplam üretimin %83'ü ihraç edilmektedir. Kazakistan'da petrol üretiminin %85'ini yabancı firmalar, %15'ini ise devlet petrol şirketi KazMunaiGaz yapmaktadır. Şu anda Kazakistan'ın en büyük petrol üreticisi, toplam üretimin %29'unu gerçekleştiren Tengizchevroil konsorsiyumudur.⁴⁶²

Kazakistan'da 1990 yılında 41 bin 50, traktör üretilmişti, 2005 yılında ise sadece 26 traktör üretilmiştir. 1990 yılında 325.5 milyon metre kare kumaş üretilmişken, bu sayı da 2005 yılında 31.7 milyon metre kareye kadar inmiştir.⁴⁶³ Ayrıca ilaç sektöründe de gerileme söz konusudur. Bugünlerde Kazakistan, ilaçların ancak %9.1'ini üretmekte, kalanını ise ithal etmektedir. Bunun yanı sıra Kazakistan, çok miktarda alüminyum üretmesine rağmen, üretilen alüminyumun ancak %1'ini işletmekte ve kalanını ise hammadde olarak dışarıya satmakta, daha sonra ise, işlenmiş olarak pahalı fiyatta satın almaktadır. Bu sorunları gidermek için Kazakistan'ın, ya üretimini kendisi yapması, ya da yabancı yatırım çekmek gibi iki seçeneği bulunmaktadır.⁴⁶⁴

461 Yerlan Iskakov, "İnvestitsyonmaya Politika Kazakhstana," (Kazakistan'ın Yatırım Siyaseti), DERGİ Mİ? Astana, Group Press, 2001, s. 14.

462 *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*, s. 27.

463 Ermek Sharaiyev, "İnvestitsya Kaukarı", (Yatırımın Önemi), Kazakistan-Zaman, 5 Ocak 2007, s. 5.

464 U. Baymuratov, *İnvestitsii i İnnovatsii: Nelineyni S intez*, (Yatırım ve İnovasyon), Almatı 2005, s. 161.

YEDİNCİ BÖLÜM

7. Kazakistan'ın Dış Ticareti

7.1. Genel Durum

Kazakistan'ın bugünkü dış ticaret yapısı, büyük ölçüde eski Sovyet ekonomik sisteminin oluşturduğu bağlantılar üzerine kurulmuştur. Bu sistemde tüm cumhuriyetler, ekonomik açıdan birbirine çok bağlıydı ve Kazakistan, bu bağımlı üretim yapısının bir parçasını oluşturuyordu. Örneğin; bir uçak üretilecek ise, bunun motoru bir cumhuriyette, tekerleği diğesinde, gövdesi ve parçaların montajı üçüncü bir cumhuriyette yapılabilirdi. SSCB'nin dağılmasından bu yana, 20 yıla yakın bir süre geçmesine rağmen, bu eski sistemin yerini alabilecek alternatifler ancak yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır.⁴⁶⁵

Kazakistan'ın dış ticaret hacmi, 1992 yılında 1 milyar 866 milyon dolar (1 milyar 398 milyon dolar ihracat, 468 milyon dolar ithalat) iken,⁴⁶⁶ 2008 yılındaki dış ticaret hacmi, 101 milyar 2 milyon ABD dolarını bulmuştur (67 milyar dolar ihracat, 34 milyar dolar ithalat). Ticarî dengesindeki fazlalık ise, 33 milyar doları bulmaktadır.⁴⁶⁷

Kazakistan'ın ihracatı, eskiden olduğu gibi, hammadde ağırlıklıdır. Ayrıca, 2007 yılında işletme endüstrisi ürünlerinin ihracatı büyümüştür ve bu eğilime, ihracat büyüme oranının %24.4 olduğu kimya sektörü ile aynı doğrultudaki %32.5'lik göstergesiyle ulaştırma araçları ve parçalarını imal eden sektör de dâhildir. İthalatın önemli kısmını; makine, aletler ve tesisatlar oluşturmaktadır. Bu malların ithal ürünler içindeki payı, %40'tır ve bu durum, ithalatın yatırımsal yönelimini açıkça göstermektedir.⁴⁶⁸

---

465 Rysbayev, *a.g.t.*, s. 91.

466 Fahri Solak, "Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri Dış Ticaretlerinin Gelişimi", *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 18, Say. 1, 2003, s. 72.

467 Kazakistan Statistika Agenttiği, *Sotsyalno Ekonomičeskie Razvitye Respubliki Kazahstan*, (Kazakistan'ın Sosyal- Ekonomi Gelişimi), Astana, 2009, s. 24.

468 *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*, s. 44.

Kazakistan, göreceli olarak açık bir dış ticaret rejimine sahiptir. İthalat ve ihracatın 2008 yılı GSYİH'daki payı, sırasıyla %68.10 ve %35.33'tür.⁴⁶⁹

7.2. Liberal Bir Ekonomik Ortamın Yaratılması Sürecinde Özelleştirme Çalışmaları

Kazakistan, bağımsızlık yıllarından bu yana Sovyet döneminin bir uzantısı olan devlet ekonomisinden, liberal bir ekonomi oluşturulmasına çalışmaktadır. Bu süreçte, ilk 5 yılda, Sovyet döneminde kurulan ihracat yapısının çökmesi ve Sovyet mali yardımlarının kesilmesi gibi gelişmeler neticesinde, önemli bir üretim düşüşü meydana gelmiştir.

Ülke, dış ticarete liberalizasyon yönündeki çalışmalara 1994 yılında başlamıştır. Buna bağlı olarak tüm ithalat kotaları feshedilmiş, ithalat ve ihracat tarifeleri indirilmiştir. İthalatta uygulanmakta olan ağırlıklı ortalama gümrük vergisi oranı, yaklaşık %8'dir. Gümrük vergileri, malların CIF gümrük değerleri üzerinden %olarak hesaplanmaktadır. Bazı ürünlerin ithalatında, birim başına Euro cinsinden asgari bir tarife de belirlenmektedir.⁴⁷⁰

Kazakistan, diğer Orta Asya ülkeleri ile kıyaslandığında, özelleştirme faaliyetlerinde en başarılı ülkelerden biri olarak değerlendirilmiştir. Kazakistan Özelleştirme Kurumu'nun açıklamalarına göre; 1991-1997 yılları arasında 17 bin 70 işletmeleri satılmış, 1997 yılında ise, 1.206 şirket, anonim ortaklığa dönüştürülmüştür. Bu şirketler genellikle, küçük ve orta ölçekli işletmelerdir. Bununla birlikte, Kazakistan'ın endüstriyel çıktısının %80'inden daha fazlasını üreten 204 adet büyük endüstriyel firmanın da özelleştirildiği görülmektedir.⁴⁷¹ Hükümet, 1993-1995 yılları için ulusal özelleştirme programı adında üç aşamalı bir özelleştirme programı başlatmıştır. Bu aşamalar sırasıyla; küçük ölçekli özelleştirmeler, küçük kurumların dükkân, restoran ve kamyon gibi varlıklarını açık artırımla ya

469 T.C. Astana Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu: 18.05.2009". <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc>, (Erişim Tarihi, 20.04.2010)

470 Aynı yer.

471 Sınay, *a.g.t.*, s. 64.

da nakit parayla sunma ve kullanılmayan evlerin kefil şeklinde hızlı satışlarını kapsamaktadır. Bu program neticesinde, 1994'ün sonunda yaklaşık olarak 2 bin 900 küçük kuruluş ve 4 bin 500 kamyon, açık artırma yoluyla satılmıştır. Kütle özelleştirmesi 1994 yılında başlamış ve %97 oranında bu kuponlar halka ulaşmıştır. Halkın yaklaşık %80'i, toplam kuponlarının %25'ini 169 fona yatırmıştır.⁴⁷²

Kazakistan'daki ihracat faaliyetlerinde; petrol, gaz ve demirli metallerin oranı yüksektir. Ayrıca ham malları ihracatı da, dış ticari faaliyetlerde önemli rol oynamaktadır. İhracat, özellikle ham petrol yağları üzerinde yoğunlaşmaktadır.⁴⁷³

Kazak Gümrük Kanunu'na göre; ithalatçılar ya da yerel üreticilerin tarife oranlarının değiştirilmesi için yılda iki kez başvuru hakkı bulunmaktadır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Gümrük Komitesi ile birlikte başvuruları değerlendirmektedir. Tarife değişiklikleri, Kazakistan ekonomisine yapacakları etki ve imzalanan uluslararası ticaret anlaşmalarına uygunlukları temel alınarak değerlendirilmektedir.⁴⁷⁴

Kazakistan'ın bağımsızlık yıllarının ardından, özelleştirme çabalarının başlamasının nedenleri; kamu işletmelerinin durumlarının zorlaşması ve devlet tarafından desteklerin azalmasıdır. Amaç ise; devletin ekonomi içerisindeki aktivitesinin azaltılması, rekabete dayalı bir piyasa ekonomisinin meydana getirilmesi ve sermaye piyasasının geliştirilmesi, atıl tasarrufların ekonomiye kazandırılmasıdır.⁴⁷⁵

Özelleştirme çalışmaları, genel anlamda başarılı bir portre çizmekle birlikte, büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi süreci yavaş işlemektedir. Bunun nedeni, verimsizlik ve ekonomideki hantal yapıdır. Bu anlamda, ekonomik alanda gerçekleştirilen reformlar, bu tür sorunların çözümü yolunda ortaya konulmuş girişimler olarak değerlendirilebilir. Ancak bağımsızlık yıllarının ilk dönemlerinde,

472 TCMB, *Kazakhstan*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası yayınları, Ankara 1995, s.21.

473 Karibayeva, *a.g.t.*, s. 89.

474 T.C. Astana Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu: 18.05.2009", <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc> (20.04.2010).

475 Serik İzatodayev, "Geçiş Ekonomilerinde Yabancı ve Sermaye ve Özelleştirme: Kazakistan Örneği", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006, s.56.

istikrarlı bir ekonomik reform programı uygulanması, zaman almıştır. Bağımsızlıktan sonra, ülkenin karşılaştığı başlıca ekonomik sorunlardan birini de, vergi gelirindeki büyük çöküş ve Rusya'dan gelen yardımların sona ermesi nedeniyle kamu gelirlerinde meydana gelen azalma teşkil etmiştir.⁴⁷⁶

2008 yılı Ocak ayında Katma Değer Vergisi oranı, %14'den %13'e düşürülmüştür. İthal ürünler, ithalat esnasında gümrük değerleri üzerinden, 'varış ülkesi prensibi'ne göre KDV'ye tabi tutulmaktadır. Varış ülkesi ilkesinde, ithal edilen mal ve hizmetler, ithalatı gerçekleştiren ülke tarafından KDV'ye tabi tutulmaktadır. KDV bir tüketim vergisidir; bu nedenle mal veya hizmet hangi ülkede tüketiliyor ise, bu mal veya hizmete ait KDV'nin de, o ülke maliyesi tarafından alınması gerekmektedir. Uygulamada bu ilkeye, 'varış (destination) ilkesi' denilmektedir.⁴⁷⁷

Kazakistan'da özelleştirme süreci dört aşamada incelenecek olursa; Birinci aşamayı 1991-1992 yılları arasındaki dönem oluşturmaktadır ve bu dönemdeki özelleştirme faaliyetlerinin esas amacı; piyasa ekonomisine geçmek amacıyla, devlet mülkünün büyük oranda reformunu sağlamaktır. İkinci aşama 1993-1995 yıllarını kapsamakta olup, ülkenin tüm işletmeleri, çalışan sayısı ve iş yaptığı alana göre dört gruba bölünmüş ve her guruba ise farklı özelleştirme yöntemi belirlenmiştir. Üçüncü aşama 1996-1998 yıllarını içermektedir. Bu aşamada amaç; özelleştirme sürecinin bitirilmesi ve ülke ekonomisinde özel sektörün üstünlüğünün gerçekleştirilmesidir. Dördüncü aşama ise 1999-2000 yıllarını kapsamaktadır ve bu aşamada özelleştirme süreci, 'Kamu Malları Yönetiminde Verimliliğin Geliştirilmesi ve Özelleştirme Programı Kararnamesi'ne göre gerçekleştirilmiştir.⁴⁷⁸

Kazakistan, aynı zamanda, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) üyesi bir ülkedir. ECO üyesi ülkeler, aralarındaki hububat ve bazı diğer ürünlerin ticaretinde %10 oranında tarife indirimi uygulamaktadır. ECO, 10 ülkeden oluşmaktadır. Bunlar;

476 Sınav, *a.g.t.*, s. 65-66.

477 T.C. Astana Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, *a.g.m.*

478 İzatoldayev, *a.g.t.*, s. 56-59.

Pakistan, Türkiye, İran, Afganistan, Özbekistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan'dır.⁴⁷⁹

Kazakistan'da piyasa ekonomisine geçiş sürecinde, çok sayıda yeni düzenleme gerçekleştirilmekte ve bu çerçevede, vergi oranlarında da, kısa aralıklarla değişim meydana gelmektedir.⁴⁸⁰ Örneğin; 1994 tarihli "Yabancı Yatırım Kanunu" ve Ocak 2003'de yürürlüğe giren "Yatırım Kanunu" çerçevesinde, Kazakistan'da üretilmeyen ya da uluslararası standartlarda olmayan ekipman ve yedek parçalar da gümrük vergisinden muaf tutulmaktadır.⁴⁸¹ Kazakistan, 54 az gelişmiş ülkeye tarife tercihleri sağlamaktadır. Bu ülkelerden ithal edilen mallar, ülkeye gümrük vergisinden muaf bir şekilde girebilmektedir. Ayrıca, 104 gelişmekte olan ülkeye, ithalatta da %25 oranında gümrük vergisi indirimi uygulanmaktadır.⁴⁸²

Kazakistan, dış ticaret yapısındaki dengesizlikler nedeni ile zaman zaman geniş dış ticaret açıkları ile karşı karşıya kalabilmektedir. İhracatının büyük çoğunluğunu petrolün ve ana metallerin oluşturduğu ülkenin ihracat gelirleri, bu ürünlerin dünya fiyatlarındaki değişimlerinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Örneğin; 1998 yılında Asya'daki mali krizin ardından, söz konusu ürünlerin dünya fiyatlarındaki ani düşüşü, ülkenin ihracatının ciddi bir azalma göstermesine neden olmuştur. Ayrıca, ülkenin geleneksel ihraç ürünlerinin dünya piyasalarında Amerikan doları üzerinden işlem görmesi nedeni ile devalüasyon, ülkenin ihracatında artış etkisi yaratmamaktadır. Diğer taraftan Kazak ekonomisi, yüksek düzeyde ithalata dayalı bir ekonomidir. Ülkede gerçekleştirilen üretimin büyük çoğunluğu petrol ve gaz sektörlerinde yoğunlaşmış olup, sermaye ve tüketim mallarında üretim, iç tüketimi karşılayacak seviyede değildir. Sermaye ve tüketim malları gerçekleştiren üreticilerin çoğunluğu ise, fiyat ve kalite bakımından ithal malları ile rekabet edebilir düzeyde değildir. Geniş ve açık sınırlardan, ülkeye çok sayıda ucuz, kaçak mal girişi gerçekleşmektedir. Petrol sek-

479 T.C. Astana Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, *a.g.m.*

480 Ercan- Gökdeniz, *a.g.m.*, s. 74.

481 T.C. Astana Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, *a.g.m.*

482 Aynı yer.

törü yatırımlarındaki ve üretimindeki artış, sermaye malları ithalatındaki artışın diğer bir önemli nedenidir.⁴⁸³

Dış ticaretin seyrinde 1997 yılından bu yana gözlenen gelişmeler, ülkenin dış ticaret dengesinin değişken yapısını ortaya koymaktadır. Dış ticaret açığı; 1997 yılında 276.4 milyon ABD doları iken (GSYİH'nin %1.2'si), 1998 yılında 801.2 milyon dolar düzeyine yükselmiştir. 1998 Ağustos'unda Rus rublesinin devalüe edilmesini takiben, ülkeye giren ucuz Rus malları, 1998 yılı sonuna doğru Kazak piyasasının dalgalanmasına neden olmuş, dış ticaret açığı genişlemiştir. Bu gelişmeler karşısında, 1999 yılı Nisan ayında Tenge'de %30 oranında devalüasyon yapılmış ve 1999 yılı sonu itibari ile, ticarete dengeye yaklaşılmıştır. 1999 yılının ikinci çeyreğinden itibaren, dünya petrol fiyatlarındaki yükselme ve Batılı petrol şirketlerinin üretimlerindeki artış, ihracat gelirlerinin artmasına yardımcı olmuştur. Netice olarak, 1999 yılında GSYİH'nin %2'si kadar bir dış ticaret fazlası elde edilmiştir. 2000 yılında, petrol ihracatının iki kattan fazla artması sayesinde, ticaret fazlası ani bir artış göstererek, GSYİH'nin %15'ine ulaşmıştır. 2001 yılında bu oran, daralarak %6'ya düşmüş; 2002 ve 2003'te ise yeniden artarak sırası ile %10 ve %14 olmuştur. Yüksek düzeyde seyreden petrol fiyatları ve artan petrol ihracatı, dış ticaret fazlasının, 2004'te ve 2005'de de artmaya devam etmesini sağlamıştır. Ticaret fazlası; 2004 yılında 7.3, 2005 yılında 10.5, 2006 yılında 14.6, 2007 yılında 12.8 milyar ABD doları ve 2008 yılında da 35.137 milyar dolar düzeyinde olmuştur. 2004 yılında ihracat, bir önceki yıla göre yaklaşık %55 oranında artarak 20, 2005 yılında %39 artarak 28, 2006 yılında %37 artarak 38, 2007 yılında %11 artarak 42.5 ve 2008 yılında da %67 artışla 71.184 milyar ABD doları seviyesine ulaşmıştır. 2004 yılı ithalatı ise; %52 artışla 13, 2005 yılında %36 artışla 17, 2006 yılında %36 artışla 23.5, 2007 yılında milyar dolar olmuştur.⁴⁸⁴

Yüksek miktardaki kayıt dışı ticaret hacmi, ithalatın izlediği seyrin takibine yönelik girişimleri güçleştirmektedir. Kazakistan'ın; Rusya, Kırgızistan ve Özbekistan ile sahip olduğu geniş ve geçişi kolay sınırlar, küçük ölçekli sınır ticaretine

483 Aynı yer.

484 Aynı yer.

olanak tanımakta ancak, sınır ticaretinin hacmi, dış ticaret verilerine yansıtılmamaktadır. Kayıt altına alınamayan ithalatın büyük çoğunluğu, gıda dışı tüketim malları ve ikinci el arabalardan oluşmaktadır. İnşaat malzemeleri ithalatı ve doğrudan yabancı yatırımların sermaye malları ithalatı, önemli ithalat kalemleridir. İthal edilen başlıca ürünler; petrol yağları, vagon ve yük taşımaya mahsus araçlar, otomobiller, kok kömürü, sondaj makineleri, petrol boruları, tarım makineleri (biçerdöver), telekomünikasyon araçları ve şeker kamışdır.⁴⁸⁵

Ticaretin gelişmesini sınırlayan en önemli problem, Kazakistan'ın tamamen kara ile çevrili denize kıyısı olmayan bir ülke olmasıdır. Bu nedenle, ihracatta ve ithalatta maliyetler çok fazla yükselmektedir. Bir diğer sorun da, önemli petrol ve gaz ihracatı yollarının, ülkenin dünya enerji piyasasındaki en önemli iki rakibi olan Rusya ve İran üzerinden geçmesidir. Ülkenin denize en yakın limanları, Rusya ve Gürcistan'ın Karadeniz kıyılarındaki limanlardır. Kazak mavnaları, Karadeniz'e, Rus egemenliğindeki bir su yolu olan Volga-Don kanalından girebilmektedir. 1997 yılına kadar, Rusya üzerinden petrol geçişi konusunda sürekli sorunlar yaşanması, Kazakistan'ın Azerbaycan, Türkiye, Çin, Türkmenistan ve İran gibi daha yüksek maliyetli alternatif güzergahları göz önünde bulundurmasına neden olmuştur. Ancak Rusya, 1997 yılından itibaren Kazakistan'ın petrol ihracatını bu şekilde engellemek yerine, Rus firmalarını Kazak pazarına girmeye teşvik ederek ve Kazak petrolünün transit geçişini kolaylaştırarak Kazakistan petrol sektöründeki varlığını arttırmaya çalışmaktadır. Günümüzde, iki ülke arasında, transit geçiş konusunda hala küçük sorunlar yaşanmaktadır. İhracat gelirlerinin büyük çoğunluğu, yabancı yatırımlar 1998 yılında Rusya'da yaşanan mali kriz ile birlikte, Kazakistan'ın dış ticaret hacmi de, önemli bir gerileme sürecine girmiştir. İhracatının önemli bir bölümünü petrol ve hammaddelerin oluşturduğu Kazakistan da, bu ürünlerdeki fiyat düşüşlerinden önemli oranda etkilenmiştir. Kazakistan'ın toplam dış ticaret hacmi; 1997 yılında 14.1 milyar doların üzerinde iken, 1999 yılına geldiğinde 11.6 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir. Diğer taraftan, kriz sonrasında Kazakistan, gümrük duvarlarını yükselterek ithalata kısıt-

485 Aynı yer.

lama getirmiş ve ulusal ekonomiyi güçlendirmeye yönelik önlemlerle birlikte ithal ikameci bir politika izlemiştir.⁴⁸⁶

Rusya Federasyonu, BDT ülkeleri içerisinde Kazakistan'ın en önemli ticari partneri durumundadır. Diğer önemli partnerleri ise; Çin, Almanya ve Ukrayna'dır.⁴⁸⁷ Diğer cumhuriyetlere ihracatın temel kalemleri, sanayi hammaddeleri ve sanayi ürünleridir. İhracatın önemli bir bölümünü enerji ürünleri oluşturmakla beraber, diğer cumhuriyetlerden doğalgaz ve elektrik ithal edilmektedir. Başlıca ihracat ürünleri; kömür, ham petrol, mineral, metal ürünleri ve kimya sanayi ürünleri iken, başlıca ithalat ürünleri ise; makine, ulaşım araçları ve teçhizatı, tekstil ürünleri, giyim eşyası, gıda ve tarım ürünleridir.⁴⁸⁸

7.3. Kazakistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yabancı yatırımcılar için sektörel bazda kısıtlama yoksa da; petrol, gaz, enerji, telekomünikasyon yatırımlarına ilişkin projeler çok detaylı incelenmektedir. Verilen tüm garantilere rağmen, Kazak firmaları, petrol ve madencilik sektörlerinde, yabancı firmalara tercih edilmektedirler.⁴⁸⁹ Yabancı sermayeli yatırımlarda, yerli ortak bulunması zorunluluğu yoktur. Teknoloji transfer edilmesi koşulu bulunmamaktadır. Yatırıma ilişkin olarak, ithal edilecek ekipman ve malzemelere gümrük muafiyeti tanınması için, her müracaatın bağımsız olarak incelenip değerlendirilmesi gerekmektedir. Öncelikli sektörler ve bölgeler için de teşvikler bulunmaktadır.⁴⁹⁰

Son üç yılda dünyada görülen çok zayıf ekonomik büyüme, düşen borsa ve özelleştirme alanında pek çok ülkede görülen yavaşlama, dünyada yabancı sermaye girişlerini genel olarak azaltmıştır. Gelişmiş ülkeler içinde bilhassa ABD'de,

486 TİKA; "Kazakistan Ülke Raporu," [http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/Kazakistan\(10.04.2010\).](http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/Kazakistan(10.04.2010).)

487 Aynı yer.

488 Aynı yer.

489 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara 2000, s. 101-106.

490 Aynı yer.

DYSY girişleri, 2003 yılında %53 azalarak son on iki yılın en düşük seviyesine inmiştir. Gelişmekte olan ülkelere giren DYSY’nda, 1980 ortalarına göre iki misli artış görülmüştür. 2003 yılında en büyük atılımı, %33 oranındaki artışla Orta Asya ülkeleri gerçekleştirmiştir.⁴⁹¹ Özellikle 2000 yılından itibaren, Kazakistan’a giren yabancı sermaye miktarında büyük bir artış görülmüştür.⁴⁹² 1999-2001 döneminde Kazakistan, DYSY performans indeksine göre, ülke sıralamasında 140 ülke arasında 15. sıradan 8. sıraya yükselmiştir.⁴⁹³

Kazakistan’a yabancı sermaye girişi artışlarında, bu ülkenin sahip olduğu petrol ve doğal kaynaklar önemli bir etken olmuştur. Zengin petrol yatakları, Nazarbayev’in çokuluslu şirketlere yönelik olumlu yaklaşımı ve gerçekleştirdiği yapısal reformlar ve yolsuzlukla mücadelede kaydettiği aşamaların yanı sıra, Kazakistan’ın sahip olduğu eğitilmiş işgücü ve haberleşme altyapısı da sermaye girişlerini artıran önemli değişkenler arasındadır.⁴⁹⁴

1996’da; toplam dış borç 2.920 milyon dolar, uzun dönemli borçlar 2.147 milyon dolar, kamu ve kamu ile ilgili borçlar 1.932 milyon dolar, IBRD ve IDA kredileri 490 milyon dolar, özel garanti olmayan dış borç 215 milyon dolar ve IMF kredi kullanımı 552 milyon dolardır. 1996’da, mevcut borç miktarı GSYİH’nin %si olarak %114 iken, mevcut borç miktarı ihraç edilen mal ve hizmet bedelinin %si olarak %48’dir. 1996’da toplam hizmetlerle ilgili borç miktarı GSYİH’nin %3.4 ve mal ve hizmet bedeli %9.9’dur. 1996’da, kısa dönem borç miktarının toplam borç miktarına oranı ise, %7.6’dır.⁴⁹⁵

1990-96 yılları arası özelleştirme geliri 22.6 milyon dolardır. 1997’de, en yüksek bireysel oran %40 ve kurumlar vergisi oranı %30’dur. 1995’te GSYİH’nin

491 TİKA; “Kazakistan Ülke Raporu”, <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/> (10. 04. 2010).

492 Aynı yer.

493 Aynı yer.

494 Aynı yer.

495 DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara 2000, s. 142.

%si olarak askeri harcamaların oranı %0.9 olmuştur. Şubat 1999'da, karma uluslararası ülke risk rehberi risk derecesi %69'dur. Kurumsal yatırım kredi derecesi Mart 1999'da, %27.9 olmuştur. Bireysel en yüksek marjinal vergi oranı, 1998'de %40 ve kurumlar vergisinde %30'dur.⁴⁹⁶

Maliye Bakanlığı tarafından yönetilen 'Ankara Çok Taraflı Vergi Merkezi'nde, 1993-1999 döneminde yapılan kurslara Kazakistan'dan toplam 67 kişi katılmıştır.⁴⁹⁷ Kazakistan, Orta Asya'ya gelen toplam doğrudan yabancı yatırımın %80'ini çekmeyi başarmıştır. Kazakistan Merkez Bankası'nın verilerine göre; 1993-2003 yılları arasında ülkeye giren toplam yabancı doğrudan yatırımın tutarı, 25 milyar 820 milyon dolardır. Bu yatırımın %46.0'ı petrol ve doğalgaz istihali, %20.9'u yine petrol ve doğalgaz ile ilgili jeolojik araştırma ve keşif, %13.6'sı ise, metalurji alanında yapılmıştır.⁴⁹⁸

Kazakistan Merkez Bankası'nın 17 Nisan 2005 tarihinde açıklamış olduğu verilere göre; 2004 yılında ülkeye giren doğrudan yabancı yatırım miktarı bir önceki yıla göre %82.8 artışla, 8.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında Kazakistan'da en fazla yatırım yapan ülke, 3.1 milyar dolarla ABD olmuş, bu ülkeyi 1.8 milyar dolarla Hollanda ve 924 milyon dolarla İngiltere takip etmiştir. Diğer büyük yatırımcı ülkeler ise; İsviçre, İtalya, Rusya Federasyonu ve Kanada'dır.⁴⁹⁹

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 26 Ekim 2004 tarihinde yapmış olduğu açıklamada önümüzdeki 15 yıl içinde petrol ve doğalgaz sektörü başta olmak üzere, çeşitli sektörlerle 80 milyar dolarlık yatırım beklediklerini söylemiştir. 8 Ocak 2003 tarihinde Kazakistan Parlamentosu tarafından kabul edilen 'Yatırımlar Kanunu'; daha önce yürürlükte olan 1994 tarihli 'Yabancı Yatırım Kanunu' ve 1997 tarihli 'Doğrudan Yatırımlara Devlet Desteği Kanunu'nun yerine geçmiştir. Bu yeni kanunun en önemli unsurları şu şekilde sıralanabilir:

496 Aynı yer.

497 *A.g.e.*, s. 148.

498 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni", [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

499 Aynı yer.

Yabancı ve yerli yatırımcı arasındaki ayırım kaldırılmış ve her ikisi de ‘yatırımcı’ sıfatıyla ifade edilmeye başlanmıştır.

Ekonominin ‘öncelikli’ sektörlerine yapılacak yatırımlar için yeni vergi ve gümrük muafiyetleri getirilmiştir.

Yabancı yatırımcılara verilen devlet garantileri azaltılmıştır. Yabancı yatırımcıların 10 yıllık bir süre içerisinde mevzuat değişikliklerinden etkilenmeme hakkı yeni yasa ile kaldırılmış ve yerine sözleşmeler için tazminat konusunu içermeyen genel bir garanti getirilmiştir.

Yabancı yatırımcılar, uluslararası tahkim müesseselerine ancak, devlet ile olan anlaşmazlıkları için ve yine devletin izniyle gidebileceklerdir.⁵⁰⁰

Kazakistan, diğer Türk cumhuriyetleri ile kıyaslandığında, en fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı gerçekleştirilen ülke konumundadır. Nitekim 1993-1996 yılları arasında bu ülkeye, yaklaşık 3.5 milyar dolar doğrudan yabancı sermaye girişi olmuştur. Bu yatırımların sektörel dağılımına bakıldığında; %54’ü petrol ve doğalgaz, %23’ü madencilik ve metalurji şeklinde bir dağılım %si olduğu görülür.⁵⁰¹

2000 yılına gelindiğinde ise, petrol ve madencilik gibi sektörlerle yönelik doğrudan yatırım oranları; %82’dir. 2003 yılı için bu oran, %68 ve 2006 yılı için ise, %75 olarak gerçekleşmiştir.⁵⁰²

Doğrudan yabancı yatırımların, gelişmekte olan ülkelerin ekonomisine olumlu etkileri bulunmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlara talep, arzın olduğundan, bu konuda uluslararası düzeyde yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Kazakistan, doğal kaynaklarını iyi kullanarak ekonomisini geliştirebilir. Kazakistan’da şu anda da iç tasarruf yetersiz olduğu için, yabancı sermayeye ihtiyaç

500 Aynı yer.

501 Mehmet Dikkaya, “Türk Cumhuriyetlerinde Yabancı Yatırımların Sektörel ve Ülkelerarası Dağılımı”, S:11, Güz 1999, s. 13.

502 Selahattin Togay, “Kazakistan Ekonomisinin Petrole Bağımlılığının Azaltılmasında Para Politikasının Rolü”, S:48, Kış 2009, s. 212.

duymaktadır.⁵⁰³ Bununla birlikte, ülkede gerçekleştirilen tüm girişim olanaklarına karşın, piyasa genelinde gayri resmi uygulamalarla da sıkça karşılaşmaktadır. Bu tür uygulamalar, yabancı yatırımcıları da zor duruma sokmaktadır. Ayrıca, Kazakistan hükümetince yatırım teşviki konusunda alınan kararlara rağmen, bu kararların valilikler tarafından bir türlü uygulamaya konulmaması konusu da bir diğer sıkıntı kaynağıdır.⁵⁰⁴

İlk etapta, özellikle petrol ve gaz sanayi, ekonominin “lokomotifi” olarak belirlenmiş ve tüm çabalar; petrol ve gaz üretimini arttırmak, sektördeki altyapıyı geliştirmek ve modernizasyonunu sağlamak, aynı zamanda ileride ihtiyaç duyulacak yeni ihraç rotalarını geliştirmek amacıyla yatırımları bu alana çekmek için harcanmıştır. İç kaynak yetersizliği, teknoloji, etkin ve profesyonel yönetim bilgisi eksikliği gibi nedenlerden dolayı yerli yatırımlardan çok, yabancı yatırımların bu sektöre çekilmesine önem verilmiştir. Yabancı yatırımcıların da, rezerv bakımından çok zengin olan petrol ve gaz yatakları ile ilgilenmesi, kısa sürede büyük yatırımların bu sektöre yapılmasına neden olmuştur. Bugüne kadar, Kazakistan’a yapılan yabancı yatırımların %60 gibi büyük bir oranı, petrol ve gaz sektöründe gerçekleşmiştir. Yatırımların çoğu, devlet ulusal şirketleri ile yabancı şirketler arasındaki ortaklıklar şeklinde gerçekleşmiş ve özellikle ABD’li petrol şirketlerinin bu konuda daha etkin olduğu gözlenmiştir.⁵⁰⁵ İkinci aşamada ise; petrol ve gaz ihracatlarından sağlanan gelirlerin de yardımıyla, ekonominin diğer sektörlerinde yatırım için gerekli altyapının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Kazakistan topraklarının genişliği göz önünde bulundurulurken; ulaştırma, telekomünikasyon ve enerji dağıtım sektörlerinin geliştirilmesine önem verilmiştir. Ayrıca, ülke ekonomisinin ikinci “lokomotif” sektörü olan demir ve demir dışı metalürji sektörüne büyük yabancı yatırımlar çekilmiştir.⁵⁰⁶

503 B.M.Muhammediyev, “Vlyaniye Investitsii na Ekonomičeskii Rost i Sokraşenye Bednosti v Kazahstane”, (Kazakistan’daki İktisadi Kalkınmaya Yatırımların Etkisi), *Vestnik KazNU, Serya Ekonomičeskaya*, Sayı. 1, 2008, s. 13.

504 Ercan – Gökdeniz, *a.g.m.*, s. 76.

505 Sayan Barlıbayev, “Kazakistan’da Yatırım ve Ticaret Ortamı, Yabancı Yatırımlar İle İlgili Mevzuat ve Türk Şirketleri Açısından Verimli Yatırım Alanları”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 46.

506 Barlıbayev, *a.g.t.*, s. 46.

Kazakistan ekonomisi için en iyi yol, petrol ve gaz sektörünü geliştirmek ve onlardan gelen gelirleri başka sektörleri canlandırmak için kullanmaktır. Bugüne kadar, Kazakistan, petrol ve gazı hammadde olarak satarak ekonomisini ayakta tutmuştur fakat, bundan sonraki hedef; dışa bağımlılığı azaltarak, yatırımlara öncelik vermek olmalıdır. Bunun için Kazakistan hükümeti, Nexant şirketi ile birleşerek önümüzdeki 10 yıl için petrol-kimya endüstrisini geliştirmeye yönelik anlaşma yapmıştır. Petrolden çıkan ürünleri, Kazakistan'da üreterek ihraç etmesi hedeflenmektedir. Onun için, sadece sermaye yeterli değildir yeni teknoloji ve yeni bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır.⁵⁰⁷ Bütün bunların gerçekleşmesi için, Kazakistan'ın özellikle, komple yeniden yatırımlara öncelik tanınması anlamlıdır.⁵⁰⁸

Tüm bunlara rağmen, Kazakistan'daki doğrudan yatırımların, daha ziyade petrol ve madencilik sektörüne yönelmiş olması, ekonominin petrole olan bağımlılığını arttırıcı bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmenin bir sonucu olarak, Kazakistan hükümeti, ekonominin petrole olan bağımlılığını ortadan kaldırmak için, 2003 yılında endüstriyel kalkınma ve yenilik stratejisini uygulamaya başlamıştır.⁵⁰⁹

7.4. Kazakistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi

Kazakistan, sosyal, mali-iktisadi ve hukuksal rejim ve, yabancı yatırımcıların çıkarlarına uygun bir yatırım ortamı oluşturarak, ekonomik alanda amaçladığı hedeflere ulaşmaya çalışmıştır. Kazakistan hükümeti, ülkede var olan problemlerin farkında olarak hareket etmekte ve ülkedeki yatırım ortamı ile iş çevresini düzenlemeye çalışmaktadır. Bu anlamda, önceliklerden biri, Pazar ekonomisine ilişkin yasama ve yerel yatırım yasalarını gerçekleştirmektir.⁵¹⁰

Kazakistan, Orta Asya'ya gelen toplam doğrudan yabancı yatırımın %80'ini çekmeyi başarmıştır. UNCTAD'ın (Dünya Yatırım Raporu sunumları) verilerine göre;

507 Sungat Alipbay, "Munaydın Kızıgı", (Petrolün Gerçeği), *Egemen Kazakistan*, 3 Mart 2006, s. 7.

508 Rysbayev, *a.g.t.*, s. 99.

509 Togay, *a.g.m.*, s. 213.

510 Turganbayev, *a.g.t.*, s. 188.

1992–2007 yılları arasında ülkeye giren toplam yabancı doğrudan yatırımın tutarı, 43 milyar dolar civarındadır. Bu yatırımın %49.0'ı petrol ve doğalgaz üretimi, %18.9'u yine petrol ve doğalgaz ile ilgili jeolojik araştırma ve keşif, %13.6'sı ise metalürji alanında yapılmıştır. Kazakistan Merkez Bankası'nın, 17 Nisan 2005 tarihinde açıklamış olduğu verilere göre; 2004 yılında Kazakistan'da en fazla yatırım yapan ülke, ABD olmuş ve bu ülkeyi Hollanda ile İngiltere takip etmiştir. Diğer büyük yatırımcı ülkeler ise; İsviçre, Çin, İtalya, Rusya Federasyonu ve Kanada'dır.⁵¹¹

Kazakistan'da, AB ülkelerinin gerçekleştirdiği doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili olarak, 1993 yılında Almatı'da, yedi Batılı petrol şirketi ile Hazar'ın kuzeyindeki yeni petrol bölgelerinde bulunan petrol ve doğalgazın çıkarımına yönelik, bir anlaşmanın imzalanması önemlidir.⁵¹²

Kazakistan'a yabancı sermaye girişi artışlarında, ülkenin sahip olduğu petrol ve doğal kaynaklar önemli bir etken olmuştur. Zengin petrol yatakları, Nazarbayev'in ulusötesi şirketlere yönelik olumlu yaklaşımı ve Kazakistan'ın sahip olduğu eğitimli işgücü ve haberleşme altyapısı da, sermaye girişlerini artıran önemli faktörler arasındadır.⁵¹³

Kazakistan, 2001 yılında, BDT ülkeleri arasında en çok doğrudan yabancı yatırım çeken ülke olmuş ve hatta Rusya'yı bile geçmiştir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 26 Ekim 2004 tarihinde yapmış olduğu açıklamada; “önümüzdeki 15 yıl içinde petrol ve doğalgaz sektörü başta olmak üzere, çeşitli sektör- lere 80 milyar dolarlık yatırım beklediklerini” söylemiştir.⁵¹⁴

7.5.Yabancı Yatırımlara Ülkedeki Genel Bakış

Kazakistan ekonomisinin kalkınması için, iç ve dış finansman kaynaklarının yeniden üretim sürecine yönlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Fakat ulusal ekonominin henüz yeterince güçlenememesi ve halkın tasarrufa olan düşük ilgisi

511 DEİK, “Kazakistan Ülke Bülteni” Şubat 2007.

512 Dikkaya, *a.g.m.*, s. 13.

513 Rysbayev, *a.g.t.*, s. 99.

514 *A.g.t.*, s. 99.

gibi nedenler, iç yatırım kaynaklarının oluşmasını engellemektedir. Bu %n, yabancı sermayenin çekilmesini stratejik amaç olarak benimseyen Kazakistan, böylece hem dünya ekonomisine entegre olmak hem de açık ekonomiye geçerek ülke ekonomisinin temelini oluşturan ana sektörlerin modernizasyonu ve geliştirilmesi için gerekli kaynakları sağlamak amacını gütmektedir.⁵¹⁵

Kazakistan'da yatırım yapan yabancı yatırımlar arasında gerçekleştirilen bir araştırmada, yatırım akışını engelleyen dört temel faktör belirlenmiştir.⁵¹⁶ Bunlar:

1. Bürokrasi,
2. Finansal Risk,
3. Kazakistan'daki vergi rejimi ve mali sistem,
4. Hukuki altyapı / mevzuattaki değişikliklerin hızıdır.⁵¹⁷

Kazakistan'daki yatırım ortamını zayıflatan başka etkenler de mevcuttur. Bunların arasında; olgunlaşmamış endüstri sektörü, eksik altyapı, finans ve banka sektörünün yeterince gelişmiş olmaması, ulaştırma ve telekomünikasyon sektörlerinde altyapı eksikliği, ihracat rejimi, kotalar ve devlet tekeli gibi sorunlar bulunmaktadır.⁵¹⁸ Doğrudan yabancı yatırımlara devletin yardım etmekteki amacı; ülkede yabancı yatırımcılar için gerekli olan yatırım iklimini oluşturmak, sanayi sektörünü ve teknolojik gelişmeyi sağlamaktır.⁵¹⁹ Bu tür hedeflere ulaşabilmek için, Kazakistan'ın şunları yapması gerekir:

515 Barlıbayev, *a.g.t.*, s. 24.

516 Rysbayev, *a.g.t.*, s. 99.

517 S. Sagandikova, "İnostrannie İnvestisiyi v Kazahstane: Analiz i Prognozi İnvestitsyonnih Protosov v Ekonomike," (Kazakistan'daki Yabancı Yatırımlar: Yatırımların Analizi), Almatı, Gılım 1994, s. 34.

518 Saltanat Aldabergenkızi, "Kazakistan'da Yatırım Ortamı: Problemler ve Çözüm Yolları", *Jelmaya Dergisi*, Sayı. 6, Kasım 1999, s. 16.

519 Rysbayev, *a.g.t.*, s. 100

1. Yeni teknoloji girişini sağlamak,
2. İç piyasaya kaliteli mallar ve hizmetler sunmak,
3. İhracat mallarını üretmek için devlet teşviklerini çoğaltmak,
4. Modern işletme ve pazarlama anlayışı geliştirme,
5. Yerel işçileri kalitesini arttırmak,
6. Bölge yönetimlerinin yabancı yatırımcılarla beraber çalışmasını sağlamak.⁵²⁰

7.6. Ülkeye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Analizi

Kazakistan'daki toplam yatırımın yaklaşık dörtte biri, yabancı yatırımlar şeklindedir. Toplam doğrudan yabancı yatırım stoku, yaklaşık 43 milyar dolardır. Bu doğrudan yabancı yatırım stoku Kazakistan'ı, dünyadaki ilk 40 ülke arasına sokmaktadır.⁵²¹ Kazakistan'daki doğrudan yabancı yatırım akışını üç döneme ayırarak incelemek mümkündür.⁵²²

1. 1997 yılına kadar olan dönem. Bu dönemde yabancı yatırımlar, Kazakistan'ı tanımak üzereydi ve yatırımlar yavaş gerçekleşmekteydi. Bu kriz yıllarında, yalnızca yabancı yatırımlar değil, GSYİH'da yavaş büyümüştür,
2. 1997 ile 2002 yılları arasında ise, yatırımlar hızlı bir biçimde artmıştır,
3. 2002'den itibaren ise ülkede yabancı yatırımlar, sürekli bir artış trendi yakalamıştır.

Doğrudan yabancı yatırım girişinin %60'ından çoğu, petrol ve gaz sektöründedir. 2004 yılında petrol sektörüne gelen yabancı yatırımlar, 1998 yılındaki seviyesinin 16 kat üzerindedir. 2004 yılında yapılan doğrudan yabancı yatırımların %36.9'unu ABD, %2.4'ünü Hollanda, %11'ini İngiltere, %4.7'sini Çin ve %3.7'sini İtalya yapmıştır. Yatırımların çoğu, Batı Kazakistan'a yapılmaktadır.

520 K. Serikbayeva, "Zemlya kak obekt nalogoboblajenya", (Emlak Verginin Önemi), *Karji Karajat*, Sayı. 4, Almatı 2002, s. 61.

521 U. Baymuratov, "İnvestitci i İnnovatsii: Nelineyni Sintez", (Yatırım ve İnovasyon), Almatı 2005, s.154.

522 *A.g.m.*, s. 154.

Ayrıca, Kazakistan'da; Kuzey Amerikalı, Avrupalı ve Asyalı dünyaca ünlü birçok şirket çalışmaktadır.⁵²³ Son yıllarda, yabancı yatırımcıların Kazakistan'dan çıkardıkları sermayeler de problem çıkarmaya başlamıştır. Kazakistan'a gelen doğrudan yabancı yatırımcılara ilişkin kâr transfer düzeyi, 1999 yılında 330 milyon dolar iken, 2003 yılında ise 1 milyar dolara kadar yükselmiştir.⁵²⁴

Tablo 13: DYY'nin Kazakistan'a Getirdikleri ve Götürdükleri Sermayeleri⁵²⁵

Yıllar	DYY Girişi (Milyar Dolar)	Faktör Gideri (Milyon Dolar)	Ülkeden Faktör Giderinin DYY'ya Oranı %
1999	1472.1	329.6	%22.3
2000	1283.2	934.3	%72.7
2001	2835.6	1056.5	%37.2
2002	2590.1	926.6	%35.7
2003	2088.3	1015	%48.6

İlk bakışta, para çıkışının %73.1 düzeyinden %36.9 düzeyine indiği görülmektedir. Ama bu azalma, Doğrudan yabancı yatırım (DYY) girişinin 2 kat artmasından kaynaklanmaktadır. Ülkeye giren paranın ortalama %45'i, kâr olarak dışarıya gitmektedir. Ancak, Kazakistan için önemli olan, onların kârlarını tekrar yatırıma dönüştürmektir. Yabancı yatırımcıların Kazakistan'da uygulanan yatırım teşviklerinden yararlanabilmesi için, kârlarının en azından %10'unu, tekrar yatırıma dönüştürme şartına bağlanması anlamlı görülmektedir. Kazakistan, ekonomi alanında Orta Asya'nın lokomotifi kabul edilmektedir. Orta Asya'ya gelen yabancı yatırımların %80'inden fazlasını çekmektedir. Ama, şunu da belirtmek gerekir ki,

523 Aksana Panzabekova, "İnostrannie Kapital i Obespeçenye Ekonomičeski Bezopasnosti Respubliki Kazakhstan," (Yabancı Sermaye ve Kazakistan'da Yabancı Sermayenin Önemi), Almatı 2005, s. 32.

524 Rysbayev, *a.g.t.*, s. 100.

525 A. Tleppayev ve N. Gizitdinov, "Zapad Nam Ne Pomojet", (Batı Bize Yardım Etmeyecek), *Delovaya Nedelya*, 23 Eylül 2004, s. 4; Rysbayev, *a.g.t.*, s. 100.

Kazakistan’da DYY’ı; petrol, gaz ve metalürji sektörleri hariç, başka sektörler pek çekilememektedir. Bu sektörler dışında çekilen yabancı yatırım, %8 - %10 arasında değişmektedir.⁵²⁶

Yabancı yatırımlar arasında yürütülen ankete göre; ülkede yabancı yatırımların artması, GSYİH’nın büyümesinden değil, petrol ve gaz sektöründeki artıştan kaynaklanmaktadır. 1992 yılından bu yana, reel olarak yabancı yatırım artmıştır. Genel olarak bakıldığında, ülkede doğrudan yabancı yatırımlara sıcak bakılmaktadır. Çünkü doğrudan yabancı yatırım, beraberinde yeni teknoloji ve yeni yöntemleri de getirmektedir.⁵²⁷

7.7. Kazakistan’da Doğrudan Yabancı Yatırımların Değerlendirilmesi

Sovyetler döneminde Kazakistan’da ulaşılan GSYİH ve sanayi üretimi düzeyleri, bağımsızlığın kazanılmasının hemen ardından neredeyse yarı yarıya düşmüştür. Özellikle, bu döneme ilişkin diğer önemli bir sorun, eski sistemde rekabet ortamının olmaması sebebi ile üretimde eski teknolojilerin kullanılması ve Sovyetler Birliği’nden miras kalan makine parkının önemli oranda aşınmış ve eskimiş olmasıdır. Bunlara bağlı olarak da; üretimde verimsizlik, büyük enerji kayıpları ve gizli işsizliğin bulunmasıdır. SSCB içerisinde endüstriyel gelişmişlik bakımından en az gelişmiş olanlar, Orta Asya ülkeleridir. Yüksek teknolojiye dayalı ve katma değerleri yüksek olan nihai ürünlerin üretimi daha çok; Rusya, Ukrayna ve Baltık Cumhuriyetleri’nde yoğunlaşmıştı. Merkezî planlama sisteminin gereği olarak, üretimden sağlanan gelirin büyük bir bölümü, merkeze yani Moskova’ya gönderilir ve yeniden yatırım kararları burada alınırdı.⁵²⁸

Gelirlerin ve yatırımların dağılımı konusunda, çoğu kez etkin olmayan ve adaletsiz kararlar alınmaktaydı. Cumhuriyetler, ekonomik açıdan birbirine bağımlı kılınmıştı ve sadece kendi aralarında ticaret yapabiliyorlardı. Dış ticaret ise, tama-

526 *A.g.t.*, s. 102-103.

527 B.M. Muhammediyev, “Vlyaniye Investitsii na Ekonomičeskii Rost i Sokraşenye Bednosti v Kazahstane”, (Kazakistan’daki İktisadi Kalkınmaya Yatırımların Etkisi), *Vestnik KazNU, Serya Ekonomičeskaya*, Sayı. 1, 2008, s. 18.

528 Rysbayev, *a.g.t.*, s. 125-126.

men merkeze bağlanmıştı. Yani, tam anlamıyla kapalı bir sistem işliyordu. Planlı dönemde, Sovyet Cumhuriyeti'nin, Batı Sibiry'a'daki kolay bulunur rezervler üzerine yoğunlaşması nedeniyle, ülkede çok geniş petrol ve doğalgaz rezervleri doku-
nulmadan kalmıştı.⁵²⁹

Kazakistan'ın sanayisi de, petrol ve diğer doğal kaynaklarının üretilmesi ile, makine imalatına dayalıdır. SSCB'nin Aralık 1991'de dağılmasından sonra, Kazakistan'da geleneksel ağır sanayi ürünlerine olan talebin bir anda daralması nedeniyle, ekonomi bir küçülme dönemine girmiştir. 1992 yılında, sanayinin GSYİH içindeki payı, %31 iken, bu oran dört yıl içerisinde %21'e inmiştir.⁵³⁰ Orta Asya'nın ekonomik açıdan en başarılı ülkesi olarak değerlendiren Kazakistan, son dönemlerde, dünya ekonomisinde yaşanmakta olan krizden etkilenmiştir. 2007 yılının ilk çeyreğinde %8.9 büyüyen Kazakistan ekonomisi, 2008 yılının ilk çeyreğinde sadece %6 büyümüştür. İnşaat ve petrol dışındaki sektörlerde büyüme azalmaktadır, gayrimenkul fiyatları düşmektedir.⁵³¹

Bugüne kadar, Kazakistan'a yapılan yabancı yatırımların %60 gibi büyük bir oranı, petrol ve gaz sektöründe gerçekleşmiştir. Yatırımların çoğu, devlet ulusal şirketleri ile yabancı şirketler arasındaki ortaklıklar şeklinde gerçekleşmiştir. Özellikle, ABD'li petrol şirketlerinin bu konuda daha etkin olduğu gözlenmektedir. Petrolden elde edilen ürünlerin, Kazakistan'da işlenerek ihraç edilmesi hedeflenmektedir. Onun için, sadece sermaye yeterli değildir. Yeni teknolojiye ve nasıl yapılabileceği bilgisine (know-how) ihtiyaç bulunmaktadır. Gelişmekte olan bir ülke için yeni teknoloji ve know-how çoğu kez, yabancı yatırım çekerek elde edilebilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların, bir ülkeye her zaman yarar sağlayacağı söylenemez. Yararın yanı sıra, zararları da söz konusu olabilir. Örnek olarak, büyük miktarda sermayeye sahip olan yabancı yatırımcılara karşı, bazı durumlarda Kazak fabrikaları rekabet edememektedir. Bu durum, yerli fabrikaların kapanmasına neden

529 Rysbayev, *a.g.t.*, s. 125-126

530 *A.g.t.*, s. 125-126.

531 *A.g.t.*, s. 127

olabilmektedir.⁵³² Bununla birlikte, Kazakistan, yabancı yatırımlar için bazı teşvikler sunmaktadır. Ancak, bunların yeterli olduğunu söylemek zordur. Aşağıda yer verilen diğer teşviklerin de sağlanmasında yarar vardır. Bu gibi teşviklerle çekilen yabancı yatırımlar, Kazakistan ekonomisinin kalkınmasına katkı sağlayabilir:⁵³³

1. İstihdam artırıcı teşvikler,
2. Bölgesel kalkınma ile ilgili teşvikler,
3. Sanayileşme ile ilgili yatırım teşvikleri,
4. İhracatla ilgili teşvikler,
5. AR-GE faaliyetleriyle ilgili teşvikler.

Kazakistan gibi gelişmekte olan ülkeler için, ekonomik büyümenin, yeni teknolojinin geliş kaynağı olarak görülen DYY'lerin rolü oldukça büyüktür. Bağımsızlık ile birlikte, sosyalist ekonomik sistemden piyasa ekonomisine geçiş yapan Kazakistan, aynı yönde devam etmektedir. Bu süre içinde Kazakistan; piyasa kurumlarını oluşturmuş, temel reformları gerçekleştirmiş ve kısmen piyasa ekonomisini oturtmuş durumdadır.⁵³⁴

Kazakistan'ın, 26 BDT ve dünya çapında gelişmekte olan ülkeler içinde karşılaştırmalı üstünlüğünü oluşturan ise, doğal kaynaklarının zenginliğidir. Kazakistan'ın, sahip olduğu petrol ve gaz kaynakları nedeniyle, dünya enerji piyasalarında çok önemli bir yeri vardır. Yeterli yatırım kaynaklarıyla Kazakistan, gelecek on yılda dünyanın belli başlı enerji üretici ve ihracatçılarından biri olmaya adaydır. Kazakistan, Hazar Denizi bölgesindeki en önemli petrol kaynaklarına sahiptir. Ancak, Kazakistan'ın mevcut boru hatları, dağınık bir şekildedir. Ayrıca bir diğer sorun da, önemli petrol ve gaz ihracatı yollarının ülkenin dünya enerji piyasasındaki en önemli iki rakibi olan Rusya ve İran üzerinden geçmesidir. Ülkeye çekilen yatırımların büyük çoğunluğunu, petrol ve ana metallerin oluşturu-

532 *A.g.t.*, s. 127

533 *A.g.t.*, s. 129.

534 Nematulla, *a.g.t.*, s. 136-139.

duğu ülkenin, ihracat gelirleri, bu ürünlerin dünya fiyatlarındaki değişimlerinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Ülkede gerçekleştirilen üretimin çoğunluğu petrol ve gaz sektöründe yoğunlaşmıştır.⁵³⁵

Kazakistan'ın, serbest piyasa ekonomisine geçişi sırasında, tarımı ve imalat sanayi çöküşe sürüklenmiş, sanayisizleşme süreci yaşanmıştır. Zengin yeraltı kaynaklarına rağmen Kazakistan, sanayi sektörünü yeteri kadar geliştirememiştir. Bunun en önemli nedeni; Sovyet sisteminde Kazakistan'ın buğday deposu ve yarı mamul üreticisi konumunda olması, başka bir nedeni de, var olan teknolojilerin eskimesidir. Kazakistan'ın dış ticaretinde mineral ürünlerin ihracatı %65'tir ve bu oran içinde en yüksek payı alan, petroldür. Bunun için de, hammadde çıkarılmasına dayanan bir yapı oluşmaktadır. Kazakistan'ın ekonomisi, petrol fiyatlarına bağımlı hale gelmektedir. Kazakistan, ticarî ilişkilerinde sürekliliği sağlamak ve dış ticareti açısından önem taşıyan gelişmiş ülkelerle ticaretini daha sağlam bir temelde yürütmek amacı ile, Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) girmek için çalışmaktadır. Kazakistan, toplam 144 WTO üyesi ülkenin 135'i ile, hâlihazırda dış ekonomik faaliyetlerinde bulunmaktadır. WTO üyeliğinin; ülkeye modern teknolojilerin ve üretim metotlarının girişini teşvik edeceği, iç pazarda rekabet yol açacağı, ülkede üretilen ürünlerin dış pazarda rekabet edebilirliklerinin artmasını sağlayacağı ve imalat sanayisine çekilmek istenen yabancı yatırımların girişini kolaylaştıracağı beklenmektedir. Kazakistan'ın 2003-2015 yılları için uygulamaya koyduğu 'Yenilikçi Sınaf Kalkınma Programı'nın uygulanabilmesi; dünya ekonomisine daha aktif entegre olunması, petrol ve gaz sektöründen başka sektörlere sermaye çekilmesi bakımından da önem taşımaktadır.⁵³⁶

Dünyanın birçok ülkesi, yatırım cazibelerini arttırıcı politikalarının kalitesini gün geçtikçe arttırmakta, bu amaçla reformlar uygulamakta, en etkili enstrümanları geliştirmeye çalışmaktadırlar. Özellikle, yüksek teknoloji sektörlerinde bu cazibe rekabetinin çok güçlü olduğu gözlenmekte, ülkeler bu alanda çalışan dev şirketlerle, aşırı cömert ve göz kamaştırıcı teşvik paketleriyle pazarlığa girişmektedir. Bu

535 Nematulla, *a.g.t.*, s. 136-139.

536 Aynı yer.

rekabette başarılı olan ülkeler, önemli seviyelerde yabancı yatırım çekeabilmekte, istihdam sorunlarını çözebilmekte, ülkelerinin kalkınmasını temin ederek vatandaşlarına daha yüksek yaşam standartları sunabilmektedirler.⁵³⁷

Kazakistan'da, teknik ve teknoloji gelişimi ve endüstriyel yenileşme amaçlı yatırım politikaları ile ilgili olarak, bu programları uygulayan ülkelerin tecrübeleri araştırılarak ülkenin ekonomik-coğrafi imkânlarına uygun bulunanlar hayata geçirilmektedir. Öncü sanayi sektörleri belirlenerek, yatırımların istenilen alanlara yönlendirilmesi hedeflenmektedir.⁵³⁸

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırımcı ülke için de yatırımın yapıldığı ülke için de yarar sağlamaktadır. Bugün Kazakistanlılar; ister yerli ister yabancı olsun; ister bencil, ister aç gözlü olsun, sermayenin, bulunduğu yeri zenginleştirdiğini, refah ve mutluluk getirdiğini görmekte ve yabancı sermayenin, kendileri kazanırken buldukları ülkelere de kazandırdığını bilmektedir.⁵³⁹

7.8. Kazakistan'ın Dünya Ticaret Örgütüne Üyeliği

Kazakistan'ın Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne üyelik süreci 26 Ocak 1996 tarihinde, ülkenin DTÖ Sekreteryası'na başvurusu ile başlamıştır. Kazakistan'ın başvurusunu takiben 29 Ocak'ta üyelik için görüşmeler başlatılmıştır. Kazakistan, ticari ilişkilerde sürekliliği sağlamak ve dış ticareti açısından önem taşıyan gelişmiş ülkelerle ticaretini daha sağlam bir temelde yürütmek amacı ile DTÖ'ye girişini çabuklaştırmaya çalışmaktadır. Üyelik için, DTÖ nezdindeki durum tespiti aşaması 2003 yılında tamamlanmış bulunmaktadır. Hâlihazırda, DTÖ Çalışma Grubu üyeleri ile müzakerelerde bulunulmakta olup, ikili ve çok taraflı giriş müzakereleri gerçekleştirilmektedir. 2008 yılında DTÖ'ye üye olmayı hedeflemekle birlikte Kazakistan, dış ticaret rejimini DTÖ kurallarına uyumlu hale getirecek gerekli reformları gerçekleştirmekte yeterince hızlı hareket etmemektedir. Kazakistan'ın DTÖ'ye üyeliğini geciktiren en önemli sorun, tarım sektörü

537 Aynı yer.

538 *A.g.t.*, s. 136-139.

539 *A.g.t.*, s. 136-139.

reformunun gerçekleştirilmesindeki gecikmedir. Rusya ve Kazakistan, ‘Avrasya Ekonomik Topluluğu’nun i k i üyesi olarak, DTÖ’ye girişlerini eş zamanlı gerçekleştirmek yönündeki niyetlerini beyan etmiştir. Bu yönde çok az çalışma gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, belirli alanlarda hala DTÖ kurallarına uyumsuzluk bulunmaktadır. Bunlar, yerli maddelerin kullanımında sağlanan sübvansiyonlar, gümrük uygulamaları ve vergilendirme gibi alanları kapsamaktadır.⁵⁴⁰

Kazakistan’da, DTÖ’ye üyeliği sonrasında, yabancı menşeli malların iç piyasaya akması ve buna bağlı olarak Kazak sanayinin zarar görmesinden endişe duyulmaktadır.⁵⁴¹ Ancak bu endişeler yersizdir. İthalatta uygulanmakta olan ağırlıklı ortalama gümrük vergisi oranı, yaklaşık %7.9’dur. Bu oran, %6-7 olan DTÖ ortalamasının biraz üzerindedir. Tüm ürün grupları içinde, %0-15 arasında gümrük vergisine tabi olan ürünlerin payı, %95’tir. Dolayısıyla, genel olarak iç pazarın DTÖ’ye üyelik ile rekabete açık bir hale geleceği endişeleri yersizdir. Çünkü Kazak pazarının hâlihazırda dış rekabete açık bir durumda olduğu söylenebilir.⁵⁴²

Orta Asya ülkeleri içinde en açık ekonomiye ve en gelişmiş mali piyasalara sahip olma iddiasında olan Kazakistan’ın, DTÖ’ye üyeliğine kaçınılmaz olarak bakılmaktadır. Kazakistan, toplam 144 DTÖ üyesi ülkenin 135’i ile hâlihazırda ticaret yapmaktadır. Üyelik ile birlikte, bu ülkelerle ticaret, ortak kurallar ve mekânizmalara uygun olarak yapılabilir hale gelecektir. DTÖ üyeliği; ülkeye modern teknolojilerin ve üretim metotlarının girişini teşvik edecek, iç pazarda rekabet artışını sağlayacak, ülkede üretilen ürünlerin dış pazarlarda rekabet edebilirliklerinin artmasını sağlayacak ve imalat sanayiine çekilmek istenen yabancı yatırımların girişini sağlayacaktır. DTÖ üyeliği bu nedenle, Kazakistan’ın 2003-2015 yılları için uygulamaya koyduğu “Yenilikçi Sınâî Kalkınma Programı”nın uygulanabilmesi bakımından da önem taşımaktadır.⁵⁴³

540 T.C. Astana Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, “Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu: 18.05.2009”, <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc>, (20.04.2010)

541 Aynı yer.

542 Aynı yer.

543 Aynı yer.

Dış Ticaret İstatistikleri

Uluslararası enerji fiyatlarının, son yılların en yüksek seviyesine ulaştığı 2000 yılı ile birlikte Kazakistan, krizin olumsuz sonuçlarından sıyrılmaya başlamış ve bu durum, dış ticaret göstergelerine de yansımıştır. İlerleyen yıllarda yükseliş eğilimi devam etmiş ve dış ticaret hacmi; 2001 yılında 16.6 milyar dolar, 2002 yılında 17.7 milyar dolar, 2003 yılında 22.3 milyar dolar, 2004 yılında ise 29.5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.⁵⁴⁴

Son dönemlerde, başta Çin olmak üzere gelişmekte olan piyasalarda artan talep ve Ortadoğu'daki sorunlar nedeniyle dünya piyasalarında yükselen petrol fiyatları, Kazakistan'ın ticaret fazlasının artmasına yol açmaktadır. 2005 yılının ilk çeyreğinde ticaret hacmi, 9.0 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, aynı dönemde ihracat, %41.3 artışla 5.7 milyar dolar ve ithalat ise, %37.9 artışla 3.3 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.⁵⁴⁵

Kazakistan'ın ihracatının yaklaşık %65'ini, petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır. Bu durum, dünya petrol fiyatlarındaki artış sonrasında Kazakistan'ın dış ticaret hacmindeki önemli artışın nedenini de açıklamaktadır. Bununla birlikte, Kazakistan'ın petrol ve petrol ürünleri ihracatına yüksek bağımlılığı, bu ürünlerin fiyatlarının uluslararası piyasalarda düşük seyrettiği yıllarda, Kazakistan ekonomisi için önemli bir sorun oluşturmaktadır. İhracattaki bu yapıya karşılık, Kazakistan'ın ithalat kalemleri daha geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Özellikle ithal ikame politikası çerçevesinde, ulusal üretim için gerekli makine ve ekipmanların ithalatı önemli bir yer işgal etmektedir.⁵⁴⁶

544 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni," [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/kazakistan\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/kazakistan(04.07.2010)).

545 Aynı yer.

546 Aynı yer.

Tablo 14: K.C. Genel Dış Ticaret İstatistikleri⁵⁴⁷

	2004	2005	2006	2007	2008
İhracat (Milyon\$)	20.096	27.849	38.200	47.755	71.184
İthalat (Milyon\$)	12.781	17.352	23.600	32.696	37.889
Dış Tic, Hacmi (Milyon\$)	32.877	45.201	61.900	80.451	109.073
Dış Tic, Dengesi (Milyon\$)	7.315	10.497	14.600	15.304	33.295

7.9. Kazakistan'da Dış Ekonomik İlişkiler

Dış ekonomik ilişkiler açısından değerlendirildiğinde Kazakistan, dışa açık bir görünüme sahiptir. Bunun başlıca nedeni; dış ticaretin serbestleştirilmesi için atılan adımlar ile yabancı sermayeyi teşvik için gerçekleştirilen uygulamalardır. Bu sayede Kazakistan, diğer eski Sovyet cumhuriyetlerine oranla, daha fazla oranda yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmekte ve dış ticaret hacmi de, yıldan yıla büyümektedir.⁵⁴⁸

Kazakistan, başta çevre ülkeler olmak üzere çok sayıda ülke ile, ikili ve çok taraflı ticari ilişkiler tesis etmektedir. Bu ülkelerden en önde gelenleri, Rusya ve BDT ülkeleridir.⁵⁴⁹ BDT ülkeleri ile yapılan ticaret, 1993 yılından önceki dönemlerde, devlet siparişlerine bağlıydı ve milli önem taşıyan mallarda da devlet tekeli söz konusu idi. Bundan ötürü, stratejik olarak tanımlanan malların ihracatında, merkezi denetim söz konusuydu. Eski Sovyet ülkeleri ile yapılan ticari faaliyetleri de, hükümetler arası ikili anlaşmalar düzenlemekteydi.⁵⁵⁰ Bununla birlikte, Türkiye ile de dış ticaret oldukça gelişmiştir. Nitekim Türkiye, Kazakistan'a en fazla yatırım yapan ülkelerden biridir. Hazine Müsteşarlığı'nın 2005 yıl sonu verilerine

547 T.C. Astana Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu: 18.05.2009", <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc>, (20.04.2010).

548 Sınav, *a.g.t.*, s. 70.

549 T.C. Astana Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu: 18.05.2009", <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc>, (20.04.2010).

550 Karibayeva, *a.g.t.*, s. 83.

göre; bu ülkeye, Türkiye kaynaklı olan 53 girişim ile toplamda 442 milyon dolar sermaye taşınmıştır. Türkiye'den giden bu girişimciler, Kazakistan'da; %14.5 Türkiye'den giden ve %85.5'i ise Kazak vatandaşı olmak üzere, on binden fazla işgöreni istihdam etmiştir. Bu istihdam oranı içerisinde; inşaat firmalarının oranı %22.7, eğitim kurumlarının oranı %18 ve ticari firmaların oranı da %11.6'dır.⁵⁵¹

Kazakistan; Rusya, Kırgızistan, Beyaz Rusya ve Tacikistan ile birlikte Avrasya Ekonomik Topluluğu'na üyedir. Topluluğa üye olan ülkeler arasında ticaret, genellikle gümrük vergisinden muaf bir şekilde yürütülmektedir. Avrasya Ekonomik Topluluğu, üye ülkeler arasında kurulan bir Gümrük Birliği Anlaşması ile kurulmuş olmakla birlikte, üye ülkelerin üçüncü ülkelerle ticaretinde henüz ortak gümrük tarifesi uygulanmamaktadır. Söz konusu Gümrük Birliği Anlaşması, BDT Gümrük Birliği Anlaşması olarak anılmaktadır. Moldova, Ukrayna ve Ermenistan, topluluğa katılım sürecinde olup, gözlemci statüsündedir.⁵⁵²

Kazakistan ile Ukrayna, Moldova, Özbekistan ve Türkmenistan arasında Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır. Buna göre söz konusu ülkelere, ithalatta gümrük vergisi uygulanmamaktadır. Rusya, Belarus ve Kazakistan 5 Temmuz 2010 günü Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın Gümrük Yasası'nı yürürlüğe koyan deklarasyonu imzaladılar. Böylece bu ülkeler arasındaki Gümrük Kanunu 6 Temmuz 2010 tarihinde üçlü ilişkilerde yürürlüğe girdi. Kazakistan, Rusya ve Belarus tarafından kurulan Gümrük Birliği uygulaması 1 Ocak 2010 tarihi itibarı ile başladı. Ancak defakto birliğin üç ülke arasında tam anlamıyla çalışması için ve tek gümrük bölgesinin oluşmasını için Gümrük Yasası'nın yürürlüğe girmesi gerekiyordu.⁵⁵³ Kazakistan İstanbul Başkonsolosluğu müsteşarı Askhat Dautov gümrük birliği sayesinde Kazak şirketleri ve Kazakistan'da üretim yapan yabancı şirketlerin 170 milyon nüfuslu bir pazara hitap etme imkânı bulacaklarını söylemektedir.⁵⁵⁴

551 Salih Ercan- İsmail Gökdeniz, "Girişimciliğin Gelişim Süreci ve Girişimcilik Açısından Kazakistan", *Bilig*, S:49, Bahar 2009, s. 73.

552 T.C. Astana Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.m.

553 Zaman, 5 Temmuz 2010.

554 Askhat Dautov, "Kazakistan – Türkiye İlişkileri Her Bakımdan Gelişiyor", *Atayurt*, Yaz 2010, Sayı 4, s. 25.

2008 yılı ihracat rakamları dikkate alındığında, ilk sıraları; %16.75 ile İtalya, %10.78 ile Çin, %8.75 ile Rusya, %7.57 ile Fransa ve %6.52 ile Hollanda almaktadır. Türkiye'nin payı ise, %2.67'dir.⁵⁵⁵ 2008 yılında en fazla ithalat yaptığı ülkeler ise sırasıyla; Rusya Federasyonu (%36,33), Çin (%12,5), Almanya (%6.79), Ukrayna (%5.59), ABD (%5.09), İtalya (%3.27) Japonya (%2.58) ve Türkiye (%2.56)'dir.⁵⁵⁶

Tablo 15: Kazakistan'ın Başlıca Ticarî Ortaklarına Olan İhracatı⁵⁵⁷

	2006		2007		2008		2009	
	Milyon Dolar	Oran	Milyon Dolar	Oran	Milyon Dolar	Oran	Milyon Dolar	Oran
BDT ülkeleri	5 574,0	14,6	7 965,3	16,7	11 078,4	15,6	6 781,1	15,7
DOĞU ASYA ÜLKELERİ	4 611,9	12,1	6 293,8	13,2	8 376,7	11,8	5 124,3	11,9
Beyaz Rusya	71,0	0,2	129,3	0,3	170,8	0,2	54,7	0,1
Kırgızistan	267,8	0,7	355,1	0,7	437,2	0,6	390,5	0,9
Rusya Federasyonu	3 731,1	9,8	4 659,1	9,8	6 228,1	8,8	3 547,0	8,2
Tacikistan	157,3	0,4	278,5	0,6	268,5	0,4	240,3	0,6
Özbekistan	384,7	1,0	871,8	1,8	1 272,1	1,8	891,8	2,1
DOĞU AS. Ü. OLMAYANLAR	962,1	2,5	1 671,5	3,5	2 701,7	3,8	1 656,8	3,8
Azerbaycan	226,4	0,6	318,8	0,7	208,9	0,3	91,5	0,1
Türkmenistan	20,7	0,1	77,9	0,2	217,6	0,3	108,9	0,3
Özbekistan								
Ukrayna	622,8	1,6	1 113,1	2,3	2 003,3	2,8	1 289,2	3,0
Diğer ülkeler	92,2	0,2	161,7	0,3	271,9	0,4		
DÜNYANIN DİĞER ÜLKELERİ	32 676,3	85,4	39 790,0	83,3	60 105,2	84,4	36 414,6	84,3
AVRUPA	24 032,4	62,8	27 177,8	56,9	41 916,8	58,9	23 822,1	55,1

555 T.C. Astana Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.m.

556 T.C. Astana Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu:18.05.2009", <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc>, (20.04.2010).

557 Statistic Year Book, s. 119-121

AB ÜLKELERİ	16 533,8	43,2	19 456,0	40,7	30 554,4	42,9	21 036,8	48,7
Avusturya	1,2	0,0	2,8	0,0	3,1	0,0	1 196,9	2,9
Belçika	21,8	0,1	65,6	0,1	63,9	0,1	22,8	0,1
Bulgaristan*			99,5	0,2	261,1	0,4	182,4	0,4
Büyük Britanya	1 143,9	3,0	1 133,2	2,4	1 810,5	2,5	1 235,1	2,9
Macaristan	66,1	0,2	70,0	0,1	123,6	0,2	42,9	0,1
Almanya	553,5	1,4	392,3	0,8	614,2	0,9	898,1	2,1
İrlanda	0,0	0,0	4,4	0,0	0,1	0,0	0,3	0,0
İspanya	968,4	2,5	775,9	1,6	896,6	1,3	580,3	1,3
İtalya	6 891,6	18,0	7 774,2	16,3	11 920,3	16,7	6 686,8	15,5
Letonya	146,8	0,4	145,3	0,3	237,3	0,3	97,2	0,2
Litvanya	28,8	0,1	50,8	0,1	61,4	0,1	122,3	0,3
Hollanda	1 704,5	4,5	2 464,3	5,2	4 638,7	6,5	2 222,5	5,1
Polonya	204,4	0,5	257,0	0,5	461,5	0,6	835,8	1,9
Romanya*			686,5	1,4	1 010,8	1,4	840,3	1,9
Slovakya	44,8	0,1	39,0	0,1	773,4	1,1	1 045	2,4
Finlandiya	31,1	0,1	21,3	0,0	73,1	0,1	451,2	1,0
Fransa	281,3	0,7	425,0	0,9	634,1	0,9	3 381,5	7,8
Çek Cum.	3 347,0	8,8	3 982,7	8,3	5 388,7	7,6	27,4	0,1
İsveç	222,8	0,6	223,7	0,5	444,5	0,6	169,9	0,4
Estonya	32,7	0,1	15,8	0,0	21,0	0,0	6,4	0,0
Diğer ülkeler	843,1	2,1	826,7	1,9	1 116,5	1,6	991,7	2,3
AB ÜKESİ OLMAYANLAR	7 498,6	19,6	7 721,8	16,2	11 362,4	16,0	2 785,3	6,4
İsviçre	6 721,2	17,6	7 475,9	15,7	11 281,4	15,8	2 668,1	6,2
Hırvatistan	0,0	0,0	92,2	0,2	0,0	0,0	108,9	0,3
Diğer ülkeler	29,4	0,0	153,7	0,3	81,0	0,2	8,3	0,0

ASYA	7 648,8	20,0	11 369,5	23,8	16 320,1	22,9	10 215,3	23,7
Afganistan	178,5	0,5	192,5	0,4	617,1	0,9	408,4	0,9
Vietnam	15,4	0,0	56,8	0,1	72,9	0,1	66,4	0,2
Gürcistan							19,8	0,0
İsrail	622,4	1,6	1 059,0	2,2	2 226,6	3,1	1 121,4	2,6
Hindistan	59,7	0,2	48,1	0,1	164,0	0,2	96,1	0,2
Endonezya	2,1	0,0	0,7	0,0	15,1	0,0	34,8	0,1
İran	2 077,6	5,4	2 451,4	5,1	2 039,5	2,9	1 279,0	3,0
Çin	3 592,5	9,4	5 639,6	11,8	7 676,6	10,8	5 888,6	13,6
Çin- Hong Kong	82,7	0,2	73,4	0,2	61,5	0,1	1,1	0,0
Malezya	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0
Moğolistan	66,4	0,2	34,9	0,1	33,3	0,0	31,3	0,1
BAE	80,0	0,2	56,1	0,1	90,5	0,1	20,1	0,0
Pakistan	1,7	0,0	13,7	0,0	25,2	0,0	22,6	0,1
Kore	215,0	0,6	217,4	0,5	330,9	0,5	131,7	0,3
Suudi Arabistan	9,4	0,0	73,5	0,2	65,8	0,1	0,3	0,0
Singapur			0,4	0,0	1,2	0,0	2,5	0,0
Tayland	6,4	0,0	16,3	0,0	28,2	0,0	3,1	0,0
Tayvan	2,8	0,0	5,0	0,0	10,2	0,0		
Türkiye	348,2	0,9	934,4	2,0	1 903,8	2,7	791,8	1,8
Filipinler	15,6	0,0	1,8	0,0	1,3	0,0	0,0	0,0
Japonya	214,1	0,6	382,6	0,8	803,9	1,1	247,5	0,6
Diğer ülkeler	58,3	0,2	110,9	0,2	152,5	0,3	48,5	0,1
AMERİKA	895,9	2,3	951,1	2,0	1 170,6	1,6	2 319,0	5,4
Virjin adaları (Büyük Brit.)	109,8	0,3	95,0	0,2	160,2	0,2	297,1	0,7
Kanada	287,3	0,8	420,5	0,9	398,2	0,6	1 385,3	3,2

Kolombiya	20,5	0,1	6,2	0,0	2,2	0,0	0,1	0,0
Panama			0,1	0,0	1,8	0,0	0	0
ABD	462,3	1,2	422,2	0,9	579,6	0,8	612,6	1,4
Ekvator	1,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0
Diğer ülkeler	14,9	0,0	7,1	0,0	28,6	0,0	23,9	0,1
AFRİKA	91,6	0,2	283,6	0,6	678,0	1,0	47,9	0,1
Cezayir	2,3	0,0	3,4	0,0	13,9	0,0	0,6	0,0
Mısır	14,9	0,0	66,0	0,1	239,7	0,3	10,6	0,0
Fas	30,4	0,1	9,7	0,0	56,2	0,1	5,3	0,0
Tunus	2,9	0,0	147,3	0,3	321,6	0,5	11,5	0,0
Diğer ülkeler	41,1	0,1	57,2	0,1	46,6	0,1	19,9	0,1
AVUSTRALYA VE OKYANUSYA	7,6	0,0	8,0	0,0	19,6	0,0	10,3	0,0
Toplam	38 250,3	100,0	47 755,3	100,0	71 183,6	100,0	43 195,7	100,0

* Bulgaristan ve Romanya 2007 yılında AB'ye dahil olmuştur.

Tablo 16: Kazakistan'ın Başlıca Ticarî Ortaklarına Olan İthalatı⁵⁵⁸

	2006		2007		2008		2009	
	Milyon Dolar	Oran	Milyon Dolar	Oran	Milyon Dolar	Oran	Milyon Dolar	Oran
BDT ülkeleri	11 063,5	46,7	14 599,3	44,6	17 496,8	46,2	12 067,8	42,5
DOĞU ASYA ÜLKELERİ	9 842,9	41,6	12 762,2	39,0	14 857,7	39,2	9 699,3	34,2
Beyaz Rusya	284,3	1,2	396,0	1,2	396,2	1,0	367,1	1,3
Kırgızistan	138,9	0,6	175,8	0,5	171,2	0,5	116,5	0,4
Rusya Federasyonu	9 072,9	38,3	11 626,9	35,5	13 765,6	36,3	8 896,5	31,3
Tacikistan	27,7	0,1	25,0	0,1	8,6	0,0	14,8	0,1
Özbekistan	319,1	1,3	538,5	1,6	516,1	1,4	304,4	1,1

DOĞU AS. Ü. OLMAYANLAR	1 220,6	5,2	1 837,1	5,6	2 639,1	7,0	2 368,5	8,3
Azerbaycan	70,8	0,3	86,6	0,3	256,7	0,7	145,4	0,5
Türkmenistan	132,6	0,6	142,7	0,4	220,3	0,6	61,4	0,2
Özbekistan								
Ukrayna	983,9	4,2	1 528,5	4,7	2 105,2	5,6	2 131,6	7,5
Diğer ülkeler	33,3	0,1	79,3	0,2	56,9	0,1	30,2	0,1
DÜNYANIN DIĞER ÜLKELERİ	12 613,3	53,3	18 157,1	55,4	20 392,2	53,8	16 340,9	57,5
AVRUPA	6 506,5	27,5	8 458,2	25,8	9 480,8	25,0	8 244	29,0
AB ÜLKELERİ	6 256,3	26,4	8 073,5	24,6	8 580,8	22,6	7 780,5	27,4
Avusturya	191,2	0,8	229,1	0,7	316,0	0,8	254,1	0,9
Belçika	185,6	0,8	232,1	0,7	199,2	0,5	157,4	0,6
Bulgaristan*			99,7	0,3	41,0	0,1	23,6	0,1
Büyük Britanya	506,2	2,1	737,1	2,3	689,0	1,8	702,3	2,5
Macaristan	84,7	0,4	122,6	0,4	150,6	0,4	99,5	0,4
Almanya	1 809,7	7,6	2 587,3	7,9	2 573,5	6,8	2 041,9	7,2
Yunanistan	9,1	0,0	16,3	0,0	17,6	0,1	12,5	0,0
Danimarka	45,2	0,2	54,0	0,2	114,9	0,3	56,8	0,2
İrlanda	46,3	0,2	86,0	0,3	74,4	0,2	66	0,2
İspanya	80,5	0,3	130,6	0,4	158,7	0,4	120,5	0,4
İtalya	1430,4	6,0	1 130,9	3,5	1 240,8	3,3	1 915,3	6,7
Letonya	32,5	0,1	51,7	0,2	56,9	0,2	43,7	0,2
Litvanya	44,1	0,2	67,6	0,2	118,5	0,3	107,5	0,4
Hollanda	189,5	0,8	375,7	1,1	275,8	0,7	319,1	1,1
Polonya	303,4	1,3	397,0	1,2	426,4	1,1	421,6	1,5

Romanya*			70,8	0,2	96,7	0,3	37,9	0,1
Slovakya	40,6	0,2	60,1	0,2	72,1	0,2	49,3	0,2
Finlandiya	126,1	0,5	172,7	0,5	186,1	0,5	309,7	1,1
Fransa	235,0	1,0	307,4	0,9	506,0	1,3	460,1	1,6
Çek Cum.	459,5	1,9	705,2	2,2	812,9	2,1	179,2	0,6
İsveç	298,1	1,3	311,2	1,0	301,7	0,8	262,2	0,9
Estonya	44,6	0,2	31,0	0,1	54,5	0,1	48	0,2
Diğer ülkeler	94,0	0,5	97,4	0,1	97,5	0,3	92,3	0,3
AB ÜKESİ OLMAYANLAR	250,2	1,1	384,7	1,2	900,0	2,4	463,5	1,6
Hırvatistan	7,4	0,0	9,9	0,0	16,6	0,0	11,6	0,0
İsviçre	97,2	0,4	248,1	0,8	162,6	0,4	155,8	0,5
Estonya								
Diğer ülkeler	38,4	0,3	126,7	0,4	720,8	2,0	296,1	1,1
ASYA	4 385,0	18,5	7 406,1	22,6	7 992,9	21,1	5 922,7	20,8
Gürcistan							17,3	0,1
İsrail	76,2	0,3	133,9	0,4	204,9	0,5	97,7	0,3
Hindistan	150,6	0,6	147,6	0,5	203,8	0,5	157,3	0,6
İran	21,6	0,1	44,4	0,1	58,9	0,2	24,1	0,1
Çin	1 924,9	8,1	3 507,3	10,7	4 565,1	12,1	3 569,5	12,6
Çin- Hong Kong	7,0	0,0	3,6	0,0	4,6	0,0	2,4	0,0
Malezya	67,6	0,3	66,1	0,2	69,4	0,2	69,0	0,2
Moğolistan	1,1	0,0	0,7	0,0	1,1	0,0	1,1	0,0
BAE	73,0	0,3	247,9	0,8	204,6	0,5	142,2	0,5
Kore	359,3	1,5	625,9	1,9	423,3	1,1	373,9	1,3

Singapur	60,6	0,3	38,8	0,1	45,2	0,1	50,9	0,2
Türkiye	558,4	2,4	959,0	2,9	971,3	2,6	570,9	2,0
Japonya	914,1	3,9	1 369,7	4,2	979,3	2,6	635,1	2,2
Diğer ülkeler	170,6	0,7	261,2	0,8	261,4	0,7	211,3	0,7
AMERİKA	1 613,0	6,8	2 114,6	6,5	2 723,5	7,2	2 004,2	7,1
Brezilya	183,0	0,8	141,7	0,4	247,9	0,7	201,4	0,7
Kanada	138,5	0,6	180,7	0,6	329,4	0,9	245,9	0,9
Küba	34,4	0,1	4,4	0,0	43,7	0,1	13,1	0,0
ABD	1 105,1	4,7	1 624,5	5,0	1 928,8	5,1	1 391,5	4,9
Diğer ülkeler	335,0	1,4	163,3	0,5	173,7	0,4	152,3	0,6
AFRİKA	67,2	0,3	112,4	0,3	136,9	0,4	123,1	0,4
AVUSTRALYA VE OKYANUSYA	41,6	0,2	65,8	0,2	58,0	0,2	46,9	0,2
Australya	38,1	0,2	62,1	0,2	55,3	0,1	43	0,2
Diğer ülkeler	3,5	0,0	3,7	0,0	2,7	0,1	3,9	0
Toplam	23 676,9	100,0	32 756,4	100,0	37 889,0	100,0	28 408,7	100,0

* Bulgaristan ve Romanya 2007 yılında AB'ye dahil olmuştur.

1998 yılında Rusya’da yaşanan malî kriz ile birlikte, Kazakistan’ın dış ticaret hacmi de önemli bir gerileme sürecine girmiştir. İhracatının önemli bir bölümünü petrol ve hammaddelerin oluşturduğu Kazakistan, bu ürünlerdeki fiyat düşüşlerinden önemli oranda etkilenmiştir.⁵⁵⁹ Kazakistan’ın toplam dış ticaret hacmi; 1997 yılında 14.1 milyar doların üzerinde iken, 1999 yılına gelindiğinde 11.6 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir. Diğer taraftan, kriz sonrasında Kazakistan, gümrük duvarlarını yükselterek ithalata kısıtlama getirmiş ve ulusal ekonomiyi güçlendirmeye yönelik önlemlerle birlikte, ithal ikameci bir politika izlemiştir.⁵⁶⁰ Uluslararası enerji fiyatlarının, son yılların en yüksek seviyesine ulaştığı 2000 yılı ile birlikte Kazakistan, krizin olumsuz sonuçlarından sıyrılmaya başlamış ve bu durum, dış ticaret göstergelerine de yansımıştır. İlerleyen yıllarda, yükseliş trendi devam etmiş ve dış ticaret hacmi; 2001 yılında 16.6 milyar dolar, 2002 yılında 17.7 milyar dolar, 2003 yılında 22.3 milyar dolar, 2004 yılında 29.5 milyar dolar, 2005 yılında 45.2 milyar, 2006 ise 56,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 17: Kazakistan’ın Dış Ticaretinde Başlıca Maddeler İhracat Maddeleri (2009)⁵⁶¹

Makineler	%0,6
Kimyasallar	%5,1
Gıda Ürünleri	%3,2
Metaller	%12,7
Mineral Yakıtlar	%74
Diğer	%4,4

559 Neslihan Adanalı, “Kazakistan Cumhuriyeti Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Kazakistan Dış Ticareti Raporu,” İzmir Ticaret Odası, Temmuz 2006, s. 4.

560 <http://www.tika.gov.tr/TR/Icerik.ASP?ID=276Kazakistan.pdf>.

561 The Agency of Statistics of the Republic of Kazakhstan, *Kazakhstan in 2009 (Yearbook)*, Astana 2010, s. 123-126.

Tablo 18: İthalat Maddeleri (2009)⁵⁶²

Gıda Ürünler	%1,5
Metaller	%20,1
Mineral Yakıtlar	%10,7
Kimyasallar	%8,1
Makineler	%27,2
Diğer	%32,4

Tablo 19: Kazakistan'ın İhracat Yaptığı Başlıca Ülkeler (2009)⁵⁶³

Ülke	Milyon Dolar	%
İtalya	6.686,8	%15,5
Çin Halk Cumhuriyeti	5.888,6	%13,6
Rusya Federasyonu	3.574,0	%8,2
Fransa	3.381,5	%7,8
İsviçre	2.668,1	%6,2
Türkiye	791,8	%1,8

Tablo 20: Kazakistan'ın İthalat Yaptığı Başlıca Ülkeler (2009)⁵⁶⁴

Ülke	Milyon Dolar	%
Rusya Federasyonu	8.896,5	%31,3
Çin Halk Cumhuriyeti	3.569,5	%12,6
Ukrayna	2.131,6	%7,5
Almanya	2.041,9	%7,2
İtalya	1.915,3	%6,7
Türkiye	570,9	%2,0

562 The Agency of Statistics of the Republic of Kazakhstan, *Kazakhstan in 2009 (Yearbook)*, Astana 2010, s.126-130

563 The Agency of Statistics of the Republic of Kazakhstan, *Kazakhstan in 2009 (Yearbook)*, Astana 2010, s. 119-121.

564 The Agency of Statistics of the Republic of Kazakhstan, *Kazakhstan in 2009 (Yearbook)*, Astana 2010, s. 121-123.

Tablo 21: K.C. Ürün Bazında Dış Ticaret Hacmi⁵⁶⁵
(Kümülatif 2008)

(1000 ABD Doları)							
GTİP NO	ÜRÜNLER	DIŞ TİCARET HACMİ		İHRACAT		İTHALAT	
		TOPLAM	%	TOPLAM	%	TOPLAM	%
Toplam		109.072.568,86	100,00	71.183.541,3	100,00	37.889.027,52	100,00
01-24	Hayvansal ve bitkisel ürünler	5.972.530,62	5,48	2.981.230,6	4,19	2.991.300,03	7,89
25-27	Maden ürünleri	57.971.001,34	53,15	51.987.259,5	73,03	5.983.741,80	15,79
27	Yakıt ve enerji ürünleri	54.342.068,16	49,82	48.910.889,6	68,71	5.431.178,55	14,33
28-40	Kimyasal maddeler ve yan sanayi (kauçuk ve plastik dâhil)	6.443.272,32	5,91	2.472.284,5	3,47	3.970.987,82	10,48
41-43	Deri ürünleri	479.771,37	0,44	450.844,2	0,63	28.927,19	0,08
44-49	Ağaç, orman ürünleri, selülöz kâğıt ürünleri	1.107.964,21	1,02	34.089,1	0,05	1.073.875,11	2,83
50-63	Tekstil ve tekstil ürünleri	599.337,62	0,55	233.630,4	0,33	365.707,24	0,97
64-67	Ayakkabı, başlık	64.865,83	0,06	1.894,2	0,00	62.971,67	0,17
68-69	İnşaat malzemeleri	546.903,56	0,50	29.673,5	0,04	517.230,03	1,37
72-83	Metal ve metal ürünleri	17.168.100,16	15,74	10.811.051,4	15,19	6.357.048,80	16,78
84-92	Makine, ekipman, taşıt araçları	16.759.353,45	15,37	1.284.306,1	1,80	15.475.047,38	40,84
70-71 93-97	Diğer ürünler	1.959.468,35	0,28	897.277,9	0,02	1.062.190,46	1,15

565 T.C. Astana Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu: 18.05. 2009", <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc>, (20.04.2010)

Son dönemlerde, başta Çin olmak üzere gelişmekte olan piyasalarda artan talep ve Ortadoğu'daki sorunlar nedeniyle dünya piyasalarında yükselen petrol fiyatları, Kazakistan'ın ticaret fazlasının artmasına yol açmaktadır. 2006 yılında dış ticaret hacmi 56, 1 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, aynı dönemde ihracat 34,8 milyar dolar, ithalat ise 21,2 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

Kazakistan ihracatının yaklaşık %65'ini, petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır. Bu durum, dünya petrol fiyatlarındaki artış sonrasında Kazakistan'ın dış ticaret hacmindeki önemli artışın nedenini de açıklamaktadır.⁵⁶⁶ Bununla birlikte, Kazakistan'ın petrol ve petrol ürünleri ihracatına yüksek bağımlılığı, bu ürünlerin fiyatlarının uluslararası piyasalarda düşük seyrettiği yıllarda, Kazakistan ekonomisi için önemli bir sorun oluşturmaktadır. İhracattaki bu yapıya karşılık, Kazakistan'ın ithalat kalemleri daha geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Özellikle ithal ikame politikası çerçevesinde, ulusal üretim için gerekli makine ve ekipmanların ithalatı önemli bir yer işgal etmektedir.⁵⁶⁷

Dış politika açısından Kazakistan, 1991'den itibaren komşu ülkeler, Çin ve Rusya ile bağlarını güçlü tutma eğiliminde olmuştur. Kazakistan'ın; Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET), Şangay İşbirliği Örgütü (SİO) Orta Asya Birliği (OAB) örgütleri içindeki aktif rolü, bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.⁵⁶⁸

566 *Agentstvo Respubliki Kazahstan Po Statistike "Yanvar-Dekabr 2006"*, (Kazakistan İstatistik Enstitüsünün verdiği Ocak-Aralık 2006 Raporu), Almatı 2007.

567 <http://www.deik.org.tr/bultenler/2005624162315Kazakistan-Mayis2005.pdf>

568 Dikkaya,-Bora, *a.g.m.*, s. 116.

Tablo 22: Ulusal Ekonominin Dallarına Göre Sabit Değerlendirmelerin Komisyonlandırılması⁵⁶⁹

	2006	2007	2008	2009
Toplam	1.452,578	1.519,892	2.462,516	2.614,462
Tarım, avcılık, ormancılık	21.259	5.097	59.884	63.141
Balıkçılık, balık üreticiliği	171	3	39	177
Endüstri	654.062	758.438	1.157,596	1.065,221
Madencilik	408.658	553.645	786.313	639.442
İmalat	182.222	154.617	261.444	217.391
Elektrik, gaz ve su üretim ve dağıtım	63.182	50.176	109.839	208.388
İnşaat	44.861	4.030	61.848	35.926
Motorlu taşıt aracı, ev gereçleri ticareti	77.826	44.432	76.016	133.921
Otel ve restaurantlar	16.748	20.662	28.384	47.591
Nakliye ve iletişim	273.802	208.254	349.620	463.884
Komisyonculuk	5.648	2.323	32.273	20.809
Gayrimenkul, rant ve ticari faaliyetler	291.181	366.170	503.631	529.978
Kamu yönetimi	15.115	16.927	31.944	32.789
Eğitim	16.786	26.347	67.100	102.772
Sağlık ve sosyal hizmetler	9.122	41.236	35.781	51.353
Diğer sosyal ve kişisel hizmetler	25.997	25.973	58.400	66.900

Tablodan da görüldüğü gibi, ülkede dış ticaret açısından istikrarlı bir gelişim söz konusudur. Böylece, dış ticaret dengesi açısından, olumlu yönde bir artış gerçekleşmektedir. Ülke ihracatının %65'inin petrol ve petrol ürünlerine dayalı olması, dünya petrol fiyatlarındaki artış sonrasında, Kazakistan'ın dış ticaret hac-

mindeki önemli artışın nedenini de ortaya koymaktadır.⁵⁷⁰ Ülkenin en önemli ticarî ortakları arasında; Rusya başta olmak üzere Çin, AB ülkeleri ve ABD'nin önemli payı bulunmaktadır.⁵⁷¹

Ülkede, dış ticarî faaliyetlerin canlandırılması amacıyla; çok sayıda kısıtlama ortadan kaldırılmış, kotalı mallarda bulunan kesin kısıtlamalar da serbest bırakılmıştır.⁵⁷²

Bu yöndeki faaliyetlerin bir sonucu olarak; Kazakistan'ın dış ticaret hacmi; Ocak-Mayıs 2006 döneminde 21.5 milyar dolar olarak gerçekleştirilmiş olup, 2005 yılının aynı dönemine göre %22.9 oranında artış söz konusu olmuştur. Bunun yanı sıra, Kazakistan'ın ihracatı ise; %25.1 oranında artarak 13.6 milyar dolara ulaşmış, ithalatı ise %1.3 oranında artarak ve 7.8 milyar dolar düzeyinde gerçekleştirilmiştir.⁵⁷³ 2007 yılında 2006 yılına göre, dünya pazarlarında hammadde fiyatlarının yüksek olması nedeniyle, ihracat %19.6, ithalat ise %40.8 oranında olmuş ve toplam dış ticaret artışı ise, %27.6 oranında gerçekleşmiştir. Kazakistan, sahip olduğu üretim yapısı ile daha ziyade, hammadde ve yarı mamul ihracatçısı bir ülke görünümündedir. Petrol ve petrol ürünleri, demirli metaller, kimyasallar, makineler, hububat, yün, et, kömür ülkenin başlıca ihraç ürünleridir. Ülkenin tüketim malları ihracatı ise sınırlı düzeydedir. Doğu Asya'daki istikrarlı talep artışı, metaller ve mineral ürünler sektörlerinin ihracatında da artış sağlamaktadır. Kazakistan'ın demir ve çelik üreticisi Ispat-Karmat'ın ihracatında, önemli artış gerçekleşmiştir. Şirket, yılda 4 milyon tonluk çelik üretimi gerçekleştirmekte ve üretiminin tamamını ihraç etmektedir.

Kazakistan, aynı zamanda, bölgedeki en önemli hububat ihracatçılarından biridir. Buğday, ülkenin ihracatı açısından büyük önem taşımaktadır. Hububat

570 Adanalı-Neslihan; *a.g.r.*, s. 4

571 Dikkaya-Bora, *a.g.m.*, s. 117.

572 Sınav, *a.g.t.*, s. 71.

573 Analitičeskaya İnformatsiya o Hode Realizatsiyi Strategiyi İndustrialno-İnnovatsionogo Razvitiya Respubliki Kazahstan na 2003-2015 godı (2003-2015 Yıllarında Kazakistan Cumhuriyeti Sanayii ve İnovasyon Odaklı Gelişimi Stratejisine Dair Analitik Bilgiler), s.20; <http://www.mit.kz/docs/documentf147.doc>, (16.01.2008)

ihracatının büyük bir kısmı; Rusya, İran, Çin ve diğer Orta Asya ülkelerine gerçekleştirilmektedir. Hububat üretimi, 2004 yılında bir önceki yıla göre %6.1 oranında düşerek, 13.9 milyon ton düzeyinde gerçekleşmiştir.⁵⁷⁴ 2007 yılında hububat hâsılatının hacim olarak büyümesi ve dünya fiyatlarının yükselmesi, tarım sektörünün toplam üretimdeki payının artmasına yol açmıştır. Böylece, tarım sektörünün GSYİH içindeki payı ilk defa, 1 trilyon tenge (8.1 milyar dolar) seviyesine ulaşmıştır.⁵⁷⁵

---

574 Ankara Ticaret Odası, “Kazakistan’ın Dış Ticareti”, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1319&l=1>, (15. 04. 2010)

575 Kazkomertsbank, “Analitiçeskiy Obzor,” (Analitik İnceleme), Aralık 2007; www.kkb.kz.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

8. Kazakistan - Türkiye İlişkileri

8.1. Giriş

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri arasında en kapsamlı ve gelişmiş ilişkiler tesis ettiği ülke olarak Kazakistan ön plana çıkmaktadır. Türkiye de Kazakistan'a büyük önem vermektedir. Kazakistan coğrafi konumu, doğal kaynaklarıyla da Türkiye için gerçekten önemli bir ülkedir. Türkiye ve Kazakistan'ın son yıllarda dış politikalarında yaptıkları açıklamalarla birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler gün geçtikçe daha çok önem kazanmakta ve güçlenmektedir. Bu durumu sadece iki ülke arasındaki tarihî kökenleri derin kardeşlik ilişkileriyle izah etmek yanlıştır. Bu durum aynı zamanda iki ülkenin jeostratejik konumlarıyla dış politikadaki barışçıl ve medeniyetler ittifakı konusundaki çalışmalarındaki benzerliklerden de kaynaklanmaktadır. Nitekim, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in 21-24 Ekim 2009 tarihinde Türkiye'ye yaptığı ziyaret gerçekten çok kapsamlı ve somut adımlar içeren ve adete Türkiye – Kazakistan ilişkilerinde bir dönüm noktası olacak bir şekilde gerçekleştirildi. Bu ziyaretle iki ülke arasında 2009 yılı itibarıyla 3.2 milyar dolar olan ticaret hacminin en kısa zamanda 5 milyar dolara çıkarılması hedeflendi.

Türkiye de Kazakistan gibi son yıllarda dış politikada ve uluslararası platformda elde ettiği kazanımlarla birbirine benzemektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olma yönünde önemli mesafeler alması ve 2009 – 2010 yılları için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçilmesi, Gürcistan krizinin yatıştırılması sırasında Türkiye'nin Kafkasya Platformu önemli rol oynaması bunların başlıcalarıdır.

Jeostratejik konumlarındaki ortak noktaları, iki ülke de Asya ile Avrupa kıtalarında yer alan Avrasya ülkesi olmalarıdır ve ikisi de Batı ile Doğu arasında köprü rolü üstlenmek istemektedir. Bundan dolayı dış politikada iki ülkenin de bölge ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklarda arabuluculuk görevi üstlendiğini görüyoruz. Aslında bunun iki ülkeyi birbirine rakip durumuna getirebileceği düşünülebilir. Fakat, iki ülkenin dünyanın farklı, hatta birbirine zıt bölgesel platformlarda

bulunması bu rekabeti, dünya barışı ve istikrarı için faydalı ortaklığa dönüştürmektedir. Bundan dolayı, iki ülkenin bu konudaki işbirliğinin küresel çatışmaların, yaygın tabirle söylemek istersek medeniyetler çatışmasının önlenmesine önemli katkıları olacağı muhakkaktır. Çünkü, Türkiye NATO'ya üye, Avrupa Birliği'ne tam üye olarak girmek üzere, ABD ile yakın ilişkileriyle, Kazakistan ise dünyanın diğer ikinci yarısı diyebileceğimiz Şangay İşbirliği Teşkilatı ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun aktif üyesi ve Rusya ile çok yakın ilişkileriyle iki rakip dünyanın birbirini doğru tanımaya aracılık edebilirler.

8.2. Siyasî İlişkiler

Türk-Kazak ilişkilerinin tarihi Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Osmanlı arşivindeki kayıtlara göre, Kazak Hanı Gaib Muhammed Han 1713 yılında bir elçilik heyetini Osmanlı başkentine yollamıştır. Akabinde Kazak Hanlığı ve Osmanlı Devleti arasında birkaç defa mektuplaşmalar olmuştur.⁵⁷⁶ I. Dünya Savaşı sırasında Kazak Türklerinin ileri gelenleri Osmanlı ordusuna yardım için topladıkları parayı Petersburg'taki Osmanlı Elçiliğine teslim etti. Kurtuluş Savaşı sırasında Kazakların millî şairi Magcan Jumabayev "Uzaktaki Kardeşime" şiirini kaleme alarak Anadolu'daki millî mücadeleye manen destek vermiştir.⁵⁷⁷

Sovyet döneminde kesintiye uğrayan ilişkiler Kazakistan'ın 16 Aralık 1991'de bağımsızlığını kazanmasından sonra hızla gelişmeye başladı. Bu ilişkilerin temelini atılmasında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın rolü büyüktür. Özal Mart 1991'de Kazakistan'a yapılan cumhurbaşkanlığı seviyesindeki ilk resmi ziyarette Türkiye Cumhuriyeti ile Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasında dostluk ve işbirliği antlaşması imzalandı. 1991 yılı sonbaharında ise Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Orta Asya'daki beş Cumhuriyetin Cumhurbaşkanı'larını Ankara'ya davet etti. Bu daveti ilk kabul eden

576 Mehmet Saray, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasî Münasebetler (1775-1875)* İstanbul, 1984; *Belgelerle Osmanlı-Türkistan İlişkileri (XVI-XX. Yüzyıllar)*, Ankara, 2004, s. 64-66; A. Ahat Andican, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*, İstanbul, 2009, s. 191-192.

577 Abdulvahap Kara, "Türkistan Türklerinin Kurtuluş Savaşı'na ve Cumhuriyet'e Katkıları", *Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, No: 3, Kasım 2000, s. 71-82.

Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev Eylül 1991 Türkiye’ye ilk resmi ziyaretini gerçekleştirdi.⁵⁷⁸

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kazakistan’ı ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Bu durum, Türkiye’nin Kazakistan’ın uluslararası ilişkiler tarihinde özel bir yer almasını sağlamıştır. Bağımsızlık kararından iki saat sonra Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yaparak Kazakistan’ı tanıdığını duyurmuştu.⁵⁷⁹

Bağımsızlıktan sonra Türkiye Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin tarafından Kazakistan’a bir resmi ziyaret gerçekleştirilmiş ve iki ülke Dışişleri Bakanları Almatı’da 2 Mart 1992 tarihinde ‘Diplomatik İlişkiler Kurma Protokolü’ ve ‘Vize Muafiyeti Anlaşmasına’ imza attı. Halen geçerli olan Vize Muafiyeti Anlaşmasına göre, iki ülke vatandaşları, karşı tarafın topraklarına 30 güne kadar vizesiz giriş yapabilmektedirler.⁵⁸⁰ Bir ay sonra Başbakan Süleyman Demirel de Kazakistan’a resmî bir ziyaret gerçekleştirdi. Bu ziyaretten kısa bir süre sonra, 16 Mayıs 1992’de Almatı’da Türkiye Büyükelçiliği, 29 Ekim 1992’de de Ankara’da Kazakistan Büyükelçiliği açılış törenleri yapıldı.⁵⁸¹

Ayrıca 31 Ekim 1992’de Türk Cumhuriyetleri Devlet Başkanları zirve toplantılarının ilki Ankara’da gerçekleşti. Bu toplantıya Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’ten başka Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan cumhurbaşkanları da katıldı.⁵⁸² Bu toplantıların dokuzuncusu Ekim 2009’da Nahçıvan’da yapıldı. Nahçıvan’daki toplantıda Nazarbayev’in teklifiyle zirve toplantılarına sekreteryaya görevi yapacak Türk Konseyi ve Türk tarih ve kültürünü araştırıp dünyaya tanıttacak Türk Akademisi kurulması kararlaştırıldı.⁵⁸³

578 Kazirgi Kezeñdegi Kazakstan – Türkiye Katnastarı, (Haz. Ardaktı Buvrıbayeva), Almatı, 2002, s. 106-107; Mehmet Saray, *Kazakların Uyanışı*, TİKA Yayınları, Ankara 2004, s. 217.

579 *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*, s. 228.

580 “Kazakistan-Türkiye Siyasi İlişkileri”, Kazakistan Ankara Büyükelçilik Resmi İnternet Sitesi, <http://www.kazakhstan.org.tr>, Erişim 07/04/2010.

581 Kazirgi Kezeñdegi Kazakstan – Türkiye Katnastarı, s. 111.

582 Aynı yer.

583 Bagdat Amreyev, Türk Devletleri Arasındaki İşbirliğinde Dönüm Noktası Türk Konseyi, *Atayurt*

Sonuncusu 16 Eylül 2010 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen toplantıda Türk dili konuşan ülkeler arasındaki işbirliği ve dayanışmanın temelini oluşturan ortak tarihî değerlerin ve kültürel mirasın korunması yönündeki çalışmaların desteklenmesi kararlaştırılmıştır.

İkili siyasî ilişkilerde bir diğer önemli adım da, 9-11 Nisan 1993'te Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Kazakistan'a gerçekleştirdiği ziyaret olmuştur. 1994 yılında ise, Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev'in Türkiye'ye iade ziyareti gerçekleşmiş ve bu ziyarette "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır.⁵⁸⁴

1994'ten itibaren iki ülke yetkililerinin resmi ziyaretleri artan bir şekilde sıklaşarak iki ülke arasındaki ilişkiler ikibinli yıllarda Kazakistan Ankara Büyükelçisi Amreyev'in ifadesiyle iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerine örnek gösterilebilecek düzeye çıkmıştır.⁵⁸⁵

Bu meyanda Nursultan Nazarbayev, yeni seçilen Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ü ilk ziyaret eden yabancı cumhurbaşkanı olmasıyla da Türkiye'ye verdiği önemi göstermiştir.

Kazakistan ve Türkiye yakın gelecekte ikili ilişkiler konusunda elde edilen dinamizmi muhafaza etmekle kalmayıp stratejik ortaklık düzeyinde de ilişkileri geliştirecek çalışmaları sürdürmektedirler. Haziran 2004'de İstanbul'da gerçekleşen NATO Zirvesinde iki ülke yöneticileri ikili ve uluslararası gündemdeki konuları ele almıştır. Bunun dışında her sene çeşitli düzeyde iki ülke bakanlıkları ile kuruluşların en üst yöneticilerin karşılıklı ziyaretleri gerçekleştirilmektedir. Bununla ilgili olarak Ocak 2003'de gerçekleştirilen Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Kazakistan'a resmi ziyaretine iki ülke tarafından da ayrıca önem taşındı. Uluslararası arenada işbirliği konusunda ise iki ülkenin

---

Dergisi, Kış 2010, s. 38-41.

584 Kazirgi Kezeñidegi Kazakstan – Türkiya Katnastarı, s. 113; Dosım Satpayev, "Kazakistan-Türkiye İlişkilerinin Dinamizmi: On Yıllık Deneyim", *Avrasya Dosyası*, C:7, S:4, Kış 2001-2002, s.115-116.

585 Amreyev, *a.g.m.*

birçok platformda bölgesel ve uluslararası nitelik taşıyan sorunlarda tutumlarının benzerliği örnek gösterilebilir. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in 2006'da Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Tedbirler Konferansı Almatı Zirvesine katılması Ankara'nın bu foruma bölgesel ve uluslararası güvenliği pekiştiren önemli unsur olarak gördüğünü, Kazakistan'ın Avrasya kıtasında istenen düzeyde güvenlik ve barışı sağlayabilen bir mekânizma oluşturma çabalarına destek ve anlayışla yaklaştığını gözler önüne serdi.

Bu anlamda, 22 Ekim 2004 tarihinde Almatı'da CİCA (Asya'da Karşılıklı Etkileşim ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı) Bakanları toplantısına T.C. İçişleri Bakanı A. Aksu temsilen katılması Türkiye'nin bu süreçteki önemli desteğinin kanıtıdır. Kazakistan Türkiye'nin göstermekte olduğu daimi destek memnuniyetle karşılımaktadır. Türk diplomatların CİCA sürecinde aktif şekilde rol üstlenmesi, somut katkılarda bulunması Kazakistan ve CİCA'nın geleceği için ayrıca önem taşımaktadır. Kazakistan ve Türkiye Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, İslam Konferansı Örgütü, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, AGİT ve başka da uluslararası teşkilatlar çerçevesinde işbirliği yürütmeye ilgi göstermektedir.

5 Ekim 1992 tarihinde 47. BM Genel Kurulu'nda Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, kurulması teklif edilen CICA (Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı) 2010 Haziranında önemli toplantılarından birini İstanbul'da gerçekleştirmiş ve Türkiye dönem başkanlığını Kazakistan'dan devralmıştır.

Nursultan Nazarbayev'in Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte Asya'da problemlerin artacağını öngörerek; devletler arasında işbirliği ve sağduyunun yaygınlaştırılmasını hedef alarak başlattığı Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansının üye ülke sayısı yıldan yıla artmış ve bugün 22'yi bulmuştur.

Örgüt başkanlığı kurulduğu günden bugüne kurucu üye sıfatıyla Kazakistan Cumhuriyeti'ndeydi. Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev'in teklifi ile Türkiye

8 Haziran 2010 tarihi itibarı ile iki yıllığına örgütün dönem başkanlığını devralmış bulunmaktadır. Türkiye'nin Dönem Başkanlığının yol gösterici ilkesi "Asya'da İşbirliğine Dayalı Güvenliğin İnşası" olarak belirlenmiştir.

Kazakistan'ın önerisi ile Türkiye bu yılki CICA Zirvesi'ne ev sahipliği yapmaya hak kazandı. Bununla CICA yönetimi ilk defa Kazakistan dışında bir ülkeye, Asya'nın en batısında AB ile üyelik müzakereleri yürüten Türkiye'ye geçmektedir. Bu da Asya ve Avrupa ülkeleri arasında işbirliğinin ciddi bir adımı olarak tarihi geçmektedir.

N. Nazarbayev Ekim 2009'da Türkiye'ye ekonomik, stratejik ve kültürel alanda ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla bir ziyaret gerçekleştirdi. Bu ziyareti esnasında yaptığı açıklamalar sırasında Nazarbayev, son yıllarda Türkiye ekonomisinin dünyada 17. Avrupa'da ise 6. sıraya yükselen, sanayisi hızla gelişen, küresel siyasette de özel bir konumu ve kendi bölgesinde büyük bir gücü olan ülkeye dönüşmesine Kazak halkı olarak çok sevindiklerine vurgu yaparak, bununla beraber akraba olarak Türkiye'nin yüzünü biraz da Doğu'ya çevirmesi gerektiğini belirtti. Rusya ile stratejik ortaklık geliştirilmesi, Çin ile dengeli bir siyaset yürütülmesinin Türkiye'nin itibarını daha da yükselteceğini söyleyen Nazarbayev, Ankara'nın Türk dilini konuşan akrabalarıyla yakın ilişki siyasetini kendilerini özellikle memnun ettiğini, bu konuda Kazakistan'ın da elinden geleni esirgemediğini ifade ederek, buna karşın Türk devletlerinin ilişkileri kesintiye uğramayacak şekilde kendi aralarında bir güç birliği oluşturmasının önemine dikkat çekti.⁵⁸⁶

8.3. Eğitim İlişkileri

Türkiye ve Kazakistan arasındaki eğitim ilişkileri günden güne gelişmektedir. Bu konuda önemli adımlardan biri Kazakistan Eğitim ve Bilim Bakanı Janseyit Tüymebayev'in Mayıs 2007'de Türkiye'ye yaptığı resmi ziyarette atıldı. Kazak Bakan ziyareti esnasında meslektaş Türkiye Millî Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik, YÖK ve TUBİTAK başkanları ve diğer yetkili kişilerle görüşmeler yaptı. Bu görüş-

586 "Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev TBMM Kürsüsünde", *Atayurt*, S: 3, Kış 2010, s. 18; Bagdad Amreyev, *Dönemimizde Kazakistan Türkiye İlişkileri ve Türk Dünyası*, İstanbul 2011, s. 173-183.

melerin neticesinde eğitim alanındaki mesleki-teknik alanlarda çok yönlü işbirliğine ilişkin anlaşmalar imzalandı. Bu anlaşmalar küçük ve orta çaplı iş kuruluşları için mesleki-teknik alanındaki görevlilerin uzmanlık derecesinin yükseltilmesini öngörmektedir. Bunun iki ülke arasındaki eğitim ilişkilerinin gelişip derinleşmesine zemin hazırlayacağı uzmanlarca belirtilmektedir.⁵⁸⁷

Türkiye ve Kazakistan arasında eğitim alanında işbirliğini amaçlayan anlaşmalardan ilk ikisi, Nazarbayev ve Özal arasında, 15 Mart 1991'de Almatı'da ve 26 Eylül 1991'de Ankara'da imzalanmıştır. Ardından, Kazak ve Türk Millî Eğitim Bakanları, 8 Şubat 1992'de ve 18 Mayıs 1992'de başka anlaşmalar da imzalanmaya devam etmiştir. Ayrıca, 30 Ekim 1992'de Türk Devlet Başkanları ilk zirve toplantısında ortak tarih, ortak edebiyat, ortak sözlük ve ortak alfabe çalışmalarını teşvik eden ve destekleyen çalışmalara başlanması ve yapılan çalışmaların bütün Türk cumhuriyetlerinin okullarında uygulanması öngörülmüştür. 1995 yılına gelindiğinde ise, 'Eğitim Bakanları Bildirisi' ve 28 Temmuz 1997'de 'Eğitim ve Bilim Alanında İşbirliği Protokolleri' yapılmış, böylece Kazakistan ve Türkiye arasında eğitim alanında kapsamlı bir işbirliği gerçekleştirilmiştir.⁵⁸⁸

Eğitim alanında gerçekleştirilen bir diğer işbirliği örneği, ülkeler arasında işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla, maliyeti Türkiye'den karşılanmak üzere, Türkiye'ye öğrencilerin getirilmesidir. Bu çerçevede Kazakistan'dan 1000'in üzerinde Kazak öğrenci Türkiye'ye gelmiştir.⁵⁸⁹ Türkiye'ye eğitim amaçlı gelen çok sayıda öğrenciye Türkiye Cumhuriyeti, burs imkânı sağlamıştır.⁵⁹⁰

Yapılan bu anlaşmalar çerçevesinde, Türkiye'nin yüksek öğrenim kurumlarında "Büyük Öğrenci Projesi" programı çerçevesinde her yıl 150 Kazak öğrenci

587 Askhat Dautov, "Türkiye-Kazakistan İlişkilerinde Eğitim", *Global Politikalar Dergisi*, Mart-Nisan 2008, Sayı: 3, s. 29-31.

588 Saray Kazakların Uyanışı, s. 229.

589 İbrahimov, a.g.m., s.65,66.

590 Efe Çaman, "Kafkasya ve Orta Asya'da Türkiye'nin Yeni Bölgesel Politikası: Dış Politikanın Yönelim Sorunsalı", *Avrasya Dosyası*, C. 12, S. 1, s. 206.

Türkiye’de eğitim görmektedir. Ayrıca her yıl 30 Türk öğrenci de Kazakistan üniversitelerinde öğrenim hakkı kazanmaktadır.⁵⁹¹ Kazakistan İstanbul Başkonsolosluğu Müsteşarı Askhat Dautov’un verdiği bilgilere göre, 1992 yılından itibaren Türkiye’de öğrenim gören Kazak öğrenci sayısı yaklaşık 3 bini bulmuştur. Türkiye’deki yüksek eğitim kurumlarından mezun olan öğrenciler Kazakistan’ın kamu kuruluşları ve özel sektörde iş bulmakta ve başarılı çalışmalarlarıyla ülke ekonomisine katkıları bulunmaktadır. Bunlar ayrıca iki kardeş ülke arasındaki ekonomik, kültürel ve stratejik her türlü ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlamaktadırlar. 2008 yılı itibarıyla Türkiye’nin 12 şehrinde 700’u aşkın Kazakistanlı öğrenci eğitim görmektedir.⁵⁹²

Kazakistan ile eğitim ilişkilerinde bir diğer önemli gelişme, Kazakistan’da kurulan Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi’nin faaliyete geçirilmesidir. Türkiye, bu üniversiteye önemli ölçüde finansal destek sağlamıştır. Yaklaşık 25 bin öğrencinin eğitim gördüğü bu okuldaki mezun olanlar, ülkenin kalkınmasında önemli rol oynamışlardır. Kazakistan-Türkiye eğitim ilişkileri, Türk tarafının 1996’da Kazakistan’da, Özel Fatih Kazak-Türk Üniversitesi’ni açmasıyla daha da perçinleşmiştir. Kazakistan’da açılan Türk okulları, Kazakistan’ın eğitim hayatının en önemli unsurlarından olmuştur.⁵⁹³

Bunun yanı sıra açılışını Süleyman Demirel ve Nursultan Nazarbayev’in yaptığı Süleyman Demirel Üniversitesi ve Mesleki Kariyer Üniversitesi gibi vakıf üniversiteleri ile Kazak-Türk Uluslararası Eğitim ve Kültür Vakfının açmış olduğu 27 lise, bir ilkokul mevcuttur. Ayrıca, TÖMER’in açmış olduğu dil kurslarında onlarca Kazak öğrenci Türkiye Türkçesi öğrenme fırsatı bulmaktadır.⁵⁹⁴

Kazakistan’ın bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından açılan Kazak-Türk eğitim kurumları, geçtiğimiz zaman zarfında, verdiği eğitim ve öğretimin

591 Dautov, *a.g.e.* s. 29.

592 Dautov, s. 26.

593 Çaman, *a.g.m.*, s. 206.

594 Ahmet Alyaz, “Kazakistan-Türkiye İlişkileri Ümit Veriyor”, *Atayurt*, S:1, Kış 2009, s.45.

kalitesiyle Kazak halkı tarafından büyük ilgi görmektedir. 2009 yılı itibarıyla 7 binin üzerinde öğrenci bu kurumlarda eğitim görmektedir. Türkiye ve Kazakistan arasındaki eğitim alanındaki ilişkilerde öne çıkan bir diğer kurum, KATEV Uluslararası Kültür ve Eğitim Vakfıdır. Bu vakıf, 1997 yılında kurulmuş olup, Kazakistan'da Kazakça'nın yaygınlaştırılması ve bu dilin yabancılara öğretilmesi amacı ile Kazakistan Millî Eğitim ve Bilim Bakanlığı ve İl Millî Eğitim Müdürlüklerinin de desteği ile 2008 yılında 2 bin Kazak dili öğretmenine seminerler vermiştir. Bunun dışında her yıl geleneksel hale gelen bilim turları düzenlemektedir.⁵⁹⁵

8.4. Sosyal ve Kültürel İlişkiler

Türkiye ile Kazakistan arasında ilk diplomatik anlaşma kültürel sahada yapılmıştır. 5 Aralık 1990 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ve Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasında 1992 yılına değin yürürlükte olan Kültürel İşbirliği Sözleşmesi Almatı'da imzalandı. İki ülke, bir yıl sonra, kültürel alanda yapılan bu anlaşmayı daha ileri götürerek, ekonomik ve siyasi ilişkileri de kapsayacak biçimde Dostluk ve İşbirliği anlaşmasına dönüştürdü.⁵⁹⁶ Türkiye'nin dış kültür politikası, özellikle Türk cumhuriyetleriyle olan ilişkilerin güçlendirilmesi ilkesine dayanmaktadır. Tarihten gelen akrabalık neticesinde dilsel birliğin önemini vurgulayan Türkiye, Türk cumhuriyetleriyle ve bu arada Kazakistan ile de ilişkilerin güçleneceğini düşünmektedir.⁵⁹⁷ Bu bakımdan, Kazakistan'ın, Türkiye'nin girişimiyle 1992 yılında başlatılan 'Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi'ne katılması önemlidir.⁵⁹⁸

Kazakistan'la ilişkiler çerçevesinde atılan bir diğer adım, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın TİKA teşkilatının teşebbüsleri ile Türk, Azeri, Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkmen uzmanlarının katılımıyla, 34 harfli ortak bir alfabenin tespit edilmesidir. Yine, TİKA 1994'te Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) ile birlikte, ortak tarih ve ortak edebiyat çalışmaları

595 "Türkiye ile Kazakistan Arasında Eğitim Köprüsü: KATEV", *Atayurt*, S:1, K1ş 2009, s.60-61.

596 *Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi*, s.240

597 Çaman, a.g.m., s. 198.

598 *Kazakistan-Türkiye İlişkileri*, [http://avrasyamerkezi.okan.edu.tr/node/15\(08/04/2010\)](http://avrasyamerkezi.okan.edu.tr/node/15(08/04/2010)).

rını düzenleyip durumu nihayetlendirmiştir.⁵⁹⁹ Ayrıca, iki taraf arasında, kültürel anlamda atılan en büyük adımlardan biri de, Türkiye'nin önderliğinde,. Bu teşkilatın çalışmalarının bir neticesi olarak Türk Cumhuriyetleri Kültür Bakanlarının kurduğu 'TÜRKSOY' teşkilatıdır ressamlar Türkiye'de özgürce sergi açabilme hakkına; sinemacılar ve tiyatrocular, oyunlarını rahatça sahneleyebilme hakkına sahip olmuşlardır.⁶⁰⁰

TİKA'nın bir başka faaliyeti de, İLESAM Vakfı'na, 1994 yılında Ankara'da 'Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı'nı yaptırarak, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerindeki şair ve yazarları bir araya toplaması ve ortak kültürümüzün istişaresini yaptırmasıdır. Böylece, Kazakistan dâhil diğer Türk cumhuriyetleri ile eğitim ve kültürel ilişkilerin canlı kalması amaçlanmıştır.⁶⁰¹

Kazak Türklerinin ünlü düşünür, şair ve sanatçıları için Türkiye'de anma günleri düzenlendi. Bu çerçevede Türkiye'de 1993 Hoca Ahmet Yesevi Yılı, 1995 Abay Yılı, 1996 Jambıl Yılı ve 1998 Kurmangazi Yılı olarak çeşitli etkinliklerle kutlandı.⁶⁰²

2002 yılında, Kazakistan ile Türkiye'nin sosyal ve kültürel yaklaşmasının 10. yılını doldurması münasebetiyle, iki tarafın devlet başkanlarının da katıldığı bir kutlama yapılmıştır. Bu önemli günle ilgili olarak, basında pek çok haber yer almış ve bu olaya dair çok sayıda makale yazılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde bu önemli gün ile ilgili olarak, İstanbul ve Kocaeli'de, Güney Kazakistan eyaletinin yatırım için elverişli iklimlere sahip olduğunu sergileyen faaliyetler düzenlenmiş ve Uluslararası Müzik Festivali çerçevesinde Ankara'da, Kazakistan'ın ünlü sanatçıları Janiya Ebubekirova ve Gavhar Mırzabekova'nın sanat yönetmenliğini yaptığı Kazakistan Oda Orkestrası'nın konserleri olmuş, 2003-2004 yılları ara-

599 Saray, *a.g.e.*, s. 230.

600 Saray, *Kazakların Uyanışı*, s. 231.

601 *Kazakistan Ülke Raporu*, TİKA Yayınları, Ankara 1995, s. 80-81.

602 Nursulu İmaşova, "Kazakistan ile Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki Kültür, Sanat, Eğitim ve Bilimsel İlişkiler", *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, (Editörler Emine Gürsoy-Naskali, Erdal Şahin), Haarlem, 2003, s. 631.

sında Kazakistan'ın ünlü folklor ve pop müzik grupları “Altın Dan”, “Erke-Nur”, “Ulıtau”, “Kökşetav”, “Alatav” ve “Akjarma” topluluklarının konserleri gerçekleştirilmiştir.

Nursultan Nazarbayev Türk dilli halkların kültürel işbirliğine büyük önem vermektedir. Ekim 2009'da Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyarette nitekim bu düşüncesini şöyle dillendirmiştir:

“Bizim ulu ecdatlarımız bir zamanlar Altaylardan Akdeniz'e kadar geniş bozkırlara hükmetmiştir. İlk defa dünyaya örnek olan ortak kubbe-keçe evi, pantolonu, ok ve yayı, ayakkabı ve topuğunu, üzeniyi icat ettiler. Bize unutulmaz kahramanlık destanları ve manevi hazineler bıraktılar. Tüm bunları dünyaya anlatma zamanının artık geldiğini düşünüyorum. Ben ortak kültürümüzü araştırmak üzere Türk Akademisi'nin kurulmasını teklif ettim. Bu akademinin merkezi tüm Türklerin “baba ocağı” yani “ata yurdu” sayılan Kazak topraklarında, Astana'daki “Dostluk ve Uzlaşma Sarayı” olmalıdır. Bu, Türk kültürel ve beşeri işbirliğinin de derinleşmesinde önemli rol oynayacaktır”.⁶⁰³

8.5. Ekonomik ve Ticarî İlişkiler

Türkiye ile Kazakistan arasında, Kazakistan'ın bağımsızlığından itibaren son derece sıcak ilişkiler tesis edilmiştir. Bağımsızlığından sonra, Kazakistan'ı ilk tanıyan ve ülkede ilk büyükelçilik açan ülke Türkiye olmuştur. Türk devleti tarafından atılan bu önemli adım, Türk işadamları tarafından da başarıyla devam ettirilmiştir. Bugün Kazakistan, Orta Asya'da Türk iş çevrelerinin en büyük iş hacmine sahip oldukları ve gelecek için de en büyük potansiyeli arz eden ülke konumuna gelmiştir.⁶⁰⁴

Kazakistan, bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren dış ticaretini daha çok BDT ve Rusya ile yapmaktaydı. Bunun da geçmişin yoğun ilişkileri, ortak eko-

603 “Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev TBMM Kürsüsünde”, *Atayurt*, S: 3, Kış 2010, s. 18.

604 DEİK, “Kazakistan Ülke Bülteni,” http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/kazakistan%20bulten%20subat%202007_TR.pdf, Erişim, 04. 07. 2010.

nomik özellikler ve komşu ülkeler olması dolayısıyla doğal karşılamak gerekir.⁶⁰⁵ Öte yandan Kazakistan, 1990'ların başından Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla merkezî ekonomik sistemden serbest piyasa ekonomisine geçebilmek için çabalara başlamıştı. Bu anlamda Kazakistan, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlara üye olmuştur. Diğer yeni cumhuriyetler gibi, Kazakistan da ekonomik büyümenin Batı'ya yaklaşarak sağlanabileceğinin farkındaydı.⁶⁰⁶

1991 yılında elde ettiği bağımsızlığından bu yana Kazakistan, ekonomi politikaları yönünden diğer Türk cumhuriyetlerinden farklı bir konumda olmuştur. Ekonomi ve politik dönüşüm süreci tamamlandıktan sonra Kazakistan'ın tarih boyunca hiç olmadığı kadar büyük bir ekonomik büyüme ve bölgesel aktör olacağı görüşünü ortaya koymaktadır. Ayrıca küreselleşme anlamında Kazakistan'ın gerçekleştirdiği istikrarlı adımlar, enerji bakımından zenginliğini kullanmasıyla başarıya ulaşmıştır.⁶⁰⁷

Kazakistan ile ticarî ve ekonomik ilişkiler, ülkenin 1992'de bağımsızlığını ilan etmesinden sonra başlamıştır. Türk iş adamları, ilk yıllarda gıda ve tekstil ihrac etmiş ve 1992'de 19 milyon dolar olan ihracat, 1998'de 212 milyon dolara çıkmıştır. İhrac ürünleri arasına; kimya endüstrisi ürünleri, elektrikli ve elektronik aletler de eklenmiştir. İlişkilerin başladığı ilk yıllarda Eximbank, iki ülke arasında ticareti teşvik etmek için, Kazakistan'a kısa ve orta vadeli ihracat kredisi sağlamıştır.⁶⁰⁸ Bu kredinin 240 milyon doları Kazakistan'a gitmiştir. Bu kredinin 213 milyon doları kullanılmış, 131 milyon doları geri ödenmiş ve 152 milyon doları ertelenmiştir. Böylece Türkiye'nin Kazakistan'a açtığı kredi 392 milyon

605 Nihat Batmaz, "Türkiye-Kazakistan Arasındaki Ticari-Ekonomik İlişkiler, Türk Müttebbislerinin Bu Ülkede Yaptıkları Yatırımların Boyutu ve Karşılaştıkları Sorunlar, *Bilgi*, S. 29, Bahar 2004, s 87.

606 Cengiz Keleş, "Kazakistan'ın Finansal Yönetimi, Yapısı ve Özellikleri", *Bilgi*, S. 7, Güz 1998, s. 193.

607 Mehmet Dikkaya & Ali Bora, "Çağdaş Kazakistan'ın Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Yeri", *OAKA*, C. 1, S. 2, s. 110.

608 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", s. 101-106.

dolara ulaşmıştır. ⁶⁰⁹ İthalatta da benzer bir artış gözlenmiş, 1992'de 10 milyon dolar olan ithalat, 1998'de 253 milyon dolara çıkmıştır. Kazakistan'dan; demir dışı metaller, demir-çelik ürünleri, ham deri, tabaklanmış deri, ve petrol ürünleri ithal edilmektedir. ⁶¹⁰

Türkiye ile Kazakistan arasındaki dış ticaret, diğer BDT ülkeleri ile kıyaslandığında, daha istikrarlı bir görünüm arz eder. Ancak, son yıllardaki bu artışın nedeni, Türkiye'nin Kazakistan'dan yaptığı ithalattır. Bununla birlikte, Türkiye'nin Kazakistan'la yaptığı ihracatta, ticareti yapılan maddeler, ithalata konu olan maddelerden çok daha çeşitlilik arz etmektedir. ⁶¹¹ Türkiye'nin Kazakistan'a gerçekleştirmiş olduğu ihracat, 1995-98 yılları arasında sürekli artış göstermiş, ancak 1998 yılında Kazakistan'a yapılan ihracatta %122 oranında bir daralma meydana gelmiştir. Bunun nedeni; Rusya Federasyonu'nda meydana gelen krizden Kazakistan'ın da büyük ölçüde etkilenmesi ve Rus malı ürünlerinin Türk mallarına oranla daha da ucuzlamış olması neticesinde, Rus mallarının rağbet görmesi olmuştur. ⁶¹²

İki ülke arasındaki ticarî ve ekonomik ilişkiler; Ticaret Ekonomik ve Teknik İşbirliği (Eylül 1997), Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (Mayıs 1992), Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması (Ağustos 1995) Anlaşmalarına dayandırılmaktadır. 1993'te kurulan hükümetler arası "Karma Ekonomik Komisyon", iki ülkenin ticari ve ekonomik ilişkilerini gözden geçirmekle yükümlüdür.

Bağımsızlıktan sonraki ilk yıllarda, Türk iş adamları faaliyetlerini küçük dükkânlar ve atölyeler düzeyinde yapabilmişlerdir. Bunun nedeni, söz konusu

609 Emin Çarıklı, "Bağımsızlığından Bugüne Kazakistan'daki Ekonomik Gelişmeler, *Türkler Ansiklopedisi*, C: 19, s. 396.

610 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", s. 101-106.

611 Negina İskakova, "Türk Firmalarının Kazakistan'daki Pazara Giriş Stratejileri", Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Yüksek Lisans Programı, İstanbul 2007, s.87.

612 Sınay, *a.g.t.*, s. 85.

dönemde Türkiye’de kaynak sıkıntısı çekilmesidir. Öte yandan, 2 milyar dolar tutarında müteahhitlik hizmeti verilmiştir.⁶¹³

Türkiye’nin Kazakistan’la dış ticareti, 1998 yılına dek sürekli artış göstermiştir. Türkiye, Kazakistan ile dış ticarete, ilk defa 1998 yılında yaklaşık 39.4 milyon dolar tutarında açık vermiş, daha sonraki yıllarda dış ticaret açığı artarak devam etmiştir. Türkiye Kazakistan’a 1998 yılında 214.3 milyon dolar tutarında ihracat gerçekleştirmiştir. 1998 yılında bu ülkeden yaptığı ithalat ise, 253.7 milyon dolar tutarındadır. 1998 yılında ihracat, bir önceki yıla göre %0.79 oranında iken; ithalat ise, %0.55 oranında artış göstermiştir.⁶¹⁴

Türk-Kazak İş Konseyi, 1992 yılında ve Türk-BDT İş Konseyleri bünyesinde kurulmuştur. Bu konsey, iki ülkenin özel sektörleri arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Türk-Kazak Uluslararası Bankası ve Kazak Ziraat Uluslararası Bankası olmak üzere, Almatı’da iki Türk bankası bulunmaktadır.

Bu ülkede Türk firmalarının faal oldukları alanlar; otel, iş merkezi, konut, hastane gibi sosyal tesislerin inşası, telekomünikasyon araçları, gıda, tuğla, demir çelik, bakır, tekstil, deri ve petrol sanayidir. Uluslararası Müteahhitler Birliği üyesi firmaların Ekim 1997’ye kadar üstlendikleri 45 projenin toplam değeri, 824.2 milyon dolardır. 1993-97 döneminde toplam 6.5 milyar dolarlık DYS yatırımı yapılmış olup; %40’ı ABD, %25’i Güney Kore, %13’ü İngiltere tarafından gerçekleştirilmiştir. Diğer yatırımcı ülkeler; Almanya, İtalya, Japonya, Fransa ve Türkiye’dir. Yatırım yapılan sektörler; petrol, doğalgaz, enerji, maden işletmeciliği, gıda ve ticarettir. Portföy yatırımları; 1995’te 7.2, 1996’da 224, 1997’de 395 milyar dolardır. Yatırımcı ülkeler, ABD ve Kanada’dır. Kazakistan’da 28.02.1997 tarihinden itibaren, yatırım teşvik sistemi kurulmuştur. Kazakistan Devlet Yatırım Komitesi Başkanlığı, öncelikli sektörleri belirlemektedir.⁶¹⁵

613 DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, s. 101-106.

614 DPT, “Türkiye’nin Dış Ekonomik İlişkileri,” Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2000, s. 216.

615 DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, s. 101-106.

Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticaret ve yatırım ilişkisi, Kazakistan’ın bağımsızlığının ardından başlamıştır. İlk yıllardan itibaren Türk işadamları, Kazakistan ekonomisi ile yakından ilgilenmiş ve hemen her alanda yatırım yapmışlardır. Türkiye, Kazakistan’a yatırım yapan ülkeler arasında, yaklaşık 1.5 milyar dolar yatırım hacmi ile; ABD, Güney Kore ve İngiltere’den sonra dördüncü sırada bulunmakta olup, aynı zamanda ülkede çok sayıda yabancı sermayeli şirkete de sahiptir. Hazine Müsteşarlığı tarafından 9 Kasım 2004 tarihinde açıklanmış olan verilere göre; Kazakistan’a bugüne kadar 72 firma toplam 434.5 milyon dolarlık sermaye ihracı yapmış ve bu sayede Kazakistan, Türk sermayesinin en fazla gittiği beşinci ülke olmuştur.

Diğer yabancı sermaye yatırımcıları da, Kazakistan’ın sahip olduğu petrol rezervlerinin ispatlanması ve istikrarlı bir ekonomik trendin sergilenmesinden sonra, ülke ekonomisine yatırım konusuna ilgi duymaya başlamışsa da, Türk iş adamlarımızın, bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren bu yatırımlara başlamış olmaları, onların Kazakistan ekonomisinin gelişimine olan emek ve gayretlerini çok daha net ortaya koymaktadır.⁶¹⁶

Türk işadamları, taahhüt işleri ile başta sanayi ve ulaştırma olmak üzere Kazakistan’ın altyapısının yenilenmesinde son derece önemli işleri başarmışlardır. Bugüne kadar 54 Türk müteahhitlik firması, 3.2 milyar dolarlık 147 proje üstlenmiştir. Kazakistan ve Türkiye arasındaki dış ticaret hacmi; 1992 yılında 30 milyon dolar iken 2000 yılında 465 milyon dolara ve 2004 yılının ilk dokuz ayında 519 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. Türkiye’nin Kazakistan’a ihracatı, ağırlıklı olarak sanayi ürünlerinden oluşmaktadır. Kazakistan ise Türkiye’ye ağırlıklı olarak, madencilik sektörü ürünleri ve hububat ihraç etmektedir. Türkiye ve Kazakistan arasındaki dış ticaret hacmi, diğer birçok BDT ülkesi ile karşılaştırıldığında nispeten istikrarlı bir artış göstermekle birlikte, özellikle son yıllardaki artış büyük ölçüde Türkiye’nin Kazakistan’dan yaptığı ithalattan kaynaklanmaktadır.⁶¹⁷

616 TİKA; “Kazakistan Ülke Raporu,” <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/> (10. 04. 2010).

617 Aynı yer.

N. Nazarbayev, Ekim 2009'da Türkiye ile ekonomik ve stratejik alanda ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla ülkemize bir ziyaret gerçekleştirdi. Kazak lider beraberinde Kazakistan'ın en zenginlerinden 300'e yakın işadamını da beraberinde getirdi. 22 Ekim'de TBMM'de konuşan Nazarbayev, Türkiye ve Kazakistan'ın ticaret, ekonomi, yatırım, ulaştırma ve birçok alanlarda kapsamlı ortak projeleri gerçekleştirmek için yeterli potansiyele sahip olduğunu belirtti. Nazarbayev, Kazakistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında Türkiye'den gelen krediler ve yatırımların Kazakistan'a büyük katkı yaptığını belirterek, bu sayede Kazakistan ekonomisinin güçlendiğini ve bugün artık ülkelerinin dışarıya yatırım yaptığını ifade etti. Nazarbayev, Türkiye'den örnek vererek, Kazakistan ile Türkiye arasındaki ticaret hacminin 3 milyar dolara ulaştığını belirtti ve Türkiye'nin Kazakistan'a 1993'ten beri yaptığı yatırımların tutarının 800 milyon doları aştığını, Kazakistan'ın da Türkiye'ye yaptığı yatırımların tutarının 1.1 milyar doları geçtiğini ifade etti. 1.400 Kazak-Türk ortak firmasının faaliyet göstermekte olduğunu söyleyen Nazarbayev, göstergeler ne kadar yüksek görünüyorsa da, bu durum kardeş ve yakın ülkeler arasındaki ilişkilerin seviyesine hâlâ yakın değildir" dedi.⁶¹⁸ Ardından Nazarbayev, jeo-siyasi ve jeoekonomik ağırlığına uygun olarak Türkiye'nin dünya yakıt enerji ulaşımının koridoru olmaya her türlü imkânlarının mevcut olduğunu altını çizerek, Kazakistan'ın da bununla ilgili projelere katkısının büyük olabileceğini, zamanında BTC'yi destekledikleri gibi, Samsun-Ceyhan boru hattı projesine de Rusya ile birlikte katılmaya hazır olduklarını belirtti. Bugün itibarıyla senede 70 milyon ton petrol ürettiklerini söyleyen Nazarbayev, 2013 senesinden itibaren ünlü yalnızca Kaşagan yataklarından yılda 50 milyon ton petrol daha geleceğinin de altını çizdi.⁶¹⁹

8.5.1. Ekonomik İlişkilerin Gelişimi

Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanan Kazakistan Cumhuriyeti'ni tanıyan ve onunla diplomatik ilişki kuran ilk ülke olmuştur. 2

618 "Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev TBMM Kürsüsünde", *Atayurt*, S: 3, Kış 2010, s. 20.

619 Aynı yer.

Mart 1992 tarihinde diplomatik ilişkiler tesis edilmiş ve büyükelçiliğimiz, 18 Nisan 1992 tarihi itibarıyla faaliyete geçmiştir.⁶²⁰

Türkiye ile Kazakistan arasında, çeşitli alanlarda ilişkilerin ve işbirliğinin esaslarını düzenleyen 80'i aşkın anlaşma ve protokol imzalanmıştır. Bu anlaşmalar, siyasî ilişkilerin yanı sıra; eğitim, kültür, ticaret ve ekonomik işbirliği, ulaştırma, iletişim gibi alanları kapsamaktadır.

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler, temel olarak yukarıda bahsedilen; Ekonomik ve Teknik İşbirliği, Yatırımların Karşılıklı Teşvik ve Korunması ve Gelir Üzerinden Alınan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmalarına dayanmaktadır.⁶²¹

8.5.2. Sermaye Hareketleri

Kazakistan Ulusal Bankası'nın 2008 yılı verilerine göre; Kazakistan'a doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan ülkeler arasında Türkiye, on beşinci sırada yer almaktadır. Türkiye'nin Kazakistan'a olan doğrudan sermaye yatırımı 2007 yılında 337.5 ABD doları iken, 2008 yılında bu rakam 183.6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.⁶²²

620 T.C. Astana Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, “ Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu: 18.05.2009”, <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc> (20.04.2010).

621 Aynı yer.

622 http://www.stat.kz/publishing/2010/Book_kaz_cifry_int.pdf, s. 106-107, Erişim, 20.07.2010.

Tablo 23: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları⁶²³
(Milyon ABD doları)

Sıra No	Ülkeler	Yıllar			
		2005	2006	2007	2008
1	Hollanda	1.549,2	2.886,0	3.147,8	4.349,4
2	ABD	1.131,5	1.708,9	2.462,1	2.059,5
3	İngiltere	-61,1	860,5	909,3	1.797,2
4	İngiliz Virijin Adaları	268,8	503,9	2.465,0	1.590,9
5	Fransa	774,7	802,3	1.022,6	1.203,8
6	Cayman Adaları	147,6	10,0	9,3	976,5
7	Kanada	247,0	437,1	314,1	944,8
8	Güney Kore	57,6	248,8	232,3	883,3
9	Rusya	223,5	502,7	785,3	851,4
10	İtalya	306,6	376,1	517,2	693,1
11	Çin	216,1	362,9	358,2	692,4
12	Liberya	335,9	338,8	403,6	486,8
13	Japonya	335,0	342,6	405,3	456,3
14	Almanya	76,9	721,4	181,3	321,7
15	Türkiye	72,7	98,5	337,5	183,6
16	İsviçre	103,4	234,6	633,2	143,9
17	Romanya	27,5	56,6	87,6	142,9
18	Avusturya	59,8	74,9	2.344,7	133,2
19	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	39,9	58,2	80,0	124,9
20	Hong Kong	7,3	1,7	1,7	63,6
Diğer Ülkeler		698,7	1.440,0	1.755,3	1.710,1
TOPLAM		6.618,6	10.623,7	18.453,4	19.809,2

Tablo 24: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı⁶²⁴
(Milyon ABD doları)

Sıra No	Faaliyetler	Yıllar			
		2005	2006	2007	2008
1	Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	1,2	37,3	-24,9	32,5
2	Madencilik ve Taş Ocakçılığı	1.796,6	2.396,1	5.390,5	3.104,4
3	İmalat	303,6	642,4	1.061,2	1.756,5
4	Elektrik Gaz ve Su Tedariki	119,5	26,7	36,6	134,5
5	İnşaat	94,0	367,8	478,8	448,2
6	Toptan ve Perakende Ticaret, Hizmet Sektörü	381,4	739,3	1.237,3	824,1
7	Oteller ve Lokantalar	5,8	10,2	49,2	34,3
8	Lojistik, Depolama ve Haberleşme	98,1	300,6	181,8	262,1
9	Finansal Aracılık	107,9	452,7	2.964,4	2.245,3
10	Emlak pazarlama ve Kiralama, İş faaliyetleri	3.647,8	5.551,0	6.980,3	7.941,1
11	Eğitim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler	11,5	6,3	-0,9	65,6
12	Dernek, Birlik ve Oda Faaliyetleri	51,1	93,2	99,0	2.960,7
13	Sivil Toplum Kuruluşları Faaliyetleri	0,0	0,0	0,0	0,0
TOPLAM		6.619	10.624	18.453	19.809

624 T.C. Astana Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, “ Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu: 18.05.2009”, <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc> (20.04.2010).

Rusya’da 1998 yılında yaşanan mali kriz, yatırımları olumsuz etkilemiş olsa da, diğer yıllarda Kazakistan, Türk yatırımcıları için cazibesini devam ettirmiştir. Türk firmalarının Kazakistan’da yaratmış oldukları katma değer ve öz varlıklarından yapılan yatırımlar dışında Türkiye, Kazakistan’a, 14 yıllık süreçte her yıl ortalama 70 milyon dolar doğrudan sermaye yatırımında bulunmuştur.⁶²⁵

8.5.3. Yatırımlar ve Malî İşbirliği Alanındaki Gelişmeler

Kazakistan, günümüzde, Türk iş adamlarının, Orta Asya’da en büyük iş hacmine sahip olduğu bir ülkedir. Sermaye oranı açısından değerlendirildiğinde, Türkiye hem ülkedeki en büyük dördüncü yatırımcı ülkedir, hem de burada, en çok yabancı sermayeli şirkete sahip ülke olma özelliğini taşımaktadır.⁶²⁶ Kazakistan Yatırım Ajansı verilerine göre; 2004 yılında ülkeye giren doğrudan Türk yatırımları 92.1 milyon ABD doları düzeyindedir. 1993-2004 yılları arasında ülkeye giren doğrudan Türk yatırımlarının toplam tutarı ise, 852 milyon ABD dolarıdır.

Ülkede, yaklaşık 250 Türk sermayeli şirket faaliyet göstermektedir. Söz konusu şirketlerin %70’i tamamen Türk sermayeli, %25’i Kazak firmaları ile ortaklık ve geri kalanı ise, çokuluslu şirketlerle ortaklık şeklindedir. Ülkedeki Türk sermayesinin %90’ı 12 büyük şirkete ait olup, geri kalan kısmını ise KOBİ’ler teşkil etmektedir.⁶²⁷ Kazakistan’a yönelik olarak, Türkiye’nin yapmış olduğu bu yatırımlar, on binden fazla kişiye istihdam sağlamıştır ki, bu rakamın %85’ini yerli halk teşkil etmektedir. Bu istihdamın %20’den fazla kısmını yaratan sektör, inşaat firmaları sektörüdür.⁶²⁸

Türkiye, Kazakistan’ın maden çıkarma sektöründe faaliyet gösteren 10 büyük yatırımcı ülkeden biri olup, maden çıkarma sektöründeki toplam yabancı yatırımların (196.1 milyon ABD doları) %1.5’ini oluşturmaktadır. Türkiye, işleme sanayiinde faaliyet gösteren yatırımcı ülkeler arasında ise, 5. sırada yer almaktadır. Bu

625 Aynı yer.

626 İskakova, *a.g.t.*, s.88.

627 Ankara Ticaret Odası, “Kazakistan’ın Dış Ticareti,” [http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php\(15.04.2010\)](http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php(15.04.2010)).

628 İskakova, *a.g.t.*, s.88.

sektördeki toplam yatırımın (93.7 milyon ABD doları) %4.4'üne sahiptir. Hizmet sektöründe (otelcilik-restorancılık) ise Türkiye, sektörün %50'sinden fazlasına (124.3 milyon ABD doları) sahip olup, birinci sırada yer almaktadır. Türk sermayesi ayrıca, Kazakistan'ın ulaşım ve iletişim sektöründe de aktif bir şekilde faaliyet göstermektedir.

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), ülkedeki en büyük Türk yatırımcısıdır. TPAO; Kazakoil ile ortaklaşa kurulan Kazakturmunay-KTM isimli şirketin çoğunluk hissesine sahiptir. Ülkede faaliyet gösteren çok sayıdaki Türk sermayeli firma, uluslararası başarılarla imza atmış olup, başarı ödülleri kazanmıştır. K'Cell Telekomünikasyon Şirketi, Turkuaz Bitkisel Yağ Sanayii bunlardan bazılarıdır.⁶²⁹

Türk müteahhitlik şirketleri de, ülkede çok önemli başarılarla imza atmıştır. Türk firmaları, ülkede; Astana Uluslararası Havaalanı, Parlamento Binası, Cumhurbaşkanlığı Konutu, Regent Ankara Otel, Okan Intercontinental Astana, Çocuk Rehabilitasyon Merkezi, Ulusal Müze, Devlet Konukevi, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Astana İkiz Kuleler, GSM Telekomünikasyon ağı yapısı, Tengiz-Novorossiysk boru hattının Kazakistan bölümü gibi önemli projeleri tamamlamıştır.⁶³⁰ Bu projelerin yanı sıra; çeşitli alışveriş merkezleri, otoyollar ve fabrika projeleri de tamamlanmıştır. Dış Ticaret Müsteşarlığı'na göre; 2004 yılı sonu itibarı ile ülkede 54 Türk müteahhitlik firması toplam 3.2 milyar ABD doları tutarında, 147 proje üstlenmiştir.⁶³¹

Kazakistan'da 136 Türk firması ile yapılan bir anket çalışmasına göre; Kazakistan'da 1 milyon dolar ve üzeri yatırımda bulunmuş olan Türk firmalarının oranı %22 olup, bu oranın yüksekliği, altı çizilmeye değer bir husustur. ABD ve İngiltere gibi ülkelerin Kazakistan'daki büyük boyutlu yatırımlarına bakıldığında, bu ülkelerin daha çok; petrol ve gaz endüstrisi, elektrik ve madencilik gibi sektör-

629 Ankara Ticaret Odası, *a.g.m.*

630 İskakova, *a.g.t.*, s.91.

631 Ankara Ticaret Odası, "Kazakistan'ın Dış Ticareti," <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php>(15.04.2010).

lerde yoğunlaştığı görülürken, Türk işadamlarınca gerçekleştirilen 1 milyon dolar ve üzeri yatırımların ise daha çok; ticaret, telekomünikasyon, otel işletmeciliği, süpermarket işletmeciliği, müteahhitlik, petrol ürünleri ve gıda imalatında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum kuşkusuz, Kazakistan'ın sürdürülebilir ekonomik kalkınmasında petrol ve maden dışı alternatif sektörlerinin gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır.

Türkiye Dış Ekonomik İşler Kurulu (DEİK) verilerine göre, Kazakistan'daki bazı büyük Türk girişimcileri şu şekilde özetlenebilir: T.P.A.O., Kazakoil ile ortaklaşa oluşturulan Kazakturkmunay (KTM) şirketinin çoğunluk hissesine sahip olup, 1994-1999 yılları arasında 272.9 milyon dolar tutarında yatırım yapmıştır. Bu şirkette, günde 5 bin varil ham petrol üretilmektedir.

Okan Holding, Kazakistan'da; otel işletmeciliği, gıda üretimi, pazarlama, inşaat ve finans alanlarında faaliyet göstermekte olup; 1996 yılından bu yana, Sultan Makarna fabrikası ile ayda 3 bin 400 tonluk kapasiteyle, ülke paketli makarna ihtiyacının yaklaşık %85'ini karşılamakta; Tacikistan, Kırgızistan, Rusya ve Ukrayna'ya ihracat yapmaktadır. Telekomünikasyon alanında; Türkcell, K'cell ile ortaklık oluşturmuş olup Kazakistan'ın önemli GSM operatörleri arasındadır. Ahsel İnşaat; Almatı Ankara Otelini ve Astana'da iş ve alış-veriş kompleksini tamamlamıştır ve bunların işletmeciliğini sürdürmektedir. Koç grubu ortağı Butya ile 4'ü Almata'da, 1'i Astana'da, biri Karaganda ve biri Çimkent'te olmak üzere, yedi büyük alış veriş merkezi açmıştır. Anadolu Grubu; iki bira fabrikası ve bir Coca-Cola fabrikası ile Kazakistan'da 2 bin kişiye istihdam olanağı sağlamaktadır. Turkuaz şirketler grubu, Kazakistan'ın 10 bölgesinde bulunan ofis, depo ve bayilikleriyle Kazakistan'ın en büyük dağıtım zincirini oluşturmakta ve 2 bin 500 çalışanı ile istihdama önemli katkı sağlamaktadır. Bünyesindeki 11 şirket ile gıda, temizlik, inşaat malzemeleri ve kozmetik alanlarında faaliyet göstermektedir.⁶³²

632 T.C. Astana Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, " Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu: 18.05. 2009", [http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc\(20.04.2010\).](http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc(20.04.2010).)

8.5.4. Bankacılık ve Malî Konulardaki İlişkiler

T.C. Merkez Bankası (TCMB), SSCB’nin dağılmasını takiben bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetleri ve diğer Balkan ülkeleri ile ikili ilişkileri geliştirmek ve ülkeler arası bankacılık faaliyetlerini güçlendirmek amacıyla çeşitli çalışmalar yapmaktadır. 1994 yılında başlatılan bir proje kapsamında, Türk Cumhuriyetleri ile gelişmekte olan ülkelerin dövizlerinin TCMB’na yönlendirilmesinin teşviki amacıyla; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan Merkez Bankaları, yurt dışı muhabirlerimiz arasına alınarak, “Bankacılık Düzenlemeleri” imzalanmıştır. Ayrıca, Özbekistan ve Ukrayna Merkez Bankaları ile TCMB arasında muhabirlik ilişkisi tesis edilmiştir. Diğer yandan, bankacılık alanında ikili ilişkileri geliştirmek ve serbest piyasa ekonomisine geçiş aşamasında edinilen tecrübe ve birikimin Türk Cumhuriyetleri ve diğer Balkan ülkeleri Merkez Bankaları çalışanlarına aktarılması amacıyla, TCMB ile Azerbaycan, Kazakistan, Rusya Federasyonu’nun yanı sıra Ukrayna Merkez Bankaları ile ‘Eğitim Protokolleri’ imzalanmış olup, bu çerçevede çeşitli ziyaret ve eğitim programları yapılmıştır.

İMKB’nin bölge ülkelerine yönelik faaliyetleri kapsamında Avrasya Borsalar Federasyonu (Federation of Euro-Asian Stock Exchanges, FEAS), 16 Mayıs 1995 tarihinde kurulmuştur. FEAS’ın 22 üyesi bulunmakta olup; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Ukrayna, Moğolistan, Ermenistan ve İran üyeler arasında yer almaktadır. Borsalar Federasyonu’nun amacı; üye ülkelerin menkul kıymet piyasaları arasındaki işbirliğini desteklemek, üye ülkeleri uluslararası borsalarda temsil etmek, bölgedeki uluslararası borsaların entegrasyonunu sağlamaktır.

Kazakistan’ın bankacılık sistemi 2 kademelidir. Merkez Bankası fonksiyonlarını yerine getiren Kazakistan Ulusal Bankası (NBK), ülkedeki tüm bankalar üzerinde denetleyici yetkiye sahiptir. İkinci kademede ise, 71 adet ticari banka bulunmaktadır.

Rusya’dan yayılan finansal krizin, Kazakistan’ın ekonomisini olumsuz yönde etkilemesine rağmen, Kazakistan’ın bankacılık sistemi, çöküntü yaşamayarak

güçlü olduğunu ispatlamıştır. Krizden sonra, bankaların borçlarını ödeyememe durumları olmamış ve bankalardaki batık kredilerin oranı değişmeden %20-30 civarında kalmıştır.

Kazakistan'da bankacılık sektörünün önümüzdeki yıllardaki durumunu aşağıdaki faktörlerin etkileyeceği beklenmektedir:

Bankaların özelleştirme ve birleşme ve devralmalar yoluyla konsolidasyonları ve yoğunlukları artış göstermektedir. Bunların yakın gelecekte de artması beklenmektedir.

Artan rekabet ve kısıtlayıcı etki yaratan yeni düzenlemelere tepki olarak birleşme ve devralmaların yanı sıra, sermaye piyasası enstrümanlarının kullanımının da artması beklenmektedir.

Yabancı bankaların bankacılık sistemi içindeki rolü sınırlı olmuştur. Kazakistan'da yabancı yatırımcı payına sahip 20 civarında banka vardır ve bunların toplam varlıkları bankacılık sisteminin %13'ünü oluşturmaktadır. NBK, Kazakistan'daki bankaların toplam sermayelerindeki yabancı ortak oranını %25 olarak sınırladığından dolayı yabancı sermayenin artışı için olanak vardır.

Mevcut büyük bankalar, ucuz uzun vadeli iç sermaye oluşumuna olanak tanıyan holding grupları oluşturmaya yöneleceklerdir.

Kazakistan'ın önceliklerinden biri finansal sisteme duyulan güveni yeniden sağlamaktır. Tasarrufların 1-3 milyar ABD doları tutarındaki kısmının bankacılık sistemi dışında olduğu tahmin edilmektedir.

Kazakistan'da bankacılık faaliyetleri, Ağustos 1995'te yürürlüğe giren Bankalar ve Bankacılık İşlemleri Kanunu ile düzenlenmiştir. Ülkede ABN AMRO, Citibank, Deutsche Bank, Dresdner Bank, Commerzbank, Union Bank of Switzerland'ın yanı sıra, Ziraat Bankası bulunmaktadır. Haziran 1991'de kabul edilen bir yasayla 'Almatı Borsası' kurulmuştur. 19.09.1998 tarihinde ise, menkul kıymetler piyasasının gelişmesi için 'Kazakistan Borsası' kurulmuştur.⁶³³

633 DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", s. 127-133.

8.5.4.1. Kazakistan'daki Türk Bankalarının Durumu

Kazakhstan-Ziraat International Bank (KZI- Bank) 1993 yılında kurulmuştur ve Ziraat Bankası'nın katılımı %94'tür. Banka, Kazakistan yasalarının izin verdiği her türlü uluslararası bankacılık hizmetlerini sunmaktadır. Türkiye Kazakhstan International Bank, 1992 yılında kurulmuş olup, Emlak Bankası'nın %35 oranında katılımı olmuştur. Banka; her türlü kambiyo işlemi, hazine bonosu alım-satımı, akreditif işlemi yapmaktadır. Ayrıca kredi, mevduat işlemleri de yapılmaktadır.

Ağustos 1998 tarihinde Kazakistan'da, 12 milyon ABD doları sermayeli Demir Kazakhstan Bank kurulmuştur. %99.97 oranında Demirbank sermayesi ile kurulmuştur. Banka, yerli firmalara ve Türk firmalarına her türlü bankacılık hizmeti vermekte ve özellikle dış ticaret konusundaki hizmetlerde yoğunlaşmaktadır.⁶³⁴

8.5.4.2. Faaliyet Gösteren Türk Bankalarının Başlıca Sorunları ve Çözüm Önerileri

Sorunlar

Bölge ülkelerinde ticarî ilişkileri düzenleyen yasaların bulunmaması, mevcut yasaların da yetersiz ya da uluslararası standartlara uygun olmaması, hem ticaret hem de bankacılık sektörünü olumsuz etkilemektedir. Hukuksal alt yapı, iflas kanunları ve kambiyo mevzuatı ihtiyaca cevap verebilecek düzeyde değildir. Kambiyo senetlerinin (çek, poliçe, bono) kullanımı yaygın olmadığı gibi, bunlarla ilgili yasal düzenlemeler de bulunmamaktadır. Bu durum, ödemelerin nakit olarak yapılmasına sebebiyet vermektedir. Ekonominin kaydi para mekânizmasını sağlayacak yasa, sistem veya ödeme araçlarından yoksun olması nedeniyle, ödeme ve tahsilâtlar nakit olarak yapılmakta; bu durum, hem bankalardaki iş yoğunluğunu artırmakta hem de ticari hayatta çeşitli risk ve sorunların meydana gelmesine yol açmaktadır.⁶³⁵

634 *A.g.m.*, s. 139.

635 *A.g.m.*, s. 140-141.

Muhasebe sistemleri, genel kabul görmüş uluslararası standartlara uygun değildir ve banka bilançoları şeffaflıktan uzaktır. Tasarruf mevduatlarını korumaya yönelik yasal düzenlemelerin olmaması ve varolanların ise yetersiz kalması, sektöre olan güveni sarstığından, tasarrufların bankalara kaymasını engellemektedir. Takasa yönelik işlemlerin yaygınlığı nedeniyle, bankalara yeteri kadar kaynak akmamaktadır. Genellikle döviz transferlerinde sıkıntı olmamakla birlikte, miktar kısıtlamaları uygulamaları devam etmektedir. Sermaye piyasaları yetersizdir. Gayrimenkul ipoteği, menkul rehni gibi teminatların uluslararası anlayış içerisinde uygulanmaması nedeniyle, verilen kredilerin karşılığında alınacak teminatlar yetersiz kalmakta, bu da kredinin geriye dönüşünü riske sokmaktadır. Yabancı personel istihdamına ilişkin kısıtlamalar devam ederken, bankacılık sektörünün henüz batı standartlarında olmaması nedeniyle, yetişmiş eleman bulmakta zorluk çekilmektedir.

Herhangi bir mahkeme kararı olmaksızın, çoğu zaman kişisel kararlarla, şirketlerin hesaplarını dondurma ve bu hesaptaki paraya el koyma gibi keyfi vergi uygulamalar, firmaları bankacılık sistemi dışında çalışmaya yöneltmektedir. Bunun sonucu olarak, büyük vergi kayıpları oluşmakta ve maliyet artmaktadır. Ayrıca, diğer tasarruf sahipleri de, bankacılık sistemine olan güvenlerini kaybetmekte ve birikimlerini bankacılık sistemi dışında (yastık altında veya yurt dışında) tutmaktadırlar.⁶³⁶

Çözüm Önerileri

Yukarıda kısa bir özeti verilen sorunların çoğu, bölge ülkelerindeki yasal düzenlemeler ile kambiyo mevzuatlarının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu tip sorunlara yönelik çözümler, yine o ülkelerdeki hukuksal alanlardaki gelişmeler doğrultusunda olabilecektir. Bu sorunların çözümüne yönelik olarak mevzuatlardaki iyileştirmeye ilaveten; çeşitli eğitim, kurs, seminer ve benzeri türdeki faaliyetler yardımıyla bankacılık sektöründeki çalışanların bilgi ve deneyimlerinin artırılması ile teknik altyapı desteklenerek yetişmiş eleman sayısı arttırılabilir.

636 *A.g.m.*, s. 140-141.

lir. Bu çerçevede, TCMB başta olmak üzere, çeşitli kamu bankalarınca çeşitli alanlarda eğitim verilmiş ve verilmeye devam edilecektir.⁶³⁷

8.5.5. Türk Firmalarının Yatırımları

Kazakistan, Orta Asya'da Türk yatırımlarının önemli bir kısmına ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye, sermaye miktarı açısından Kazakistan'daki en büyük dördüncü yatırımcı ülke olup, aynı zamanda ülkedeki en çok sayıda yabancı sermayeli şirkete de sahiptir. Hazine Müsteşarlığı tarafından açıklanmış olan verilere göre; 2005 yılı sonu itibarıyla, Kazakistan'a 53 firma tarafından toplam 442 milyon dolarlık sermaye ihracı yapılmış ve bu sayede Kazakistan, Türk sermayesinin en fazla gittiği ülkelerden biri olmuştur.

Üçüncü ülkeler üzerinden gelen sermaye ve ülke içinde elde edilen gelirlerin, tekrar yatırımda kullanılması da hesaba katıldığında, Kazakistan'daki toplam Türk sermayesinin, yaklaşık 1.3 milyar dolar civarında olduğu hesaplanmaktadır.

Rusya'da 1998 yılında yaşanan mali kriz, bölgedeki yatırımcıları olumsuz şekilde etkilemişse de, ilerleyen yıllarda Kazakistan, Türk yatırımcıları için tekrar cazip bir hale gelmiştir. Bugün, Kazakistan'da faaliyet göstermekte olan ve sayıları 250'yi bulan Türk şirketlerinin; %70'i tamamen Türk sermayeli, %25'i Kazak firmalarıyla ortaklık, geri kalanı ise çokuluslu şirketlerle ortaklık şeklindedir. Ülkedeki Türk sermayesinin %90'ı 12 büyük şirkete ait olup, geriye kalan %10'luk kısmı, KOBİ'ler oluşturmaktadır.

Kazakistan'daki Türk yatırımları, yaklaşık %85'i yerel halk olmak üzere, 10 binin üzerinde kişiye istihdam yaratmıştır. Ülkedeki en önemli Türk işverenleri, istihdamın %20'den fazlasını yaratan inşaat firmalarıdır. Kazakistan'daki Türk yatırımlarının yaklaşık üçte biri, petrol alanındaadır. Petrol, telekomünikasyon, otel işletmeciliği, eğitim ve bankacılık toplam sermaye stokunun %80-90'ını oluşturmaktadır.

T.P.A.O., Kazakistan'daki en büyük Türk yatırımcısıdır. Kazakoil ile ortak teşebbüs olarak oluşturulan 'Kazakturkmunay' (KTM) şirketinin çoğunluk hisse-

637 Aynı yer.

sine sahip olan T.P.A.O., 1994 ile 1999 yılları arasında bu projeye 272.9 milyon dolarlık yatırım yapmıştır. KTM, günde 5,000 varil ham petrol üretmektedir.⁶³⁸

Kazakistan'daki en önemli Türk yatırımcılar arasında yer alan Okan Holding; Kazakistan'da otel işletmeciliği, gıda üretimi, pazarlama, inşaat ve finans alanlarında faaliyet göstermektedir. Grubun inşaat firması İsoT tarafından inşa edilip 1998 yılında hizmete sokulmuş olan 5 yıldızlı Okan Intercontinental Astana oteli, Intercontinental Hotels & Resorts ile yapılan Franchising anlaşması çerçevesinde, Okan Holding tarafından işletilmektedir. 28 süit, 190 delüks odaya sahip otel, Astana'da gerçekleştirilen uluslararası konferans, seminer ve iş toplantılarına da ev sahipliği yapmaktadır.⁶³⁹

Ülkenin kuzey bölgesinde yer alan Petropavlovsk kentinde, 1996 yılından beri faaliyet göstermekte olan Okan Holding'e ait Sultan Makarna fabrikası, ayda 3,400 tonluk kapasitesiyle, ülke paketli makarna ihtiyacının yaklaşık %85'ini karşılamakta; Tacikistan, Kırgızistan, Rusya ve Ukrayna'ya ihracat yapmaktadır. Yine, Petropavlovsk'ta yer alan holdinge ait diğer bir fabrikada ise; bisküvi, gofret ve sakız üretimi yapılmaktadır. Bunların dışında Okan Holding'in, Kazakistan'da çimento ve ayakkabı fabrikaları da bulunmaktadır. Mobilya ve yatak fabrikası projeleri ise hazırlık aşamasındadır. Kazakistan'daki telekomünikasyon altyapısında da, Türk firmalarının önemli katkıları vardır. 1998 yılında Turkcell'in, Kazakh Telekom ile oluşturduğu ve çoğunluk hissesine sahip olduğu K'Cell firması, Kazakistan'ın iki GSM operatöründen birisidir. Diğer GSM operatörü olan K-Mobile ise, Rumeli Holding'in Kazakistan'ın Investel firmasıyla kurduğu bir ortaklıktır. K'Cell'in çoğunluk hisseleri Rumeli Holding'e aittir. Telekomünikasyon alanında faaliyet gösteren bir diğer Türk şirketi de Netaş'tır.

Ahşel İnşaat, kendi tamamladığı Almatı'daki 5 yıldızlı Regent Ankara Hotel ve Astana'daki iş ve alışveriş merkezi kompleksine yatırımda bulunmuş olup, bu tesislerin işletmeciliğini de yapmaktadır. Koç grubunun Kazak ortağı Butya

638 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni," [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

639 [http://www.okan.com.tr/y006.php/\(15.05.2010\)](http://www.okan.com.tr/y006.php/(15.05.2010))

ile sahibi olduğu Rambutya Alışveriş Merkezleri bünyesinde, 7 alışveriş merkezi bulunmaktadır. Koç Grubu, 2006 yılı içerisinde, Kazak ortağının %40 ve IFC'nin %9 hissesini satın alarak, Rambutya'nın %100 hissesine sahip olmuştur. Anadolu Grubu'nun, içecek üretimi ve şişeleme alanında üç büyük yatırımı vardır. Karaganda'daki Efes Pilsen fabrikasında, yılda 35 milyon litre bira ve 6.500 ton malt üretilmektedir. Almatı'daki Coca-Cola tesislerinde ise, yıllık 117 milyon litrelik üretim hacmi vardır. Ayrıca, 2003 yılı Ağustos ayı sonunda, Anadolu Grubu Almatı'da 25 milyon dolarlık bir yatırımla 60 milyon litre kapasiteli Kazakistan'daki ikinci bira fabrikasını hizmete sokmuştur. Kazakistan'da iki bin kişiye istihdam olanağı yaratan Anadolu Grubu'nun, bu yatırım ile, Kazakistan'daki toplam yatırımı 75 milyon dolara ulaşmıştır.⁶⁴⁰ Coca-Cola Almaty Bottlers şirketinin %86.3 hissesi Anadolu Grubu'na aittir. 2003 yılında Coca Cola Almatı, Kazakistan'ın en iyi yabancı yatırımı ödülüne layık görülmüştür. Ayrıca, diğer Türk yatırımlarından K'Cell şirketi telekomünikasyon sektöründe, Turkuaz Şirketler Grubu'nun Arabistan sermayeli Savola Grubu ile ortağı olduğu Turkuaz Bitkisel Yağ Sanayi ise, tarım sektöründe ödüllendirilmiştir. Turkuaz Şirketler Grubu, ayrıca, 1.200 çalışanı ve Kazakistan'ın 10 bölgesindeki ofisleri, depoları ve bayilik ağı büyük, çok uluslu firmalarla çalışmaktadır. Bünyesinde 14 şirketi barındıran Turkuaz, toplam 100 milyon dolara ulasan cirounun %90'a yakını; gıda, temizlik ve kozmetik sektörlerinden sağlamaktadır. Turkuaz Grubu, ayrıca, sanayi alanında yılda 36 milyon litre yağ üretimi yapılan bir ayçiçek yağı fabrikasına ve süt üretim tesislerine de sahiptir ve Henkel firması ile beton kimyasalları; Akzo Nobel ile de, inşaat boyaaları alanında yeni projeler başlatmayı planlamaktadır.

Pakpen Plastik Yapı Elemanları Sanayi ve Ticaret, 2003 yılı Temmuz ayında, Kazakistan'da ilk etapta 20 milyon dolarlık yatırımla, yıllık 25 bin tonluk PVC profil üretecek bir tesis kurmuştur. Bericap Holding ile Bericap Türkiye'nin ortak teşebbüsü olan plastik kapak fabrikası da, Kazakistan'da son dönemlerde faaliyete geçen Türk yatırımlarından birisidir.

640 DEİK, aynı yer.

Bu verilen örnekler dışında, Türk firmaları; otel ve alışveriş merkezi işletmeciliği, otomotiv, yapı malzemeleri, finans ve eğitim alanlarında birçok önemli yatırım yapmışlardır.⁶⁴¹

8.5.5.1. Türk Müteahhitlik Hizmetleri

Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre; Kazakistan'da 2004 yılı sonu itibarıyla 54 Türk müteahhitlik firması, toplam 3.2 milyar dolarlık 147 proje üstlenmiştir. Astana'nın başkent olmasını takiben, Astana'daki birçok devlet binası, otel, sosyal tesis Türk müteahhitlerince inşa edilmiştir ve halen de, bu şehirdeki faaliyetler sürmektedir. Şehirdeki önemli projelerin yaklaşık %70'i Türk firmaları tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kazakistan'da faal olan başlıca Türk müteahhitlik firmaları; Alarko, Ahsel, Aysel, Borova, Ceylan, Emsas, Enka, Fintraco, İdil, İso, Koray, Mensel, Tekfen, Üçgen ve Zafer'dir. Türk firmalarının tamamladıkları başlıca projeler: Astana Uluslararası Havaalanı, Parlamento binası, Cumhurbaşkanlığı konutu, Regent Ankara Hotel, Okan Intercontinental Astana, çocuk rehabilitasyon merkezi, Ulusal Müze, devlet konukevi, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Astana İkiz Kuleler, GSM telekomünikasyon altyapısı, Tengiz-Novorossisk boru hattının Kazakistan'daki bölümü, alışveriş merkezleri, karayolları ve fabrikalar.

Türk firmaları, tüm Avrasya coğrafyasında olduğu gibi, üstlendikleri projeleri ekonomik bir biçimde ve zamanında, hatta zamanından önce tamamlayarak teslim etmektedirler. Bu duruma en son örnek, Alarko liderliğindeki bir konsorsiyum tarafından tamamlanan 1.3 milyon yolcu kapasiteli Astana Uluslararası Havaalanı'dır. Başkent Astana'yı Almatı aktarmasına gerek kalmadan dış dünyaya bağlayan bu havaalanı, taahhüt edilenden iki ay önce, toplam 28 ayda tamamlanarak hizmete sokulmuş ve 7 Şubat 2005 itibarıyla faaliyete geçmiştir.⁶⁴²

Sembol İnşaat Kazakistan'da birbirinden büyük projelere imza atmış bulunmaktadır. Temmuz 2010'da Astana'da hizmete açılan Han Çadırı 106 bin metre-

⁶⁴¹ A.g.m.

⁶⁴² A.g.m.

kare ile dünyanın en büyük çadırı durumundadır. Borovoye Kayak ve Doğa Projesi; İçinde otellerin, rezidans ve villaların, kültür ve spor merkezlerinin, uluslararası bir SPA merkezinin yanısıra alışveriş merkezlerinin yer alacağı doğa ile bütünleşmiş bir proje. Rixos President Astana Hotel ise Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in de önem verdiği otellerden biri ve 168 oda ile Astana'nın 3'üncü 5 yıldızlı oteli olmaktadır. Barış Piramidi; Kültür merkezi olarak dünyaca ünlü mimar Norman Foster tarafından inşa edilen piramit, ülkenin ve şehrin simge yapılarından oldu. Asya'da her yıl düzenlenen dinler zirvesine ev sahipliği yapıyor. Astana Kongre Merkezi; 5 bin kişilik kongre salonu ve bağımsızlık sarayını içinde barındırıyor. Astana Arena Stadyumu; 30 bin kişilik stadyum Asya'daki referans yapılardan. Astana Üniversitesi; 470 bin metrekare alan üzerine kurulu üniversite binası, kapsamı itibariyle Astana'daki en büyük proje. Buz Pateni Pisti; 2011 Asya Kış Olimpiyatları için hazırlanıyor.⁶⁴³

Türk firmalarının üstlenmiş oldukları güncel projeler arasında, Tekfen ile Gama'nın üstlendikleri Kasagan petrol sahasında 700 milyon dolar değerindeki petrol terminali inşaatı ve Borova firması tarafından üstlenilen Çimkent kentindeki toplu konut ve alışveriş merkezi inşaatları gösterilebilir.⁶⁴⁴

Türk müteahhitlik firmaları, Kazakistan'da, 2007 yılı sonu itibariyle, yaklaşık 7 milyar dolar tutarında 276 proje üstlenmişlerdir. Başkent olduktan sonra yoğun inşaat faaliyetleri yürütülen Astana kentindeki projelerin yaklaşık % 70'i, Türk müteahhitlik firmalarınca gerçekleştirilmiştir. Türk firmalarının tamamlamış oldukları bazı önemli projeler şunlardır: Astana Uluslararası Havaalanı, Parlamento Binası, Cumhurbaşkanlığı Konutu, Regent Ankara Oteli, Okan Intercontinental Astana, Çocuk Rehabilitasyon Merkezi, Ulusal Müze, Devlet Konukevi, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Astana İkiz Kuleler, GSM Telekomünikasyon Altyapısı, Tengiz-Novorossisk Boru Hattının Kazakistan kısmı ve diğer alışveriş merkezleri.

643 Doğan Yıldız – Hüseyin Güngör, "Asrın Projesi Han Çadırına Türk İmzası", *Atayurt*, Yaz 2010, Sayı 4, s. 50-51.

644 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni," [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

Türk firmaları tarafından 2007 yılında üstlenilmiş olan bazı önemli projeler şunlardır: Astana Ticaret Merkezi, Medeu-Çimbulak Teleferik İnşaat ve Montaj İşleri, Almatı-Bişkek Bölgesel Yolunun Rehabilitasyonu Projesi, Astana İlimi-Eğitim Kompleksi, Han Çadırı Eğlence Merkezi, Kaz Nu Üniversitesi Merkez Eğitim Binası, Spor Salonu, 250 Odalı Yurt Binası, T.C. Astana Büyükelçiliği, Almaty Financial District-Kazkommertsbank Binası.

Kazakistan’da faaliyet gösteren bazı Türk sermayeli firma, yönetim alanında uluslararası başarılarla imza atmış, başarı ödülleri kazanmıştır. K’Cell Telekomünikasyon Şirketi, Turkuaz Bitkisel Yağ Sanayii ve Coca-Cola Almaty Bottlers bunlardan bazılarıdır. Ayrıca; Türk Eximbank, Kazakistan’a 55.7 milyon dolarlık kısmı ticaret finansmanı, 184 milyon dolarlık kısmı yatırım projelerine olmak üzere toplam 240 milyon dolarlık kredi açmış ve kredi kullanımları tamamlanmıştır.⁶⁴⁵

8.5.5.2. Enerji Sektörü

Petrol Boru Hattı: Kazakistan petrollerinin, BTC Ham Petrol Boru Hattı Projesi kapsamında Ceyhan Terminaline taşınması konusundaki mutabakatı, Kazakistan tarafı, Haziran 2006’da imzalamıştır.⁶⁴⁶

Petrol Arama Çalışmaları: TPAO ile Kazzarubejgeologia Devlet İşletmesi tarafından, Kazakistan’da hidrokarbon yataklarının aranması, geliştirilmesi ve üretimi amacıyla ortaklık şeklinde kurulan Kazaktürkmunay şirketinde TPAO’nun payı, %49 oranındadır. Şirket, Aktöbe’de arama ve üretim çalışmalarına devam etmektedir.⁶⁴⁷

Ortak Rafineri Projesi: Karadeniz bölgesinde ortak petrol rafinerisi kurma projesi konusunda, KazMunayGaz firması tarafından fizibilite çalışması yapılmıştır. Bu proje kapsamında, Zonguldak’da rafineri kurulması konusunda Enerji Piya-

645 T.C. Astana Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, “ Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu: 18.05. 2009”, <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc> (20.04.2010).

646 A.g.m.

647 T.C. Astana Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, aynı yer.

sası Düzenleme Kurulu'na resmi başvuruda bulunmuş olan Rus LukOil firması ile KazMunayGaz'ın ortak çalışma yapması da gündemdedir.⁶⁴⁸

Doğalgaz Ticareti İmkânları: Mavi Akım Projesi'nin, Rusya topraklarındaki ve Karadeniz geçişindeki bölümlerini Gazprom şirketi ile birlikte gerçekleştiren İtalyan AGIP firmasının, Kazakistan'da ortak olduğu sahalarda üretilcek doğalgazın, Rusya'daki mevcut hatlar kullanılarak Mavi Akım Projesi kapsamında Türkiye'ye ulaştırılması mümkün bulunmaktadır.

Kazakistan doğalgazının doğrudan Türkiye'ye ulaştırılması için ise, öncelikle, Hazar Geçişli Gaz Hattı projesine ilişkin kriterlerin netleşmesi gerekmekte olup, Kazakistan gazının ihracatına ilişkin güzergâh, teknik özellikler ve finansman gibi konular, bilahare netlik kazanabilecektir.⁶⁴⁹

8.5.6. Ticarî İlişkiler

Son yıllarda iki ülkenin ticari ilişkileri sürekli olarak artmış; 1992 yılında 30 milyon dolar olan ticaret hacmi, 2000 yılında 465 milyon dolara ulaşmıştır. 2001 yılında ise, Kazakistan'dan Türkiye'ye yapılan ithalatta önemli yer tutan mineral yakıt ithalatının gerçekleşmemesi nedeniyle, 210.1 milyon dolara gerilemiştir. 2002 yılından itibaren, Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticaret, tekrar artmaya başlamıştır. 2004 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi, %59'luk bir artış sağlamıştır. 2005 yılında ise, ticaret hacmi %31'lik bir artış sağlamıştır. 2006'ya ait dış ticaret hacmi rakamı da, bir önceki yıla oranla, %61.4 oranında artarak, 1 milyar 660 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. 2007 yılının ilk sekiz ayında ise, Kazakistan ile ticaret hacmimiz yaklaşık 1 milyar 523 milyon dolar olarak kaydedilmiştir.

Türkiye ve Kazakistan arasındaki dış ticaret hacmi, diğer birçok BDT ülkesi ile karşılaştırıldığında nispeten istikrarlı bir artış göstermekle birlikte, özellikle son yıllarda bu artış, büyük ölçüde Türkiye'nin Kazakistan'dan yaptığı ithalattan kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin bu ülkeden yaptığı ithalatta son yıllarda, bakır ve bakır ürünlerinin ağırlığının arttığı gözlemlenmektedir. 2002 yılında 107 milyon

648 A.g.m.

649 A.g.m.

dolar, 2003 yılında ise 115 milyon dolar olan Kazakistan'dan bakır ithalatı, 2004 yılında bir önceki yıla göre %81 oranında artarak 209 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, Kazakistan'dan yapılan mineral yakıt ithalatı için de benzer bir durum söz konusudur. 2002 yılında 23 milyon dolar, 2003 yılında ise 26 milyon dolar olan Kazakistan'dan mineral yakıt ithalatı, %292 gibi yüksek bir oranda artarak, 101 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu artışın en büyük sebebi, Türkiye'nin Kazakistan'dan petrol ve kömür alımını arttırmasıdır.

Türkiye'nin Kazakistan'a yaptığı ihracatta ise, bu ülkeden yapılan ithalata nazaran, ticarete konu maddeler açısından daha büyük bir çeşitlilik söz konusudur. En fazla ithalatı yapılan 4 madde, toplam ithalatın %85'ini oluştururken, aynı orana Türkiye'nin ihracatında ilk 19 madde ile ulaşılmaktadır.⁶⁵⁰

İki ülke arasındaki ticarî ilişkiler, temel olarak Ticaret Anlaşmalarına dayanmaktadır.⁶⁵¹ Ayrıca; Türk-Kazak İş Konseyi, 1992 yılında, Türk- BDT İş Konseyleri bünyesinde kurulmuştur ve iki ülkenin özel sektörleri arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. 1993'te kurulan hükümetler arası Karma Ekonomik Komisyon, iki ülkenin ticari ve ekonomik ilişkilerini gözden geçirmekle yükümlüdür.

İkili ticarî ilişkilerin başladığı 1992 yılından itibaren, Kazakistan'a ihracat, 1999 yılına kadar sürekli bir artış eğilimi izlemiştir; 1999 yılında ise, Rusya Federasyonu'nda 1998 yılında yaşanan mali krizin etkisiyle, önemli ölçüde gerilemiştir. 1992 yılında 19 milyon dolar olan ihracat, 1998 yılında 214 milyona ulaşmış ve genel ihracatın %0.8'ini oluşturmuştur. 2000-2001 yıllarında 120 milyon dolar düzeyinde gerçekleşen ihracat, 2002 yılından itibaren tekrar artış eğilimine girmiş ve 2003-2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla; 233, 353 ve 459 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

650 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni," [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\).](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010).)

651 T.C. Astana Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, "Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu: 18.05.2009", [http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc\(20.04.2010\).](http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc(20.04.2010).)

Kazakistan'dan ithalattaki artış eğilimi ise, 2001 yılına kadar devamlılık arz etmiştir. 1992 yılında 10 milyon dolar olan ithalat, 2000 yılında 346 milyon dolar olarak gerçekleşmiş, 2001 yılında ise son 6 yılın en düşük seviyesine gerileyerek 90 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.⁶⁵²

Tablo 25: K.C. Verilerine Göre Türkiye ile İhracat ve İthalat (1000 ABD Doları)⁶⁵³

DÖNEM	Türkiye'ye İhracatı	Türkiye'den İthalatı	Denge
2001	74.380,6	131.284,4	-56.903,8
2002	98.040,8	166.763,3	-68.722,5
2003	97.759,0	216.416,0	-118.657,0
2004	147.057,2	342.411,8	- 195.354,6
2005	152.342,7	379.861,3	-227.518,6
2006	348.200,0	558.400,0	-210.200,0
2007	855.300,0	878.200,0	-22.900,0
2008	1.903.764	971.330,0	+932.434
2009	791,8	570,9	+220,9

652 KOBİ Finans, "Kazakistan'ın Türkiye İle Ticaret Durumu," <http://www.kobifinans.com.tr/> (15.04.2010).

653 K.C. İstatistik Ajansı-Gümrük İdaresi.; Kazakhstan in 2009 (Yearbook)

**Tablo 26: DTM Verilerine Göre Kazakistan İle İhracat ve İthalat
(1.000 ABD Doları) ⁶⁵⁴**

Yıllar	İhracat	Genel Türkiye İhracatı İçindeki Pay (%)	Kazakistan'ın İthalatı İçindeki Pay (%)	İthalat	Genel Türkiye İthalatı İçindeki Pay (%)	Hacim	Denge
1998	214.307	0,79	3,20	253.668	0,55	466.616	-40.720
1999	96.596	0,36	1,72	295.911	0,73	392.507	-199.315
2000	118.701	0,43	1,75	346.376	0,64	465.077	-227.675
2001	119.795	0,38	1,46	90.343	0,22	210.138	29.452
2002	160.153	0,45	3,05	203.852	0,40	364.005	-43.699
2003	233.993	0,50	2,79	266.638	0,38	500.631	-32.644
2004	353.170	0,56	2,55	439.864	0,45	793.035	-86.693
2005	459.198	0,63	2,81	556.979	0,48	1.016.177	-97.781
2006	694.184	0,81	3,26	965.728	0,70	1.659.912	-271.544
2007	1.080.044	1,00	3,00	1.283.966	0,80	2.364.010	-203.922
2008	890.602	1,15	3,95	2.331.992	0,67	3.222.594	-1.441.390

2000-2001 yıllarında 120 milyon dolar düzeyinde gerçekleşen ihracat, 2002 yılından itibaren tekrar artış eğilimine girmiş ve 2003-2004-2005-2006- 2007 ve 2008 yıllarında sırasıyla; 233, 353, 459, 694, 1.080 ve 891 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak, 2008 yılında ihracatımız, bir önceki yıla göre %17 azalmıştır.

2001 yılında Kazakistan'dan ithalatta yaşanan gerileme, bu ülkeden yapılan petrol ve demir-çelik ürünleri ithalatındaki düşüşten kaynaklanmıştır. 2003-2004-

654 T.C. Astana Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, " Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu: 18.05. 2009", <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc> (20.04.2010).

2005-2006-2007 ve 2008 yıllarında; bakır, demir-çelik ve mineral yakıt ithalatındaki artışa bağlı olarak ithalat sırasıyla; 266, 439, 556, 966 ve 2,332 milyon dolara yükselmiştir. 2008 yılında ithalattaki bir önceki yıla göre olağanüstü bir artış olmuş ve bu oran, %142 olarak gerçekleşmiştir. Toplam ticaret hacmi, 2008 yılında 2007 yılına göre %36.3 artarak 3.223 milyon dolara ulaşmıştır. Kazakistan'a ihracatta başlıca kalemleri; makine ve cihazlar, plastikten mamul eşya, elektrik makine ve cihazlar; ithalattaki başlıca kalemleri ise bakır, demir-çelik ve mineral yakıtlar oluşturmaktadır.⁶⁵⁵

Türk Eximbank, Kazakistan'a 55.7 milyon dolarlık kısmı ticaret finansmanı, 184 milyon dolarlık kısmı da yatırım projelerine yönelik, toplam 240 milyon dolarlık kredi açmış ve kredi kullandırımı tamamlanmıştır. Kazakistan'a tahsis edilen mal ve proje bazındaki Türk Eximbank kredilerinin geri ödemeleri, nispeten düzenli olarak yapılmaktadır.⁶⁵⁶

8.5.7. İstihdama Katkı

Kazakistan'da çeşitli işkollarına yapılmış olan yatırımlar, Kazakistan'ın üretim ve istihdamına çok önemli katkıda bulunmaktadır. Türk firmaları, özellikle; hizmet sektörü, dağıtım, üretim, inşaat ve yoğun işçi çalıştırılmasını gerekli kılan alanlardan küçük ve orta ölçekli işletmeler ile Kazak halkının çeşitli sahalarda meslek edinmelerine ve bu ülke vatandaşlarının istihdamına çok önemli bir katkıda bulunmaktadır.

Yapılan bir araştırma kapsamında; anket uygulanan 136 Türk firmasında istihdam edilen Kazak eleman sayısı, 10 bin 30 kişidir. İstihdam edilen toplam eleman sayısının %86.3'ünü Kazak vatandaşlar oluşturmaktadır. Ancak, bu sayı, sadece anket uygulanan firmalardaki istihdam edilen yerli eleman sayısını göstermektedir. Anket uygulanmayan diğer firmalar da dikkate alınacak olursa, 13-14 bin civa-

655 T.C. Astana Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, "Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu: 18.05.2009", <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc> (20.04.2010).

656 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni," [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\)](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010)).

rında Kazak vatandaşının Türk firmalarında istihdam edildiği tahmin edilmektedir. Türk firmalarının yerli halka katkısı sadece istihdamla sınırlı kalmayıp, bu elemanların %60'ı işe başlarken ve %40'ı da işe başladıktan sonra, belirli aralıklarla meslek edinmeleri için özel eğitimden geçirilmektedir.⁶⁵⁷

8.5.8. Türk Firmalarının Karşılaştıkları Sorunlar

Kazakistan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri içinde, hâlihazırda en elverişli iş ortamını sağlayan ülkedir. Ancak pazara giriş yapacak Türk firmalarının; Kazakistan'ın bir dönüşüm sürecinden geçmekte olduğunu, bu bakımdan ülkede çok çeşitli fırsatlar bulunmakla birlikte, iş ortamını elverişsiz hale getiren bazı zorlukların da bulunduğunu gözönünde bulundurması gerekmektedir. Bu zorluklar; bürokrasinin fazla olması, yasal altyapının henüz tamamlanmamış olması ve bu nedenle mevzuatta çok sık değişikliklerin yaşanması, ülkede bir iş kültürünün henüz yerleşmemiş olması gibi zorluklardır. Ülkeye ihracat gerçekleştiren ya da ihracatta bulunmayı hedefleyen üretici Türk firmalarının, rekabetin yoğun olduğu bu pazarda uzun vadede kalabilmek için, üretim faaliyetine geçmeleri gerekebilecektir. Ülkede üretilen mallar, ihtiyacı karşılayacak yeterlilikte değildir. İthalata bağımlı bir dış ticaret yapısına sahip olan ülke, üretimde çeşitliliğin sağlanmasını teminen, özellikle tüketim malları üretimini teşvik edici yönde uygulamalar yürütmektedir.

15 milyonluk küçük bir pazar olmakla birlikte Kazakistan, diğer bölge ülkelere nispeten; sahip olduğu elverişli yatırım ortamı, güçlü bankacılık sistemi gibi olumlu koşullar da gözönünde bulundurulduğunda diğer Orta Asya ülkelerine açılım bakımından da Türk firmalarına çeşitli olanaklar sunmaktadır.

Taşımacılıkla ilgili sorunlar, Türkiye-Kazakistan ticari ilişkilerinin gelişimi önündeki en önemli sorundur. İki ülke arasındaki uzaklık nedeni ile taşımacılık maliyetleri, ülkeye yapılan ihracat sırasında ortaya çıkan maliyetlerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ayrıca, ülkenin sahip olduğu geniş topraklar nedeni ile, ülke içi taşımacılık da fiyatlandırmada büyük bir paya sahiptir. Ülke içi taşımacılık;

657 T.C. Astana Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, *a.g.m.*

ülkenin çok geniş topraklara sahip olması, kentlerin birbirine çok uzak mesafelerde konumlanması ve karayollarında tesis bulunmaması nedeni ile zordur. Demiryolu ve karayolu ulaşım hatlarının rehabilite edilmesi ve kombine taşımacılığın geliştirilmesi, taşımacılıkla ilgili sorunların aşılmasında etkili olacaktır. Kazakistan'ın uzak bir pazar olması ve ayrıca, ülke içindeki taşımacılığın da zor olması nedeni ile ülkede iş yapacak firmaların depo bulundurması gerekmektedir.⁶⁵⁸

Kazakistan'ın imzalamış olduğu 'BDT Gümrük Birliği Anlaşması' çerçevesinde; Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya, Kırgızistan ve Tacikistan menşeli ürünlerin ülkeye girişinde, gümrük vergisi muafiyeti bulunmaktadır. BDT Gümrük Birliği Anlaşması'na taraf ülkelere sağlanan söz konusu avantaj, Türk ürünlerinin rekabet edebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Kazakistan'ın ayrıca; Ukrayna, Moldova, Özbekistan ve Türkmenistan ile tercihli ticaret anlaşmaları bulunmakta; bu ülkelerden ithalata da gümrük vergisi muafiyetleri tanınmaktadır. Öte yandan gümrük birliği Kazakistan'da üretim yapan firmalara pazar açısından büyük avantajlar sağlamaktadır. Bu sayede ülkede üretim yapan firmalar sadece 16,5 milyonluk Kazakistan pazarına değil, 170 milyonluk gümrük alanındaki büyük pazara hitap edeceklerdir.⁶⁵⁹

Resmi mevzuata uyulduğu takdirde, gümrüklerde herhangi bir sorun yaşanmamaktadır. Gümrüklerde her ülkeye eşit koşullar ve aynı kurallar uygulanmaktadır. Kazakistan, çifte fatura uygulamasının önüne geçebilmek amacıyla, tüm ithalatçıları gümrüklerde Inspection and Control Services (ICS) isimli bir kuruluşün kontrolünden geçmeye mecbur tutmaktadır. Bu uygulamaya göre, gümrük vergi ve resimlerine tabii olacak matrahın tespiti için, ithal edilen malın gümrük değeri ICS kontrolüne tabii olmakta ve ICS tarafından hesaplanmaktadır. Söz konusu prosedür, ülkedeki tüm ithalatçıları için zorunlu bir uygulamadır. Gümrüklere ibraz edilmesi gerekli başlıca belgeler; fatura, nakliye belgeleri, gerekli standart belgeleri ve ithalat beyannamesidir. İthalat beyannamesi belgesi,

658 Ankara Ticaret Odası, "Kazakistan'ın Dış Ticareti," [http://www.atonet.org.tr/yeni/index\(15.04.2010\)](http://www.atonet.org.tr/yeni/index(15.04.2010)).

659 Dautov, *a.g.m.*

ICS kontrolü için ithalatçı tarafından ibraz edilmesi gereken bir belge olup, ibraz edilememesi halinde Türkiye menşeli ürünlerin, Kazak pazarında olumlu bir imajı bulunmaktadır. Türk malı ürünler kaliteli mallar olarak tanınmakta olup, orta ve üst-orta sınıfa hitap etmektedir. Türk ürünlerinin hâlihazırdaki olumlu imajının, ülkede yürütülecek yoğun tanıtım faaliyetleri ile güçlendirilmesinde yarar görülmektedir. Bu bakımdan, başta ihtisas fuarları olmak üzere, ülkede düzenlenen fuarlara katılım önem taşımaktadır.⁶⁶⁰ Bürokrasinin ağır işleme de, ülkede iş yapan Türk işadamlarınca önemli bir sorun olarak ifade edilmektedir.⁶⁶¹ Ayrıca, ticareti düzenleyen hukuki altyapı da yeterli olmayıp, henüz oluşum aşamasındadır. Ülkede faaliyet gösteren işadamlarının, ülke koşullarına ve yasalara uygun hareket etmeleri halinde, herhangi bir sorun yaşanmamaktadır.

Poliçe kullanımı yaygın olmayıp, mevzuatta çok yeni bir geçmişi bulunmaktadır. Çek kullanımı da mevzuatta yeri olmakla birlikte, yaygınlaşmamıştır. Senet kullanımı ise, sınırlı düzeydedir. Ödemelerde, peşin ödeme ya da akreditifin tercih edilmesi gerekmektedir. Kazak işadamları genellikle, peşin ödeme yöntemini kullanmayı tercih etmektedir. Bankacılık sisteminin gelişmesi ile birlikte, akreditif kullanımı da yaygınlaşmaya başlamıştır. Bankalar arası para transferlerinde, gerçek kişiler ve şahıs şirketleri için sınırlamalar bulunmakla birlikte, şirketler için herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır. Para transferinde sözleşme şartı ve fatura aranmaktadır. Bu koşulların yerine getirilmesi halinde, bankalar arası para transferi rahatça gerçekleştirilebilmektedir. Elden para transferinde ise, zorluklar bulunmaktadır. Elden para transferinde, tüm vergilerin ödendiğini ve paranın yasal olarak kazanıldığını gösteren belgelerin ibrazı zorunludur.⁶⁶²

Pazarda rekabet edebilmenin ve tutunabilmenin ön koşulu; nakliye, servis ağı ve garanti koşullarının sağlanabilmesidir. Bu nedenle, bazı sektörlerde faaliyet gösteren Türk firmalarının, bir süre pazarı tanıdıktan sonra, ihracat yerine pazarda üretime geçmesi daha avantajlı olacaktır. Pazardaki en önemli rakipler durumunda

660 Ankara Ticaret Odası, "Kazakistan'ın Dış Ticareti," [http://www.atonet.org.tr/yeni/index\(15.04.2010\)](http://www.atonet.org.tr/yeni/index(15.04.2010))

661 Aynı yer.

662 Aynı yer.

olan Çin ve Rusya ile rekabeti ortadan kaldırmanın çözümü de, pazarda üretimdir. Gıda işleme, paketleme, şişeleme, makine, inşaat malzemeleri üretimi alanlarında, ülkede üretim olanakları bulunmaktadır. Kazak hükümeti, imalat sanayi üretimine geçişin sağlanması için çeşitli üretim teşvikleri sağlamaktadır. Yarı mamullerin Kazakistan'a getirilip ülkede monte edilmesi ve mamul haline getirilmesi de, üretim faaliyeti sayılmakta ve teşvik edilmektedir.

Ticarî ilişkilerin tesisinde, Kazak iş ve siyaset çevreleri ile iyi ilişkiler, olumlu sonuçlar yaratmaktadır. Bu bakımdan, pazara giriş yapacak firmaların iyi bir yerel ticari ortakla çalışması, ülkede iş yapmak için önemli bir avantaj sağlayan bir ilişkiler ağına sahip olmayı da beraberinde getirdiği için faydalı olacaktır.

Kazakistan pazarına giriş yapacak firmaların; pazarı önceden etüd ederek pazara yönelmeleri ve Kazak-Türk İşadamları Derneği, Kazakistan Yatırımları Geliştirme Ajansı (Kazinvest), ülkedeki Sanayi ve Ticaret Odaları gibi kuruluşlar ve T.C. Almatı Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği ile temasa geçerek bilgi almaları ve doğru ticari ortaklarla çalışmak için araştırma yapmaları tavsiye edilmektedir.

Kazakistan'da yerleşik Türk firmaları arasında, hâlihazırdaki işbirliğinin geliştirilerek ileriye götürülmesi, Türkiye'nin Kazakistan pazarındaki varlığını güçlendirecektir. Ülke ile ticari ilişkilerin geliştirilmesi, ülkedeki artan rekabet ortamında Türk firmalarının rekabet edebilirliğinin sağlanması bakımından, tanıtım faaliyetleri büyük önem arz etmektedir. Zira ülkedeki en önemli rakipler olan Çin ve Rusya başta olmak üzere Uzakdoğu ülkeleri ve batılı ülkeler, pazardaki yoğun tanıtım faaliyetleri ile dikkat çekmektedir. Kazakistan'da faaliyette bulunan Türk işadamları; Türk ürünlerinin sergileneceği daimi bir sergi salonunu da içeren bir merkez oluşturularak, Türk ürünlerinin ve Türkiye'nin sürekli tanıtımının sağlanmasının faydalı olacağını dile getirmektedir. Ancak, söz konusu daimi sergide sergilenecek ürünlerin, uluslararası standartlarda ürünler olması, serginin yanı sıra gelen ziyaretçilere ürünün üreticisi hakkında iletişim bilgileri ve diğer gerekli bilgileri ve gerektiğinde randevu alınmasını sağlayacak nitelikli personel istihdam edilmesi gerekmektedir.⁶⁶³

663 Ankara Ticaret Odası, "Kazakistan'ın Dış Ticareti," <http://www.atonet.org.tr/yeni/index>(15.04.2010).

8.5.9. İlişkilerin Geliştirilmesine Yönelik Öneriler

İki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik öneriler şunlar olabilir:

Gerek imalat gerek hizmetler sektöründeki iş imkânlarını değerlendirmek üzere, küçük ve orta ölçekli Türk firmalarının da Kazakistan'a yönlendirilmesi için yeni politikalar geliştirilmeli ve yeni finansman mekânizmaları yaratılmalıdır.

İki ülke arasındaki ticaret hacminin artırılması ve ikili ekonomik ilişkilerin desteklenmesi amacıyla, iki ülke arasındaki taşımacılık sorunlarının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu amaçla, demiryolu ve karayolu ulaşım hatlarının rehabilite edilmesi ve ayrıca kombine taşımacılığın geliştirilmesi önerilmektedir.

Taşımacılık alanında son dönemlerde faaliyete giren "Avrasya Konteyner Treni", oldukça faydalı olmuştur. 20 Ocak 2002 tarihinden beri seferlerini sürdüren bu tren ile İstanbul-Almatı arasında konteyner taşımacılığı yapılmaktadır. Bir kıyaslama yapılacak olursa, azami 24 ton yüklü bir kamyonun İstanbul-Almatı arası sefer süresi, ortalama 20 gün ve taşıma ücreti 4000-4500 dolar iken, Avrasya Konteyner Treni aynı yolu, 10 gün 12 saatte kat etmekte ve 24 tonluk bir konteyner için 1.426 dolar ücret alınmaktadır. Bu rakama, Van Gölü feribot ücreti olarak ton başına 5.87 dolar ve ayrıca yükleme/boşaltma, aktarma, gümrük ve formalite ücretleri eklenmektedir. Hattın; batıda Almanya'ya, doğuda ise Çin'in bir liman istasyonu olan Lianiyungan'a kadar uzatılması planlanmaktadır. Ayrıca, geçiş belgelerinin müteakabiliyet esasına dayanması nedeni ile sıkıntılar yaşanmakta olup, Kazakistan'daki projelerimiz sekteye uğramaktadır.⁶⁶⁴ Ülkede çalıştırılan yabancı personel için alınması gereken çalışma lisansı ile ilgili olarak, son zamanlarda bazı kolaylıklar sağlansa da, sorunlar devam etmektedir. Türkiye'den eleman götürme, çalışma lisansı ve vizelerin alımı sırasında karmaşık prosedürler ve yüksek fiyatlar, Türk işadamlarının sıkça dile getirdikleri sorunlardandır. Ayrıca, yabancı personel için oturma izni almakta da sorunlar yaşanmakta, çalışma izinleri sadece 2 yıllık sürelerle verilmekte ve bu durum, şirket yönetimlerinde kilit pozisyonlarda bulu-

664 DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni," [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/\(04.07.2010\).](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/101/(04.07.2010).)

nan Türk yöneticilerin uzun dönemli olarak görevde kalamamalarına yol açmaktadır. Ayrıca, Kazak işçi çalıştırma oranı da, minimum %70 olarak arttırılmıştır.

Türk inşaat firmaları, üstlendikleri inşaat projelerine ilişkin izinlerin alınmasında çok sayıda bürokratik engelle karşılaşmaktadır. Ayrıca, mühendislik hizmetlerine ilişkin standartlar konusunda uyuşmazlıklar söz konusudur.

Türk inşaat firmalarının karşılaştıkları diğer bir önemli sorun da, Türkiye'den yapılan alüminyum profil ve diğer bazı inşaat malzemelerinin ithalatından alınan KDV'ye esas olan alt taban fiyatlarının arttırılmış olmasıdır. Bu uygulama, ithalat maliyetini arttırmakta ve dolayısıyla inşaat firmalarının gereksinim duydukları malzemelerin alımına kısıtlayıcı etki yaratmaktadır.

Bazı önemli yatırımlarda, merkezi hükümetin tanıdığı vergi muafiyetleri (örneğin KDV muafiyeti) yerel valilikler tarafından uygulamaya konulmamakta, muafiyet kapsamında vergiyi ödemeyen firmalar ise, gümrüklerde sorunlar ile karşılaşabilmektedir.⁶⁶⁵

İşbirliği İmkânları

Türkiye ile yakın ilişkileri, ihtiyaç duyduğu ürün ile hizmet bolluğu ve gitikçe artan gelir düzeyi ile Kazakistan, girişimciler için büyük fırsatlar barındırmaktadır. Ayrıca, Orta Asya'nın siyasi ve ekonomik açıdan en istikrarlı ülkelerinden birisi olan Kazakistan, sahip olduğu coğrafi konumun avantajıyla da, yatırımcılar için önemli fırsatlar sunmaktadır.

Kazakistan'ın gündeminde olan projelerin, büyük finansman ve ileri teknoloji gerektiren projeler olması sebebiyle, Türk firmalarının tek başlarına bunları gerçekleştirme olanakları sınırlıdır. Bu nedenle, Türk firmalarına; güçlü finans kaynaklarına ve ileri 'know-how'a sahip Batılı firmalarla, Kazakistan pazarında işbirliği yapılması tavsiye edilmektedir.

Kazak Hükümeti'nin amacı, hâlihazırda Kazakistan'da geri kalmış teknolojik yöntemlerle verimsiz üretim yapan ve düşük kaliteli ürünler sunan tesislere

⁶⁶⁵ Aynı yer.

yabancı yatırım çekmek suretiyle, bunların ileri teknoloji ile modernizasyonu ve böylece, yabancı ürünlerle fiyat ve kalite olarak rekabet edebilecek yerel üretimin arttırılmasıdır.

Söz konusu yabancı yatırımların bir bölümü ise, Kazakistan'da daha önce üretilen yapılmayan ve uygulanan ithal ikameci politikalar çerçevesinde, talebinin ithalat yerine ülke içinde üretimle karşılanması düşünülen ürünlerin üretimine yöneliktir. Bu nedenle, Kazakistan pazarına dışardan mal satmak yerine, ülke içinde yatırım yapmak daha caziptir. Bu şekilde, ithal ikamesi politikasının bir sonucu olan yüksek gümrük duvarları aşılmış olacağı gibi, aynı zamanda, Kazakistan üretim üssü seçilmek suretiyle, Kazakistan'ın gümrük birliği içerisinde olduğu komşu pazarlara ihracat da mümkün olacaktır.⁶⁶⁶

Kazakistan hükümeti tarafından açıklanan, yatırım için öncelikli alanlar şunlardır:

Altyapı: Demiryolları, karayolları, havaalanları, deniz ve nehir limanları, köprüler ve geçitler, termal elektrik santralleri, elektrik hatları ve telekomünikasyon ağları.⁶⁶⁷

İmalat: Tekstil ve konfeksiyon, mobilya, tarım ürünleri işleme, gübre, balıkçılık, çocuk gıdası, şekerleme, içecek, şarap, yüksek teknolojili ekipmanlar, otomotiv, elektrikli aletler, ev aletleri, ilaç, veteriner malzemeleri, parfüm ve kozmetik, yüksek teknoloji ile demir ve alüminyum işleme, yapı malzemeleri, atık yönetimi.⁶⁶⁸

Sosyal sektör: Sağlık, eğitim, spor, turizm, kültür ve konut yapımı alanlarında yatırımlar. Astana'nın imarı ile ilgili faaliyetler.

Tarım ve tarım ürünleri işleme alanlarında Türk firmalarının tecrübelerinden yararlanılabilmesi için, Kazak hükümetinin bu alanda yatırım yapacak firmalara uygun şartlarda arazi tahsis etmesi ve teşvik sağlaması faydalı olacaktır. Ayrıca,

666 Aynı yer.

667 Aynı yer.

668 Aynı yer.

Kazakistan'ın hayvancılık alanındaki konumu göz önünde bulundurulursa, Türk firmaları için bu ülkede deri işleme, deri konfeksiyon ve ayakkabı imalatı alanlarında da önemli bir potansiyel olduğu görülecektir.

Kazakistan'da son dönemlerde 400 bin civarında KOBİ faaliyete geçmiştir. Türkiye'nin KOBİ'ler alanında sahip olduğu altyapı ve mevzuata yönelik tecrübesinin Kazakistan'a aktarılabilmesi ve bu alanda ilgili kuruluşlar arasında işbirliğinin geliştirilmesi için, kamu ve özel sektörü kapsayan bir eylem planı hazırlanmalıdır.

Kazakistan'ın son dönemlerde sergilemiş olduğu yüksek ekonomik performans sayesinde, iki ülke arasındaki yatırım ilişkilerinin çift taraflı olarak geliştirilmesi mümkün hale gelmiştir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Mayıs 2003'te İstanbul'da DEİK'in düzenlediği Türk-Kazak İş Konseyi Toplantısı'nda yaptığı konuşmada; Kazak firmalarının yeterli kaynaklara sahip olduklarını ve Türkiye'de yatırım yapmak istediklerini ifade etmiştir. Bu doğrultuda, Kazak tarafının Türkiye'deki özelleştirme projeleri hakkında bilgilendirilmesi ve ihalelere davet edilmesi faydalı olacaktır. Kazak firmalarının, Türkiye'de yatırım yapabilecekleri birçok alan söz konusudur. Madencilik, metalurji, tekstil, enerji gibi alanlarda özelleştirme projelerinin yanında, turizm alanında daha geniş çaplı işbirliğine gidilmesi mümkündür. Bu doğrultuda, Türkiye'nin turistik yörelerinde Kazak firmalarına "yap-işlet-devret" modeli çerçevesinde, uygun şartlarda arazi tahsis edilmesi gündeme getirilebilir. Tarım alanında Kazakistan firmaları, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki tarım projelerine dâhil olabilirler.⁶⁶⁹

669 Aynı yer.

SONUÇ

Farklı yönleriyle değerlendirdiğimiz Türkiye-Kazakistan ilişkileri, başlangıcından bu yana önce kültürel ve siyasî ilişkilerinin sağlam temele oturtulması ve ardından da ekonomik ilişkilerin rayına oturtulması şeklinde devam etmiştir. Siyasî olarak baktığımızda Türkiye Cumhuriyeti, Kazakistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk devlet olmuştur. Kazakistan ve Türkiye açısından bu ilk izlenim oldukça olumludur. Akabinde, iki ülkede karşılıklı kurulan büyükelçilikler, yapılan resmî ziyaretler ve neticesinde imzalanan dostluk ve işbirliği antlaşmaları tarafların birbirlerine olan güvenlerini sağlamlaştırmıştır.

Uluslararası ilişkiler alanında iki ülke son yıllarda önemli girişimlere öncülük yaptılar ve bölgelerinde güç ve denge merkezleri olma yolunda mesafe katettiler. Her iki ülkenin de birer Avrasya ülkesi olmaları onların Doğu-Batı arasında köprü rolü oynamalarına imkân tanımaktadır. İki ülkenin soğuk savaş döneminde farklı kutuplarda yer alan geçmişleri onların bu köprü rollerinde birbirlerini tamamlamalarını mümkün kılmaktadır. Ayrıca Türkiye ve Kazakistan'ın Türk Cumhuriyetlerinin kendi aralarındaki ilişkilerin geliştirilip işbirliğinin güçlendirilmesinde de aktif rol oynadıkları gözlemlenmektedir. Eğitim ve kültür alanında ise, çok iyi bir ivme kazanan Türkiye-Kazakistan ilişkileri Türk-Kazak Üniversitesi olan Ahmet Yesevi Üniversitesi'nin açılmasıyla doruğa ulaşmıştır. Yine bunu destekleyici olarak, Kazakistan'da açılan Türk okulları, Türkiye'ye eğitim amaçlı Kazak öğrencilerinin gelmesi ve kendilerine burs bağlanmasını sayabiliriz. Kültürel manada yaşanan gelişmelerden ise, tarafların akraba soylardan gelmesi münasebetiyle düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi'nin gerçekleşmesini, TİKA, İLESAM ve TÜRKSOY'un kültürel faaliyetlerini söyleyebiliriz.

Kazakistan ve Türkiye'nin ekonomik ilişkileri ise, yine uluslararası çıkarlara dayanmaktadır. Hazar konusunda stratejik bir önemi haiz olan Kazakistan, mevcut enerji kaynakları ve yer altı zenginliklerini Rusya'ya bağımlı olmaksızın kullanabilme ve pazarlayabilme çabasında olmuştur. Türkiye ise Kazakistan'a

enerji zenginliklerini pazarlara ıkarabilmesinde destek olabileceğini söylemiştir. Bu şekilde devam eden ilişkileri, ticarî, sınaî anlamda yapılan antlaşmalar takip etmiştir.

KAYNAKLAR

- Äbdäkimulı, Äbdijapar, *Kazakistan Tariyhi*, Almatı, 2005, s.448-450.
- Adanalı, Neslihan, “Kazakistan Cumhuriyeti Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Kazakistan Dış Ticareti Raporu,” İzmir Ticaret Odası, Temmuz 2006.
- Agentstvo Respubliki Kazahstan Po Statistike, “Yanvar-Dekabr 2006 Goda”, Almaty 2007.
- Ahmer, Munis, “Orta Asya’da Su Kaynaklarının Kullanımı: Güney Asya Ülkeleri İçin Dersler”, *Avrasya Etüdleri*, S:15, Yaz 1999.
- Ahmetov, Sostoyaniye Kazakistana, Almatı 2003, s. 130.
- Aksoy, Meral, “Orta Asya’da Aral Denizi Krizi ve Çevre Sorunları”, *Yeni Türkiye* (Türk Dünyası Özel Sayısı), Y:3 S:15, Mayıs-Haziran 1997.
- Aldabergenkıızı, Saltanat, “Kazakistan’da Yatırım Ortamı: Problemler ve Çözüm Yolları”, *Jelmaya Dergisi*, S: 6, Kasım 1999.
- Alıpbay, Sungat, “Munaydın Kızıgı”, (Petrolün Cazibesi), Egemen Kazakistan, 3 Mart 2006.
- Alkan, Haluk, “Seçkinler Rekabeti ve Otoriter Kurumsallaşma Arasında Kazakistan’da Siyasal Sistem”, *OAKA*, C:2, S:4, 2007.
- Allison, Olivia (2006), “Selective Enforcement and Irresponsibility: Central Asia’s Shrinking Space for Independent Media”, *Central Asian Survey*, 25: 1, s.93-11.
- Allison, Roy (2008), “Virtual Regionalism, Regional Structures and Regime Security in Central Asia”, *Central Asian Survey*, 27: 2, s.185-202.
- Alyaz, Ahmet, “Kazakistan-Türkiye İlişkileri Ümit Veriyor”, *Atayurt*, S:1, Kış 2009, s.45.
- Alyaz, Ahmet, “Nazarbayev Kazakistan’a Çağ Atlatıyor”, *Atayurt*, S: 1, Kış 2009, s. 40.

Amanov, Şatlık, *ABD'nin Orta Asya Politikaları*, Gökkuşbu, İstanbul 2007.

Amreyev, Bagdat, Doğu ve Batı Küreselleşme Çağrısı Medeniyetler Diyalogu ve Kazakistan'ın Orta Doğu Politikası, İstanbul, 2011.

Amreyev, Bagdat, Dönemimizde Kazakistan-Türkiye İlişkileri ve Türk Dünyası, İstanbul 2011.

Amreyev, Bagdat, "Türk Devletleri Arasındaki İşbirliğinde Dönüm Noktası Türk Konseyi", *Atayurt Dergisi*, Kış 2010, s. 38-41.

Andican, Ahad, "Çin Satrancında Orta Asya", *Avrasya Dosyası*, C. 12, S. 1, İstanbul 2006.

Andican, Ahat, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*, İstanbul, 2009.

Atar, Yavuz, "Demokrasiye Geçiş Sürecindeki Ülkelerde Anayasal Değişme ve Anayasal Dönüşüm", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:7, S:1-2, Konya 1999.

Avşar, B.Zakir,- Solak, Ferruh vd., *Yeni Bir Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*, Vadi Yay., Ankara 1994.

Ayagan B. G. – Şaymerdenova, M. J., Kazakstanın Kazirgi Zaman Tariyhi, Almatı, 2009.

Baimukhamedova, Gulzhan, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Vergi Teşvik Politikaları ve Kazakistan Uygulaması," Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir-2008.

Barlıbayev, Sayan, "Kazakistan'da Yatırım ve Ticaret Ortamı, Yabancı Yatırımlar İle İlgili Mevzuat ve Türk Şirketleri Açısından Verimli Yatırım Alanları", (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002).

Batmaz, Nihat, "Türkiye-Kazakistan Arasındaki Ticari-Ekonomik İlişkiler, Türk Müteşebbislerinin Bu Ülkede Yaptıkları Yatırımların Boyutu ve Karşılaştıkları Sorunlar, *Bilig*, S: 29, Bahar 2004.

Baycaun, Saule, “Bağımsızlıktan Günümüze Kazakistan İç Politikası ve Demokrasi Yolundaki Gelişmeler”, *Avrasya Dosyası*, C:7, S:4, Kış 2001-2002.

Baymuratov, U., *İnvestitci i İnnovatsii: Nelineyni S intez*, (Yatırım ve İnovasyon), Almatı, 2005.

Behar, Büşra E.- Özdoğan, Günay G. vd., *Bağımsızlığın İlk Yılları*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1994.

Belgelerle Osmanlı-Türkistan İlişkileri (XVI-XX. Yüzyıllar), Ankara, 2004.

Blank, Stephen, “Infrastructural Policy and National Strategies in Central Asia: the Russian Example”, *Central Asian Survey*, 23: 3. (2004).

Bobokulov, Inomjon, “Central Asia: Is There an Alternative to Regional Integration?”, *Central Asian Survey*, 25: 1. (2006).

Bremmer, Ian ve Welt, Cory (1996), “The Trouble with Democracy in Kazakhstan”, *Central Asian Survey*, 15: 2, s.179-199.

Carothers, Thomas, “Democracy Assistance: Political vs. Developmental?”, *Journal of Democracy*, 20: 1.

Clark, William ve Kamalov, Ablet, “Uighur Migration Across Central Asian Frontiers”, *Central Asian Survey*, 23: 2. (2004).

Cummings Sally N. (Ed.), *Oil, Transition and Security in Central Asia*, RoutledgeCurzon, New York, 2003.

Çaman, Efe, “Kafkasya ve Orta Asya’da Türkiye’nin Yeni Bölgesel Politikası: Dış Politikanın Yönelim Sorunsalı”, *Avrasya Dosyası*, C. 12, S. 1.

Çarıkçı, Emin, “Bağımsızlığından Bugüne Kazakistan’daki Ekonomik Gelişmeler”, *Türkler Ansiklopedisi*, C: 19.

Çelik, Neslihan, “SSCB Sonrası Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nde Endüstriyel Performans ve İnovasyon Politikaları”, *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, C. 23, S. 2, 2007.

Çernih, Andrey, “İnvestitsyonny Klimat v Kazakhstane: Problemi i Perspektivi Razvitya, (Kazakistan’da Yabancı Yatırım Ortamı: Problemleri ve Gelişimi),” Almatı, Jalın Baspa Uyi, 1997.

Dautov, Askhat, “Türkiye – Kazakistan İlişkilerinde Eğitim”, *Global Politikalar Dergisi*, Mart – Nisan 2008, Sayı: 3, s. 29-31.

Dautov, Askhat, “Kazakistan – Türkiye İlişkileri Her Bakımdan Gelişiyor”, *Atayurt*, Yaz 2010, Sayı 4, s. 22-25.

Deliömeroğlu, Yakup, “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Çevre Meseleleri”, *Uluslararası Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Sempozyumu 9-11 Haziran 1995*, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı yayınları.

DEMİR, Musa; “Kazakistan’da Geçiş Ekonomisi Uygulamaları ve Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci”, *Dış Ticaret Dergisi*, Ocak 2002.

Devlet, Nadir, “Stalinizme Karşı Almanya’da Oluşturulan Lejyonlar”, *Stalin ve Türk Dünyası*, İstanbul, 2007, s. 99-118.

Diat, F., “Olcas Süleymanov: Az I Ya”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 1987, no. 51, s. 157-174;

Dikbaş, Kadir, “Kazakistan Ekonomisi: Ak Akçe Kriz İçindir”, *Atayurt Dergisi*, Yaz 2009, Sayı 2, s. 46-47.

Dikbaş, Kadir, “Orta Asya’dan Uzaya Açılan Pencere: Baykonur”, *Atayurt Dergisi*, Kış 2009, No: 1, s. 54-57.

Dikkaya, Mehmet -Bora, Ali “Çağdaş Kazakistan’ın Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Yeri”, *OAKA*, C. 1, S. 2.

“Doing Business İn Kazakhstan,” The Almaty Office Of Mcguirewoods LLP, s. 1, www.mcgurewoods.com, (03.01.2008).

Dosım Satpayev, “Kazakistan-Türkiye İlişkilerinin Dinamizmi: On Yıllık Deneyim”, *Avrasya Dosyası*, C:7, S:4, Kış 2001-2002.

DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara-2000.

Duran, Meltem; “Kazakistan Ülke Etüdü”, İstanbul Ticaret Odası, 2002.

“Dünyada Atom Bombası Denemelerini Yasaklayan İlk Ülke Kazakistan”, Atayurt, Yaz 2009, Sayı 2, s. 51.

Er, M.Süreyya; “Kazakistan ve Kırgızistan’a Genel Bir Bakış:1993”, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Seminerleri (1993-94)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., İstanbul 1995.

Ercilasun, Güljanat, “Stalin Döneminde Kazak Aydınlarının Tasfiyesi”, *Stalin ve Türk Dünyası*, İstanbul, 2007, s. 127-136.

Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, Çev: Abdulvahap Kara, Selenge Yayınları, İstanbul 2007.

Farrant, Amanda (2006); “Mission Impossible: the Politico-Geographical Engineering of Soviet Central Asia’s Republican Boundaries”, *Central Asian Survey*, 25: 1.

Gabcalelov, Hayrolla, *Tenge*, Almatı, 2003.

Gömeç, Saadettin; *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 1999.

Gumpel, Werner, “Orta Asya Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişme ve Entegrasyon”, *Avrasya Etüdüleri*, S:13, İlkbahar 1998.

Hirsch, Francine; “Toward an Empire of Nations: Border-Making and the Formation of Soviet National Identities”, *Russian Review*, Vol. 59, No. 2 (Apr. 2000).

Hsiu-Ling Wu ve Chien-Hsun Chen, “The Prospects for Regional Economic Integration between China and the Five Central Asian Countries”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 56, No. 7 (Nov. 2004).

Investment in Kazakhstan, KPMG 2006.

Iskakov, Yerlan, “İnvestitsyonnaya Politika Kazakhstana,” (Kazakistan’ın Yatırım Siyaseti), Astana, Group Press, 2001.

İbrahimov, Rovshan, “Türkiye- Türk Cumhuriyetleri İlişkileri: Dünü, Bugünü, Yarını”, *Stratejik Öngörü*, S:5, 2005.

İmaşova, Nursulu, “Kazakistan ile Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki Kültür, Sanat, Eğitim ve Bilimsel İlişkiler”, Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri, (Editörler Emine Gürsoy-Naskali, Erdal Şahin), Haarlem, 2003, s. 629-636.

İsayev, İlyas, “Ak Söyle”, (Doğruyu Söyle), Aikyn, 15 Ocak 2009.

İsmail, Zeyneş, *Kazak Türkleri*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.

İzatoldayev, Serik, “Geçiş Ekonomilerinde Yabancı ve Sermaye ve Özelleştirme: Kazakistan Örneği”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana-bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006.

Janabel, Jiger (1996), “When National Ambition Conflicts with Reality: Studies on Kazakhstan’s Ethnic Relations”, *Central Asian Survey*, 15: 1.

Johnson, Lock K., *America As A World Power-Foreign Policy in a Constitutional Framework*, New York, McGrew-Hill, 1996.

Kaipakar K., “Eski Dönemde Kazakistan”, *Kazakistan Tarihi – Makaleler*, TTK Yay., Ankara 2007.

Kalataev, Darhan, *Ulusal Lider Etkeni*, İstanbul, 2010.

Kandiyoti, Rafael (2008), “What Price Access to the Open Seas? The Geopolitics of Oil and Gas Transmission from the Trans-Caspian Republics”, *Central Asian Survey*, 27: 1.

Kara, Abdulvahap, “AGİT Dönem Başkanlığı ile Kazakistan’ın Avrupa’daki Rolü Yükseliyor”, *Atayurt Dergisi*, Kış 2010, Sayı 3, s. 32-34.

Kara, Abdulvahap, “Alaş Kozgalısınıñ Soñğı Tüyini – Mustafa Şokay”, *Älem Kazaktarınıñ Ruvhaniy Suhpattasuvı*, Almatı, 2008, s. 49-57.

Kara, Abdulvahap, *Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasındaki Yazar Cengiz Dağcı*, İstanbul, 2006

Kara, Abdulvahap, “II. Dünya Savaşında Nazi Esir Kamplarında Türkistanlı Askerler”, *Zindanlar ve Mahkumlar*, İstanbul, 2006, s. 264- 274.

Kara, Abdulvahap, “Kazakistan Anayasa Tarihi ve 1995 Anayasasının Kalkınmadaki Rolü”, *Atayurt*, Yaz 2010, Sayı 4, s. 42-43.

Kara, Abdulvahap, “Kazakistan Dış Politikasındaki Son Gelişmeler ve Türkiye”, *Atayurt Dergisi*, Yaz 2009, Sayı 2, s. 27-29.

Kara, Abdulvahap, “Kazakistan ve Orta Asya Birliği”, *2023 Dergisi*, Sayı 50, Haziran 2005, s. 28-31.

Kara, Abdulvahap, *Kazakistan'da 1986 Almatı Olaylarının İçyüzü ve Etkileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.

Kara, Abdulvahap, *Kazakistan'ın Yeniden Doğuşu*, İstanbul, 2006.

Kara, Abdulvahap, *Mustafa Şokay Ömiri Küresi Şigarmaşılığı*, Almatı, 2004.

Kara, Abdulvahap, “Stalin Döneminde Kazakistan'da Kolektifleştirme ve Açlık”, *Stalin ve Türk Dünyası*, İstanbul, 2007.

Kara, Abdulvahap, “Son Nüfus Sayımının Işığında Kazakların Demografik Gelişimi”, *2023 Dergisi*, 15 Eylül 2009, Sayı 101, s. 16-17.

Kara, Abdulvahap, “The Autonomy of Khokand”, *The Turks*, Yeni Türkiye Publications, Ankara, 2002, s. 936-947.

Kara, Abdulvahap, *Türkistan Ateşi Mustafa Çokay'ın Hayatı ve Mücadelesi*, İstanbul, 2002.

Kara, Abdulvahap, “Türkistan Türklerinin Kurtuluş Savaşı'na ve Cumhuriyet'e Katkıları”, *MSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, No: 3, Kasım 2000, s. 71-82

Kara, Abdulvahap, “Türkiye – Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinde 15. Yılında Yeni Bir Dönem Başlıyor”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Nisan 2006, Sayı 161, s. 91-98.

Karibayeva, Dina, “Kazakistan’ın Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Dış Ticaretinde Meydana Gelen Gelişmeler,” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006.

Kaser, Michael (2005) “Labour Market Policies and Central Asian Poverty”, *Central Asian Survey*, 24: 4.

Kassenova, Nargis (2005), “Kazakhstan’s National Security: Conceptual and Operational Aspects”, *Central Asian Survey*, 24: 2.

Kavuncu, Orhan, “Türkistan’da Ekoloji Problemleri: Kazakistan”, *Yeni Türkiye*, S:15, 1997.

Kazak SSR Tarihi, I. c., Almatı, 1957.

Kazakistan in 2009 (Yearbook), Astana 2010.

“Kazakistan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C: 25.

Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi Ülke ve Toplum, Doğa, Tarih, Ekonomi, Kültür, İstanbul 2011.

“Kazakistan: 1991–2001 Yılları, Kazakistan Cumhuriyetinin Bağımsızlığının 10.yılına ilişkin, Haber-Analitik toplamı”, Kazakistan Cumhuriyeti İstatistik Ajansı Yayını, İNTELSERVİS Matbaası, 2001.

“Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev TBMM Kürsüsünde”, Atayurt, S: 3, Kış 2010, s. 18-20.

Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi, (Hazırlayanlar Askhat Dautov – Abdulvahap Kara), Kazakistan İstanbul Başkonsoloslugu Yayını, İstanbul, 2008.

Kazakistan Ülke Raporu, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (www.igeme.gov.tr).

Kazakistan Ülke Raporu, TİKA yay., Ankara 1996.

Kazakistan Statistika Agenttigi, “Sotsyalno Ekonomičeskie Razvitye Respubliki Kazahstan,” (Kazakistan’ın Sosyal- Ekonomi Gelişimi), Astana, 2009.

KAZENERGY, Haber-Analitik Dergi, Sayı No:2–3 (07) 2007, PrintCom Matbaası Temmuz 2007.

Kazkomertsbank, Analitičeskiy Obzor, (Analitik İnceleme), Aralık 2007, www.kkb.kz, (27.02.2008).

Kazakistan Tariyhı Köne Zamannan Büginge Deyin Bes Tomdıq, Almatı, 1998.

Kazirgi Kezeñdegi Kazakistan – Türkiya Katnastarı, (Haz. Ardaktı Buvrıbayeva), Almatı, 2002.

Keleş, Cengiz, “Kazakistan’ın Finansal Yönetimi, Yapısı ve Özellikleri”, *Bilig*, S. 7, Güz 1998.

Kesici, A. Kayyum, *Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan*, IQ Kültür Sanat, İstanbul, 2003.

Keten, Mustafa, “Türk Dünyasında Çevre Koruma Çıkmazı Üzerine Düşünceler”, *Yeni Türkiye*, S:15, 1997.

Kirabayev, Serik, *Keñes Dävirindegi Kazak Ädebiyeti*, Almatı, 2003.

Khazanov, Anatoly M. (1995), “The Ethnic Problems of Contemporary Kazakhstan”, *Central Asian Survey*, 14: 2.

Kolsto, Pal, “Anticipating Demographic Superiority: Kazakh Thinking on Integration and Nation Building”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 50, No. 1 (Jan. 1998).

Kozıbayev, Manaş, “Aktañdaktar Akıykatı”, *Sotsiyalistik Kazakistan*, 11.09.1988.

Kozıbayev, Manaş, *Kazakistan Tariyhı*, Almatı 1993.

Kubicek, Paul, “Regionalism, Nationalism and Realpolitik in Central Asia”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 49, No. 4 (Jun. 1997).

Kuzio, Taras (1988), “Nationalist Riots in Kazakhstan”, *Central Asian Survey*, 7: 4.

Küçük, Cevdet, “Kazakistan Cumhuriyeti”, *Türkiye Diyanet İşleri Vakfı Ansiklopedisi*, C:25.

MacKay, Joseph (2009), “Running Dry: International Law and the Management of Aral Sea Depletion”, *Central Asian Survey*, 28: 1.

Memiş, Ekrem – Köstüklü, Nuri, *Yeni ve Yakın Çağda Türk Dünyası*, Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2000.

Mıncanlı, N., *Kazaktıñ Kıskışa Tariyhı*, Urumçi 1987.

Muhammediyev, B.M., “Vlyaniye Investitsii na Ekonomičeskii Rost i Sokraşenye Bednosti v Kazahstane”, (Kazakistan’daki İktisadi Kalkınmaya Yatırımların Etkisi), *Vestnik KazNU, Serya Ekonomičeskaya*, S: 1, 2008.

Murphy, Jonathan, “Illusory Transition?: Elite Reconstitution in Kazakhstan, 1989-2002”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 58, No. 4 (June 2006).

“Nazarbayev Kazakistan’a Çağ Atlatıyor”, *Atayurt*, S:1, Kış 2009.

Nazarbayev, Nursultan *Avrasya’nın Kalbinde*, Astana 2005.

Nazarbayev, Nursultan, *Gasırlar Togısında*, Almatı, 1996.

Nazarbayev, Nursultan, *Jana Kezen - Jana Ekonomika*, (Yeni Nesil-Yeni Ekonomi), Almatı, Ravan Basması, 2004.

Nazarbayev, Nursultan, *Kazakstan-2030*, Almatı, 1997.

Nazarbayev, Nursultan, *Kazakstan Jolı*, Almatı, 2007.

Nazarbayev, Nursultan, *Kazakistan Yolu*, Ankara, 2007.

Nazarbayev, Nursultan, *Kritik On Yıl*, Ankara, 2003.

Nazarbayev, Nursultan, *Özgürlük ve Demokrasi Yolunda*, İstanbul, 1992.

Nazarbayev, Nursultan, *Tarihin Akışında*, İstanbul, 2000.

Nazarbayev, Nursultan, *The Kazakhstan Way*, Stacey International, London, 2008.

Nazarbayev, Nursultan, *Yeni Dünyadaki Yeni Kazakistan*, (Çev. Abdulvahap Kara), Almatı, 2007.

Nematulla, Gulshat, "Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Yatırım Teşvik Tedbirleri ve Kazakistan Açısından Değerlendirilmesi," İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-2007.

Nurgaliyev, Kayırtay, "Kazakistan Ekonomisi," Kazakistan El-Farabi Milli Devlet Üniversitesi, Tercüme-Dizgi-Baskı, YEPA LTD, Ocak, 1998.

Nurlanova, N.K., "Aftoreferat, Shymkent," Halıkaralık Kazak Turik Universiteti, 2001.

Nürpeyisov, K. - Ayaganov B. - Caksılıkov, N., *Kazakistan Tarihi*, Almatı 1993.

Obzor Nalogovogo Rejima v Neftegazovoy Otrastli Kazahstana, (Kazakistan'da Petrol ve Gaz Sektörlerindeki Vergi Rejiminin İncelemesi), Ernst&Young, 2007.

Oğan, Gökçen, "Türkiye-Kazakistan İlişkilerinde Algılama Boyutu", *Stratejik Analiz*, S: 102, Ekim 2008.

Oğan, Sinan, "Demografinin Gölgesi Altında Rusya-Kazakistan İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, S:7, Kış 2001-2002.

Olcott, Martha, "Democratization and the Growth of Political Participation in Kazakhstan", *Karen Dawisha ve Bruce Parrott, Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

Omarbekov, Talas, *20-30 Jıldardığı Kazakistan Kasireti*, Almatı 1997.

Ordabayeva, Aliya, "Kazakistan ve Türkiye Bankacılık Sisteminin Karşılaştırmalı Analizi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

“Orta Asya’da Değişen Dengeler ve Türkiye”, Stratejik Araştırmalar ve Etüt Merkezi, Ankara 2007.

Ostrowski, Wojciech (2009), “The Legacy of the Coloured Revolutions: The Case of Kazakhstan”, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 25: 2.

Özdemir, Yavuz, “Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan’ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

Özey, Ramazan, *Tabiatı, İnsanı ve İktisadı ile Türk Dünyası*, Özeğitim yay., İstanbul 1996.

Özkan, Güner, “Kalkınma Yardımında Öncelikler ve Türkiye- Türk Cumhuriyetleri Örneği”, *OAKA*, C:2,S:4, 2007.

Özkişi, Mevlit, “Orta Asya’da Su Sorunu”, *Atayurt*, Yaz 2010, Sayı 4, s. 36-37.

Panzabekova, Aksana, “İnostrannie Kapital i Obespeçenyje Ekonomičeski Bezopasnosti Respubliki Kazahstan,” (Yabancı Sermaye ve Kazakistan’da Yabancı Sermayenin Önemi), Almatı, 2005.

Parlak, Tahsin, *Aral’ın Sırları*, Beceri Matbaası, İstanbul 2005.

Pomfret, Richard, “Kazakhstan’s Economy since Independence: Does the Oil Boom Offer a Second Chance for Sustainable Development?”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 57, No. 6 (Sep. 2005).

Purtaş, Fırat, “Kazakistan’da Sivil Toplum Kuruluşları, İç ve Dış Politikaya Etkileri”, *OAKA*, C:1, S:1, 2006.

Rysbayev, Sabit, “İktisadi Kalkınmaya Katkı Sağlayabilecek Doğrudan Yabancı Yatırımları Kazakistan’a Çekebilecek Teşvikler,” Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-2009.

Rısbayulu, Kökiş, *Kazakstan Respublikasınıñ Tariyhı*, Almatı, 1999.

Sabol, Steven, “The Creation of Soviet Central Asia: The 1924 National Delimitation”, *Central Asian Survey*, 14: 2, 1995.

Sabol, Steven, “Kazak Resistance to Russian Colonization: Interpreting the Kenesary Kasymov Revolt 1837-1847”, *Central Asian Survey*, 22: 2, 2003.

Saduakasov, A., “Interfax Kazakhstan, Export/ İmport Documents,” 2006.

Sagandıkova, S., “İnostrannie İnvestisiyi v Kazahstane: Analiz i Progozi İnvestitsyonnih Protsesov v Ekonimike,” (Kazakistan’daki Yabancı Yatırımlar: Yatırımların Analizi), Almatı, Gılım, 1994.

Sagıtov, R., “Konyunkturnie obsledovanya”, *Banki Kazahstana*, N10, Ekim 2007.

Satpayev, Dosım, “Kazakistan-Türkiye İlişkilerinin Dinamizmi: On Yıllık Deneyim”, *Avrasya Dosyası*, C. 7, S. 4, Kış 2002.

Saray, Mehmet, *Kazak Türkleri Tarihi*, Nesil Yay., İstanbul 1993.

Saray, Mehmet, “Kazakistan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:25.

Saray, Mehmet, *Kazakistan Tarihi*, TTK, Ankara, 2007.

Saray, Mehmet, *Kazakların Uyanışı*, TİKA, Ankara, 2004.

Saray, Mehmet, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)*, İstanbul, 1984;

Saray, Mehmet, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1996.

Serikbayeva, K., “Zemlya kak obekt nalogoboblajenya”, (Emlak Verginin Önemi), *Karjı Karajat*, S: 4, Almatı, 2002.

Shagdar, Bolormaa (2006), “Human Capital in Central Asia: Trends and Challenges in Education”, *Central Asian Survey*, 25: 4.

Sharaiyev, Ermek, “İnvestitsya Kaukarı”, (Yatırımın Önemi), *Kazakistan-Zaman*, 5 Ocak, 2007.

Sınay, Orhan, “Kazakistan’ın Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Yapısı,” İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-2006.

Solak, Fahri, “Orta Asya Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Yapıları”, *Yeniden Yapılanma Sürecinde Türk Cumhuriyetleri ve İslam Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Yapıları ve Türkiye İle İlişkileri*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi, İstanbul 1998.

Solak, Fahri, “Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri Dış Ticaretlerinin Gelişimi”, *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, C: 18, S: 1, 2003.

Somuncuoğlu, Anar, “Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti’nde Türkiye ve Türk Algılaması”, *OAKA*, C:2, S:3, 2007.h

Somuncuoğlu, Anar, “Geçiş Döneminde Kazakistan Ekonomisi”, *Avrasya Dosyası*, C:7, S:4, Kış 2001-2002.

Somuncuoğlu, Anar, “Kazakistan ve Özbekistan Ekonomileri: Geçiş ve Büyüme Stratejileri,” ASAM Yayınları, Ankara-2001.

Sönmez, Ali, *Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri Ülke Profilleri ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri*, Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü 1996.

Sönmezöglü, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Yayınları, İstanbul 1995.

Söylemez, Orhan, “Bağımsızlığının 10. Yılında Kazakistan Cumhuriyeti”, *Türkler*, C:19.

Statement by White House Press Secretary Dee Dee Myers, Washington DC. July 15, 1994, Dispatch 5, no. 30.

Strakes, Jason E. (2006), “Tools of Political Management in the New Central Asian Republics”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 26: 1.

Süleymanov, Olcas, *Az İ Ya*, (Ruşçadan Çev. Natık Seferoğlu), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992.

Şimşir Nahide, *Kazak Tarihi ve Kültürü Araştırmaları*, IQ Yay., İstanbul 2008.

Taşagül, Ahmet, *Gök-Türkler I (542-630)*, Ankara, 1995.

Taşagül, Ahmet, *Gök-Türkler II (630-681)*, Ankara, 1999.

Taşağıl Ahmet, *Gök-Türkler III (682-745)*, Ankara, 2004.

Taymagambetov, J., “Kazakistan Avrasya’nın En Eski Kültür Beşiği”, *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu’na Armağan*, İstanbul, 2008, s. 65-72

Taymagambetov, J. K. – Baygunakov, D. S., *Kazakstanın Tas Däviri Zertteliv Tariyhı Men Negizgi Mäseleleri*, Almatı, 2008.

Taymagambetov, J. K., “Kazakistan Avrasya’nın En Eski Kültür Beşiği”, *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu’na Armağan*, İstanbul, 2008, s. 65-72.

Tekin, Yasin, “Kazakistan’ın Dinlerarası Diyalog Toplantıları ve Dünya Barışına Katkısı”, *Atayurt Dergisi*, Yaz 2009, Sayı 2, s. 44-45.

Tazhin, Marat, “Ankara Astana’nın En Güvenilir ve Stratejik Ortağıdır”, *Atayurt Dergisi*, Kış 2009, Sayı 1, s. 3.

Tazhin, Marat, “Egemen Kazakistan”, *Kazakistan Tarihi - Makaleler*, TTK Yay., Ankara 2007.

Tazhin, Marat, “Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bir Dünyaya Doğru”, *Atayurt*, Yaz 2009, Sayı 2, s. 4-5.

T.C. Almatı Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, “Kazakistan’ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik Ticari İlişkileri”, Mayıs 2006.

TCMB, *KAZAKHSTAN*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, Ankara 1995.

Tleppayev, A.- Gizitdinov, N., “Zapad Nam Ne Pomojet”, (Batı Bize Yardım Etmeyecek), *Delovaya Nedelya*, 23 Eylül 2004.

Tokayev, Kasımjomart, *Galibiyet*, Ankara, 2005.

Turganbayev, Berik, “Kazakistan’da Dış Yatırımların Yapısı ve Gelişimi,” *Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul-2006.

“Türkiye ile Kazakistan Arasında Eğitim Köprüsü: KATEV”, *Atayurt*, S:1, Kış 2009.

Uçar, Fuat, *Geçmiş-Günümüz ve Geleceğin Türk Dünyası*, IQ Kültür Sanat, İstanbul, 2009.

Umbetaliyeva, T.B., “Kazakistan’daki Siyasal Gelişmeler”, *Avrasya Dosyası*, C:7, S:4, Kış 2001-2002.

“Uzaya Çıkan İlk Türk: Toktar Ebubekirov”, *Atayurt Dergisi*, Kış 2009, No: 1, s. 56.

Werner, Cynthia ve Purvis-Roberts, Kathleen “After the Cold War: International Politics, Domestic Policy and the Nuclear Legacy in Kazakhstan”, *Central Asian Survey*, 25: 4, 2006.

Yalçınkaya, Alaeddin, *Almatı’dan Akmola’ya Kazakistan’ın Başkenti*, Sakarya Üniversitesi Basımevi, Sakarya 1997.

Yıldız, Doğan – Güngör, Hüseyin, “Asrın Projesi Han Çadırına Türk İmzası”, *Atayurt*, Yaz 2010, Sayı 4, s. 50-51.

Yıldız, Nurçin, “18 Ağustos 2007 Kazakistan Parlamento Seçimleri ve Nazarbayev’i Anlamak”, *OAKA*, C:2, S:4, 2007.

Yılmaz, Hakan, “Kazakistan Dünyada Nükleer Güvenlik ve Barışa Öncülük Ediyor”, *Atayurt*, Yaz 2010, Sayı 4, s. 34-35;

Yılmaz, Salih, “Aral Gölü Çevre Felaketi ve Orta Asya”, *Avrasya Etüdüleri*, S:18, TİKA yay., Sonbahar-Kış 2000.

Yılmaz, Salih, “Aral Gölü Çevre Felaketi ve Türkistan II”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S:175 Temmuz 2001.

Yücel, Sunay “Türkiye’nin Sessiz Büyüyen Pazarı :Kazakistan”, *TÜRSAB AR-GE Departmanı*, Nisan 2009, <http://www.tursab.org.tr/content/turkish/istatistikler/akrobat> (15. 04. 2010).

Ziyayev, Hamid, *Türkistan’da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele*, Çev: Ayhan Çelikbay, TTK Yay., Ankara 2007.

İNTERNET SİTELERİ

“Analitiçeskaya İnformatsiya o Hode Realizatsiyi Strategiyi İndustrialno-İnnovatsionnogo Razvitiya Respubliki Kazahstan na 2003-2015 godı” (2003-2015 Yıllarında Kazakistan Cumhuriyeti Sanayii ve İnnovasyon Odaklı Gelişimi Stratejisine Dair Analitik Bilgiler), s.20, <http://www.mit.kz/docs/documentİ147.doc>, (Erişim Tarihi, 16.01.2008).

“Republic of Kazakhstan: 2008 Article IV Consultation—Staff Report; Staff Statement; and Public Information Notice on the Executive Board Discussion”, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2007/cr07235.pdf> (Erişim Traihi: 14.11.08).

ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) internet sitesi, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>(22 Nisan 2010).

Ankara Ticaret Odası, “Kazakistan’ın Dış Ticareti,” <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1319&l=1>, (15. 04. 2010).

Çarıkçı, Emin, “Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Kazakistan Örneği,” TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ocak 2002, <http://www.dtm.tr/ead/dtdergi/ocakozel2002/cakirci>, (15.12.2007)

DEİK, “Kazakistan Ülke Bülteni”,

<http://www.deik.org.tr/bultenler/2007213>(Şubat 2007)

<http://www.kazakistan.org.tr>(22. 05. 2010).

<http://avrasyamerkezi.okan.edu.tr/node/15>(08.04.10).

<http://download.garanti.com.tr/garantiİdergisi/garantiİdergisiİ0705.pdf>

<http://tr.wikipedia.org>(09/14/2010).

<http://www.advantour.com/kazakhstan/history.htm>(26.03.10).

<http://www.bbc.co.uk>(09/04/2010).

http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=2299(28.03.10).

<http://www.guzelkazakistan.com>(07/04/2010).

http://www.kazakhstan.com/v/city_info/(11.03.10).

<http://www.kazakhstan.com/v/geography/>(12.03.10).

<http://www.kazakhstan.com/v/history/>(11.03.2010).

<http://www.kazakhstan-turkey.com/kazakistan-ateselik-yazi.htm>(08.04.10).

<http://www.unibozkurt.com>.

KOBİ Finans, “Kazakistan’ın Türkiye İle Ticaret Durumu,” <http://www.kobi-finans.com.tr/tr/dis pazar/042504/9876> (15. 04. 2010).

Peyrouse, Sebastien, “Kazakhstan’s Economic Presence In Central Asia, Central Asia-Caucasus Institute Analyst,” 10 March 2007, <http://www.cacianalyst.org>, (Erişim: 09.01.08)

T.C. Astana Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, “ Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu: 18.05. 2009”, <http://www.musavirlikler.gov.tr>, (20.04.2010)

TİKA; “Kazakistan Ülke Raporu,” <http://www.tika.gov.tr/yukle>.

İTO YAYINLARI (2009)

- 2009- 1 Züccaciye-Turizm Sektörleri Ekonomik Etkileşimi
- 2009- 2 Züccaciye-Turizm Sektörleri Ekonomik Etkileşimi: özet rapor
- 2009- 3 Organik Tarım Bakımından Türkiye'nin Potansiyeli, Bugünkü Durumu ve Geleceği
- 2009- 4 Sosyal Güvenlik ve Vergi Mevzuatındaki Düzenlemelerin Etkileri
- 2009- 5 Profesyonel Mutfak ve Ekipmanları İçin Avrupa Direktifleri ve Standartlarının Uygulama Rehberi
- 2009- 6 Haberlerden Yansıyan İTO: 2005-2008
- 2009- 7 Toptancı Hallerinin Tarım Sektörüne Katkıları ve Ekonomideki Önemi (CD)
- 2009- 8 Dünden Bugüne İstanbul'da Yaygın Eğitim
- 2009- 9 E-Ticaret Güvenlik Rehberi
- 2009-10 Türkiye'de Optometrik Ürünler Sektörü
- 2009-11 Meslek Dalları İtibariyle İstanbul'daki Meslek Liseleri
- 2009-12 Fiyat İndeksleri (=Price İndices)
- 2009-13 İstanbul Balık Hali'nin Pazarlama ve Satış Durumu
- 2009-14 Türkiye'de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikası
- 2009-15 Türkiye'de Madencilik
- 2009-16 Düzenleyici Etki Analizi Rehberi
- 2009-17 İstanbul'da Kırk Yıllık 40 Lezzet Durağı
(=40 Relais Gourmands, 40 Ans d'Histoire des Saveurs d'İstanbul)

- 2009-18 Türkiye’de Otelciliğin ve Kongre Turizminin Geliştirilmesi
- 2009-19 Halkla İlişkiler Yönetimi
- 2009-20 Geçmişten Günümüze İstanbul Hanları
- 2009-21 Herkes İçin Ekonomi
- 2009-22 Makro Ekonomik Göstergeler (=Macro Economic Indicators)
- 2009-23 İşletmelerde İş Etiği
- 2009-24 Özürlüler Vadisi
- 2009-25 Telif Hukukunda Yayın Sözleşmesi Örnekleri
- 2009-26 Vergi-Sosyal Güvenlik ve Ticaret İşlemleri Açısından Fatura Uygulama Rehberi
- 2009-27 KOBİ Girişimcileri İçin Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi
- 2009-28 Trademen’s Traditional Restaurants in İstanbul
(=Traditionsreiche Gasthäuser für Gewerbetreibende in İstanbul)
- 2009-29 Forty Years Old 40 Taste Havens in İstanbul
(=Geschmacksoasen in İstanbul 40 Vierzig Jahre Tradition)
- 2009-30 Dünden Bugüne Kapalıçarşı: İstanbul
- 2009-31 Yaşayıp Unuttuğumuz İstanbul
- 2009-32 Türkiye’de Regülasyon ve Özelleştirmelerin Gelir Dağılımı Etkileri
- 2009-33 Türk İşletme Kültüründe Ortaklık ve Güven
- 2009-34 Devletin Bankacılık Sektöründe Düzenleyici Denetleyici Rolü ve Türkiye Uygulaması
- 2009-35 Türk Bankacılık Sektöründe Pazar Hakimiyeti ve Sektörün Rekabet Gücünü Uygulamalı Analizi

- 2009-36 E-İhale
- 2009-37 Türkiye İnşaat Sektörü Hammadde Haritası
- 2009-38 İstanbul Ticaret Odası Yayın Broşürü
- 2009-39 Dersaadet Ticaret Odası 1882-1923: Türkiye’de Ticaretin Öncü Kuruluşu
- 2009-40 2010 Avrupa Kültür Başkenti İstanbul’da Gıda İşyerlerinin Potansiyeli Paneli (DVD)
- 2009-41 Türkiye İlaç Sanayi
- 2009-42 Türkiye’de Tıbbi Cihaz ve Malzeme Üretimi
- 2009-43 Türkiye’de Tıbbi Cihaz ve Malzeme İthalatı, Yarattığı Kayıplar ve Çözüm Önerileri
- 2009-44 Yeni Perakendecilik Sisteminde Toptancı Hallerinin İzlemesi Gereken Stratejiler
- 2009-45 İstanbul’un Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri
- 2009-46 Social and Economic Indicators
- 2009-47 Rakamlarla Türkiye Ekonomisi
- 2009-48 Turkey in Figures
- 2009-49 Türkiye’de Yayın Hayatı (Türkçe-İng-Alm.Fr.)
- 2009-50 Başarılı İhracatçılar 2008 (=Outstanding Exporters 2008)
- 2009-51 Sürdürülebilir Kalkınma, Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Hidrojen Enerjisi: Türkiye Değerlendirmesi
- 2009-52 2008 yılı İstanbul Küçük Sanayi Kapasite Kullanım Araştırması
- 2009-53 Başarılı Vergi Mükellefleri: 2008 (Kitap-CD)

- 2009-54 Toplantı Yönetimi ve Kararlara Katılma
- 2009-55 Liderlik Stilleri, Değişim Yönetimi ve Ekip Çalışması
- 2009-56 Ahilik Kuruluşu, İlkeleri ve Fonksiyonları
- 2009-57 İTO Bilgi Merkezi ve Uluslararası Ticari Sınıflandırma Sistemi
- 2009-58 Yaşayıp Unuttuğumuz İstanbul (2.bs.)

İTO YAYINLARI (2010)

- 2010-3 Bir Zamanlar İstanbul: Şehir Mektupları (2.bs.)
- 2010-4 İstanbul'da Kırk Yıllık 40 Lezzet Durağı
(=Forty Years Old 40 Taste Havens in İstanbul) (29x29 cm)
- 2010-5 İstanbul'da Kırk Yıllık 40 Lezzet Durağı
(=Forty Years Old 40 Taste Havens in İstanbul (20x20 cm)
- 2010-6 Türk Yan Sanayi Borsası Üye Profil Araştırması (Türkçe-İng)
- 2010-7 Edebiyatımızda Ticaret ve Tacirler
- 2010-8 Haberlerden Yansıyan İTO: 2009
- 2010-9 Fiyat İndeksleri (aylık)
- 2010-10 Makroekonomik Göstergeler (3 aylık)
- 2010-11 Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Özel Girişimciliğe Yönelik Devlet Politikaları
- 2010-12 Büyümenin Yolu Afrika'dan Geçiyor
- 2010-13 Bilim-Teknoloji-İnovasyon Temelli Ekonomi ve Toplum
- 2010-14 İstanbul Özürlüler İstihdam Araştırma ve Geliştirme Raporu' 2009
- 2010-15 İstanbul Halkının Dilencilik Olgusuna Bakış Açısı
- 2010-16 Şebender Raporlarına Göre I.Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı Ticareti
- 2010-17 Türkiye'de AR-GE Teşvikleri
- 2010-18 Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları'na Türkiye'nin de Dahil Edilmesi
- 2010-19 Dünyada ve Türkiye'de e-İhracat Uygulamaları

- 2010-20 Mesleki ve Teknik Ortaöğretimde Finansman Harcamalar ve Maliyet
- 2010-21 Türkiye İçin Yeni Bir Büyüme Modeli
- 2010-22 Güneş Kollektörü Uygulamaları
- 2010-23 İstanbul Kentiçi Ulaşımında Servis Taşımacılığı
- 2010-24 Türkiye'den Az Gelişmiş Ülkelere Sermaye Göçü (Relokasyon)
- 2010-25 ABD Deneyimi Işığında Emek Piyasası Reformu ve İşsizliği Azaltıcı Politikalar
- 2010-26 Ekonomik Rapor
- 2010-27 Karikatürlerle İstanbul'da Toplu Ulaşım: 1908-1982
- 2010-28 Kurumsallaşma ve Kriz Yönetimi
- 2010-29 250 Soruda İthalatta KDV
- 2010-30 İşletmelerde Kurumsallaşma ve Kurumsal İletişimin Önemi
- 2010-31 Dünyada ve Türkiye'de Mikro Finansman ve Yoksulluğun Azaltılması- Teori ve Uygulamalar
- 2010-32 Tüketim ve Değerler
- 2010-33 Suyun İki Yakası: Selanik-İstanbul
- 2010-34 Kaybolan Meslekler ve Son Ustalar
- 2010-35 Global Krizde Türk Yan Sanayi Borsası'nın Genel Durumu ve Beklentileri
- 2010-36 Gelişen Çin Turizm Pazarı ve Türkiye
- 2010-37 İstanbul Ticaret Odası: Türkiye'nin Gelişimine Adanmış Bir Kurum
- 2010-38 The İstanbul Chamber of Commerce:
An Institution Devoted to Development of Turkey

- 2010-39 Avrupa Birliği ve Türkiye’de KOBİ’lerin İstihdam Artırıcı Etkileri
- 2010-40 Rekabet Gücü Perspektifinde Lojistik Faaliyetlerde Performans Geliştirme
- 2010-41 Türk Vergi Yargısı’nda Bilirkişilik
- 2010-42 Economic Report
- 2010-43 Labor Law in Turkey
- 2010-44 Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türk Tekstil Sektörünün Durumu
- 2010-45 Türk Sineması: Sorunlar ve Fırsatlar
- 2010-46 Türkiye El Halıcılığı Sektörü: Eski Halı Tamir Sektörü ve İhtisas Gümrüğü Uygulamaları
- 2010-47 Aile Kültürünün Aile İşletmesi Kültürü Üzerindeki Etkisi
- 2010-48 Osmanlı Gümüş Damgaları
- 2010-49 Aile Şirketlerini Büyüten Yeni Nesiller: Oğlum Sağolsun
- 2010-50 Nobel’in İzinde İktisat Kuramının Gelişimi
- 2010-51 Mikroekonomi ve Makroekonomi Düzeyinde Küresel Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler ve Stratejiler
- 2010-52 Yolu İstanbul’dan Geçen Kervan’ın Sarayları
- 2010-53 Çarşı-Pazar İstanbul
- 2010-54 El’muallim-i El’eseriyete El’islamiyete fi Medinete İstanbul
- 2010-55 Kurumlarla Yakın Ekonomi Tarihi
- 2010-56 Türk Basım Sanayisi Temel Göstergeler ve Eğilimler 2009
- 2010-57 Sigorta Prim Teşvikleri ve İşçi Ödenekleri

- 2010-58 Dünden Bugüne İstanbul'da Ulaşım
- 2010-59 Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan
- 2010-60 Hazır Giyim İşletmelerinde Kurum Kültürünün İşletme Verimliliğine Etkisi
- 2010-61 Sosyolojik Açıdan Türkiye'de Halkın Vergiye Bakışı
- 2010-62 Toplumsal Yapı ve Verginin Sosyal Bileşenleri: Tercihli Vergi
- 2010-63 Türk-Japon Ticaret İlişkileri
- 2010-66 Gökyüzünden İstanbul İbadethaneleri
(=Temples of İstanbul from sky)
- 2010-68 Ticaret ve Hayat
- 2010-69 Bacıyân-ı Rûm'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadî Hayattaki Yeri
- 2010-71 Türkiye' de Yayın Hayatı
- 2010-72 AB'ye Uyum Sürecinde Türkiye'de Büyükbaş Hayvancılık
- 2010-73 Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinde Ekonomik Dönüşüm
- 2010-74 KOBİ'ler için Çin Halk Cumhuriyeti Rehberi
- 2010-75 The Grand Bazaar: İstanbul from past to present
- 2010-78 Şehristan İstanbul: Seyyahların Hayal Şehri
- 2010-79 Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Endüstriyel Mirasımız
- 2010-80 Avrupa Birliğinin Girişimcilik Politikası: KOBİ Yaklaşımı ve Türkiye
- 2010-81 İslam Ülkeleri Arasındaki Ticaretin Geliştirilmesi

- 2010-82 Yeni Dünya Düzeninde Yapısal Reformlar ve Türkiye
- 2010-83 Dış Ticaret Bilgilendirme Dizisi 1: Sorularla ATR Dolaşım Belgesi
- 2010-84 Dış Ticaret Bilgilendirme Dizisi 2: Sorularla: EUR.1 EUR-MED Dolaşım Belgesi
- 2010-85 Dış Ticaret Bilgilendirme Dizisi 3: Sorularla ABC Menşe Şahadetnamesi ve Form A Belgesi
- 2010-86 Batılılaşma Dönemi İstanbul’unda Hanlar ve Pasajlar
- 2010-87 Ticaret Sicili Rehberi
- 2010-88 Sosyal Güvencesi Olan Hastalar ve Sağlıkta Dönüşüm Programına Bakış
- 2010-89 Sorularla Dış Ticarete Korunma Önlemleri, Haksız Rekabetin Önlenmesi ve Gözetim Uygulaması
- 2010-96 Organik Ürünlerin Pazarlanması ve Etik Sorunlar
- 2010-97 Osmanlı Ticaret ve Sanayi Albümü
- 2010-98 Küreselleşmenin Sektörel Etkileri: Araştırma Projesi
- 2010-99 Sosyal Politikada Yerelleşme
- 2010-100 İlan-ı Ticaret: Resimli İlanlar Perspektifinde Osmanlıdan Cumhuriyete İstanbul Ticari Hayatı
- 2010-103 İstanbul’da Yaşam Kalitesi Araştırması
- 2010-104 2009 Yılı İstanbul Küçük Sanayi Kapasite Kullanım Araştırması
- 2010-107 İstanbul Ticaret Odası: Türkiye’nin Gelişimine Adanmış Bir Kurum (2.bs.)
- 2010-108 The Istanbul Chamber of Commerce: An Institution Devoted to Development of Turkey (2.bs.)

İTO YAYINLARI (2011)

- 2011-2 Fiyat İndeksleri (aylık)
- 2011-3 Makroekonomik Göstergeler
- 2011-4 Haberlerden Yansıyan İTO: 2010
- 2011-5 Ekonomik Rapor

⇒ Temmuz ayı itibariyle

NOT: YAYINLARIMIZA İNTERNET SİTEMİZDEN TAM METİN OLARAK ÜCRETSİZ ULAŞILABİLMEKTEDİR.

AVRASYA'NIN YÜKSELEN YILDIZI KAZAKİSTAN

Temelde Kazakistan'ın ekonomisi ve iş imkânlarını konu edinen bu yayının ilk beş bölümü, sırasıyla; tarih, coğrafya, siyasî yapı, demografi ve dış politikası hakkında tanıtıcı mahiyette bilgiler vermektedir.

Altıncı bölümde ekonomisi açısından gerekli bilgiler ve sektörlerle göre analizler yer almaktadır.

Yedinci bölümde dış ticareti konu edilmekte, yabancı yatırımcıların faaliyet alanları ve sahip oldukları imkânlar analitik bir bakışla mercek altına alınmaktadır.

Sekizinci bölüm, tamamen Türkiye-Kazakistan ilişkilerine ayrılmış olup; siyasî, sosyal, kültürel ve özellikle ticarî ilişkiler anlatılmaktadır. Bu bölümde Kazakistan'la iş yapan değişik sektörlerdeki Türk firmalarının karşılaştıkları sorunlar da ele alınmakta ve çeşitli önerilerde bulunmaktadır.

(Elektronik) ISBN 978-9944-60-902-9

İSTANBUL TİCARET ODASI

